

ЎЗБЕКИСТОН МУСУЛМОНЛАРИ ИДОРАСИ

**ДИНИЙ БАҒРИКЕНГЛИК
ТАМОЙИЛЛАРИ
ЁШЛАР ТАЛҚИНИДА**

*Талабалар республика илмий-амалий
анжумани материаллари*

Тошкент – 2015

УЎК: 291.1

КБК: 86.38

Д 53

Ислом – бағрикенглик дини. У одамларни миллати, ранги, касбу машғулоти, қандай динга эътиқод қилишидан қатъи назар, Аллоҳ яратган мавжудотларнинг улуғи сифатида ҳурмат-эҳтиром қилишга чақиради.

Ушбу тўпламга киритилган илмий изланишлар муаллифлари бағрикенгликнинг моҳиятини ёритиш билан бирга, кўпмиллатли Ватанимизда айна борада амалга оширилаётган ишлар ҳамда уларнинг ибратли натижаларини далиллар билан шарҳлаганлар.

Диний бағрикенглик тамойиллари ёшлар талқинида / Ташкилий ҳайъат: О. Юсупов [ва бошқ.] ; масъул муҳаррир И. Ахроров. – Тошкент: Мовароуннаҳр, 2015. – 288 б.

Ташкилий ҳайъат:

О. Юсупов, У. Алимов, Ҳ. Юлдашходжаев,
С. Шерхонов, А. Дўсматов, Ж. Мелиқўзиев.

Масъул муҳаррир:

Ибодулла Ахроров

Тақризчи:

Фарҳод Жўраев

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Дин ишлари бўйича қўмитанинг 455-рақамли ҳулосаси асосида нашрга тайёрланди.

ISBN 978-9943-12-335-9

© “Movarounnahr”, 2015

ТИНЧЛИКНИ ҚАДРЛАШ – ОЛИЙ ФАЗИЛАТ

Ўзининг китобида “Эй имон келтирганлар! Ёппа-сига итоатга киришингиз ва шайтоннинг изидан эргашмангиз! Албатта, у сизларга аниқ душмандир” (Бақара, 208), деб марҳамат қилган Аллоҳ таолога ҳамду санолар бўлсин!

“Бирор кишига мусулмонни қўрқитиш ҳалол эмас”, деган пайғамбаримиз Муҳаммад (алайҳиссалом)га, оилаларига ва саҳобаларига дуруд ва саловотлар бўлсин!

Маълумки, тинчлик ва осойишталик Аллоҳ таолонинг инсониятга берган олий неъматидир. Мамлакатимиз истиқлолга эришган кундан бошлаб тинчлик-тотувлик давлатимиз сиёсатининг устувор йўналишларидан бирига айланди. Ўзбекистон ўз ҳудудида тинчлик ва барқарорликни таъминлаш баробарида минтақада беқарор вазият келтириб чиқараётган муаммоларни ҳал этишда ҳам етакчи мамлакатга айланди.

Барча динларда бўлгани каби муқаддас Ислом дини-мизда ҳам тинчлик-осойишталик масаласи алоҳида ўрин эгаллайди.

Аллоҳ таоло мукаррам қилиб яратган инсон ҳаёти учун энг зарур неъматлардан бири тинчлик ва осойишталикдир. Қуръони каримда шундай дейилади:

﴿يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾

“У билан Аллоҳ ризосини топишга интилганларни (У) тинчлик ва саломатлик йўллариغا йўллаб, Ўз изни билан уларни зулматлардан нурга чиқарур ва тўғри йўлга ҳидоят қилур” (Моидда, 16).

Кўплаб ҳадиси шарифларда мусулмонлар ўзаро аҳиллик ва бағрикенгликда, бир тану бир жон бўлиб иноқ яшашлари лозимлиги таъкидланиб, адоватдан қайтарилган. Улардан бирида Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Мусулмон киши ўзга бир мусулмонни қўрқитиши ҳаромдир”, деганлар. Бошқа бир ривоятда эса:

من نظري إلى مسلم نظرة يخيفه بها في غير حق أخافه الله يوم القيامة

“Кимки мусулмон кишига ноҳақ равишда қўрқитувчи нигоҳ билан қараса, ундай одамни Аллоҳ таоло қиёмат кунда қўрқитади”, дея марҳамат қилганлар (*Имом Табароний ривояти*).

Бугунги кунда турли террорчилик ҳаракатларини амалга ошириб, бутун дунё ҳамжамиятини ташвишга солаётган **“Ироқ ва Шом Ислом давлати (ИШИД)”** тарафдорларининг олиб бораётган барча хатти-ҳаракатлари айнан муқаддас динимиз тамойилларига қарши қаратилган фаолиятдир. Ислом дини террорнинг жамият ҳаётига таҳдид соладиган барча хавф-хатарларидан огоҳлантиради. Қўрқитиш, зулм ўтказиш, бузғунчилик қилишга асосланган ҳар қандай мафкурага қарши курашишга даъват этади.

Аллоҳ таоло яратган нарсаларини ҳалок этиб, йўқ қилаётганлар Ислом динида “фасодчилар” дейилади. Бу каби шахслар ҳақида Аллоҳ таоло Қуръони каримда:

﴿وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفُسَادَ﴾

“(Олдингиздан) кетганида ерда фитна-фасод, экин ва наслни ҳалок қилиш ишлари билан юради. Аллоҳ эса, фасодни (бузғунчиликни) ёқтирмайди”, деб марҳамат қилган (*Бақара, 205*).

Айни кунда мусулмон дунёсининг таниқли уламолари, Аллоҳ йўлида мусулмон умматига ва ўз ватанларига холис хизмат қилишни ўзлари учун шараф деб билган

уламолардан 126 нафари “Ироқ ва Шом Исломи давлати (ИШИД)” деб аталган фирқа раҳбари Абу Бакр Бағдодий ва унинг атрофидаги жангчиларга очиқ хат йўлладилар. Унда Бағдодий ва йўлдан озган издошлари амалга ошираётган хунрезликлар Исломи дини таълимотига ва пайғамбаримиз Муҳаммад (алайҳиссалом)нинг суннатларига батамом зид экани далиллар билан изоҳлаб берилди. Мурожаатномада келтирилишича, Исломи динининг қадимги манбаларида бу тоифанинг сифатларини Ҳазрат Али ибн Абу Толиб (розияллоҳу анҳу) баён қилган. Нуайм ибн Ҳаммод ўзининг “Ал-фитан (Фитналар)” номли китобининг 1-жилд 210-саҳифасида келтирилишича, “Али ибн Абу Толиб (розияллоҳу анҳу) шундай деганлар: “Қачон қора байроқларни кўрсангиз, жойларингиздан қўзғалманглар. Қўлларингизни қимирлатманг, оёқларингизни ҳам. Сўнгра бир қавм пайдо бўлади. Улар заифдирлар ва эътиборга сазовор эмаслар. Уларнинг қалблари темирнинг зангига ўхшайди. Улар давлат – ҳокимият ошуфталаридирлар. Аҳдга вафо қилмаслар, мийсоққа (аҳдлашувга) ҳам вафо қилмаслар. Ҳаққа чақирурлар, лекин ўзлари ҳақ аҳлидан эмаслар. Исмлари кунядир. Нисбатлари қишлоқларгадир. Сочлари аёлларнинг сочига ўхшаб осилиб туради. Улар охири бориб ўзаро ихтилоф қиладилар, сўнгра Аллоҳ субҳонаҳу ва таоло ҳақни кимга хоҳласа, ўшанга беради”.

Кўриниб турибдики, Ҳазрат Али ибн Абу Толиб (розияллоҳу анҳу) Аллоҳ таоло томонидан берилган ҳикмат ва фаросат кўзи билан, илоҳий илҳом натижасида уларнинг васфини диққат билан айтиб бермоқдалар. “Уларнинг қалблари темирнинг зангига ўхшайди”, яъни уларнинг қалблари темир парчаси каби қаттиқ. Бир неча йилдан бери Ал-Қоида террористик ташкилоти таркибида турли фитна ва урушларда иштирок этган, минглаб одамларни ноҳақ ўлдирганларнинг қалби темирдан ёмонроқ занг босган. “Улар давлат – ҳокимият ошуфталаридирлар”, яъни улар ўзларига “Исломи давлати” деб ном қўйиб

олишган, мақсадлари ҳокимиятни қўлга киритишдир. Бу каби ишни улардан олдин ўтган бирор фирқа, ҳатто хаворижлар ҳам қилишмаган. “Исмлари кунядир. Нисбатлари қишлоқларгадир”, яъни улар ўзларига Абу Бакр, Абу Ёсин, Бағдодий, Мисрий, Либий каби исм ва кунялар қўйиб олишган. “Аҳдга вафо қилмаслар, мийсоққа ҳам вафо қилмаслар”. “Аҳд” деганда янги келишув ва ваъда тушунилади. ИШИДнинг аҳдга вафо қилмаслигини уларнинг ўз раҳбарларидан ҳам юз ўгириб, ажралиб чиққан фирқалигидан кўриш мумкин. “Мийсоқ” эса эски ёки бир неча замонлар олдин қилинган аҳдлашувни англатади. Бу, аввало, Аллоҳ таоло билан унинг буйруқларини банда сифатида бажариш, қайтарганларидан қайтиш борасидаги ваъдалашувни англатади. Айтайлик, Пайғамбаримиз (алайҳиссалом) ёки хулафои рошидинлар давридан буён мусулмонлар диёрида эмин-эркин яшаб келаётган христианлар ва язидийлар каби аҳли китобларнинг келишув асосидаги аҳди мийсоқ ҳисобланади. ИШИД тарафдорлари уларни ўлдириш ва яшаб турган диёрларидан ҳайдаб чиқариш билан мазкур тарихий аҳдни буздилар, Пайғамбаримиз (алайҳиссалом)нинг “Кимдаким зиммийга озор берса, мен у билан қиёматда хусуматлашаман”, деган муборак ҳадисларини ҳам унутдилар.

Аллоҳ таоло Қуръони каримнинг бир неча оятларида эзгу ишларга, ўзаро аҳиллик ва тотувликка амр қилади, ёвузлик ва зулмдан қайтаради. Наҳл сурасининг 90-оятида шундай дейилади:

﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَايَ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾

“Албатта, Аллоҳ адолатга, эзгу ишларга ва қариндошга яхшилик қилишга буюради ҳамда бузукчилик, ёвуз ишлар ва зулмдан қайтаради. Эслатма олурсиз, деб (У) сизларга (доимо) насиҳат қилур”.

Бошқа бир оятда:

﴿وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ ۖ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾

“Эзгулик ва тақво (йўли)да ҳамкорлик қилингиз, гуноҳ ва адоват (йўли)да ҳамкорлик қилмангиз! Аллоҳдан қўрқингиз! Албатта, Аллоҳ азоби қаттиқ Зотдир!” дейилади (*Моид*, 2).

Мазкур оятда Аллоҳ таоло одамларга яхшилик ва ҳурмат-эҳтиром кўрсатишга, солиҳ амалларда бир-бирига ёрдамлашишга, бадниятлик ва жанжал-ғавғолардан чекинишга буюрмоқда. Ҳадиси шарифда Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи ва саллам):

مَنْ أَسَارَ إِلَى أَخِيهِ بِحَدِيدَةٍ فَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ تَلْعَنُهُ حَتَّىٰ وَإِنْ كَانَ أَخَاهُ لِأَبِيهِ وَأُمِّهِ

“Ким ўз биродарига темир парчаси ила ишора қилса ҳам, фаришталар (ўшани қўймагунча) уни лаънатлаб турадилар. Агар ўша ўзининг ота-она бир ака-укаси бўлса ҳам”, деганлар (*Имом Муслим ва Имом Термизий ривояти*). Ушбу ҳадисда бировга зулм қилиш, қон тўкиш у ёқда турсин, ҳаттоки темир парчаси билан бўлса ҳам бировга ишора қилиб бўлмаслиги ҳақида сўз кетмоқда. Юқоридаги далиллардан динимизнинг тинчликка эътибори нечоғли катта экани яққол намоён бўлади.

Бугунги мураккаб бир даврда инсоният тинчлик, барқарорлик неъматлари қанчалик улкан қийматга эга эканини чуқур англаб етмоғи даркор. Дин байроғи остида талончилик ва босқинчилик, террор ва қўпоровчилик содир этаётган, инсониятга ҳар томонлама зарар етказаётган ҳаракатлар дунёда ижтимоий барқарорликнинг издан чиқишига, миллатлараро ва динлараро адоват, миллатчилик ва диний айирмачилик кайфиятларининг шаклланишига замин яратмоқда.

Тинчлик ва осойишталик ўзаро ҳамкорликда доимий қатъий ҳаракатларни талаб этади. Юртбошимиз таъкидлаганидек, “...хушёрлик, огоҳ бўлиб яшаш – бу бир кунлик ёки бир ойлик мавсумий масала эмас, балки кундалик иш, кундалик амалий ҳаракат бўлиши лозим”. Шу ўринда дин арбоблари, имом-хатиблар ва диний таълим муассасалари мударрислари – ҳаммамиз олдимизга қатъий мақсадларни қўйган ҳолда, шу азиз Ватан, шу улуг халқ тақдирига дахлдорлик ҳиссини қалбга жо этишимиз зарур.

**Усмонхон АЛИМОВ,
Ўзбекистон мусулмонлари
идораси раиси, муфтий**

МИЛЛАТЛАРАРО ТОТУВЛИК ВА ДИНИЙ БАҒРИКЕНГЛИК – ТАРАҚҚИЁТ ОМИЛИ

Мамлакатимиз Президенти Ислом Каримов таъкидлаб ўтганларидек, “юртимиз кўп миллатли диёр, ватанимизнинг тинчлиги, хавфсизлиги, келажак тараққиёти ва фаровонлиги турли миллатга мансуб фуқароларимизнинг маънавий юксаклик даражасига ҳамда улар ўртасидаги ўзаро тотувлик ва ҳамжиҳатликка ҳам кўп жиҳатдан боғлиқдир. Хавфсизлигимизга таҳдид солувчи барча омилларга нисбатан ҳамisha ҳушёр ва уларга фаоллик билан курашиш ҳар биримизнинг муқаддас бурчимиздир”.

Муқаддас Ислом динида барча соҳалар сингари инсон ҳуқуқлари борасида ҳам меъёрлар белгилаб берилган. Қуйида бир неча мисоллар келтириб ўтамиз, улардан Ислом қонунларининг адолатли эканини англаш қийин эмас. Исломда ҳар бир шахснинг ҳаёти ва мулки (унинг диний мансублигидан қатъи назар) муқаддас ҳисобланиб, эҳтиром этилади. Аллоҳнинг дини ҳатто инсоннинг ор-номусини ҳам ҳимоя этиб, ўзгаларни камситиш, таҳқирлаш, улар устидан кулиш кабилардан қатъиян қайтаради. Айниқса, баъзи қитъаларда кенг тарқалган ва доимий уруш-жанжалларнинг сабабига айланиб кетган ирқий камситиш каби иллат Ислом нуқтаи назарига ва моҳиятига умуман тўғри келмайди. Дарҳақиқат, Аллоҳ азза ва жалла ўзининг каломида бу хусусда: **“Эй инсонлар! Дарҳақиқат, Биз сизларни бир эркак (Одам) ва бир аёл (Ҳавво)дан яратдик ҳамда бир-бирларингиз билан танишишингиз учун сизларни (турли-туман) халқлар ва қабила (элат)лар қилиб қўйдик. Албатта, Аллоҳ наздида (энг азизу) мукаррамроғингиз тақводорроғингиздир. Албатта, Аллоҳ билувчи ва хабардор зотдир”**, деб марҳамат қилган (*Хужурот*, 13).

Ислом маълум бир шахсларни ёки бутун бир миллатни бойлиги, куч-қудрати, ирқий келиб чиқиши ёки шунга ўхшаш жиҳатлар билан фахрланишдан қайтаради. Аллоҳ барча инсонларни тенг қилиб яратган, уларнинг бир-биридан афзаллигини белгилаб берувчи мезон эса юқоридаги оятда зикр этилган. Бу хусусда Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи ва саллам)дан қуйидагича ҳадис ривоят этилган: «Эй инсонлар, Раббингиз ягонадир ва сизларнинг отангиз Одам (алайҳиссалом) ҳам бирдир. Араб араб бўлмаган кишидан, араб бўлмаган киши арабдан, оқ рангли қора рангли кишидан ёки қора рангли оқ рангли кишидан афзал, устун эмасдир, афзаллик тақводорлик билан бўлади».

Бугунги кунда инсоният юзлашаётган асосий муаммолардан бири ирқчиликдир. Тараққий этган дунё ойга ўнлаб фазо йўлдошлари, бошқа сайёраларга ракеталар учиришга қодир-у, лекин айрим инсонларни бошқаларни таҳқирлашидан, камситишидан қайтариб қололмапти. Аслида, Ислом дини бумуаммо ечими сифатида инсониятга бир неча тўғри йўللарни Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) даврларидан буён кўрсатиб келади. Шулардан бири бутун Ислом аҳлининг ҳар йили ҳаж ва умра зиёратини амалга оширишидир. Зиёрат давомида оқу қора, бой ва камбағал мусулмонлар бир сафда туриб Аллоҳ олдида моҳиятан тенглигини тан олишади.

Ислом ҳам яҳудий ва насроний динларидек, Аллоҳ субҳонаҳу ва таоло тарафидан юборилган диндир. Унинг китоби Қуръони карим эса ўз бандаларига юборган охирги китобидир. Аллоҳ таоло Исломда ўз бандаларининг бир-бирига ва атроф-муҳитга қандай муомала-муносабатда бўлиши кераклигини аниқ кўрсатиб қўйган.

Инсон Аллоҳнинг ердаги махлуқлари орасида азиз ва мукаррамдир. Заминдаги барча нарсалар ана шу олий зот – инсон учун яратилган. Бунинг унутмаслик лозим. Ислом кишиларни бир-бирига меҳр-шафқатли бўлишга

чақириш билан бирга уларнинг дини, миллатидан қатъи назар, ўзаро ҳурмату иззат кўрсатишга ундайди.

Хулоса ўрнида таъкидлаш лозимки, қаерда яшаши, қайси динга эътиқод қилишидан қатъи назар, кишиларда диний бағрикенглик маданиятини шакллантириш бугуннинг ва истиқболнинг долзарб вазифаларидан бири бўлиб қолаверади. Яхшиликка ҳар оила, ҳар бир жамият доимо муҳтождир. Уларга яхшилик қилувчилар Аллоҳнинг амрига бўйсунган мўмин-мусулмон, камтар кишилардир. Уларга яхшилик қилмаганлар эса мутакаббир, сохта ғурур эгаларидир. Бундай инсонлар фақатгина ўзларини ўйлайдилар, ўзларини бошқалардан афзал санайдилар.

Миллий истиқлол мафкурасининг асосий йўналишларидан бўлган “Динлараро бағрикенглик” ғояси хилма-хил диний эътиқодга эга бўлган кишиларни бир замин, бир Ватанда олижаноб ниятлар йўлида ҳамкор ва ҳамжиҳат бўлиб яшашини англатади.

Умиджон ХЎЖАЕВ,
Ўзбекистон мусулмонлари идораси
Таълим ва кадрлар тайёрлаш
бўлими ходими

ЎЗБЕКИСТОН – ДИНИЙ БАҒРИКЕНГЛИК ЎЛКАСИ

Халқимизга азалдан хос бўлган хислат – бағрикенглик ўз-ўзидан қисқа фурсатда пайдо бўлган эмас, у биз учун анъанавийдир. Тарихига назар ташласак, ҳозирги Ўзбекистон ҳудуди инсонларда илк диний тасаввурлар ва ақидалар пайдо бўлган энг қадимги ўлкалардан бири эканига гувоҳ бўламиз.

Ташқи дунё билан алоқалар ривожланиши натижасида қадимги Ўзбекистон ва у билан чегарадош ҳудудларда секин-аста мураккаб тизимга айланган динлар тарқала бошлади. Зардуштийлик, буддавийлик, христианлик ва яҳудийлик шулар жумласидандир.

Зардуштийлик заминида Марказий Осиё шароитидаги ўтроқ деҳқончилик ҳаёт тарзи билан кўчманчи чорвадорлик ўртасидаги зиддият ётади. У кейинчалик монотеистик ғоялар ривожига, шубҳасиз, катта ҳисса қўшган.

Кушон ва Эфталитлар давлатлари даврида Ўзбекистон ҳудудига Ҳиндистондан буддавийлик кириб келди ва кенг илдиз отди. В. Литвинскийнинг таъкидлашича, Марказий Осиёда “хунарманднинг хонадони ва чорикорнинг кулбасигача будда дини кириб борганди”.

Юқорида зикр этилган динлардан ташқари, Ўзбекистоннинг баъзи ерларида яҳудийлар, монийчилар, маздакийлар жамоалари истиқомат қилган.

Бундан деярли 1,5 минг йил аввал ҳозирги Марказий Осиёни ўз ичига олган ғарбий турк ҳоқонлиги тахтида ўтирган Истами (552–576-йиллар) бағрикенг ҳоким сифатида танилган. Шу даврда туркий қабилаларда диний тафаккур ўз тараққиётининг энг юқори поғонасига кўтарилган, бош худо – Тангрига сиғиниш кенг миқёсда бошланганди. Шундай бўлса-да, Истами-ҳоқон ўлкада маълум бўлган барча динларга эркин йўл қўйиб берди.

VIII аср бошида Мовароуннаҳрга Ислом динининг кириб келиши ҳамда янги монотеистик дин билан маҳаллий динларнинг бир-бирига ўзаро сингиши натижасида Марказий Осиё халқлари ижтимоий онгида ажиб ўзгариш юз берди: улар Аллоҳни қабул қилганлари ҳолда, худди шу маънода Тангри атамасини ишлатишда давом этдилар. Умуммусулмон давлатида қайсидир одатлар исломий ёки ғайриисломий экани ҳақида баҳслар ва ихтилофлар авжига чиққан бир пайтда Мовароуннаҳрда ислом маънавий дунёсига мансубликнинг ўзи асосий мезон ролини ўйнади.

IX асрдан бошлаб ҳозирги Ўзбекистон ҳудудида Ислом дини сунна йўналишининг ҳанафий (Имоми Аъзам) мазҳаби қарор топди. Бу ҳам бежиз бўлмаса керак, зеро, ўзга динлар ва маҳаллий урф-одатларга нисбатан эркинлик бериши билан Имоми Аъзам мазҳаби бошқа мазҳаблардан ажралиб туради. Ҳанафийлик таълимотини такомилга етказган ватандошларимиз ал-Мотуридий, Абул Муъин Насафий ва ал-Марғиноний каби алломалар мусулмонлар орасидаги ғоявий тарафкашликка барҳам бериш, Ислом динининг сунна йўналиши ва алаҳхусус, “аҳли сунна ва жамоа” йўли барқарор бўлиб қолишига катта ҳисса қўшдилар. Нафақат буюк алломалар, балки Марказий Осиё ҳукмдорлари ҳам бу йўлда курашдилар. Масалан, X аср ўрталарида мусулмон дунёсида шиа йўналиши (Шимолий Африка, Миср, Сурия, Ҳижозда – фотимийлар, Яманда – зайдийлар ва ҳатто, аббосийлар пойтахти Бағдодда бувайҳийлар) устунликка эришган бир пайтда тоҳирий, ғазнавий, қорахоний ҳокимлар “аҳли сунна ва жамоа”ни қаттиқ туриб ҳимоя қилганлар.

XIII–XIV асрларда мўғулларга қарши озодлик кураши жараёнида минтақа аҳолисининг диний тафаккурида яна бир муҳим ўзгариш юз берди, натижада яссавия, кубровия, нақшбандия каби сўфийлик тариқатлари шаклланди. Марказий Осиё сўфийлари Ислом динининг илғор вакиллари сифатида обрў-эътибор топдилар.

Бошқача айтганда, бу даврда Ислом тасаввуф шаклида Марказий Осиё учун маънавий ва ғоявий бирлаштирувчи куч ролини ўйнади. Сўфийлар сарбадорлар ҳаракатида фаол қатнашгани бежиз эмас эди. Буюк Амир Темур айнан мана шундай маънавий муҳитнинг вакили сифатида тарих саҳнасига чиқди. Ўз даврининг рамзи бўлган эътиқод ва маънавиятнинг катта аҳамиятини тўғри идрок этган Шарафиддин Али Яздий Амир Темурни ҳақли равишда эътиқоди комил инсон сифатида таърифлайди. Энг муҳими, Амир Темур “аҳли сунна ва жамоа”га доим содиқ, диний ақидапарастликка қатъий қарши бўлган. Қисқаси, у Ислом динини мутаассибликдан холи, эркин тушунган; унинг комил эътиқоди бошқа динларни рад этиш ҳисобига бўлмаган ва шу жиҳатдан ҳам у нафақат ўз асри, балки ҳозирги замон кишиси учун ҳам намунадир.

Ўзбекистонда совет ҳукумати ўрнатилгунга қадар Ислом дини жамиятнинг маънавий озиғи вазифасини бажариб келди. Марксистик атеизмдан энг кўп жафо чеккан халқ ўзбеклар бўлди. Аммо манфур тузум ўз мақсадига етиша олмади. Бошқача бўлиши мумкин ҳам эмасди. Чунки собиқ “қизил империя” таркибига мажбуран киритилган Ўзбекистон фуқароларининг аксариятида “совет кишиси” эканидан ташқари яна бир жиҳат бор эди. Бу – этник, тил ва ирқий мансубликдан қатъи назар, мусулмончилик эди. Жаҳондаги барча мусулмонлар ҳеч бўлмаганда икки маданий муҳитда яшайдилар. Бири – она-Ватаннинг этник таркиби билан боғлиқ маҳаллий маданият, иккинчиси – Исломга киргач шаклланган мусулмон маданияти. Узоқ тарихга эга бўлган мусулмон элларида мазкур иккала муҳит бир-бири билан чамбарчас боғланиб кетган.

Мустақиллик туфайли ўзлигимизни англаш, маънавий қадриятларимизни тиклаш жараёни кечаётган ҳозирги пайтда умуман динга ва айниқса, ота-боболаримизнинг дини – Исломга муносабат тубдан ўзгарди.

“Диний бағрикенглик ҳамиша диний заминдаги адоватга қарши ўзига хос қалқон вазифасини ўтаган. У турли эътиқодларнинг бир замон ва маконда биргаликда мавжуд бўлишига, уларнинг ташувчилари ўртасидаги ҳамкорлик ва ҳамжиҳатликнинг шаклланишига йўл очган. Бу эса, ўз навбатида, юрт тинчлиги ва тараққиётига, умуминсоний маданият ва маънавий ривожига хизмат қилган”. XIX асрда Россиянинг марказий минтақаларидан мажбурлаб кўчирилган деҳқонлар ночор аҳволга тушиб қолганда, мусулмон аҳоли уларга ҳар томонлама ёрдам кўрсатган. Ўша давр воқеаларини кўрган иеромонах Харитон: “Маҳаллий аҳоли ночор кўчманчиларга раҳмдиллик билан муносабатда бўлдилар, бусиз уларнинг кўпчилиги очлик ва муҳтожликдан ўлиб кетган бўлар эдилар”, деб гувоҳлик берган¹.

Бундай дўстона алоқалар тарихидан келиб чиқиб Президентимиз Илом Каримов: “Мусулмонлар ва христианларнинг Ўзбекистон заминида биргаликда ҳамнафас бўлиб яшаши диний-маънавий тотувликнинг нодир тимсоли ва барча дин вакилларига нисбатан бағрикенгликнинг энг яхши намунаси деб ҳисобланишига арзигуликдир”, деб таъкидлаган эди².

Миллий истиқлол мафкурасининг асосий ғояларидан бўлган бағрикенглик турли миллат ва элатга дахлдор кишиларнинг, турли хил диний эътиқодли инсонларнинг бир ҳудудда олижаноб ғоя, орзу-умид, мақсад ва ниятлар йўлида ҳамкор, ҳамфикр ва ҳамжиҳат бўлиб яшашини билдиради. Президентимиз Илом Каримов таъкидлаганидек, “...башарият мураккаб тараққиёт жараёнини бошдан кечираётган бир пайтда диний бағрикенглик, турли динларга мансуб халқлар ўртасидаги мулоқот ва амалий ҳамкорликни кучайтириш ниҳоятда долзарб аҳамият касб этмоқда”.

¹ Архиепископ Владимир. А друзей искать на Востоке, Т.: 2000. С. – 43

² Каримов И. Маънавий юксалиш йўлида. Т.: «Ўзбекистон», 1998.

“Ўзбекистон турли динларга мансуб қадриятларни асраб-авайлашга, барча фуқароларга ўз эътиқодини амалга ошириш учун зарур шароитларни яратиб беришга, динлар ва миллатлараро ҳамжиҳатликни янада мустаҳкамлашга, улар ўртасидаги қадимий муштарак анъаналарни ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратмоқда”. Конституциямизда “Ўзбекистон Республикасида барча фуқаролар бир хил ҳуқуқ ва эркинликларга эга бўлиб, жинси, ирқи, миллати, тили, дини, ижтимоий келиб чиқиши, эътиқоди, шахси ва ижтимоий мавқеидан қатъи назар, қонун олдида тенгдирлар”, деган қонуннинг мустаҳкамлаб қўйилгани бундай ютуқларга сиёсий-ҳуқуқий замин яратди.

Янги таҳрирдаги “Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида”ги қонун талабларини амалга ошириш жараёнида юзага келган айрим жиддий муаммолар ҳам одилона ҳал этилди. Масалан, республикада анъанавий ҳисобланган баъзи диний жамоалар, айниқса, Лютеран черковлари жамоалари қонунда белгиланганидек, юз кишилиқ ташаббускорлар гуруҳини ташкил этмаган бир шароитда ҳам махсус ҳайъат қарорига кўра, муаммолари ечимини топган. Чирчиқ шаҳридаги Евангел-Лютеран жамоаси 27 кишидан иборат бўлгани ҳолда уларга диний ташкилот тузишга ва расмий рўйхатдан ўтишга рухсат берилган³.

Эътиқод эркинлиги, диний бағрикенгликнинг ижтимоий-сиёсий жиҳатлари диний ташкилотлар ва давлат муносабатларида доимо долзарб масалалардан бўлиб келган. Дин мамлакат аҳолисини руҳий чиниқтириш ҳамда юксак ахлоқ, Ватан ва халқ манфаати йўлида фидокорлик, поклик, ўз миллатига содиқлик каби қадриятларни кундалиқ ҳаётга тадбиқ этишга ўргатиш орқали турмуш тарзини ўзгартириш ва юрт фаровонлигини оширишга хизмат қилади. У инсондаги қимматли, энг эзгу фазилат ва хислатларни юзага чиқаришга қодир.

³ Минаваров Ш. Дин ва давлат муносабатлари масаласи. // Ҳамжиҳатлик ва бағрикенглик – тараққиёт омили. Т.: 2001. Б. – 76-77

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 12-моддасида ижтимоий ҳаёт сиёсий институтлар, мафкуралар ва фикрларнинг хилма-хиллиги асосида ривожланиши, ҳеч қайси мафкура давлат мафкураси сифатида ўрнатилиши мумкин эмаслиги кўрсатилган. Шунга биноан, ҳар бир диний конфессия ўз мафкурасига эга бўлиши мумкин. Лекин бу мафкурани халққа тазйиқ билан сингдиришга йўл қўйилмайди. Жамиятимизда диний ташкилотлар фаолияти халқимизда миллий ғурур ва ифтихор, ватанпарварлик ва фидокорлик, комил инсонни шакллантиришга қаратилган.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 31-моддасида, жумладан, шундай дейилади: “Ҳамма учун виждон эркинлиги кафолатланади. Ҳар бир инсон хоҳлаган динига эътиқод қилиш ёки ҳеч қайси динга эътиқод қилмаслик ҳуқуқига эга. Диний қарашларни мажбуран сингдиришга йўл қўйилмайди”.

Давлат ва дин муносабатларидаги асосий жиҳат – диннинг сиёсатга аралашмаслиги. Зеро, ҳар қандай дин биринчи ўринда маънавий-ахлоқий жиҳатни ўз ичига олади.

1990-2005 йиллар мобайнида юртимизда дин соҳасидаги фаолиятни такомиллаштириш бўйича Ўзбекистон Республикаси Президентининг 16 та Фармони, Вазирлар Маҳкамасининг 48 та қарори қабул қилинди.

Виждон эркинлиги ҳақидаги қонун динга эътиқод қилиш ёки ўзга эътиқодлар эркинлиги миллий хавфсизликни ва жамоат тартибини, бошқа фуқароларнинг ҳаёти, саломатлиги, ахлоқи, ҳуқуқи ва эркинликларини таъминлашга зарар етказгандагина чекланиши мумкинлигини таъминлайди. Мазкур меъёр 1966 йил 16 декабрь куни БМТ Бош Ассамблеяси қабул қилган Фуқаролик ва сиёсий ҳуқуқлар тўғрисидаги Халқаро пактнинг 18-моддасига мувофиқдир.

2000 йил сентябрида Тошкент Ислом университетида динларни қиёсий ўрганиш бўйича ЮНЕСКО кафедраси

очилди. ЮНЕСКО раҳбарияти бу ташаббусни қўллаб-қувватлади. Фан, таълим ва маданият соҳасидаги энг нуфузли халқаро ташкилотнинг Бош директори Коичиро Мацуура жанобларининг шахсан ўзи университетга келиб, кафедранинг очиши фикримиз исботидир. Кафедранинг асосий вазифаси динлараро мулоқот ва диний бағрикенгликни янада мустаҳкамлашга кўмаклашишдир.

Охирги ўн йил ичида юз бераётган, бир томондан, этник ва диний низолар, иккинчи томондан, Ислом ва мусулмонларга нисбатан адоват (исломофобия, диффамасия), табиийки, ижтимоий-иқтисодий номутаносибликка олиб келади, тинч тараққиёт жараёнини издан чиқаради, инсоният хавфсизлиги ва халқаро барқарорликка таҳдид солади. Афғонистон, Чеченистон, Босния, Фаластин, Исроил, Ольстер, Ҳиндистон, Цейлон, Франция, Бельгия, Германиядаги низоли вазиятлар шулар жумласидандир. Афсуски, Ғарбда кўзга кўринган баъзи сиёсий арбоблар ҳам “Европа ва мусулмон маданиятларининг ўзаро ҳеч қачон чиқиша олмаслиги” ҳақидаги тезисни қўллаб-қувватлайдилар.

Хулоса қилиб айтсак, халқаро ҳамжиҳатлик йўлида ҳар бир инсон, жамоа ва миллатлар башариятнинг турлитуман маданиятлардан иборат эканини англаши ва уларни ҳурмат қилиши жуда муҳимдир. Бағрикенгликсиз демократия асосларини ва инсон ҳуқуқларини мустаҳкамлаб бўлмайди. Тинчликсиз тараққиёт ва демократия, бағрикенгликсиз тинчлик бўлмайди.

Акбаршоҳ РАСУЛОВ,
Ўзбекистон мусулмонлари идораси
Таълим ва кадрлар тайёрлаш
бўлими мутахассиси

КЕНГ ФЕЪЛ, КЕТМАС ДАВЛАТ БЕР!

Халқимиз азал-азалдан бағрикенг, меҳмондўст, етимлар бошини силайдиган, саховатпеша бўлиб келган. Ҳатто ҳозиргача тилимиздан “Парвардигоро, бизга кенг феъл, кетмас давлат бергин”, деган дуо тушмайди. Халқимиз дуосидаги кенгфеъллик – бағрикенглик демакдир. Ўзбек халқ мақолларида ҳам тили, миллати, динидан қатъи назар, ўзгаларга эзгулик улашиш, уларга яхшилик қилиш, неъматларни баҳам кўриш ҳақида кўп ва хўп ҳикматлар айтилган. Собиқ ва марҳум муфтий Шамсиддин Бобохонов бағрикенглик атамасини биринчи бўлиб истеъмолга киритган, толерантлик тушунчасини илк бор бағрикенглик деб таржима қилган эканлар. Бағрикенглик дастурхони ёзилган бир пайтда, кичик бир ҳисса сифатида мен ҳам аجدодларимиз ўғитлари бўлмиш халқимиз мақолларидан баъзиларини сиз билан баҳам кўрсам:

Бахилнинг боғи кўкармас.

*Айрилмагин элингдан,
Қувват кетар белингдан.*

*Ватан қадрини билмаган
Ўз қадрини билмас.*

Ватанни сотган эр бўлмас.

Ватанинг тинч – сен тинч.

*Ёридан айрилган етти йил йиғлар,
Юртидан айрилган ўлгунча йиғлар.*

*Она юртинг омон бўлса,
Ранги рўйинг сомон бўлмас.*

Элга хизмат – олий ҳиммат.

Юртни дедим, юзга кирдим.

*Бас қилган ўзар,
Қасд қилган тўзар.*

*Яхшидан боғ қолади,
Ёмондан – доғ.*

Кўнгил торлиги – хорлик.

*Яхшида гина бўлмас,
Ёмондан гина кетмас.*

*Ўзингга раво кўрмагани
Ўзгага ҳам раво кўрма.*

*Ўлганда гўринг кенг бўлсин,
Тириклигингда феълинг.*

*Ҳикмат излаганга ҳикматдир дунё,
Иллат излаганга иллатдир дунё.
(Шоир шеърдан)*

*Ўтганлардан ибрат ол,
Келажакка ибрат бўл.*

Қасд қилган наст бўлади.

*Қўлингдан келса қўлингдан бер,
Қўлингдан келмаса йўлингдан бер.*

Адоват эмас, адолат енгар.

Айбсиз дўст изласанг дўстсиз қоласан.

*Балиқ сувсиз яшамас,
Инсон дўстсиз.*

Қўшининг тинч – сен тинч.

Тинч элнинг боғи гуллар.

Эл омон – яхши замон.

*Тинчлик билан эл кўкарар,
Ёмғир билан ер.*

Кенгфеъллик, бағрикенглик барчамизга, тинчлик ва фаровонлик юртимизга, яхшилик ва хотиржамлик ҳар биримизга ҳамроҳ бўлсин!

***Ибодулла АҲРОРОВ,
Тошкент ислом институти
ўқув ишлари бўйича проректори***

БАҒРИКЕНГЛИК – ТАРАҚҚИЁТ ГАРОВИ

Ўзбекистон Республикасида мустақиллик эълон қилиниши билан мамлакатнинг олий мақсади бўлмиш демократияга кенг йўл очилди. Мамлакат дунёвий давлат йўлини танлади, жамиятдаги барча динлар тенг ҳуқуқли деб тан олиниб, эркин диний эътиқодлари учун етарлича имкониятлар яратиб берилди.

Ўзбекистоннинг диний ҳаёти учта тамойил билан ажралиб туради:

1. Диний плюрализм – ҳар бир киши ўзининг диний эътиқодига эга эканлиги.

2. Диний бағрикенглик – ҳар хил эътиқодда бўлган фуқароларнинг ўзаро ҳурмати ва тинчликсеварлиги.

3. Динлараро мулоқот – мамлакатда мавжуд бўлган конфессиялар орасидаги самарали муносабатлар.

Ислом динига эътиқод қилувчи мусулмонлар диннинг 5 фарзини адо этишлари учун барча шароитлар яратилган, улар масжидларда бемалол намоз ўқишлари ва мол-мулкларидан закот беришлари ва Рамазон ойи рўзасини тутиб, ҳар йили минглаб мусулмонлар Саудия Арабистонига ҳаж ибодати учун сафар қилаётганлари бунинг ёрқин далилидир.

1998 йили 1 майда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасида “Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида”ги қонунда ҳар бир кишининг эркин эътиқод қилиш ҳуқуқлари ўз аксини топган.

Миллий қонунчиликда эътиқод эркинлиги кафолатланди. 130 дан ортиқ миллий ва этник гуруҳлар, христианлик динининг деярли барча йўналишларига эътиқод қилувчилар ҳамда буддавийлик, баҳоийлик, ҳудаизм ва кришна дини вакиллари ўз диний маросимларини эмин-эркин ўтказиш имконига эга бўлдилар. Ўзбекистон Республикаси миллий қонунчилигига мувофиқ диний ташкилотларнинг сони ва фаолият муддати чекланмаган.

Ўзбекистонда диний таълим тизими Тошкент ислом институти, 9 та ўрта махсус ислом билим юрти ҳамда Проваслав ва Протестант семинариялари йўлга қўйилган.

Юртимизда барча дин вакиллари ўз диний байрамларини эркин нишонлайди.

2004 йили Ўзбекистон Республикасида дунёда учинчи бўлиб Мусулмонлар идораси ҳамда Кўрлар жамияти томонидан Қуръони карим Брайн ёзувида нашр этилди. Мустақиллик йилларида Қуръони карим 3 марта, Қадимий аҳднинг 16 та қисми ва “Янги Аҳд”нинг тўлиқ қисми ўзбек тилига таржима қилинди. Шунингдек, юзлаб масжид, черков ва синагога ҳамда диний ибодатхоналар барпо этилди, эскилари қайта таъмирланди.

2001 йилда Тошкент ва Ўрта Осиё Епархияси ўзининг 130 йиллигини нишонлади.

2002 йилда Юнон-католик черкови Марказий Осиёда католицизм тикланишининг 100 йиллигини нишонлади.

2003 йилнинг октябрь ойида Самарқандда Арман Апостол черковининг 100 йиллиги нишонланди.

Энг қувонтирадиган жиҳати шуки, бу тадбирларда барча конфессия вакиллари бирдек иштирок этмоқдалар.

Истиқлол даврида Ўзбекистонда буюк алломаларимиз Баҳоуддин Нақшбанд, Маҳмуд Замахшарий, Нажмиддин Кубро, Исмоил Бухорий, Абу Мансур Мотуридий, Бурҳониддин Марғиноний, Абдулхолиқ Ғиждувоний, Хўжа Аҳрор Валийнинг таваллуд йиллари билан боғлиқ саналарда бир қатор халқаро симпозиумлар ўтказилди.

2007 йили ISESCO томонидан Тошкентнинг Ислом маданияти пойтахти деб эълон қилиниши юртимизда виждон эркинлигини таъминлаш, Ислом қадриятларини тиклаш, ривожлантириш бўйича олиб борилаётган тизимли ишларнинг халқаро миқёсда тан олингани ифодасидир. Шу муносабат билан ташкил этилган форумда Саудия Арабистони, Қувайт, Миср, Покистон, Эрон, Хитой, Япония, АҚШ, Туркия, Иордания, Исроил,

Бангладеш каби 100дан ортиқ мамлакатнинг жамият ва дин арбоблари иштирок этди. 2007 йил 31 май куни Лондондаги “Уч дин форуми” халқаро жамият фонди ташаббуси билан мусулмон, православ ва яҳудий гуруҳ вакиллари “Ўзбекистоннинг динлараро бағрикенгликни таъминлашда эришган ютуқлари” мавзуидаги семинарда иштирок этишди.

2008 йил 23 май куни Самарқанд шаҳрида Имом Бухорий Халқаро маркази очилди. Марказ фаолиятининг асосий йўналишларидан бири Республика масжидлари имомлари учун касб малакасини ошириш курсларини ташкил этишдир.

Ўзбекистондаги диний ҳаётни “Ислом нури” газетаси, “Ҳидоят” ва “Имом Бухорий сабоқлари” каби бир қатор журнал ва газеталар тўлиқ ёритади.

Ишонч билан айтиш мумкинки, ҳозирги кунда Ўзбекистон умумий равишда динлар ва миллатлараро тотувлик ўрната олган ва бу соҳада намуна бўла оладиган давлатдир.

Чаросхон МУҲИТДИНОВА,
“Ҳадичаи Кубро” аёл-қизлар ўрта
махсус ислом билим юрти ўқув
ишлари бўйича мудира муовини

ИСЛОМДА ЎЗГА ДИН ВАКИЛЛАРИГА МУНОСАБАТ

Ўрта Осиё, хусусан, Ўзбекистон ҳудудида қадим асрлардан турли маданият, тил, урф-одат, турмуш тарзига эга бўлган, хилма-хил динларга эътиқод қилувчи халқлар яшаган. Ўзбекистон жўғрофий нуқтаи назардан муҳим савдо йўллари чорраҳасида жойлашгани, кўплаб давлатлар билан савдо-сотик қилгани ерли халқларнинг диний ва маънавий ҳаётига, шунингдек, Мовароуннаҳрдаги урф-одатлар ҳам ўзга юртлар маданияти ривожига салмоқли таъсир кўрсатган. Бу эса миллатлараро ҳамжиҳатлик ва диний бағрикенгликни шакллантиришда ўзига хос омиллардан бўлиб хизмат қилган.

Президентимиз ўзларининг “Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари” асарида: “Минг йиллар мобайнида Марказий Осиё ғоят хилма-хил динлар, маданиятлар ва турмуш тарзлари туташган ва тинч-тотув яшаган марказ бўлиб келди”, деб қайд этганлари ҳам бежиз эмас. Ҳақиқатан ҳам бағрикенг Ўзбекистон заминида қадим замондан Ислом ва бошқа динлар ёнма-ён яшаб, ривожланиб, жамиятнинг маънавий юксалишига муайян ҳисса қўшди.

Бағрикенглик тушунчаси лотинча “толерант” атамасига тўғри келиб, у «*tole rage*» (чидамоқ) сўзидан олинган. Толерантлик бирор нарсани, ўзгача фикр ёки қарашни, ўз шахсий тушунчаларидан қатъи назар, имкон қадар бағрикенглик ва чидам билан қабул қилишни англатади. Диний бағрикенглик виждон эркинлиги ва маънавий жиҳатдан катта аҳамият касб этади, у бошқа шахс ё динга ҳурматни билдиради. Турли дин ҳамда конфессия вакиллари эътиқодида ақидавий фарқлар бўлишига қарамай, уларнинг ёнма-ён ва ўзаро тинч-тотув яшашини англатади.

Мусулмонларнинг бошқа дин вакиллари билан бўладиган муносабатлари Ислом дини таълимотлари асоси Қуръони карим ва Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) нинг суннатлари ҳамда сийратларида ўз аксини топган. Жумладан, Ислом самовий динларнинг асли бир, ҳаммаси Аллоҳдан, деб эълон қилди. Бу ҳақда Шўро сурасида айтилади:

“(Эй имон келтирганлар! Аллоҳ) сизлар учун дин бўйича Нухга буюрган нарсани ва Биз сизга (Муҳаммадга) ваҳий қилган нарсани, (шунингдек) Биз Иброҳим, Мусо ва Исога буюрган нарсани – шариат қилди: «Динни барпо қилингиз ва унда фирқа-фирқага бўлинмангиз!» (Эй Муҳаммад!) Мушрикларга Сиз даъват қилаётган нарса (тавҳид) оғирлик қилди. Аллоҳ унга (динга) Ўзи хоҳлаган кишиларни танлар ва Унга инобат қиладиган кишиларни ҳидоят сари йўллар” (13-оят).

Демак, Нух, Иброҳим, Мусо ва Исо (алайҳиссалом) ларга дин юборган Аллоҳ таоло Муҳаммад (алайҳиссалом) га ҳам дин юборган. Шунингдек, Аллоҳ юборган мазкур Набийларга **“Динни барпо қилинглр, унда тафриқага тушманглр”**, деган бир хил фармон ҳам бўлган.

Мусулмонларнинг бошқа дин вакиллари билан муносабатлари қуйидаги тамойиллар асосида бўлиши мақсадга мувофиқдир:

1. Мусулмонлар Набийларнинг барчасига, уларга нозил қилинган китобларга бирдек имон келтирмоғи, улардан бирортасини четга чиқариб қўймаслиги лозим. Аллоҳ таоло бу ҳақда шундай деган:

“Айтингиз (эй мўминлар!): «Аллоҳга, бизга нозил қилинган нарса (Китоб)га, Иброҳим, Исмоил, Исҳоқ, Яъқуб ва унинг авлодларига нозил қилинган нарсаларга, Мусога, Исога ва (барча) пайғамбарларга Парвардигорларидан берилган нарсаларга имон келтирдик (ишондик). Биз улар ўртасидан бирортасини

(пайғамбар эмас деб) **ажратиб қўймаймиз ва биз Унга (Аллоҳга) бўйсунувчилармиз»** (Бақара”, 136).

2. Мусулмон киши бошқа диндаги аёллар билан турмуш қуриши ва улар сўйган ҳалол ҳайвонлар гўштини тановул қилиши мумкин. Бу ҳақда Аллоҳ таоло шундай марҳамат қилади:

“Бугун сизлар учун покиза нарсалар ҳалол қилинди. Шунингдек, Аҳли Китобларнинг таоми сизлар учун ҳалол ва таомингиз улар учун ҳалолдир. Зинокорлик ва махфий ўйнаш қилиб олиш учун эмас, балки махрларини берсангиз, мўмина аёлларнинг ифбатлилари ва сизлардан олдин Китоб берилганларнинг ифбатли аёллари (ҳам ҳалолдир). Кимки, имондан куфрга қайтса, (қилган савобли) иши, албатта, зое бўлур ва у охиратда зиён кўрувчилардандир” (Моида, 5).

3. Мусулмон киши бошқа дин вакилларига ёмонлик қилмаслиги, улар билан яхши муомалада бўлиши, яхши қўшничилик урф-одатларини сақлаши, зиёфатга чақириши, оилавий алоқалар ўрнатиши мумкин. Бу ҳақда Аллоҳ таоло:

“Дин тўғрисида сизлар билан урушмаган ва сизларни ўз юртингиздан (ҳайдаб) чиқармаган кимсаларга нисбатан яхшилик қилишингиз ва уларга адолатли бўлишингиздан Аллоҳ сизларни қайтармас. Албатта, Аллоҳ адолатли кишиларни севар” (Мумтаҳана, 8).

Ушбу ҳукм Ислом дини нақадар инсонпарвар ва бағрикенг эканининг ёрқин далили, бошқа диндагиларга яхшилик ва адолат қилишдан ҳеч кимни қайтармайди.

4. Мусулмон киши бошқа дин вакиллариининг ибодатхоналарини ҳурмат қилади, уларнинг диний-ақийдавий масалаларига аралашмайди, уларга ноҳақ жабр қилмайди, ораларини яқинлаштиради.

Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам)нинг: “Ким бир аҳдлашган (ғайридин) кишининг ҳақини поймол этса

ёхуд уни тоқати етмайдиган нарсага мажбур қилса ёки ундан ўз розилигисиз бир нарса олса, қиёмат куни мен ўша одамнинг хусуматчиси бўламан”, деганлари бунга далилдир (*Абу Довуд ривояти*).

5. Мусулмон одам бошқа дин вакиллари билан яхши алоқада бўлади, уларга ҳадя бериб, улардан ҳадя олиши мумкин.

Муҳаммад (алайҳиссалом) бошқа дин вакиллари билан шахсан яхши алоқада, гўзал муомалада бўлганлар. Жумладан, уларга ҳадялар бериб, улар томонидан қилинган ҳадяларни қабул қилганлар, бошқа дин вакиллари томонидан ҳадя қилинган кийимларни кийиб юрганлар. У зот Ҳабашистондан келган насроний меҳмонларни ўз масжидларига туширганлар ва: “Улар бизнинг соҳибларимизни ҳурмат қилган эдилар. Мен уларни ўзим икром қилишни хуш кўраман”, деб шахсан ўзлари уларга хизмат қилганлар. Шунингдек, у зот Нажрон насоролари гуруҳини ҳам ўз масжидларига туширганлар ва у ерда ибодатларини қилишларига рухсат берганлар.

Ислонда мусулмонларга қарши уруш қилмаган ғайридинлар билан тинч-тотув яшаш, уларга яхшилик қилиш ҳамда адолатли бўлиш йўлга қўйилган.

Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам)дан кейин Ислон давлатига бошлиқ бўлган шахслар ҳам бошқа динлар вакилларига нисбатан бағрикенглик сиёсатини давом эттирганлар. Ҳазрат Умар Байтул Мақдисга келганларида у ердаги масиҳий динидаги аҳолининг шартларини қабул қилган ҳолда аҳднома тузганлар.

Ғайридинларга берилган тенглик, омонлик ва ҳуррият борасида зарбулмасал бўлган мазкур аҳдноманинг матни қуйидагича:

“Бисмиллаҳир роҳманир роҳим. Ушбу, Аллоҳнинг бандаси, амирул мўминийн Умар томонидан Илиё аҳлига берилган омонликдир. Уларнинг жонларига ва молларига, канисалари ва бутларига, шаҳарнинг бемору соғ барча

миллатига омонлик берар. Уларнинг канисаларида биров истиқомат қилмас ва уларни бузилмас. Уларга ва уларга тегишли жойларга, шунингдек, уларнинг бутларига ва молу мулкларидан ҳеч бир нарсага нуқсон етказилмас. Уларнинг бирортасига ҳеч ким қасддан зарар етказмас. Илиё аҳлидан жонини ва молини олиб, ибодатхонаси ва бутларини қолдириб румликлар билан кетмоқчи бўлганларнинг ўзларига, ибодатхоналари ва бутларига тинч жойларига етиб олгунларича омонлик берилур. Ким хоҳлаб ўз аҳдига қайтиб келса, ҳосилни йиғиб олгунларича улардан ҳеч нарса олинмайди. Ушбу ёзилганларга Аллоҳнинг аҳди, Унинг Расулининг, халифаларининг ва мўминларнинг зиммаси бўлур. Агар Аҳли Илиё ўзларига белгиланган жизяни ўтасалар.

Ушбу аҳдномага Холид ибн Валид, Амр ибн Осс, Абдурроҳман ибн Авф, Муовия ибн Абу Суфён гувоҳ бўлдилар. Ўн бешинчи санада ёзиб, таҳрир қилинди”.

Исломнинг илк давриданоқ шариатни яхши тушунган давлатларда турли вазифалар кишининг динига ёки мазҳабига қараб эмас, шахсий қобилиятига, вазифани бажариш савиясига қараб берилган. Машҳур халифа Муовия ибн Абу Суфён (розияллоҳу анҳу)нинг шахсий табиби Ибн Ассол исмли насроний табиб бўлган. Унинг котиби эса Саҳнун исмли масихий бўлган. Халифа Марвон ибн Ҳакам Атанасиус исмли насроний кишига Мисрда давлат мансабларини берган ва у охири келиб давлат девонлари раиси мансабига эга бўлган.

Илмий баҳслар, изланишлар ва мансаблар ҳақида ҳам худди юқоридаги фикрни айтиш мумкин. Ислом давлати соясида кишилар, дини ва мазҳабидан қатъи назар, тенг шароитда яшаб, ижод қилишган.

Халифа Маъмун ўз академиясига турли дин ва мазҳаб соҳиблари бўлган олимларни тўплаган ҳамда уларга: “Илмдан нимани хоҳласангиз баҳс қилаверинглар, фақат тоифачилик мушкулоти келиб чиқмаслиги учун, бирин-

гиз ўз диний китобидан далил келтирмаса бўлди”, деган эди.

Дарҳақиқат, Ислом бағрикенглик динидир. Унда илм ва олимлар ҳурмат қилинади. Хоҳ улар мусулмон, хоҳ насроний, хоҳ яҳудий бўлсин. Ислом ақидаси олдинги самовий ақидаларнинг тўлдирувчисидир. Уларнинг барчаси яхшиликка, ўзаро тотувликка даъват қилиб, ёмонликдан қайтаради. Барча самовий динлар меҳроқибат, сабр-тоқат, эзгулик, ўзаро биродарлик ва ёрдамга тайёрлик каби умумбашарий қадриятларни ўзларининг асосий тамойиллари деб биладилар. Ушбу ўғитларни ҳар бир инсоннинг қалби ва онгида мустаҳкамлашга интиладилар. Шунинг учун ҳам бошқа дин вакилларига нисбатан бағрикенглик, инсон ҳуқуқларини ҳурмат қилиш курраи заминдаги давлатлар ва одамлар тинч-тотув яшашининг асоси бўлмоғи керак.

Президентимиз турли дин вакилларининг республикамызда эмин-эркин фаолият кўрсатаётганлари ҳақида жумладан, шундай дейдилар:

“Яна шуни эслатиш жоизки, Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига мувофиқ давлат ишларидан ажратилган ҳолда бизнинг мустақил, ҳур, кўпмиллатли мамлакатимизда Ислом дини билан баробар православие, иудаизм, баптизм, адвентизм, католицизм сингари ўндан ортиқ бошқа конфессиялар мутлақо эркин фаолият кўрсатмоқда.

Қайси дин ёки мазҳабга мансублигидан катъи назар, бу конфессияларнинг вакиллари биз билан елкама-елка туриб, Ўзбекистон халқларининг фаровонлиги ва равнақи учун астойдил меҳнат килаётганликлари бизни мамнун этади”.

Маҳмуджон СОБИРОВ,
“Имом Фаҳриддин ар-Розий” ўрта
махсус ислом билим юрти мударриси

БАҒРИКЕНГЛИК ТАМОЙИЛЛАРИНИ КИМЛАР БУЗМОҚДА?

Ислом дини – ҳаётнинг энг олий фалсафаси. У жамият аъзоларини юксак инсоний фазилатлар соҳиби қилиб тарбиялайди. Инсонпарварлик, халқпарварлик, адолат, ҳалоллик, бошқа динларга эҳтиром ҳамда олижаноб ахлоқни тарғиб этади. Ислом дини кибрни қоралайди, қабилачилик ва хурофотларга кескин қарши чиқади, ирсий биродарлик ўрнига инсоний биродарлик жамоаси бўлмиш “уммат” тушунчасининг киритилиши ҳам айнан Ислом динининг инсониятга шараф тожини кийдирганлигидан далолатдир. Зеро, Юртбошимиз Ислом Каримовнинг қуйидаги сўзлари ҳам фикримизни исботлайди:

“...Биз Ислом дини ота-боболаримиз дини эканини, у биз учун ҳам имон, ҳам ахлоқ, ҳам диёнат, ҳам маърифат эканини доимо юксак қадрлаймиз. Халқимизнинг минг йиллик тарихини, бугунги маънавий ҳаётини, дину диёнатимизни мухтасар ифодалаб айтиш мумкинки, Аллоҳ бизнинг қалбимизда, юрагимизда. Динга ҳурмат ва эътиқод биз учун ўлмас қадриятдир”.

Инсонни инсон қилиб турган энг муҳим асос нима? Албатта, эътиқод. Чунки у шикаст топса, инсоннинг онг, тафаккури ва дунёқараши ҳам шикастланади, ўзлигини йўқотади. Бугунги кун айнан мана шу эътиқод борасида ҳамиша огоҳ бўлиб яшашни талаб этмоқда. Ҳақиқатдан ҳам, дунё жамоатчилигини ташвишга солаётган, мафкуравий полигонлар орқали инсонларнинг соф эътиқодларини, ядровий полигонлар орқали уларнинг ҳаётларини зарарлаётган ақидапарастлар кимлар ўзи? Аллоҳ таоло:

“(Эй Муҳаммад!) Раббингизнинг йўли (дини)га ҳикмат ва чиройли насиҳат билан даъват этинг!” (Наҳл, 125), деган хитобини оёқости қилиб, Ислом динидаги муқаддас тушунчаларни ботил ақидаларига

мослаштиришга уринаётганлар кимлар? Уларнинг мақсади нима? Айни дамда инсонларнинг Ислом динига, унинг пок номига шубҳа, ҳатто нафрат билан қарашига сабаб бўлаётган манфур шахслар фаолияти ҳамда уларнинг ботил ақидалари хусусида фикр юритишдан аввал бугунги кундаги таҳликали фитналарга сабаб бўлаётган экстремистик оқимларнинг яширин ва ошкора фаолиятлари хусусида тўхталиб ўтсак.

Улар қаторида аввало диний экстремистик ва террорчи “Ал-Қоида”, “Ироқ ва Шом Ислом давлати” (ИШИД), “Мусулмон биродарлари”, “Ҳизбут-таҳрир а-л-исломий” каби ташкилотлар ҳамда “Таблиғчилар”, “Сохта салафийлар”, “Нурчилик” оқимларини санаб ўтишимиз мумкин.

Ироқ ва Шом (Сурия) Ислом давлати. Бугунги кунда ушбу икки мамлакатнинг каттагина ҳудудида назорат ўрнатган “Ироқ ва Шом Ислом давлати” ноқонуний диний экстремистик ташкилоти нафақат Ироқ ва Сурия ёки ён атрофидаги мамлакатлар, балки бутун дунёдаги тинчлик ва барқарорликка хавф солмоқда. 2006 йили Ироқда ўн битта маҳаллий радикал гуруҳ бирлашишидан вужудга келган ушбу террорчи ташкилот 2013 йили Суриядаги фуқаролар урушига қўшилди. Бош қароргоҳи Суриянинг Раққа шаҳрида, Ироқдаги маркази эса Бақуба шаҳрида жойлашган. Уларнинг ҳаракатлари Ироқ ҳудудидаги чет эл ҳарбий кучларини, Ироқ ҳарбийларини, фуқаролар ва бино иншоотларини йўқ қилишга қаратилган. Ташкилот Сурия, Ироқ ва Ливанда Ислом давлати қуришни режалаштирган. 2014 йили июль ойида ташкилот аъзолари ўз йўлбошчилари Абу Бакр Бағдодийни “халифа” деб эълон қилгач, жиноий бирлашма “Ислом давлати” деб атала бошлади. Улар сохта салафийлик ғояларини шиор қилиб олганлар. “Биз Ислом учун жанг қиляпмиз”, “биз жиҳодчилармиз” дея даъво қилаётган бу жангарилар БМТ ҳисоб-китобларига кўра, 2014 йил бошидан буён етти юзга яқин боланинг,

минглаб асирлар, қочоқлар, бошқа дин вакиллари ва тинч аҳоли вакилларининг ҳаётига зомин бўлдилар. Ислом дини исрофдан, айнан ўлимдаги исрофдан қайтаради. Бир инсоннинг жонига қасд қилган шахс унинг хунини тўлаши ёхуд ўзи айнан шундай жазоланиши шарт. ИШИД жангарилари ғайри динлардан ташқари уларга қарши чиқаётган барча мусулмонларни, ҳаттоки, Ислом оламида машҳур бўлган уламоларни ҳам кофирга чиқармоқдалар. 2013 йил 21 март куни Сурияда террорчилар масжидни портлатиши оқибатида мусулмон дунёсидаги етакчи уламо Рамазон Бутий ва яна 40 дан зиёд мусулмон ҳалок бўлди.

Аллоҳ таоло Ўз каломида:

«Бирор жонни ўлдирмаган ёки Ерда (бузғунчилик ва қароқчилик каби) фасод ишларини қилмаган инсонни ўлдирган одам худди ҳамма одамларни ўлдирган кабидир» (Моид, 32), дея огоҳликка чақиради.

ИШИД ва унинг таркибида бўлган барча жангариларга нисбатан Дунё ислом уламолари кенгаши очик хат ёзиб, унда ИШИДнинг нотўғри йўлда эканини далиллар билан исботлаб, уларни бу йўлдан қайтишга чақирди.

Айни вақтда БМТ, Европа Иттифоқи, Араб давлатлари лигаси каби халқаро ташкилотлар, АҚШ, Австралия, Саудия Арабистони, Буюк Британия, Индонезия каби давлатлар ИШИДни террорчилик ташкилоти деб эълон қилиб, уларнинг Ислом динига мутлақо алоқаси йўқлигини такрор-такрор таъкидламоқдалар.

Аллоҳ ҳаром қилиб қўйган нарсани ўзлари учун ҳалол деб нафақат ўзларининг, балки бегуноҳ инсонларнинг умрига зомин бўлаётган бу жоҳиллар қайси виждон билан яшамоқдалар?! Зеро, ҳадиси шарифда: “Қиёмат куни биринчи савол ноҳақ тўкилган қон тўғрисида бўлур”, дейилган.

Исломга ёт бўлган, лекин номини Ислом билан оқлаётган бундай ташкилотлар, айниқса, интернет тар-

моғи орқали ғояларини ёйиб, ўз жангарилари сафини кўпайтирмоқдалар. Уларнинг домига тушган содда ёки гўл одамлар ўз юртларидан гўёки ҳижрат қилиб, бошқа юртларда ғараз ниятли шахсларга хизмат қиладиган қулга айланмоқдалар. Маълумотларга кўра, дунёда жангарилар фойдаланадиган 5000дан ортиқ интернет сайтлари мавжуд бўлиб, уларга хизмат кўрсатувчи порталлар сони ортиб бормоқда.

Афсуски, бугунги кунда ўзларининг таҳдидли ғоялари билан мафкура майдонини қуршаб олишга интилаётган бундай мутаассиб ташкилотлар оз эмас. Ваҳоланки, тинчликка раҳна солиш, жамият равнақи, халқ фаровонлигига зиён етказиш, фитна кўзғатиш Ислом динига мутлақо ёт ҳолатлар ҳисобланади. Бунинг исботи ўлароқ яна мўътабар манбага мурожаат этамиз:

“Хужжатлар келгандан кейин ҳам бўлиниб, ўзаро ихтилофга берилган кимсаларга ўхшамангиз! Ана ўшаларга улкан азоб бордир” (Оли Имрон, 105) ва яна Мумтаҳана сурасининг 8-оятида:

“Дин тўғрисида сизлар билан уришмаган ва сизларни ўз юртингиздан (ҳайдаб) чиқармаган кимсаларга нисбатан яхшилик қилишингиз ва уларга адолатли бўлишингиздан Аллоҳ сизларни қайтармас”, дейилади.

Чиндан ҳам Ислом ҳақиқий енгиллик ва бағрикенглик динидир. У инсон у ёқда турсин, ҳайвонларнинг ҳақларини ҳам ҳимоя қилади. Уларни сабабсиз азоблаш ва тоқатидан ташқари ишлар қилдиришдан қайтаради. Шундай экан, биз атрофимизда юз бераётган турли хил қотилликлар ва хавф-хатарларнинг олдини олиш учун ҳар қадамда огоҳ бўлиб яшамоғимиз, динимизни ўрганишда ўтган солиҳ авлодлар изидан бормоғимиз зарур. Зеро, ҳақиқий мўмин киши ғоят соф ва жозибали бир кўзгу каби бўлиши керакки, шояд унга қараган бошқа мўминлар ўз айбу қусурларини кўриб, камчиликларини тузатсинлар.

Юртбошимиз таъкидлаганларидек, “Биз ҳеч қачон диний даъватлар ҳокимият учун курашга, сиёсат, иқтисодиёт ва қонуншуносликка байроқ бўлишига йўл қўймаймиз”.

Аллоҳ таоло: **“Дарҳақиқат, Биз одам фарзандларини азиз ва мукаррам қилдик”**, дея марҳамат этади. Сарҳадсиз илм денгизига насибамизни қўшиш билан бирга, эзгу амаллар қилишимиз учун ғанимат фурсат ато этилган экан, уни хайрли амалларга сарфлаш насиб этсин.

Фарида АБЗАЛОВА,
“Хадичаи Кубро” аёл-қизлар ўрта
махсус ислом билим юрти мударрисаси

ДИНИЙ БАҒРИКЕНГЛИКНИНГ ТАРИХИЙ ИЛДИЗЛАРИ

Тарихдан маълумки, диний бағрикенглик тамойиллари ҳаётда ўз ифодасини топган жамиятда ўзаро ҳурмат ва самимият қарор топиб, барча инсонлар тинч-осойишта ҳаёт кечирадилар. Тинчликсиз тараққиёт ва фаровонлик бўлмагани каби, диний бағрикенгликсиз тинчлик барқарор бўлмайди.

Динимиз таълимотларида диний бағрикенгликка алоҳида эътибор берилган. Ислом ўзининг илк давридан бағрикенглик дини сифатида намоён бўлди. Нима учун? Чунки Ислом таълимоти мўминга банда сифатида ўз яратувчиси Аллоҳ субҳонаҳу ва таолога қандай эътиқодда бўлиши кераклигини, шу билан бирга, Аллоҳ яратган барча нарсалар, шахснинг ўзи ҳам Яратгanning мулки эканини доимий ҳис қилиб туриши кераклигини ўргатади. Мўмин атрофдагиларга дин талаби даражасида муомала қилиш учун Ислом динининг икки асоси бўлмиш Қуръони карим ва Расуллулоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам)нинг ҳадиси шарифларига мурожаат қилади. Мазкур икки дастур орқали мўмин киши Аллоҳ билан банда ўртасидаги, ота-она ва фарзанд, қавму қариндош, қўни-қўшни, ҳамкасблар орасидаги, ўзи яшаётган жамиятдаги турли дин ва миллатга мансуб кишилар билан, ҳатто атрофидаги табиат оламига, ҳайвонотга қандай муносабатда бўлиши кераклигини билиб олади.

Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) Мадинага ҳижрат қилганларидан сўнг, у ердаги яҳудийлар билан аҳднома тузиб, тинч-тотув ва жамият манфаати учун ҳамкорлик қилиш асосларини белгилаб, унга амал қилиб яшадилар.

Ҳайбар ғазотида мусулмонларга ўлжа тушган нарсалар ичида Тавротдан бир қанча саҳифалар ҳам бор эди. Яҳудийлар келиб Расуллулоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва

саллам)дан ўша саҳифаларни қайтариб беришни талаб қилдилар. Пайғамбар (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) уларни яҳудийларга қайтариб беришга амр қилдилар. Зеро, бошқаларнинг қадриятларини эъзозлаш Ислом динининг гўзал ахлоқларидандир. Бугунги кунда бошқа дин вакиллари билан бирга яшаймиз, улар билан турли тадбир ёки ҳамкорлик юзасидан учрашамиз, хайрли ишларни биргаликда амалга оширамиз. Бу бежиз эмас, албатта.

Аллоҳ таоло Моида сурасининг 2-оятида:

“Эй имон келтирганлар! Аллоҳнинг (ҳажга доир) шиорларини, “Ҳаром ой” (ҳаж ойлари)ни, қурбонликларни, (уларга тақиб қўйилган) тақинчоқларни, Парвардигорларининг фазли ва розилигини топиш нияти билан Байтул-Ҳаром (Каъба)га борувчиларни (уларга қаршилиқ қилишни) ҳалол деб ҳисобламангиз! Ҳалол (қилинган ҳолат)га чиққанларингизда эса, ов қилаверингиз. Сизларни Масжиди Ҳаромдан тўсувчи қавмнинг адовати тажовуз қилишингизга ундамасин! Эзгулик ва тақво (йўли)да ҳамкорлик қилингиз, гуноҳ ва адоват (йўли)да ҳамкорлик қилмангиз! Аллоҳдан қўрқингиз! Албатта, Аллоҳ азоби қаттиқ зотдир”, деб огоҳлантиради.

Узун бир оятнинг ичидаги ушбу мўъжаз жумла дунёдаги барча ҳамкорликлар учун асосий тўғри қоида ҳисобланади. Исломдан аввалги даврда ҳамкорлик қоида-си уруғчилик, қабилачилик ва бошқа шунга ўхшаш ўлчовлар асосида бўлар эди. Ўзига яқин бўлган шахс, тоифа, қабила, давлат ёки халқ нима қилса, унга ҳамкор бўлиш зарур эди. Жумладан, зулм ва душманлик ишларида ҳам.

Исломда эса ҳамкорликнинг асосий шарти яхшилик ва тақводир, агар шу шартга тўғри келса, ҳамма билан, жумладан, ғайридинлар билан ҳам. Аммо гуноҳ ва ёмон ишларда ҳеч ким билан ҳамкорлик қилинмайди.

Хулоса ўрнида бир ҳадиси шарифни келтирмоқчимиз.

Ҳузайфа (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинади:

«Набий (соллаллоҳу алайҳи ва салам):

“Лоқайд одам бўлманглар. Одамлар яхшилик қилса, яхшилик қиламиз. Одамлар зулм қилса, зулм қиламиз, деманглар. Аммо ўзингизни одамлар яхшилик қилсалар, яхшилик қилишга, агар улар ёмонлик қилсалар, зулм қилмасликка ўргатинглар”, дедилар».

Ушбу ҳадис мусулмон кишининг жамият ҳаётидаги мавқеини, қарашлари ва муносабатларини белгилаб берадиган меъёрий дастурдир. Чунки мусулмон киши одамларга қараб эмас, ўз динининг кўрсатмасига биноан амал қилади.

***Дилдора КЕНЖАБОЕВА,
“Ҳадичаи Кубро” аёл-қизлар ўрта
махсус ислом билим юрти мударрисаси***

ТИНЧЛИК – АЛЛОҲНИНГ УЛУҒ НЕЪМАТИ

Бугунги кун кишиси олдида кўндаланг бўлиб турган ва долзарб вазифалар орасида моҳият-эътибори билан энг аҳамиятлиси тинчлик-осойишталикни асрашдир. Тинчлик Аллоҳ таолонинг улуғ неъмати бўлиб, уни бутун дунёда сақлаш ҳар бир кишининг олий даражадаги вазифаси. Маълумки, инсон дунёнинг азизу мукаррам хилқати, мавжудотлар сарваридир. Бу ҳақда Аллоҳ таоло: **“Дарҳақиқат, (Биз) Одам фарзандларини (азиз ва) мукаррам қилдик ва уларни қуруқлик ва денгизга (отулов ва кемаларга) миндириб қўйдик ҳамда уларга пок нарсалардан ризқ бердик ва уларни Ўзимиз яратган кўп жонзотлардан афзал қилиб қўйдик”, (Исро, 70)** дейди. Уламоларимиз ибодат таърифида шундай деганлар: “Аллоҳ таолога яқинлик ҳосил қиладиган ҳар бир иш ибодатдир”. Демак, пок ният билан фақат яхшилик кўзлаб қилинган ҳар бир иш у ибодатдир. Жумладан, инсонларни ҳақ йўлга чорламоқ ҳам ибодат даражасига кўтарилган муқаддас вазифадир.

Ислом дини тинчлик тушунчасини ўзининг бош ғояси ва муҳим шиорига айлантиргани бежиз эмас. Қуръони каримда айтилади: **“Эй имон келтирганлар! Ёппасига итоатга киришингиз ва шайтоннинг изидан эргашмангиз! Албатта, у сизларга аниқ душмандир”** (Бақара, 208).

Пайғамбаримиз Муҳаммад (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) тинчлик ва хотиржамлик ҳақида шундай деганлар: “Тинчлик ва хотиржамлик икки улуғ неъматдирки, бундан кўп одамлар бебаҳрадилар” (*Имом Бухорий ривояти*).

Афсуски, Аллоҳ таолонинг улуғ неъмати бўлмиш тинчликдан ҳамма ҳам баробар баҳраманд эмас. Дунёнинг турли бурчакларида террорчилар ноҳақ қон тўкмоқда. Қабиҳ ниятли бузғунчи гуруҳларнинг қилмишлари дунё

тинчликсевар халқлари қатори Ўзбекистон халқи, дин аҳлининг ҳам қалбларини қаттиқ ларзага солади.

Ислом таълимотида халқлар орасидаги тинчлик ва дўстлик масаласига кенг ўрин ажратилган. Одамни эса Аллоҳ эъзозлаб жонзотлар орасида юксак ўринга қўйган.

Ислом дини аввал бошданоқ инсониятга асл мурувватни, ислом аҳлига, ҳатто ғайримуслимларга эҳтиром ҳамда бағрикенглик билан муносабатда бўлишни ўргатиб келган ва ҳамон шундай. Ислом ўзидан аввалги самовий динларни (яхудийлик, насронийлик) шунчаки ҳурмат қилиш билан чекланмай, ўша дин аҳлларига чексиз мурувватлар кўрсатишга чорлаган. Уларнинг ҳақ-ҳуқуқларини қонун билан мустаҳкамлаб қўйган. Маданияти ва анъаналарига эҳтиром билан қараган. Асрлар давомида бу қоидаларга амал қилиб яшаган мусулмонлар бир-бирларига ва ҳатто ораларидаги ажнабийларга, аҳли зиммага ҳам мурувватнинг мислсиз намуналарини кўрсатиб, бутун инсониятга ибрат бўлдилар. Чунки бу Аллоҳ таолонинг амри, адолатли бўлишга берган кўрсатмаси эди. Аллоҳ таоло марҳамат қилади: **“Эй имон келтирганлар! Аллоҳ учун (тўғрилиқда) собит турувчи, одиллик билан гувоҳлик берувчи бўлингиз: бирор қавм (кишилари)ни ёқтирмаслик сизларни уларга нисбатан адолатсизлик қилишга ундамасин! Адолатли бўлингиз! Зеро, у (адолат) тақвога яқинроқдир. Аллоҳдан қўрқингиз! Албатта, Аллоҳ ишларингиздан хабардордир”** (Моида, 8).

Бошқа оятда айтилади: **“... Агар сизлардан четланиб, сизларга қарши жанг қилмай, сулҳни таклиф қилсалар, Аллоҳ сизларга улар узра (қарши чиқишга) йўл бермайди”** (Нисо, 90).

Мурувват, диний бағрикенглик Исломнинг тамал тоши, эътиқод ва динлар тарихидаги бир янгилик бўлди. Ислом илк давриданок собиқ динларга ҳеч қандай тазйиқ ўтказмади, турфа мазҳаб ва мафкураларга қарши таас-

суб этмади. Биринчи кунларданоқ диний бағрикенгликнинг оламшумул шиорларини ўртага ташлади: “Барча самовий динлар бир манба, бир булоқдан сув ичади, ҳамма пайғамбарлар биродардирлар. Динлардаги ихтилофлар қотиллик ва адоватларга сабаб бўлмаслиги, яхшилик, силаи раҳмдан тўсмаслиги лозим”.

Пайғамбаримиз Муҳаммад (алайҳиссалом) бу борада Ислом умматигагина эмас, бутун инсониятга ибратнамуна бўлдилар. У зот Мадинага ташриф қилганларида давлат ишларидаги биринчи амаллари ўша ерлик яхудиийлар билан уларнинг ақидаларини ҳурмат қилишга асосланган аҳднома тузиш бўлди. Жаноб Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) аҳли китобдан бўлган қўшнилари билан яхши муносабатда бўлар, ҳадя бериб, улардан ҳам қабул қилар эдилар. Демак, кўнглида адоват бўлмаган ҳамда жамиятга зарари тегмайдиган кишилар билан яхши муомалада бўлиб, улар билан дунёвий ишларда ҳамкорлик қилиш, шу билан бирга тинчлик ишига раҳна соладиган, нафақат Ислом дини, балки бошқа дин вакилларига ҳам зиён етказиш ғаразида бўлган кишиларга нисбатан муросасозлик қилмаслик динимиз талабидир. Динимизнинг асоси – Қуръони карим ва суннати набавияда қўни-қўшничилик ва бошқа ўзаро муносабат-муомалаларда ҳам бағрикенгликка тарғиб қилинган. Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) кўплаб ҳадисларида ғайридинга ҳам инсонийлик юзасидан яхши муомалада бўлишга тарғиб қилганлар. Юртимиз мўмин-мусулмонлари бу анъаналарга содиқ қолиб, диний ва миллий аҳиллик, тотувликка катта ҳисса қўшиб келмоқдалар. Бу борада жаҳон аҳли бизга ҳавас билан қараяпти. Лекин терроризм деган бало дунёнинг деярли барча гўшаларида умумий хавфсизликка ва динлараро дўстликка қарши жиддий таҳдидга айланиб бораётган ҳозирги пайтда доим хушёр, зийрак бўлишимиз лозим. Турли адашган гуруҳлар бошқа динларга эъти-

қод қилувчиларни “кофир” деб эълон қилиб, уларга қарши куч ишлатишга даъват этишларига йўл қўймаслигимиз даркор.

Сир эмас, қора ниятли фитначи гуруҳлар юртимизда эътиқод эркинлиги борасида олиб борилаётган ишларни, эришилаётган ютуқларни атайлаб бузиб кўрсатишга, интернет ва бошқа воситалар орқали миш-мишлар тарқатиб тинчлигимизни бузишга ҳаракат қилмоқдалар. Ҳолбуки, одамларни динга ва диний кўрсатмаларни бажаришга зўрлаш Исломнинг моҳияти ва руҳига мутлақо зиддир. Қуръони каримнинг Бақара сураси 256-оятида: **“Динда зўрлаш йўқ, зеро, тўғри йўл янглиш йўлдан ажрим бўлди...”**, дейилиб, насронийлар ва яҳудийлар “аҳли китоб” саналиши ҳақида кўрсатмалар келган. Айниқса, террорчиларнинг худкушлик усулини ишга солиб портлатишлар қилаётгани, бундай қабиҳ ишларга турли алдов воситалари билан болалар ва аёлларнинг жалб қилиши ислом дунёсини ларзага солмоқда. Қуръони каримда айтилган: **“Ўзларингизни (бир-бирингизни ноҳақ) ўлдирмангиз..!”** (Нисо, 29).

Ҳадиси қудсийда эса: “Эй бандаларим, бу дунёда зулм қилишни қўйинглар, шу сизларга охират азобидан енгилроқдир”, дейилади. Ўз жонига қасд қилиш ва бошқа одамларнинг ҳаётига зомин бўлиш Ислом асосларига тамоман зиддир. Бундай ғайриинсоний даъватлар ва хатти-ҳаракатларга бош қўшаётганлар юртимизга четдан суқилиб кирган бузғунчи оқимларнинг таъсирига тушиб қолган адашган кимсалар, холос. Шукрки, халқимиз, диёримиз мўмин-мусулмонларининг аксарияти бундай нопок қилмишларни қаттиқ қоралайди; Ислом динимиз, аҳли сунна ва жамоа таълимотига содиқлигини янада мустаҳкамлаш йўлидаги ибодатларида собитдир. Юртимиз мусулмонлари бошқа динлар вакиллари билан биргаликда Ватанимиз Ўзбекистоннинг янада гуллаб-яшнаши йўлида ҳаракат қилмоқдамиз. Биз улар

билан турли тадбирлар, анжуманлар ўтказиб, муштарак вазифаларимизни маслаҳатлашиб ўтказамиз. Бир-биримизни диний байрамларимиз билан қутлаймиз. Бу мамлакатимизда қарор топган тинчлик-осойишталик, диний бағрикенгликнинг қутлуғ самараларидандир.

Сарвари олам ҳазрати пайғамбаримиз Муҳаммад (солаллоҳу алайҳи ва саллам) ҳам бир ҳадиси шарифларида бундай марҳамат қилганлар: “Барча дин аҳлига хайру эҳсон қилинғизлар”.

Динлараро бағрикенглик ғояси нафақат диндорларнинг, балки бутун жамият аъзоларининг эзгулик йўлидаги ҳамкорлигини назарда тутди. Азал-азалдан юртимизнинг йирик шаҳарларида масжид, черков ва синагогалар ўз ибодатчиларига эмин-эркин хизмат кўрсатиб келгани, тарихимизнинг оғир синовли йилларида ҳам диний асосда можаролар чиқмагани халқимизнинг динлараро бағрикенглик борасида ибратли тажрибага эга эканидан далолат беради.

***Нилуфар САИДАКБАРОВА,
“Ҳадичаи Кубро” аёл-қизлар ўрта
махсус ислом билим юрти мударрисаси***

ИСЛОМ ВА МИЛЛАТЛАРАРО БАҒРИКЕНГЛИК

Аллоҳ таоло ўзининг энг суюкли элчиларини, пайғамбарларини Бани Одамдан танлаб олди. Улар орқали барча инсонларга илоҳий таълимотларни ваҳий орқали етказди. Пайғамбарлар инсонларга яшашда, муомалада, фазилатда, барча инсоний ўзаро алоқаларда, шунингдек, бағрикенгликда ҳам ўрнак бўлдилар. Улар ҳеч бир миллат, қабила, ирқ ёки табақа бошқасидан устун эмаслигини илоҳий таълимот орқали баён қилиб бердилар, инсонларнинг бир-бирларидан ортиқлиги, афзаллиги тақво билангина бўлишини уқтирдилар.

Охир замон пайғамбари, сарвари коинот Муҳаммад (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) бу ҳақда шундай марҳамат қилганлар:

“Эй одамлар, билингки, албатта Роббингиз бирдир. Албатта, отангиз бирдир. Билингки, албатта арабнинг ажамдан, ажамнинг арабдан, қизилни қорадан, қорани қизилдан фазли йўқ, магар тақво ила (фазли бор)”.

Ушбу ҳадисда бутун инсониятнинг Роббиси ягона, уларнинг оталари битта, яъни Одам Ато бўлгани айтилмоқда. Одам Ато эса тупроқдан яратилган. Шундай экан, кибр-ҳаво, мақтанчоқлик, фахр туйғуси нимага керак?!

“Арабнинг ажамдан афзаллиги йўқ” жумласи илоҳий мезонга кўра ҳеч бир миллат, элат, халқ, қабиланинг бошқасидан устунлик тарафи йўқ эканини англатади. Фақат афзаллик, ортиқлик, устунлик Аллоҳдан кўрқиш билангина бўлади. Ким Аллоҳдан кўпроқ кўрқса, ўша киши фазлда ортиқ бўлади. Бундан келиб чиқадики, инсонлар хоҳлайдиларми ёки йўқ, инсон сифатида бошқа диндаги ва бошқа миллатдаги кишилар билан инсоний алоқаларни йўлга қўйишлари лозим.

Агар барча инсонлар ўзларини асли тупроқ, насллари бир ота-онадан эканини англасалар, ўз-ўзидан бағрикенглик пайдо бўлади. Бунинг орқасидан ҳар икки томоннинг манфаатлари юзага чиқади.

Исломда дину диёнати, ирқи, насаби, миллатидан қатъи назар, барча халқлар ўзаро ҳамкорликда яшашга тарғиб қилинади. “Саодат асри” деб номланмиш Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) замонларида турли миллат вакиллари Исломни қабул қилиб, тенг ҳуқуқлилик тамойили асосида яшаганлар. Жумладан, асли келиб чиқиши форс бўлган Салмон Форсий (розияллоҳу анҳу)нинг Исломдаги ўринлари беқиёс. У киши ҳақларида Пайғамбаримиз (алайҳиссалом): *“Салмон биздан, аҳли байтдандир”*, дедилар. Хандақ жангида қанчалик улуғ саҳобалар туриб, Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) Салмон Форсий (розияллоҳу анҳу) фикрларини қабул қилдилар.

Суҳайб Румий (розияллоҳу анҳу) византиялик араблар орасида биринчи мусулмон бўлган, Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам)нинг энг яқин саҳобаларидан бири сифатида таниймиз. Аллоҳ таоло Суҳайб Румий (розияллоҳу анҳу) ва у кишининг сафдошларини ҳимоя қилиб, ояти карималар нозил қилган.

Ирқий тенглик масаласида ҳам Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) замонларида ибратли воқеа бўлди: Макка фатҳи куни Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) асли ҳабаш (негр) бўлган Билол Ҳабаший (розияллоҳу анҳу)ни Каъбанинг устига чиқиб азон айтишига, ҳақ калимани эълон этишига амр этдилар. Ваҳоланки, Каъба жоҳилиятда арабларнинг муқаддас ҳарамиди, Исломда эса муаззам қибла эди. Бундан кўринадики, инсоннинг улуғлиги юзининг чиройлилиги, танасининг оқлиги, молу дунёсининг кўплиги билан ўлчанмайди. Илоҳий мезонга кўра илми, ақли, ахлоқи ва имони

инсоннинг афзаллигини, фазилатда ортиқлигини белгилаб беради.

Яна бир мисол, Расуллулоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) энг ҳурматли саҳоба Абу Зарр (розияллоҳу анҳу) нинг бошқа саҳобани “Эй қора хотиннинг ўғли” деб ҳақорат қилишларига норози бўлдилар. Балки: “Уни онасининг қоралиги билан айблайсанми? Албатта, сен жоҳилият одати бор киши экансан!” деб маломат қилдилар. Бу билан мусулмонкишида ирқчилик, миллатчилик, маҳаллийчилик кўринишларидан бирор сўз ёки ҳаракат сезиларкан, унинг имони комил бўлмаслигига далолат қилдилар.

Бошқа миллат кишиларининг ҳурматларини жойига қўйишда ҳам Расуллулоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) нинг ўзлари ўрнак бўлдилар:

Бир куни Расуллулоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) саҳобалар билан бирга ўтирган эдилар. Одамлар бир жанозани кўтариб ўтишди. Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) ўринларидан турдилар. Саҳобалар: “Эй Расуллулоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам), бу вафот қилган киши яҳудий-ку”, дейишди. Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Яҳудий одам эмасми?” дедилар. Бу гаплари билан саҳобалардан ранжиганларини билдирдилар ҳамда бошқа миллатдаги кишиларга нисбатан қандай муомала қилиш кераклиги борасида амалий кўрсатма бердилар.

Пайғамбаримиз Муҳаммад (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) аҳли китоблар билан адолатли ва диний бағрикенглик билан муносабатда бўлганлар. Масалан, Арабистон ярим ороли жанубидаги Нажрон шаҳри насронийлари билан тузган битимларининг бир банди қуйидаги мазмунда эди: «Нажронликлар ва уларнинг яқинлари, ҳаёти, мол-мулки, оилалари, уларнинг ҳамма нарсалари, дини, бутхоналари – ана шуларнинг барчаси Аллоҳ ва Унинг расули ҳимоясида ва ҳомийлигида бўлади».

Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи ва саллам)нинг насронийлар, яҳудийлар ва мушриклар жамоалари билан тузган Мадина битими мусулмонларнинг адолати ва диний бағрикенглигига яққол далилдир. Мусулмонларнинг Мадинага ҳижратларидан сўнг тайёрланган бу битим милодий 622 йилда пайғамбаримиз Муҳаммад (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) раҳбарликларида турли диний эътиқоддаги кишилар эҳтиёжидан келиб чиқиб тузилган ва ёзма юридик келишув сифатида ҳаётга татбиқ этилган. Бу битим туфайли барча халқлар, ҳаттоки узоқ йиллар давомида уришаётган томонлар ҳам келишувга келиб, тинч ҳаёт бошлашлари, сулҳга эришиб, тинчлик-тотувликда яшашлари мумкинлигини намоёиш қилди. Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) тузган бу битим 622 йилгача босқичма-босқич янгиланиб турилди. Битим қоидалари шарофатидан қариндошчилик ва хун олиш асосига қурилган жамият тартибларидан воз кечилди, ибтидоий ваҳшиёна одатларга барҳам берилди. Мадина битими барча томонлар учун диний эътиқодда тўла эркинликни таъминлаб берди.

Миллатлараро тотувлик Исломдаги барча ибодат ва муомала-муносабат масалаларидан кенг ўрин олган. Айниқса, бу тамойил, бу фазилат Исломнинг ҳаж ибодатида яққол намоён бўлади. Зеро, барча ибодатларда бўлгани каби, ҳаж ибодати ҳикматларининг барчасини инсоннинг ожиз ақли тўла англаб олиши қийин. Шундай бўлса ҳам, уламолар ҳажнинг баъзи ҳикматлари ҳақида ижтиҳод қилганлар.

Ҳажда инсоний бирлик ёрқин намоён бўлади. Ҳаж чоғи мусулмонларнинг ҳис-туйғулари, ибодатлари ва ҳатто кўринишлари ҳам бир хил бўлади. Бу ерда ирқчилик, маҳаллийчилик, табақачилик, миллатчилик каби салбий ҳолатларга ўрин қолмайди. Ҳамма бир Аллоҳга имон келтириб, бир Байтуллоҳни тавоф қилади. Тинчлик исломнинг шиори экани ҳажда яна бир бор намоён бўлади.

Ҳаж улкан амалий анжуман бўлиб, унда дунёнинг турли бурчакларидан келган дин қардошлар учрашадилар, турли масалалар муҳокама қилинади. Ислом ва имон ришталари мустаҳкамланади. Ҳажда бой, камбағал, олим, жоҳил, подшоҳ, гадой, оқ, қора, олий ёки паст каби табақаланишлар умуман бўлмайди.

Агар бутун инсоният миллатлараро бағрикенглик тамойилига риоя қилсалар, халқлар ўртасида тинчлик, осойишталик, бахту саодат ҳукм сурган бўлар эди.

Ислом тарихига доир тарихий манбаларда миллатлараро бағрикенгликнинг юксак намуналари ҳақида ҳикоя қилувчи ҳужжат-далиллар жуда кўп. Уларни ўқиган, билган ҳар бир диндошимиз одамларга доимо яхшилик қилишга интилиши табиий. Шукрим, эзгуликка интилиш ҳар биримизнинг фитратимизда бор. Уни инкор этиш инсонийликнинг асосий хусусиятини рад этиш, барбод қилиш билан тенгдир.

Нигора ҒАФУРОВА,
“Ҳадичаи Кубро” аёл-қизлар ўрта
махсус ислом билим юрти мударрисаси

МУҚАДДАС ДИНИМИЗДА БАҒРИКЕНГЛИК

Ирқи, миллати, дини, насл-насаби, жинсидан қатъи назар, виждон эркинлиги инсонларнинг ўзаро тенглиги таъминланган, умуминсоний ғоялар кўп давлатлар ҳаётига сингиб бораётган ҳозирги даврда диний ғоялар ўзининг туб моҳиятини сақлаган ҳолда, одамзод ҳаёти, бахту саодати, тарбияси, маърифатида етакчи мафкуралардан бири бўлиб қолмоқда.

Муқаддас Ислом дини манбаларида инсонларнинг тенг ҳуқуқлилиги, улар бир она ва бир отадан яратилгани, бир-бирлари билан танишиб, маданият алмашишлари учун миллат ва қабила қилиб яратилганлари баён этилади.

Қуръон чақириқларида: “Эй муминлар!” сўзи билан бир қаторда “Эй инсонлар!” ёки “Эй одам фарзандлари!” лафзи келиши инсон қандай динда ва қандай миллатда бўлишидан қатъи назар, унинг умумий номи инсон ва Одам фарзанди, Аллоҳнинг олдида банда эканини уқтиради.

Диний эътиқодларнинг моҳияти умумий эканига қарамасдан, динларнинг қўриниши хилма-хилдир. Дунёда жуда содда, қадимий динлар билан бир қаторда умумжаҳон аҳамиятига молик, мураккаб жаҳон динлари ҳам мавжуд. Улар тарихий заруриятга қараб турли даврларда вужудга келган.

Дунёдаги динларнинг барчаси эзгулик ғояларига асосланади ва яхшилик, тинчлик, дўстликни улуғлайди. Одамларни ҳалоллик ва поклик, меҳр-шафқат, биродарлик ва бағрикенгликка даъват этади. Жаҳондаги барча динлар бу дунёни фоний, ўткинчи ҳисоблайди. Улар инсоннинг яшашдан асл мақсади бу дунёда хайрли, савоб ишлар қилиб, боқий дунё синовларига тайёргарлик кўриш ва шу орқали жаннат саодатига сазовор бўлиш, деган ғояни тарғиб этади. Барча динларда инсон ҳаётининг моҳияти, мазмуни, кишилар ўртасидаги сиёсий-ҳуқуқий,

ахлоқий муносабатларни тенглик ва адолат мезонлари асосида ўрнатиш масаласи озми-кўпми ўз аксини топган. Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) бошқа дин вакиллари билан қўшничилик қилиш, уларга саховат кўрсатиш ва яхши муомалада бўлишни Ислом ахлоқларидан санадилар. У зотнинг олдиларидан бошқа дин вакиллари билан бирининг тобути олиб ўтилаётганда ўринларидан турдилар. Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) билан боғлиқ шу каби воқеалар Ислом динида бағрикенглик тамойиллари шаклланишига асос бўлди.

Азал-азалдан она юртимизда ислом, насронийлик, иудавийлик каби динлар ёнма-ён яшаб келган. Йирик шаҳарларда масжид, черков ва синагогаларнинг мавжуд бўлиши, турли миллат ва динга мансуб қавмларнинг ўз диний амалларини эркин адо этиб келаётгани бунинг тасдиғидир. Тарихий манбаларда Ўзбекистон ҳудудида диний муносабатлар асосида бирор марта ҳам низо чиқмагани қайд қилинади. Бундай ҳолатни ҳозирги Ўзбекистондаги Ислом, Христиан, Яҳудий динлари ва бошқа конфессияларнинг ўзаро муносабатлари мисолида ҳам кўриш мумкин. Бундай дўстона муносабатлардан хулоса қилиб Президентимиз Ислом Каримов: “Мусулмонлар ва христианларнинг Ўзбекистон заминида биргаликда ҳамнафас бўлиб яшаши диний-маънавий тотувликнинг нодир тимсоли ва барча дин вакилларига нисбатан бағрикенгликнинг энг яхши намунаси деб ҳисоблашга арзигулиқдир”, деб таъкидлайди.

Ҳозирги кунда бизнинг турмуш тарзимизга, руҳиятимизга нисбатан қилинаётган информацион хуружларнинг таъсири тобора кучайиб бормоқда. Зарарли ғоялар турли кинофильмлар, телевидение кўрсатувлари ва радиоэшиттиришлар шаклида, газета-журналлар, интернет тармоғи ва бошқа йўналишларда узлуксиз равишда тиқиштирилиб, бизнинг миллий тушунчаларимизни барбод этишга, мафкуравий иммунитетимизни сусайти-

ришга қаратилган ҳаракатлар халқимиз, айниқса, ёшлар тарбияси олдига янги талабларни қўймоқда. Бугунги кунда инсон онгини эгаллаш учун бутун дунёда тўхтовсиз кураш кетмоқда. Бу зарарли ғояларга қарши халқимизнинг ор-номуси, диний ва дунёвий эътиқоди, маънавий қадрияти мафкуравий иммунитет вазифасини ўташи зарур.

Юртбошимизнинг “Бугунги кунда ғояни таъқиқ билан, маъмурий чоралар билан енгиб бўлмайди. Ғояга қарши фақат ғоя, фикрга қарши фақат фикр, жаҳолатга қарши маърифат билан баҳсга киришиш, олишиш мумкин”⁴, деган фикрлари ҳар бир ватандошимиз учун дастуриламал бўлиши керак.

Обид ИКРАМОВ,
“Мулла Қирғиз” ўрта махсус
ислом билим юрти ўқитувчиси

⁴Каримов И. Жамиятимиз мафкураси халқни халқ, миллатни миллат қилишга хизмат этсин.–Т.: «Ўзбекистон», 1998. 10–б.

ТИНЧЛИК ВА БАҒРИКЕНГЛИК ДИНИ

Бағрикенглик – илмий фаолият ва ижтимоий ҳаётнинг турли соҳалари, жумладан, сиёсат ва сиёсатшунослик, социология, филология, илоҳиёт, ижтимоий ахлоқ, қиёсий диншунослик каби соҳаларда кенг истифода этиладиган тушунчалардан бири. Лотинча “толерантиа”, яъни сабр қилмоқ, чидамоқ маъноларини берадиган бу сўз, асосан, бир инсоннинг бошқа инсон дунёқарашига тоқат қилишини билдиради. Бағрикенглик бу бошқа кишининг диний эътиқодига нисбатан тоқатли бўлиш, унинг эътиқодига қарши курашмасликдир. Бағрикенглик – ҳаёт зарурати.

“Эътиқод” арабча сўз бўлиб, “ишонч” деган маънони англатади. Яъни, эътиқод инсоннинг олдида турган мақсад ёки ғоя ҳақ эканига тўла ишончи билан боғлиқ ҳолатдир. Диннинг компенсаторлик (овутувчи), жипслаштирувчи ва бошқа хусусиятлари эътиқоднинг ўзига хос кўринишларидандир. Эътиқод эркинлиги инсоннинг энг аҳамиятли ҳуқуқларидан биридир. Эътиқод ҳурлик, ўз ихтиёри билан танланган бўлиши керак. Эътиқодни мажбурий равишда сингдириб бўлмайди. Бу бировга ёки бирор нарсага муҳаббатни мажбуран уйғотиш эмас. Шу сабабли Аллоҳ таоло динига бандалари мажбуран эмас, балки чин ихлос билан киришини истайди.

Аллоҳ таоло пайғамбарларнинг вазифаси фақатгина огоҳлантириш, тушунтириш эканини, мажбурлаш мумкин эмаслигини уқтирган:

“Бас, (эй Муҳаммад! Умматингизга) эслатинг! Зотан, Сиз (ҳозирча) фақат эслатувчидирсиз. Уларнинг устидан зўравонлик билан ҳукм юргизувчи эмассиз” (Ғошия, 21-22).

Муҳаммад (соллаллоҳу алайҳи ва саллам)нинг Ислом динига одамларни даъват қилиш хусусияти шундай бўл-

ди. Кишиларга имонга кириш эслатилади. Аммо уларни мажбурлаб, куч билан киритишга ҳаракат қилинмайди. Ким ўша эслатмага қулоқ осиб имон келтирса, бу дунёда бахтли ҳаёт кечиради ва охиратда Аллоҳ таоло уни катта неъмат ила мукофотлайди.

Диний бағрикенглик деганда муайян давлатда турли дин вакилларининг ўзаро аҳил яшаши тушунилади. Муқаддас динимизнинг муҳим омили ҳам бошқа дин вакиллари билан ўзаро низода бўлмаслик, уларнинг эътиқодларига нисбатан ҳурмат билан муносабат кўрсатишдир. Исломда диний бағрикенглик қоидаларига амал қилинаётганига ҳозир ҳам гувоҳмиз. Миср, Иордания, Сурия, Эрон каби мамлакатлар фатҳ қилинганига деярли 14 аср бўлган бўлса-да, туб аҳолиларининг аксарият қисми ҳали-ҳамон ўз динларига эътиқод қилмоқдалар. Ҳиндистон, Ливан каби давлатларда эса мусулмонлар кўп йиллар ҳукмронлик қилганларига қарамай, мусулмонлар аҳолининг оз қисмини ташкил этади.

Ислом давлати ҳудудида яшайдиган бошқа дин вакиллари шариатда “аҳли зимма” деб юритилади, улар мусулмонлар билан тенг ҳуқуққа эга бўладилар. Бошқа ғайридинлар, яъни самовий китоб эгалари бўлмаганлар ҳақида Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Уларга аҳли китобга қилинган суннатни қилинглар. Фақат аёлларига уйланмаган ва сўйишларини емаган ҳолда”, деганлар (*Ибн Абу Шайба ривояти*).

Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам)дан кейин ҳам уларнинг саҳобалари бу ишларини давом эттирганлар. Ҳазрат Абу Бакр Сиддиқ (розияллоҳу анҳу) даврида кўп ҳудудлар фатҳ этилади. Абу Бакр бошқа ҳукмдорлардан фарқли равишда, халқнинг мусулмон бўлмаган қисмини қириб ташламасдан, жизъя солиғи эвазига омонлик берганлар. Ҳазрат Умар (розияллоҳу анҳу) Байтул Мақдисни эгаллаган вақтларида ўша ерда истиқомат қилувчи христианлар талаби билан аҳднома тузганлар. Шу каби

инкор этиб бўлмас ҳақиқатларни ҳаттоки Ғарб олимлари ҳам англаб етмоқдалар.

Майшод исмли тарихчи ўзининг “Салб урушлари тарихи” номли китобида: “Ислом бошқа динлар вакилларига нисбатан кенгбағирдир. Умар ибн Хаттоб Қурсни фатҳ қилганда ҳеч қайси насорога ёмонлик қилмаган. Салбчилар эса у ерга кирганларида мусулмонларни сўйдилар ва яҳудийларни куйдирдилар”, дейди.

Марк Сайс Хорун ар-Рашид давридаги ислом давлатининг амалдорларини таърифлаб шундай дейди: “Масихийлар, бутпарастлар, яҳудийлар ва мусулмонлар баб-баравар ҳукумат ишида ишлар эдилар”.

Ватанимиз Ўзбекистонда турли дин вакиллари яшайди. Мустақилликка эришганимиздан сўнг диний бағрикенгликни таъминлаш борасида кўплаб ислохотлар амалга оширилди. 1995 йилнинг октябрида биринчи бор “Бир само остида” шиори билан ўтказилган халқаро мусулмон ва насронийлар конференцияси фикримизнинг ёрқин далилидир. 1995 йилнинг ноябрида эса рус православ черковининг 125 йиллиги нишонланди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримов таъкидлаганларидек: “...башарият мураккаб тараққиёт босқичини бошидан кечираётган бир пайтда диний бағрикенглик, турли дин вакиллари ўртасидаги мулоқот ва амалий ҳамкорликни кучайтириш ниҳоятда катта аҳамият касб этмоқда”.

Ҳозирги даврда динлараро бағрикенгликни таъминлаш халқаро муаммога айланган. Шу боисдан ҳар йили 16 ноябрь “Диний бағрикенглик куни” сифатида нишонланади.

Юртимизда мавжуд 16 та диний конфессиялар вакиллари орасидаги ўзаро иттифоқ ҳамда уюшқоқлик диний бағрикенгликнинг асосий тамойилидир. Сурия, Фаластин, Исроил давлатларида юз бераётган урушлар сабаби мамлакатда диний бағрикенглик йўқлигидандир. Биз улар

йўл қўйган хатоларини такрорламаслигимиз ва юртимиз осойишталигини сақлашга бор куч-ғайратимизни сафарбар этмоғимиз даркор.

***Комила АБДУВАЛИЕВА,
“Хадичаи Кубро” аёл-қизлар ўрта
махсус ислом билим юрти мударрисаси***

БАҒРИКЕНГЛИК – ТИНЧЛИК КАФОЛАТИ

Жамият тараққиёти ва фаровонлигида миллатлараро, динлараро бағрикенглик ва тотувлик ҳамиша муҳим аҳамият касб этади. Юртимизда 130га яқин миллат вакиллари турли динларга эътиқод қилиб аҳил-иноқ яшаб келмоқдалар. Эзгулик ва тинчлик-осойишталик омили бўлган диний бағрикенглик тамойилларини янада мустаҳкамлаш ва ривожлантиришга диёримизда алоҳида эътибор қаратиб келинмоқда.

Юртимиз мустақилликка эришгач, барча исломий қадриятлар: масжид ва мадрасалар, зиёратгоҳлар, нодир тарихий манбалар ва осори-атиқалар ўз эгаларига қайтариб берилди. Ўлкамизда яшаб меҳнат қилаётган кўп сонли мусулмонлар қатори бошқа дин вакиллари ҳам эмин-эркин ибодат қилишлари, диний таълим олишлари учун барча шарт-шароитлар яратилди.

Халқимизга азалдан хос бўлган диний бағрикенглик биз учун анъанавий бир ҳолдир. Диний бағрикенглик диний адоватга қарши ҳамиша ўзига хос қалқон вазифасини ўтаган. У турли эътиқодларнинг бир замон ва маконда биргаликда мавжуд бўлишига, улар ўртасидаги ҳамкорлик ва ҳамжиҳатликнинг ривожланишига йўл очган. Бу эса ўз навбатида юрт тинчлиги ва тараққиётига, иқтисодий ҳамда маданий маънавияти ривожига ҳисса қўшган. Динимиз таълимотига назар ташласак, унда Аллоҳ таоло Қуръонда баён қилган диний бағрикенглик асосини кўрамиз:

“Дин тўғрисида сизлар билан уришмаган ва сизларни ўз юртингиздан (хайдаб) чиқармаган кимсаларга нисбатан яхшилик қилишингиз ва уларга адолатли бўлишингиздан Аллоҳ сизларни қайтармас. Албатта, Аллоҳ адолатли кишиларни севар” (Мумтаҳана, 8).

Юртимизнинг анъанавий диний бағрикенглик ўлкаси экани, ислом фани ва маданиятига қўшган улкан ҳис-

сасини эътироф этиб, нуфузли Халқаро ташкилот – Ислом Конференцияси ташкилотининг таълим, фан ва маданият масалалари бўйича муассасаси Тошкент шаҳрини 2007 йилда Ислом маданияти пойтахти деб эълон қилди.

Демак, кўнглида ҳеч бир инсонга адовати бўлмаган ҳамда жамиятга қўли ва тили билан зарари тегмайдиган кишилар билан чиройли муомалада бўлиш, улар билан дунёвий ишларда ҳамкорлик қилиш, ёвузлик ва зулм-зиён етказиш йўлида асло ҳамкорлик қилмаслик муборак динимиз талабидир. Зеро, Аллоҳ таоло марҳамат қилиб бундай дейди:

“...Эзгулик ва тақво (йўли)да ҳамкорлик қилингиз, гуноҳ ва адоват (йўли)да ҳамкорлик қилмангиз! Аллоҳдан қўрқингиз! Албатта, Аллоҳ азоби қаттиқ зотдир” (Моида, 2).

Динимизнинг боқий асоси Қуръони каримда, ҳазрат Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи ва саллам)нинг ўчмас таълимотларида ҳам қўни-қўшничилик, жамиятдаги барча инсонлар билан бўладиган ўзаро муомалаларда бағрикенгликка тарғиб қилинган. Ҳазрат Расули Акрам (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) ҳадисларидан бирида ғайридин бўлган қўшнига ҳам инсонийлик юзасидан яхши ва чиройли муомалада бўлишга буюрганлар. Бу борада саҳобаи киром ва тобеинлар ҳаммамизга ўрнак ва намуна кўрсатишган.

Жумладан, бир куни Абдуллоҳ ибн Умарнинг уйларида қўй сўйилиб, қўни-қўшнилarga ҳадя тариқасида улашилди. Шунда Абдуллоҳ ибн Умар:

“Яҳудий қўшнимизга ҳам ҳадядан бердингизларми?” деб қайта-қайта сўраб: **“Мен Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам)дан қўшнилар ҳақини адо этиш зарурлигини эшитганман”,** деганлар *(Имом Бухорий ривояти).*

Аллоҳ таоло Анкабут сураси 46-оятида баён қилади:

“(Эй мўминлар!) Сизлар аҳли китоблар билан фақат энг чиройли услубда мунозара қилингиз, улар-

нинг орасидаги зулм (тажовуз) қилганлар бундан мустаснодирлар...”, дейилган.

Қуръони карим мусулмон мамлакатларида бошқа динларга нисбатан муносабат ва диний эътиқод эркинликларини масалаларида асосий йўриқнома бўлиб хизмат қилган.

Қайси жамиятда диний бағрикенглик тамойиллари ҳаётда ўз амалий ифодасини топса, ўша жамиятда ўзаро ҳурмат ва самимият қарор топиб, барча инсонлар тинч ва осойишта ҳаёт кечирадилар. Диний бағрикенглик хилма-хил диний эътиқодда бўлган кишиларнинг олижаноб ғоя ва ниятлар йўлида ҳамкор ва ҳамжиҳат бўлиб яшаши, кишилик жамияти равнақи йўлида хизмат қилишини англатади. Ҳозирда бу ғоя эзгулик йўлида нафақат диндорлар, балки жамиятнинг барча аъзолари ҳамкорлигини назарда тутди. Диний бағрикенглик тинчлик ва барқарорликни мустаҳкамлаш, озод ва обод Ватан қуришнинг муҳим шартидир.

Аллоҳ таоло ўзаро ва миллатлараро тинч-тотувликда, динлараро бағрикенглик ва олижанобликда ҳаёт кечиришни барчамизга насиб айласин. Ҳамма соҳада мўътадиллик тамойилларига амал қилишда Ўзи ёру мададкор бўлсин!

**Лутфилло ЖАМАЛОВ,
“Мулла Қирғиз” ўрта махсус
ислом билим юрти ўқитувчиси**

ТИНЧЛИК УЧУН КУРАШМОҚ КЕРАК!

“Дин тўғрисида сизлар билан урушмаган ва сизларни ўз юртингиздан (ҳайдаб) чиқармаган кимсаларга нисбатан яхшилик қилишингиз ва уларга адолатли бўлишингиздан Аллоҳ сизларни қайтармас. Албатта, Аллоҳ адолатли кишиларни севар. Аллоҳ фақат сизларни дин тўғрисида сизлар билан урушган ва сизларни ўз юртингиздан (ҳайдаб) чиқарган ҳамда сизларни ҳайдаб чиқаришда бир-бирларига ёрдамлашган кимсалар билан дўстлашингиздан қайтарур. Кимки улар билан дўстлашса, бас, ана ўшалар айнан золим кимсалардир” (Мумтаҳана, 8-9).

Ислонинг буйруқлари тинчликсеварлик ва инсонпарварлик ғоялари асосида туширилган, ушбу ҳақиқат кўплаб мусулмон бўлмаган тарихчилар ва диншунослар томонидан эътироф этилган. Дастлаб роҳиб бўлиб хизмат қилган тарихчи, яқин Шарқ тарихи бўйича йирик мутахассис Карен Армстронг ҳам шулардан биридир. У ўзининг “Муқаддас уруш”, (“Holy war”) китобида дунёдаги уч илоҳий дин тарихини тадқиқ қилиб, қуйидагича изоҳ беради: “Араб тилида “Ислон” сўзи “Тинчлик” деган сўзнинг ўзагидан олинган бўлиб, Қуръон урушни Худонинг иродасига зид ғайри табиий ҳолат сифатида қоралайди...

Ислон муҳолиф томонни йўқотишга қаратилган босқинчилик урушларини таъқиқлайди. Ислон фақат муқаррар бўлиб қолган ва ҳимояланиш мақсадидаги урушларнигина тан олади ва айрим ҳолларда уларни одамларга хавфсизлик ва азоб-уқубатларни тугатишга қаратилган эзгу мажбурият сифатида баҳолайди. Аммо Қуръон таълимоти бўйича ҳатто адолатли уруш ҳам қатъий чегаралар ҳисобга олинган ҳолда иложи борица инсонпарварлик йўли билан олиб борилиши керак. Муҳаммад (солаллоҳу алайҳи ва саллам) мусулмон қў-

шинларига бошлиқ сифатида саҳоба Зайд (розияллоху анху)ни Византия қўшинига қарши урушга жўнатаётганда, унга Аллоҳ йўлида мардона жанг қилишини, аммо инсонпарварликни унутмасликни буюрганлар. Улар диний хизматчиларни, роҳиб ва роҳибаларни безовта қилишмасди, урушда қатнашмаётган бемажол одамлар, аёллар, ёш болалар, кексаларни нишонга олмас, уларга зарар етказмасди. Улар тинч фуқароларни ўлдиришмаган, бино ва уй-жойлардан ҳеч бирини вайрон қилишмаган”, дея фикр билдирган.

Аммо ўзларини Ислом дини пайғамбарининг ворислари, Аллоҳ таолонинг ердаги халифалари деб ҳисоблаётган баъзи гуруҳлар Аллоҳ таолонинг юқоридаги буйруғига ва Ислом динининг инсонпарварлик ғояларига мутлақо амал қилмайдилар. Мана шундай гуруҳлардан бири ўзларини ИШИД деб номлаб, бегуноҳ инсонларнинг қони тўкилишига сабабчи бўлаётирлар, уларнинг манфур мақсадлари йўлида минглаб инсонлар қурбон бўлмоқда.

Жумладан, 2014 йилнинг ёзида террорчилар Ироқда язидийлик эътиқодидаги 500 нафар эркакни, Тикрит шаҳрида жойлашган ҳарбий ҳаво кучлари билим юртининг 1700 нафар ёш курсантини қатл қилган. Бундан ташқари, шиа ва язидийлик эътиқодидаги хотин-қизларни зўрлаш, жория сифатида ишлатиш ёки чўри қилиб сотишдек ғайриинсоний ҳаракатлари билан эътиқод ва имондан йироқ эканларини намоёиш этмоқда.

Ушбу мудҳиш ишлар ўзларига динни ниқоб қилиб олган террорчи ташкилотлардан биттасининг ишлари, холос. Зеро, бунга ўхшаган гуруҳларнинг тарихда ўтганлари ҳам, ҳозирда мавжуд бўлганлари ҳам фақат шунга ўхшаш бешафқатликларни амалга оширадилар.

Юқорида айтилганлардан маълум бўладики, ушбу инсонлар ўзларини диндор деб даъво қилгани билан, диннинг ҳеч қандай буйруқларига амал қилмайдилар. Маълум бир динни ўзларига ниқоб қилиб юриб, унинг

ҳеч бир арконига амал қилмай, бошқа дин вакилларига тажовуз қилишдан уларга нима фойда, асл мақсадлари нима?

Тинчлик – жамоани ташкил қилиб турган барча инсонларнинг бир-бирига яхши муомалада бўлиши, бир-бирларининг дини, миллати, ирқи ва келиб чиқишидан қатъи назар, инсон сифатида ҳурмат қилиши натижасида эришиладиган неъматдир. Гоҳида тинч юртда туғилиб ўсган ва шу юртда ҳеч бир камчиликсиз яшаб юрган инсон бу неъматнинг қадрига етмай қолади. Аслида, бу неъматга эришиш жуда қийин ва машаққатли. Шундай миллат ва халқлар борки, уни умрлари давомида орзу қилиб ўтганлар ва ўтмоқдалар.

Афсуски, яна бир тоифа инсонлар дунёда нотинчлик келтириб чиқариш йўли билан фойда оладилар. Мана шу йўл билан ҳукмронликка, молу давлатга интиладилар. Маънавиятсиз ва бузғунчи мана шундай инсонлар ўзларининг мақсадлари йўлида муқаддас динларни ниқоб қилиб оладилар.

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, бугунги кунда бутун дунёда таҳдидга айланиб бораётган диний экстремистик ва террористик гуруҳларни аслида диннинг моҳиятидан беҳабар, дунёда нотинчлик келтириб чиқариш йўли билан бойлик орттириш илинжида бўлган манқурт одамлар ташкил этади.

Ушбу ҳақиқат бутун дунё афкор оммаси томонидан тан олиниб, бундай кимсаларга қарши курашишда барча миллат ва элатлар, диндорлар ва олимлар биргаликда ҳаракат қилиши лозимлиги эътироф этилмоқда. Мамлакатимизда диндорлар ва диний ташкилотларнинг бурчлари ҳамда эркинликлари, уларнинг бир-бирларига бўлган муносабатлари “Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида”ги қонун билан мустаҳкамланган.

Агар халқимизнинг барча табақа вакиллари ўз вазифаларини тўла адо этса, ўйлаймизки, ҳеч қандай гуруҳ

ва оқимлар тинчлигимизга рахна сололмайди. Бу фикримизни ҳозирги вақтда ҳеч ким инкор эта олмайди. Чунки муҳтарам Президентимиз таъкидлаганларидек, “...Биз фарзандларимизни дунёвий билимлар билан бир қаторда Имом Бухорий тўплаган ҳадислар, Нақшбандий таълимоти, Термизий ўғитлари, Яссавий ҳикматлари асосида тарбия қилмоқдамиз”.

***Маъруфхон КАРИМОВ,
“Хожа Бухорий” ўрта махсус
ислом билим юрти 4-курс талабаси***

АЖДОДЛАРИМИЗ ЎГИТЛАРИДА – БАҒРИКЕНГЛИК

Аллоҳ таоло Қуръони каримда марҳамат қилади:

“(Эй имон келтирганлар! Аллоҳ) сизлар учун дин бўйича Нухга буюрган нарсани ва Биз сизга (Муҳаммадга) ваҳий қилган нарсани, (шунингдек) Биз Иброҳим, Мусо ва Исога буюрган нарсани шариат қилди: «Динни барпо қилингиз ва унда фирқа-фирқага бўлинмангиз!» (Эй Муҳаммад!) Мушрикларга Сиз даъват қилаётган нарса (тавҳид) оғирлик қилди. Аллоҳ унга (динга) Ўзи хоҳлаган кишиларни танлар ва Унга инобат қиладиган кишиларни ҳидоят сари йўллар” (Шўро, 13).

Ислом дини бағрикенглик динидир, самовий динларнинг бирортасини инкор қилмайди. Ўлкамизда ҳозир масжидлар фаолият кўрсатаётганидек, насронийлар ва яҳудийлар, шунингдек, бошқа дин вакиллариининг ибодатхоналари ўз фаолиятларини олиб бормоқда. Бунинг учун давлатимиз етарли имкониятлар яратиб берган. Уларнинг диний байрамларида расмий табрик ва қутловлар юборилиши ҳам фикримиз тасдиғидир. Бу сиёсат замирида барча миллату элатлар тинчлик ва осудалиги ётади.

Динимиз номи – Ислом. Ислом тинчлик демакдир. Аллоҳнинг каломи Қуръони карим ноҳақдан уруш қилиш, фитна, зўравонлик ва босқинчиликни қоралайди. Фитна урушдан-да ёмонлиги айтиб ўтилган.

Бу борада пайғамбаримиз Муҳаммад (алайҳиссалом) ҳаётлари давомида Ислом умматигагина эмас, бутун инсониятга ибрат-намуна бўлдилар. У зот Мадинага келганларида ерлик яҳудийлар билан уларнинг ақидаларини ҳурмат қилишга асосланган аҳднома туздилар. Жаноб Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) аҳли китобдан бўлган қўшнилари билан яхши муносабатда

бўлар, ҳадя бериб, улардан ҳам қабул қилар эдилар. Касал бўлганларини бориб кўрар, маслаҳат берар ва бошқаларни ҳам шунга ундардилар.

Шу ўринда баъзи мисолларни келтириб ўтсак.

Саъд ибн Иброҳим (розияллоҳу анҳу) айтганлар: “Муқавқис Набий (соллаллоҳу алайҳи ва саллам)га ҳадя юборганларида, у зот қабул қилдилар”.

Мусо ибн Муҳаммад ибн Иброҳим Таймий хабар берганлар:

“Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) миниб юрган “Дулдул” номли хачирни ва “Уфайр” номли эшакни Миср подшоси насроний Муқавқис ҳадя қилганди. Улар Муовия давригача бор эди”.

Ватандошимиз Имом Бухорий ўзларининг “Ал-Адаб ал-муфрад” китобида Набий (соллаллоҳу алайҳи ва саллам)га бир яҳудий боланинг хизмат қилиб юрганини айтиб ўтганлар.

Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) Абдул Қуддус исмли яҳудий болани кўргани борганлар.

Ҳанафийларнинг машҳур китобларидан «Дуррул Мухтор»да: «Мусулмон киши яҳудий ёки насроний беморни кўргани бориши жоиз. Чунки бу уларнинг ҳақида яхшиликнинг бир туридир. Биз бундан қайтарилмаганмиз. Шунингдек, мажусийни кўргани бориш ҳам жоиз», дейилган.

«Наводир» номли китобда айтилади: «Яҳудий ёки мажусий қўшинининг боласи ёки яқини ўлиб қолса, унга таъзия билдирмоқ лозим бўлади».

Мазҳаббошимиз Абу Ҳанифа (раҳматуллоҳи алайҳ) ҳам худди шундай йўл тутганларига тарих шоҳид. Имом Бухорий, Имом Термизий, Имом Доримий тўплаган ҳадисларда, Бурҳониддин Марғинонийнинг ҳуқуқшуносликка оид фикрларида, Абу Мансур Мотуридийнинг ақида борасидаги кўрсатмаларида, Баҳоуддин Нақшбанд таълимотларида, Юсуф Хос Ҳожиб ва Аҳмад Югнакий ўғитларида,

Алишер Навоий ҳамда Заҳириддин Муҳаммад Бобур шеърлятида диний бағрикенгликнинг яққол мисолларини кўришимиз мумкин.

Пайғамбаримиз (алайҳиссалом)нинг: “Илмни Хитойдан бўлса ҳам бориб ўрганинлар”, деган ҳадислари шарҳида уламолар дунёвий илмларни ҳам ўрганиш керак, бунинг учун бошқа дин вакиллариға мурожаат этишининг сира зарари йўқ”, деб таъкидлашган.

Ҳазрат Али (каррамаллоху ваҳҳаху): “Ким менға бир ҳарф ўргатса, мен унинг қули бўлишға тайёрман. Хоҳласа ишлатсин, хоҳласа сотиб юборсин”, деганлар.

Навоий ҳазратлари айтади:

*Ҳақ йўлида ким сенға бир ҳарф ўқутмиш ранж ила,
Айламак бўлмас адо анинг ҳақин юз ганж ила.*

Муҳаммад Сиддиқ Рушдий ўзға дин вакиллариини ёмонлаётган кишиларға: “Бировни ёмонлик ила эслаш мусулмон кишиға ярашмайди”, деб танбеҳ берганлар.

Имом Бухорий ривоят қилган ҳадисларнинг бирида: “Ким ғайридинни ҳақорат қилса, қиёмат куни ўтдан ясалган қамчи билан урилади”, дейилган.

Мўътабар манбаларда ўзға дин вакиллари билан душманчиликка бормаслик, маслаҳатлашиш кераклиги уқтириб ўтилган.

Яна кўплаб ибратли ва қимматли фикрларни мисол келтириш мумкин. Айни ўринда фикримизни Хожа Аҳмад Яссавийнинг байти билан якунламоқчимиз:

*Суннат эрмиш, кофир бўлса, берма озор,
Кўнгли қоттиғ дилозордин Худо безор.*

**Ошиабону ИНОЯТОВА,
“Жўйбори Калон” аёл-қизлар
ўрта махсус ислом билим
юрти 4-курс талабаси**

БАЙРОҒИМИЗ – БАҒРИКЕНГЛИК РАМЗИ

Байроғимиз ўзида бутун Ўзбекистон халқининг асрий орзу-истаклари, ғайрати ва шижоатини, халқимизга хос меҳмондўстликни мужассам этган. Миллий байроғимизнинг давлат идора ва муассасалари, ўқув юртлари, Ўзбекистон аъзо бўлган халқаро ташкилотлар, чет эллардаги элчихона ва доимий ваколатхоналаримиз пештоқида ҳилпираб туриши, турли байрам ва тантаналарда, мамлакатимиз вакиллари қатнашаётган халқаро миқёсдаги сиёсий, маданий-маърифий тадбирларда, нуфузли спорт мусобақаларида Ватанимизнинг шаъни, халқимизнинг ғурурини ёрқин акс эттириши барчамизга ифтихор бахшида этади. Масалан, халқаро спорт беллашувларида ғалаба қозонган спортчиларимиз шарафига юртимиз байроғи баланд кўтарилган лаҳзада ҳар биримиз чексиз ҳаяжонга тушамиз, ҳеч кимдан кам эмаслигимизни ҳис қиламиз.

Давлат рамзлари ҳар бир мамлакатнинг мустақиллигини ифодаловчи муқаддас белгилардир. Республикамиз давлат рамзлари халқимизнинг шон-шарафи, тарихий хотираси ва интилишларини ўзида мужассам этиб, тинч ва осойишта, озод ва эркин ҳаётимиз, ёруғ келажагимизга бўлган ишончимиз ифодасидир. Президентимиз Ислом Каримов таъкидлаганидек: “Озод Ўзбекистон фуқаролари учун мустақилликнинг муқаддас рамзлари – давлат герби, давлат байроғи, давлат мадҳияси азиздир. Улар маънавиятнинг энг муҳим тимсолларидир. Шу боис, байроғимиз ёки гербимизга назар солганимизда ёки мадҳиямиз янграганда биз руҳан жўшқинликни, азму шижоатимиз ошганини, қалбимизда ғурур ва келажакка ишонч туйғусини ҳис этамиз”.

Республикамиз давлат байроғидаги рамзлар Ўзбекистон сарҳадида қадимда мавжуд бўлган давлатлар

билан тарихан боғлиқликни ҳамда юртимиз ҳудудида яшовчи миллат ва элатларнинг анъаналарини ўзида мужассамлаштирган.

Байроқдаги мовий ранг – унинг остида барча миллатлар турли хил хавф-хатарлардан холи, эмин-эркин ҳолда аҳил-иноқ яшаб келаётган мусаффо осмонимиз ҳамда оби ҳаёт рамзидир. Байроқдаги оқ ранг – давлатимиз фуқароларининг ўзаро ҳамжиҳатликда, бир-бирини ҳурмат қилиб, диний бағрикенглик тамойиллари асосида тинч-тотув яшаётганининг тимсоли. Яшил ранг эса табиатнинг янгиланиши ҳамда юртимизнинг жаннатмонанд эканлиги рамзидир. Бу ранг кўпгина халқларда навқиронлик, умид ва шодумонлик тимсоли ҳисобланади.

Қизил чизиклар давлатимиз фаровонлиги, жамият тараққиёти йўлида ўзаро ҳамжиҳатлик билан ҳормайтолмай меҳнат қилаётган юрт фарзандларининг вужудида оқаётган ҳаётий қудрат ирмоқларидир.

Давлатимиз мустақилликка эришиб ўз давлат рамзларига эга бўлгач, мамлакат равнақи ва халқ фаровонлиги йўлида улкан ишлар амалга оширилди. Миллатлараро тотувлик, виждон эркинлиги ва диний бағрикенглик тўлиқ таъминланди.

Дарҳақиқат, Ўзбекистон турли миллат ва турли диний эътиқодга мансуб одамлар асрлар мобайнида бир оила каби иноқ яшаб келаётган, дини, ирқи ва миллатидан қатъи назар, инсон шарафланадиган бағрикенг мамлакатдир. Айни шу заминда юз йиллар давомида дунё маърифати, маънавияти, маданиятларининг бир-бирини боийтиш жараёни рўй берган.

Ҳеч шубҳасиз, Ўзбекистондаги диний ва миллатлараро тотувликни сақлашга оид сиёсат самараси бўлган ҳамжиҳатлик, бағрикенглик муҳити дунёнинг кўп мамлакатлари ҳавас қилишига ва намунага арзигулиқдир.

Биз ҳар бир инсон башариятнинг турли-туман маданиятлари вакили эканини англашимиз ва ҳурмат қили-

шимиз, барчамиз Ватан байроғи остида бирлашиб, ўзаро бағрикенглик руҳида яшашимиз зарур. Зеро, бағрикенгликсиз тинчлик, тинчликсиз тараққиёт бўлмайди. Шоир айтганидек:

*Байроғимда мовий ранг самодан берар дарак,
Оқ рангидир доимо яхшиликка муштарак.
Яшил ранги яшариш ҳам яшнаган табиат,
Қип-қизил чизиклардан ўтмагай ёмон ният.*

Хумоюн НОДИРОВ,
“Хожа Бухорий” ўрта махсус
ислом билим юрти 3-курс талабаси

ГЛОБАЛЛАШУВ ШАРОИТИДА ДИНИЙ БАҒРИКЕНГЛИК ТАМОЙИЛЛАРИ

Ўзбекистон ҳудудида қадимдан зардуштийлик, яхудиийлик, христианлик ва Ислом динига эътиқод қилувчи аҳоли эмин-эркин яшаб келган. Тарихий манбаларда таъкидланишича, юртимиз ҳудудида диний эътиқод боис бирорта низолар бўлмаганлиги халқимизнинг диний бағрикенглик борасида катта тажриба тўплаганидан далолатдир. Тарихий шароит, жараёнлар, бу заминда том маънодаги бағрикенглик тамойилларининг барқарор шаклланганлиги натижасида осуда ҳаёт, илмий-маърифий юксалиш, тараққиёт таъминланган.

Ҳар бир мамлакатнинг тараққиёти, жаҳон ҳамжамиятидаги обрў-эътибори унда қарор топган тинчлик-тотувлик, бағрикенглик муҳитига боғлиқдир. Турли миллат ва элат, дин ва конфессия вакиллари дўстлик, ҳамжиҳатлик ва ўзаро ҳурмат шароитида бир оила бўлиб яшаётган Ўзбекистон айнан шу жиҳатлари билан ажралиб туради.

Бу барчаси давлатимизда амалга оширилаётган оқилона ва узоқни кўзлаган сиёсат натижасидир. Истиқлолнинг дастлабки йилларидан Президентимиз Ислом Каримов раҳнамолигида мамлакатимизда нафақат ижтимоий, иқтисодий ва сиёсий вазифаларни, балки этник-маданий қадриятлар ҳамда анъаналарни қайта тиклаш масалаларини ҳам ҳал этишга катта аҳамият берилмоқда. Дин ва эътиқод эркинлиги соҳасида туб ислохотлар амалга оширилди.

Ўзбекистон диний бағрикенглик масалаларида ҳаётий тамойилларга амал қилмоқда. Мамлакатимизда эътиқод қилувчиларнинг диний туйғуларини ҳурмат қилиш, диний эътиқодни фуқаролар ёки уларнинг қонуний бирлашмаларининг шахсий иши деб билиш, барча учун

тенг ҳуқуқ ва эркинликларни кафолатлаш, динга эътиқод қиладиган фуқароларни таъқиб қилишга йўл қўймаслик каби нормалар қонуний жиҳатдан мустаҳкамланган.

Айни пайтда юртимизда 16 та турли диний конфессиялар, 2220дан ортиқ диний ташкилотлар фаолият кўрсатмоқда. Миллий қонунчилигимиз томонидан эътиқод эркинлиги кафолатланган, барча фуқаролар – 130дан зиёд миллат ҳамда элат вакилларининг диний эҳтиёжларини қаноатлантириш учун барча шарт-шароитлар яратиб берилган. Ўзбек халқи имон-эътиқоди, маданияти, миллийлиги билан бир қаторда “бағрикенглик” деб аталган эзгу сифати билан ҳам бошқа халқлардан ажралиб туради.

Глобаллашув замоними ёки бошқами, диний бағрикенглик буюк Ўзбекистон аҳолисининг ажралмас сифати бўлиб қолаверади. Диёримиздан етишиб чиққан алломаларнинг асарларида ҳам диний бағрикенглик тарғиб қилинган. Жумладан, аллома Абу Мансур Мотуридий “Тавилот аҳли сунна” асарида Қуръони карим оятларидан бирини тафсир этиб, “Черков ва синогогаларни вайрон этиш ман этилади. Шунинг учун ҳам мусулмон ўлкаларда шу давргача улар сақланиб қолган. Бу масалада илм аҳли орасида ихтилоф йўқдир”, деган фикрни билдирган.

XV аср бошларида Темур саройида бўлган Кастилия элчисининг гувоҳлик беришича, Темур Самарқандда турли дин вакилларини йиғади, уларга илтифот кўрсатади ҳамда христиан динига эътиқод қилувчи меҳмонларнинг турли эҳтиёжларини бажариш учун алоҳида масъул шахс тайинлаб, улар билан дўстона алоқаларни мустаҳкамлайди.

Бугунги кунда ҳам халқлар ва динлар орасидаги бағрикенглик, толерантлик ғояси дунёнинг энг долзарб муаммоларидан биридир. Шу муносабат билан ЮНЕСКО 1995 йил Парижда “Бағрикенглик тамойиллари Декларацияси”ни қабул қилди.

Диний бағрикенглик – хилма-хил динга эътиқоди бўлган кишиларнинг бир замин, бир ватанда олижаноб ғоя ва ниятлар йўлида ҳамкор ва ҳамжиҳат бўлиб яшашини англатади. Қадим-қадимдан дин аксарият миллий қадриятларни ўзида мужассам этиб келади. Миллий қадриятларнинг асрлар оша безавол яшаб келаётгани ҳам диннинг ана шу табиати билан боғлиқ. Чунки дунёдаги динларнинг барчаси эзгу ғояларга асосланади; яхшилик, тинчлик, дўстлик каби фазилатларга таянади. Одамларни ҳалоллик, поклик, меҳр-оқибат ва бағрикенгликка чорлайди.

Бутун жаҳон бўйлаб кузатилаётган таҳлилавий ҳолат, яъни глобаллашув дунёнинг ҳамма давлатларига ўз таъсирини кўрсатмоқда. Ҳозирги кунда глобаллашув ҳамда бу жараёнга кўплаб таъриф берилмоқда. Президентимиз Илом Каримов таъбирлари билан айтганда, бу жараён кескин ривожланишдир. Аслида, глобаллашув XX асрнинг иккинчи ярмидан бошлаб турли даража ва кўринишларда мавжуд бўлган, ҳозирга келиб унинг авж олиши рўй бермоқда. Бунинг айрим жиҳатлари мамлакатимиз учун ижобий, айримлари эса салбий таъсир этади. Глобаллашув жараёнидан икки хил мақсадда – эзгулик ва ёвузлик йўлида фойдаланиш мумкин. Эзгулик йўлидаги ҳаракатлар давлатни ва жамиятни ривожлантиришга хизмат қилса, ёвузликни мақсад қилган тараққиёт маҳсули эса бунинг аксидир. Шундай бир шароитда ҳар ким ўзининг олдига қилиши керак ва муҳим бўлган вазифаларни белгилаб олиши зарур ҳисобланди. Бу ўз навбатида миллатлараро тотувликни янада мустаҳкамлайди, тинчлик ва барқарорликнинг барқарор бўлишини таъминлайди.

Умуман олганда, бағрикенглик мавзуида олиб борилаётган баҳс-мунозаралар ўта нозик ва долзарбдир. Зеро, сўнгги йиллар воқеа-ҳодисалари, этник ва конфессионал анъаналар хилма-хиллиги шароитида хавфсизликнинг маданиятлараро ҳамжиҳатликка асосланган янги маз-

мундаги кўриниши шаклланишига улкан зарурият сезилмоқда. Таъкидлаш жоиз, янги таҳдидлар пайдо бўлаётган глобаллашув жараёнида бағрикенглик жамият барқарорлигининг асосий омилларидан бўлиб қолмоқда. Шунинг учун этник гуруҳларнинг биргаликда тинч-тотув яшашлари стратегик хавфсизликнинг устувор йўналишларини ташкил этади.

Фикримизча, глобаллашув шароитида диний бағрикенглик тамойиллари сифатида қуйидаги фикрларни келтириш мақсадга мувофиқ бўлади:

- энг аввало, Исломда инсон ҳуқуқлари тенглиги ва дахлсизлигини тушуниб етиш;
- тарих гувоҳ бўлиб келаётган ҳар қандай ривожланиш замонида диний бағрикенгликни энг устувор мақсад қилиб белгилаш;
- бағрикенглик – барқарорлик ва тараққиёт омили эканини юртимиз келажаги бўлган ёшлар онгига сингдириш;
- кўп йиллардан буён дўст ва ҳамжиҳат яшаб келаётган миллатларнинг барқарор келажагини таъминлаш;
- Ўзбекистон Республикасида қабул қилинган “Виждон эркинлиги” ва “Диний ташкилотлар тўғрисида”ги қонун амалиёти изчиллигини таъминлаш.

Бағрикенглик, тоқатлилик ўзаро фарқни тушуниш ва ўзгаларга нисбатан зўрликдан воз кечишни англатади. Бағрикенглик мазмуни ва чегараси маданий анъаналар, жамиятдаги шарт-шароитлар ва бошқа кўплаб омилларга кўра фарқланади. Тоқатлилик – бу ҳамма нарсага йўл қўйиш, ҳар нарсани кечириш дегани эмас, балки фаол ҳаракатни, айниқса, тоқатсизликнинг турли шаклларига нисбатан фаолликни англатади.

Президентимиз таъбири билан айтганда, “Бугун мана шундай хавfli-таҳликали, ўта нотинч бир даврда, жаҳон молиявий инқироzi ҳали-бери давом этаётган бир пайтда эл-юртимиз нимаики натижаларни қўлга киритмасин,

буларнинг барчаси юртимизда тобора мустақкам бўлиб бораётган тинчлик ва осудалик, миллатлар, динлар ва фуқаролараро тотувлик ва аҳиллик, бир-биримизга ҳурмат ва эҳтиром ҳисобидан десак, ўйлайманки, ҳеч қандай хато бўлмайди”.

Ҳавасхон АКБАРОВА,
“Ҳадичаи Кубро” аёл-қизлар ўрта махсус
ислом билим юрти 4-курс талабаси

ДИН ВА ДИНИЙ БАҒРИКЕНГЛИК

Дин ва диний бағрикенглик ҳақида гап кетар экан, аввало, Ислом бу масалага қандай қарайди, деган саволга жавоб топишимиз, сўнгра динлар вакиллари бўлмиш миллатларнинг ўзаро муносабатлари ва ниҳоят, бағрикенглик ҳақида фикр юритсак, мақсадга мувофиқ бўлади.

Аллоҳ таоло «Шўро» сурасининг 13-оятида шундай марҳамат қилади:

“(У) осмонлар ва Ернинг илк яратувчисидир. У сизлар учун ўзларингиздан бўлмиш жуфтларни яратди ва чорва ҳайвонларидан ҳам жуфт-жуфт (яратди). У сизларни ўшанда (жуфтликда) кўпайтирур. Унинг мислидек бирор нарса йўқдир. У Эшитувчи ва Кўрувчидир”, дейди.

Демак Нух, Иброҳим, Мусо ва Исо (алайҳиссаломлар)га дин юборган Аллоҳ таоло Муҳаммад (алайҳиссалом)га ҳам дин юборган. Уларни пайғамбар қилиб танлаб олган. Шу билан бирга, Аллоҳ таоло томонидан юборилган мазкур пайғамбарларга Аллоҳ таоло томонидан бир хил фармон ҳам бўлган. Бу **«Динни барпо қилингиз ва унда фирқа-фирқага бўлинмангиз»** (*Шўро, 13*), деган амри илоҳийдир.

Шунингдек, мусулмон инсон Аллоҳ таоло юборган пайғамбарларнинг барчасига, уларга нозил қилинган китоб ва саҳифаларга бирдек имон келтирмоғи, улардан бирортасини фарқлаб четга чиқариб қўймаслиги лозимлиги қаттиқ тайинланган.

Қуръони каримда: **“Айтингиз (эй мўминлар!): «Аллоҳга, бизга нозил қилинган нарса (Китоб)га, Иброҳим, Исмоил, Исҳоқ, Яъқуб ва унинг авлодларига нозил қилинган нарсаларга, Мусога, Исога ва (барча) пайғамбарларга Парвардигорларидан берилган нарсаларга имон келтирдик (ишондик). Биз улар ўртаси-**

дан бирортасини (пайғамбар эмас деб) ажратиб қўй-маймиз ва биз Унга (Аллоҳга) бўйин сунувчилармиз” (Бақара, 136), дейилади.

Лекин Ислом фақат ақида масаласидаги бағрикенглик билан кифояланиб қолмади. Балки ҳаётнинг барча соҳаларида ҳам турли дин вакиллари бир жамиятда, биргаликда аҳил яшашлари учун керак бўлган қонун-қоидаларни йўлга қўйди. Ўзбекистон аҳолиси кўпмиллатли, бугунги кунда республикамизда 130дан зиёд миллат вакиллари яшашиди.

Маълумки, миллатлараро муносабатлар миллатлар, этник гуруҳларнинг ўзаро ва турли миллат вакилларининг шахслараро алоқаси, муносабати шаклида; структуравий нуқтаи назардан эса ижтимоий ҳаёт соҳаларига мос равишда иқтисодий, социал, сиёсий ва маънавий муносабатлар кўринишида бўлади.

Миллий қадриятларнинг асрлар оша безавол яшаб келаётгани дин шарофатидандир. Лекин диний эътиқодларнинг моҳияти умумийдир. Динларнинг кўриниши хилма-хил. Дунёда жуда содда, қадимий динлар билан бир қаторда, умумжаҳон аҳамиятига молик мураккаб жаҳон динлари ҳам мавжуд. Улар тарихий заруратга қараб, турли даврларда вужудга келган. Уларнинг барчаси эзгулик ғоясига асосланади ва яхшилик, тинчлик, дўстлик каби хусусиятларга таянади. Одамларни ҳалоллик ва поклик, меҳр-шафқат, биродарлик ва бағрикенгликка даъват этади.

Жаҳондаги барча самовий динлар бу дунёни фоний, ўткинчи ҳисоблайди. Улар инсоннинг яшашдан асл мақсади бу дунёда хайрли, савобли ишлар қилиб, боқий дунё синовларига тайёргарлик кўриш, жаннат саодатига сазовор бўлиш, деган ғояни тарғиб этади.

Аллоҳ таоло «Моида» сурасининг 5-оятида шундай марҳамат қилади: **“Кимки, имондан куфрга қайтса, (қилган савобли) иши, албатта, зое бўлур ва у охиратда зиён кўрувчилардандир”**.

“Бугун сизлар учун покиза нарсалар ҳалол қилинди. Шунингдек, Аҳли Китобларнинг таоми сизлар учун ҳалол ва таомингиз улар учун ҳалолдир. Зинокорлик ва махфий ўйнаш қилиб олиш учун эмас, балки маҳрларини берсангиз, мўмина аёлларнинг ифбатлилари ва сизлардан олдин Китоб берилганларнинг ифбатли аёллари (ҳам ҳалолдир)”.

Бу ояти карима ҳукмига биноан, мусулмон шахс самовий китобга эга дин аҳллариининг таомини тановул қилса ва уларга ўзи таом берса, шунингдек, уларнинг аёлларига уйланса бўлади. Ҳамма динлар, ҳамма тузумларда бу икки масалага алоҳида эътибор берилган. Ислом эса бу масалаларга ўта нозик иш сифатида қараб, турли дин вакиллари бир жамиятда яшашлари, бир-бирларини меҳмон қилишларини ҳисобга олиб, мусулмонларнинг бошқа диндаги аёлларга уйланишини ва улар сўйган ҳалол ҳайвонлар гўштини тановул қилишни ҳам ҳалол қилди.

Ислом дини дунё тарихида илк бор ўз дини ва эътиқодидан ўзга дин ва эътиқодларга қарши мутаассибликдан холи бўлган жамият қурди. Жамият аъзоларининг барчасига баробар назар билан қараб, уларга тенг шароит яратиб берди. Бу жиҳатлар мусулмонлар ўз динларига тўлиқ амал қилган чоғларида бутун гўзаллиги билан намоён бўлди.

Ислом дини мусулмонларга бошқа самовий динларга, уларнинг пайғамбарларига, муқаддас китобларга имон келтиришни фарз қилиш билан бирга, ўша динларга эътиқод қилувчи кишилар билан яхши муомалада бўлиш, яхши қўшничилик қилиш, оилавий алоқалар ўрнатишга ҳам ижозат берди. Шунингдек, Ислом дини бошқа дин вакиллариининг ибодатхоналарини ҳимоя қилишни, уларнинг диний ақидавий масалаларига аралашмасликни ҳамда уларга жабр қилмасликни, оммавий ҳуқуқ ва масъулиятларда уларни мусулмонлар билан тенг кўришни,

уларнинг барча инсоний ҳақ-ҳуқуқларини муҳофазалашни вожиб қилди.

Исломдаги бундай бағрикенгликнинг васфида машҳур америкалик олим жаноб Драбер бундай ёзган эди: «Халифалар давридаги аввалги мусулмонлар Несторий насронийлари ва яҳудийлардан бўлган олимларни эҳтиром қилиш билан кифояланиб қолмаганлар. Балки уларга улкан ишларни ишониб топширганлар. Уларни давлат мансабларига кўтарганлар. Ҳаттоки Ҳорун ар-Рашид барча мадрасаларни қуришни Ҳално ибн Масавайхга топширган. Олимнинг яшаган юртига, унинг динига эмас, фақатгина унинг илм ва маърифатдаги матонатига қаралар эди».

Ватанимиздаги диний бағрикенглик хусусида тўхталадиган бўлсак, бу ўлкага Ислом кириб келмасдан аввал зардуштийлик, буддавийлик, монийлик, христианлик, маздакийлик, шомонийлик каби динлар мавжуд бўлган. Тарихимизнинг энг мураккаб, оғир даврларида халқимиз динлараро бағрикенглик борасида улкан тажрибалар тўплаган. Шу боисдан диний бағрикенглик ҳаммамизга ажодларимиздан қолган анъанадир.

Ҳозирги даврда динлараро бағрикенглик ғояси нафақат диндорлар, балки бутун жамият аъзоларининг эзгулик йўлидаги ҳамкорлигини мустақкамлашнинг муҳим шarti ҳисобланади.

Ўзбекистон ҳукумати одилона, диний бағрикенглик сиёсатини олиб бормоқда. Юртбошимиз раҳбарлигида олиб борилаётган диний бағрикенгликнинг халқаро миқёсда эътирофи сифатида ISESCO томонидан Тошкент шаҳрига «Ислом маданиятининг пойтахти» мақоми берилди.

**Эмоммуҳаммад ЮНУСОВ,
Имом “Фаҳриддин ар-Розий”
ўрта махсус ислом билим
юртининг 3-курс талабаси**

ЁШ АВЛОД ТАРБИЯСИДАГИ МУҲИМ ВАЗИФА

Юртимизда ёш авлодни ҳар томонлама баркамол ва соғлом қилиб вояга етказишга алоҳида аҳамият берилмоқда. Ана шу нуқтаи назардан ҳар бир йилнинг муайян ном билан аталиши ва тегишли давлат дастурининг изчиллик билан амалга оширилиши эзгу анъанага айланиб келмоқда. Бу ўзининг ажойиб самараларини бермоқда. Ўзбекистон Президенти таклифи билан ўтган 2014 йилни мамлакатимизда “Соғлом бола йили” деб эълон қилинишида улуғ мақсадлар бор.

Ҳар бир ота-она фарзандларининг истиқболи, бахт-саодати ва келажакда мустақил ҳаёт кечириб, ҳам моддий, ҳам маънавий жиҳатдан баркамол бўлишини ният қилади.

Муқаддас Ислом динининг том маънодаги улуғвор таълимоти комил инсон тарбиясига қаратилгандир. Пайғамбаримиз (алайҳиссалом) ўзларининг муборак ҳадисларида айтадилар: “Мен инсониятга тамомий ахлоқни ўргатиш учун юборилганман”. Ҳақиқатан ҳам, Ислом дини асослари бўлмиш Қуръони карим ва ҳадиси шарифларда инсонларни гўзал одоб ва ахлоққа чақирувчи, хушхулқлик энг олий фазилат эканлиги ҳақидаги таълимотлар кенг ўрин олган. Жумладан, Қуръони каримда шундай дейилади: **“Албатта, Аллоҳ адолатга, эзгу ишларга ва қариндошга яхшилик қилишга буюради ҳамда бузуқчилик, ёвуз ишлар ва зулмдан қайтаради...”** (Наҳл,90). **“Айтинг: “Келингиз, Раббингиз сизларга ҳаром қилган нарсаларни ўқиб берай: Унга бирор нарсани шерик қилмангиз, ота-онага яхшилик қилингиз, болаларингизни қашшоқликдан (қўрқиб) ўлдирмангиз – Биз сизларни ҳам, уларни ҳам ризқлантирурмиз – фақш ишларнинг ошкорасига ҳам, пинҳонасига ҳам яқинлашмангиз, Аллоҳ тақиқлаган жонни ноҳақ қатл қилмангиз! Ақл юритишингиз учун (Аллоҳнинг) ҳукм қилгани шу(лар)дир. То вояга**

етгунича етимнинг молига яқинлашмангиз, магар чиройли йўл билан (яқинлашишингиз мумкин). Ўлчов ва тарозини адолат билан тўла адо этингиз! Ҳеч бир жонни тоқатидан ташқарисига таклиф (амр) қилмаймиз. Гапирганингизда (гувоҳ сифатида) гарчи қариндошингиз бўлса ҳам, адолатли бўлинг!..” (Анъом, 151-152). “Одамларга (кибрланиб) юзингни буриштирмагин ва ерда керилиб юрмагин! Чунки Аллоҳ барча кибрли, мақтанчоқ кимсаларни суймас. (Юрганингизда) ўртаҳол юргин ва овозингни паст қилгин! Чунки овозларнинг энг ёқимсиз эшаклар овозидир»” (Луқмон, 18-19). Пайғамбаримиз (алайҳиссалом) ҳам қатор ҳадисларида хушхулқликни мадҳ этадилар. Ҳадисларининг бирида: “Менга энг маҳбуброғингиз ва охиратда Менга энг яқинроғингиз ахлоқи гўзалроғингиздур”, деган бўлсалар, яна бирида: “Ислом динида энг яхшингиз ахлоқи гўзалроғингиздир”, деб марҳамат қилганлар.

Албатта, гўзал ахлоқ ва одоб инсоннинг болалигидан шаклланиб бормоғи лозим. Шунинг учун ҳам Ислом динида фарзанд ҳали мурғаклигиданоқ уни гўзал ахлоқ ва одобга ўргатиб бориш тавсия этилади. Имом Муслим ривоят қилган ҳадисда шундай дейилади: Амр ибн Абу Салама (розияллоҳу анҳу) айтадилар: “Мен Расулуллоҳнинг қарамоғларида ёш бола эдим. Овқат вақтида қўлимни товоқнинг ҳамма ерига узатар эдим. Шунда Расулуллоҳ менга: Эй бола! Аввал бисмиллоҳни айт, сўнггра ўнг қўлинг билан ўзингнинг олдингдан олиб егин, деб ўргатдилар”.

Ҳақиқатан, ёшларда одоб-ахлоқ шаклланишида Ислом динининг ўрни бекиёсдир. Зеро, Ислом дини одоб-ахлоқ тушунчаси остида ёшларни ҳар томонлама тарбия қилишга катта аҳамият қаратади.

Биринчидан, ахлоқий тарбия. Тарбиянинг бу жиҳатида ёшларнинг ростгўй, ваъдага вафо, омонатдорлик, каттага ҳурмат, кичикка иззат, ўзгаларга меҳр-оқибатли бўлиш каби фазилатлар эгаси бўлиб улғайишига аҳами-

ят қаратилади. Айнан мана шу фазилатлар кишининг одамийлигини белгилайди. Шунинг учун ҳам Пайғамбаримиз (солаллоҳу алайҳи ва саллам): “Ота ўз боласига чиройли одобдан кўра яхшироқ нарса бера олмайди”, деганлар (*Имом Термизий ривояти*). Ислом таълимотида кишининг имон-эътиқоди мукамаллиги унинг одоб-ахлоқи яхшилигига қараб баҳоланади. Кўплаб ҳадисларида Пайғамбаримиз (солаллоҳу алайҳи ва саллам) яхши ахлоққа тарғиб қилишда имонни асос қилиб оладилар. Ҳадисларининг бирида айтадилар: “Кимнинг Аллоҳга ва охират кунига имони бўлса меҳмонини ҳурматласин, кимнинг Аллоҳга ва охират кунига имони бўлса қариндошига силаи раҳм қилсин, кимнинг Аллоҳга ва охират кунига имони бўлса яхши гап гапирсин ёки жим турсин” (*Имом Бухорий ривояти*). Яна бир ҳадисда: “Аллоҳга қасамки, мўмин эмас, мўмин эмас, мўмин эмас”, дедилар. “Ё Расулуллоҳ! Ким мўмин эмас”, деб сўрадилар. Расулуллоҳ: “Ёмонлигидан қўшни озор чекадиган киши мўмин эмас”, дедилар (*Имом Бухорий ривояти*).

Иккинчидан, жисмоний тарбия. Ёшларнинг жисмонан бақувват, танлари соғлом, ғайратли ва шижоатли бўлишларида жисмоний тарбиянинг аҳамияти каттадир. Ислом дини таълимотида жисмоний тарбия тушунчасига нафақат бадантарбия машқлари билан шуғулланиш, балки инсон саломатлиги учун зарур бўлган барча омилларга риоя қилиш, айти пайтда саломатлик учун зарарли, ҳаёт учун хавфли бўлган иллатлардан сақланиш ҳам назарда тутилади. Қуръони каримдаги: “...Шунингдек, **еб-ичингиз, (лекин) исроф қилмангиз! Зеро, У исроф қилувчиларни севмагай**” (*Азроф, 31*) оятининг тафсирида уламолар, ушбу оятда бутун тиб илми моҳияти жойлашгандир, деганлар. Ҳақиқатан ҳам, саломатликнинг бош омили меъёрида овқатланиш эканини замонавий табобат ҳам исботламоқда. Пайғамбаримиз (солаллоҳу алайҳи ва саллам) бадантарбия машқлари қато-

рида ёшларни сузишга, отда чопишга, камондан отишга ўргатиш лозим эканини алоҳида таъкидлаганлар, ҳадисларининг бирида: “Кучли мўмин кучсиз мўминдан яхшироқ ва Аллоҳга суюклироқдир”, деб марҳамат қилганлар (*Имом Муслим ривояти*). Ёшларни турли хил зарарли иллатлардан сақлаш мақсадида Ислом дини соғлиқка зарар етказувчи ва умуман инсон ҳаёти учун хавфли бўлган нарсалар билан шуғулланишдан ва истеъмол қилишдан қайтарган. Жумладан, Қуръони каримда: **“Ўз қўлларингиз (бахиллигингиз) билан ўзларингизни ҳалокатга ташламангиз!”** (*Бақара, 195*), **“Шунингдек, ўзларингизни (бир-бирингизни ноҳақ) ўлдирмангиз!”** (*Нисо, 29*), дейилган бўлса, ҳадиси шарифда: “Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) ҳар қандай маст қилгувчи ва танани бўшаштиргувчи нарсани истеъмол қилишдан қайтарганлар”, дейилган (*Абу Довуд ривояти*).

Учинчидан, ақлий тарбия. Ислом динида ёшларни ақлан тарбия қилиш деганда уларни манфаатли илм соҳиби, фикрий ва илмий жиҳатдан етук инсон қилиб камолга етказиш назарда тутилади. Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи ва саллам)га илк бора нозил қилинган оятлар инсонни ўқишга, илм олишга тарғиб қилади: **“Ўқинг (эй Муҳаммад! Бутун борлиқни) яратган зот бўлмиш Раббингиз исми билан! (У) инсонни лахта қондан яратди. Ўқинг! Раббингиз эса қарамлидир. У инсонга қалам билан (ёзишни ҳам) ўргатди. У инсонга билмаган нарсаларини билдирди.”** (*Алақ, 1-5*). Қуръони каримда ва Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи ва саллам)нинг ҳадисларида илмга тарғиб қилувчи кўплаб оят ва ҳадислар мавжуд. Илм-маърифатли бўлишнинг фазилати нечоғли юксак экани барчага маълум. Илм билан дунё обод, инсоният ҳаёти фаровон, илмли кишининг йўли доимо нурафшон бўлади. Шу боис илм исташ, унга етиш йўлида машаққат чекиш энг савобли амаллардан саналади. Ислом динида илм деганда диний ҳам дунёвий

илмлар тушунилади. Диний илм инсоннинг руҳий ҳаёти, унинг эътиқодига оид бўлиб, охирати учун зарур бўлса, дунёвий илм унинг жисмоний ҳаёти, дунё ободлиги учун зарурдир. Шунинг учун ҳам ҳадиси шарифда: “Сизларнинг энг яхшингиз бу дунёни деб охиратини унутмаган, охиратини деб бу дунёсини унутмаган ва ўзгаларга қарам бўлмаганингиздир”, дейилган.

Ушбу таълимотларга жону дили билан амал қилган аждодларимиз, буюк бобокалонларимиз ҳам шариат, ҳам тариқат ва дунёвий илм-фан соҳасида бутун дунёга ўрнак бўлганлар. Муҳтарам Президентимиз Тошкент шаҳрига “Ислом маданияти пойтахти” номи берилишининг тарихий аҳамияти ҳақида шундай деган эдилар: “Агар тарихимизга бир назар ташлайдиган бўлсак, хоки поклари Ўзбекистон тупроғида ётган улуғ аждодларимиз, не-не мутафаккир зотлар асрлар мобайнида дунёвий ва диний илмлар соҳасида қандай буюк кашфиётлар яратгани, бунинг учун қанча заҳмат ва машаққатлар чекканини кўрамыз”.

Ҳаёт инсониятга Аллоҳ таоло ато этган энг қадрли неъмат бўлиб, ёшлик ва ўсмирлик даври киши ҳаётининг жўшқин палласидир. Пайғамбаримиз (алайҳиссалом) ҳадисларининг бирида айтадилар: “Ёшлик даврингизни кексалик келишидан олдин ғанимат билинг”.

Ёшлик даврининг эътиборга молик жиҳатлари жуда кўп. Ўспиринлик йиллари инсоннинг феъл-атвори ва руҳияти шаклланадиган асосий давр бўлиб, айти шу даврда уларга алоҳида аҳамият қаратмоқ лозим. Жумладан, ёшларнинг аҳли солиҳ кишилар билан дўсту биродар бўлишларини таъминлаш зарур. Пайғамбаримиз (алайҳиссалом) ҳадисларининг бирида: “Яхши ҳамсуҳбат мисоли мушку анбар сотувчидир. Атридан олмаган тақдирингда ҳам унинг хушбўй ҳиди димоғингни чоғ қилади. Ёмон ҳамсуҳбат эса бамисоли темирчининг босқонидир. У гарчи кийимингни куйдирмаса-да, туту-

ни димоғингни ачитади”, деганлар. Халқимизда: “Қозонга яқин юрсанг, қораси юқади” деган нақл ҳам бор. Аллоҳ таоло Қуръони каримда мўминларни рост сўзловчи кишилар билан бирга бўлишга буюрган. Ҳадисда айтилишича, ростгўйлик инсонни доимо яхшиликка чорлайди. Онгида ростгўйлик, вафодорлик, фидойилик каби тушунчалар ўрнашган ёшлардан келажакда кўплаб хайрли ишлар кутиш мумкин. Ҳасан Басрий (рахматуллоҳи алайҳ) бир куни одамларга: “Экин пишиб етилгандан сўнг нима қилинади?” деб савол бердилар. Улар: “Ҳосили йиғиб олинади”, дейишди. Шунда Ҳасан Басрий (рахматуллоҳи алайҳ): “Шуни билинглarki, гоҳида экин пишиб етилмасидан олдин унга офат (касаллик) етиши ва уни нобуд қилиши ҳам мумкин”, деб ёшлар тарбиясига эътиборли бўлишга, кишининг ёшлик даврини қандай ўтказиши унинг келажакда ким бўлиб етишишида муҳим ўрин тутишига ишора қилдилар.

Ёшлик – инсоннинг ақлий ва жисмоний ривожланиш даври, айна шу паллада уларни илм ва касб-хунарга ўрганишга тарғиб қилиш лозим. Ёшлик даврида инсоннинг қалби беғубор, турли хилдаги қалб касалликларидан холи бўлади. Ҳадисларда айтилишича, Аллоҳ таоло инсоннинг қалбида Ўзи учун жой барпо қилган, ўша Аллоҳнинг назари тушадиган макондир. Ёшлик даври қалбнинг мусаффолигини сақлаш, уни имон ва илму маърифат нури билан тўлдириш учун энг қулай фурсатдир. Шундай экан, мухтарам Юртбошимизнинг таъбирлари билан айтганда: “Фарзандларимизни дунёвий билимлар билан бир қаторда Имом Бухорий тўплаган ҳадислар, Нақшбандий таълимоти, Термизий ўғитлари, Яссавий ҳикматлари асосида тарбия қилишимиз лозим”.

Фарҳод АСАТУЛЛАЕВ,
“Кўкалдош” ўрта махсус ислом
билим юрти 4-курс талабаси

МИЛЛИЙ ҒОЯ УСТУВОР БЎЛМОҒИ ЛОЗИМ

Миллий ғоя кенг мазмунга эга. У миллатлараро тотувлик ва миллий, диний бағрикенглик ғоялари билан муштарак. Миллий ғоя фақат бир миллатнинг эмас, балки умумий мақсад йўлида жамият тараққиётига, равнақиға баҳоли қудрат ҳисса қўшаётган мамлакат фуқароларининг миллати, ирқи, диний эътиқодидан қатъи назар, барчанинг мақсад ва манфаатларини ифода этади.

Демак, миллий ғоя барча соҳаларда мавжуд миллатлар манфаатларини ўзида ифода этган ҳолда орзу қилинган келажак жамиятнинг асосини яратиш, мустаҳкамлаш ва ривожлантириш учун бўлган умуммақсад йўналишидаги ҳаракатлар мажмуини, миллий ва диний бағрикенгликни уйғотувчи фикрлар, қарашлар, ғояларни ҳам ўзида ифода этади.

Бугунги кунда мамлакатимизда 130 дан зиёд миллат ва элат вакиллари яшайди. Бу жамиятнинг миллий ўзига хослигини ифодалайди.

Миллатлараро тотувлик – умумбашарий қадрият, турли халқлар биргаликда истиқомат қиладиган минтақа ва давлатлар миллий тараққиётида муҳим омил, тинчлик ва барқарорликнинг кафолати.

Бу ғоя бир жамиятда яшаб, ягона мақсад йўлида меҳнат қиляётган турли миллат ва элатларга мансуб кишилар ўртасида ўзаро ҳурмат, дўстлик ва ҳамжиҳатликни қарор топтириш ва мустаҳкамлашнинг маънавий асосидир.

Миллий ғоя ҳар бир миллат вакилининг истеъдоди ва салоҳиятини тўла рўёбга чиқариш учун шароит яратади, уни Ватан равнақи, юрт тинчлиги ва халқ фаровонлигини таъминлашдек эзгу мақсадларга сафарбар этади.

Муайян мамлакатга ном берган (титул) миллат билан унда яшайдиган бошқа халқлар ўртасида ҳамжиҳатлик бўлиши ижтимоий тараққиётнинг энг муҳим омиллари-

дан биридир. Аксинча, миллий ғоянинг аҳамиятини тушуниб етмаслик жамият ҳаётини, тинчлик ва барқарорликни издан чиқариши мумкин.

Миллатлараро тотувлик ва ҳамжиҳатликка раҳна солувчи иллат бу – тажовузкор миллатчилик ва шовинизмдир. Бундай зарарли ғоялар таъсирига тушган жамият беқарорликка юз тутиши муқаррар. XX асрда дунё халқлари бошига офат солган ва айрим давлатларнинг таназзулига сабаб бўлган фашизм ёки миллий хусусиятлар билан ҳисоблашмай сохта байналмилалчилик ғоясига асосланган коммунизм ғояси бунга яққол мисол бўлади.

Ўзбекистон ҳудудида қадим-қадимдан кўплаб миллат ва элат вакиллари баҳамжиҳат истиқомат қилиб келади. Улар ўртасида асрлар давомида миллий низолар бўлмагани халқимизнинг азалий бағрикенглигини кўрсатади. Шу боис, бугунги кунда мамлакатимизда яшаб келаётган миллатларни ўзаро ҳамжиҳатлик руҳида тарбиялаш истиқлол мафкурасининг асосий мақсадларидан биридир. У халқимизнинг олижаноблик ва инсонпарварлик фазилатларига асосланади. У дўстона муносабатлар устун бўлган шароитда ижтимоий тараққиётнинг омили сифатида майдонга чиқади. Республика Президенти И. Каримов бу ҳақда шундай ёзади: «Жаҳон тажрибасидан миллатлар ёки этник гуруҳлар ўртасидаги ўзаро муносабатларда анъанавий уйғунлик вужудга келган мамлакатларда кўп элатлилик омили давлатларнинг сиёсий-иқтисодий ривожланишига самарали, рағбатлантирувчи таъсир этишини кўрсатувчи мисолларни кўплаб келтириш мумкин. Бу мамлакатларда этник гуруҳлар ва ирқлар ўртасида маълум муаммолар мавжуд. Шунга қарамай, кўп элатлилик омили уларнинг ижтимоий-иқтисодий тараққиёти йўлидаги тўғаноққа айланиб қолмаган. Аксинча, тараққиётнинг жадаллашувига ёрдам берган, миллатларнинг ва маданиятларнинг бир-бирига таъсир кўрсатиши бу давлатларда яшаётган халқларнинг иж-

тимой-ақлий бойиши учун яхши манбага айланган. Шундай қилиб, бу мамлакатларда кўп миллатлилик омили демократик ўзгаришларни жадаллаштириш ва ижтимоий-иқтисодий тараққиётнинг фуқаролар жамияти қурилишининг таъсирчан васитасига айланиб қолган».

Ўзбекистон Президенти бу фикрларни янада чуқурлаштириб, кўпмиллатлилик бизнинг бебаҳо бойлигимиз, ҳамма гап ундан оқилона фойдаланишда эканини қайта-қайта таъкидлайди. Дарҳақиқат, ҳар бир миллат ўзининг бетакрор маданий-маънавий қадриятларига эга. Турли миллат вакилларининг бир мамлакатда яшашлари, биргаликда меҳнат қилишлари, ижтимоий ҳаётнинг барча соҳаларида ўзаро таъсирда бўлишлари халқларнинг ҳар жиҳатдан тараққиётини тезлаштиради. Чунки ҳар бир миллат тарихий тараққиёти давомида ишлаб чиқариш маданиятининг маълум соҳасида юксак лаёқатни шакллантиради, тажриба орттиради. Унинг миллий характерида, ҳаётга, ижтимоий ҳодисаларга муносабатида ўзига хосликлари бор. Ахлоқий, ҳуқуқий, сиёсий маданият соҳаларидаги хатти-ҳаракатларда ҳам маълум ижобий тафовутлар учрайди. Бунга ўхшаш ранг-баранглик нафақат бойлик, балки тараққиёт суръатини тезлаштирувчи омил бўлиши мумкин.

Адолатли миллий сиёсат кўпмиллатлилик шароитида мақсадимиз ягоналигини, тақдиримиз бирлигини, ҳамжиҳатлик зарурлигини тушунишга ёрдам беради, умуминсоний ғояларнинг устувор бўлишини, шахсий манфаатларни тўғри англаб олишни осонлаштиради. Аксинча, миллий муносабатларга зийраклик ва нозиклик билан ёндашмаслик, умуммиллий тамойилларга бироз эътиборсизлик ҳам тинчлик ва барқарорликка салбий таъсир кўрсатиши мумкин. Юртбошимиз ўз фикрини давом эттириб, шундай ёзади: «Айни чоғда инсоният тарихида бунинг аксини, яъни кўп элатли давлатлардаги миллатлараро муносабатларда уйғунликнинг йўқлиги

бутун-бутун халқлар ва мамлакатларни анча орқага улоқтириб ташлаган ижтимоий-сиёсий фалокатларга олиб борганини кўрсатувчи мисоллар ҳам оз эмас».

Миллатлараро ҳамжиҳатлик қарор топмаса, тажовузкор миллатчилик ва шовинизмнинг ҳалокатли ғоялари тарқалиши учун қулай вазият яратилади; миллий истиқлол ғоясининг амал қилишига, кишилар қалби ва онгига сингдирилишига жиддий зарар етказади. Шунини ҳисобга олиб, мамлакатимизда бу муаммо илмий ҳал қилинмоқда. Миллатлар ўртасида можароларга йўл қўймаслик учун: этник сиёсатда шахс ҳуқуқлари ҳимоя қилинишининг устувор бўлишига; мамлакатлараро зиддиятларни амалий тарзда ҳал қиладиган усулларга асосланиш; иқтисодий тараққиётда бозор муносабатлари барча миллатларга мансуб аҳолининг манфаатларига мос келишига; ҳар бир миллат ўз маданияти, тили, урф-одат ва анъаналари, маданий меросини ривожлантириб боришига алоҳида аҳамият берилмоқда.

Мамлакатимизда яшовчи 136 миллат, элат, халқ ва этник гуруҳлар вакиллари ўз миллий-маданий урф-одатлари, тили, анъаналарига, конституциявий ҳуқуқий тенгликка эга. Ўзбекистонда миллатлараро муносабатлар борасидаги давлат сиёсатининг натижаси, демократик тараққиётнинг ҳосили сифатида юздан ортиқ миллий-маданий марказ фаолият кўрсатмоқда. Шу йўналишда марказлар тузиш бўйича ўн бешта ташаббускор гуруҳ иш олиб бормоқда. Ўзбекистон фуқароси бўлган барча миллат вакилларининг тенг ҳуқуқлилиги давлат қонуни билан мустаҳкамланган. Бунинг амалий ифодаси – мактабларимизда болалар 9 та миллий тилда ўқитаётгани, 20 тилда оммавий ахборот нашрлари фаолият кўрсатаётганлигидир.

Турли миллат вакилларининг бадиий, ижодий тадбирлари, кўргазмалари, бир томондан, айни миллатнинг Ўзбекистон фуқароси сифатида ўз ўрни борлигини кўр-

сатса, иккинчи томондан, шу заминда яшовчи барча миллатларнинг Ўзбекистон халқи – Ўзбекистон фуқароси эканини намоён этувчи, мустаҳкамловчи миллий ғоя атрофида бирлашувига олиб боради.

Башарият тушунчаси ранго-ранг миллатлар ва элатлар, шунингдек, турли дин ва ирққа мансуб инсонларни ўзига қамраб олади. Демак, ҳар бир инсон башарият ва айни вақтда ўз халқи ҳамда Ватанининг фарзанди ҳамдир. Ўзлигини унутмаган кишида ўз халқининг тили, руҳияти, анъаналари, қадриятлари барқ уриб туради.

Миллий истиқлол ғояси ўз мазмун-моҳиятига кўра барча миллатларнинг умумий манфаатларини рўёбга чиқаради. Мамлакатда фуқаролараро ва миллатлараро тотувлик ва ижтимоий барқарорлик муҳитини таъминлашга хизмат қилади. Зотан, ҳар қандай полиэтник давлатда турли миллатлар ўртасидаги муносабатлар давлат ва жамият тараққиётига замин яратувчи омиллардан ҳисобланади.

Жаҳон кенг, дунёда мамлакат кўп, лекин бу оламда бетакрор она юртимиз – Ўзбекистонимиз яккаю ягонадир.

Ўзбекистон деб аталмиш юртнинг ягоналиги унинг бетакрор табиати, бой тарихи, заҳматкаш инсонлари билан бир қаторда, бу заминда турли миллат ва элат вакилларининг бир оила фарзандларидек яшашларида намоён бўлмоқда. Бундай аҳиллик, дўстлик ва ҳамкорлик чуқур тарихий илдизларига эга. Бу асослар мамлакатимиз Конституциясида мустаҳкамланиб қўйилган. Хусусан, унинг 18-моддасида “Барча фуқаролар бир хил ҳуқуқ ва эркинликларга эга бўлиб, жинси, ирқи, миллати, дини, ижтимоий келиб чиқиши, эътиқоди, шахси ва ижтимоий мавқеидан қатъи назар, қонун олдида тенгдир», деган қоида билан мустаҳкамланган. Мазкур қоидада миллий ҳаётга, фуқароларнинг миллий ҳис-туйғуларига дахлдор муҳим аҳамиятга эга бир қатор тамойиллар белгилаб қўйилган.

Биринчидан, фуқаролар миллий мансубликларидан қатъи назар, қонун олдида тенглиги мустаҳкамланган.

Иккинчидан, фуқароларнинг диний, эътиқодий фарқларидан қатъи назар, бир хил ҳуқуқ ва эркинликларга эгалиги таъкидланган. Диний қадриятлар миллат маънавиятининг ажралмас қисми эканини инобатга оладиган бўлсак, мазкур қонуннинг ҳаётий-амалий аҳамияти ойдинлашади.

Учинчидан, фуқароларнинг ирқий тенглиги қайд этилган. Тарихимизда ирқчиликка асосланган ғайриинсоний мафкура ва амалиётнинг умуман қузатилмаганини алоҳида қайд этиш лозим. Аммо айрим минтақаларда тажовузкор миллатчилик ғоялари билан қуролланган айрим гуруҳлар диний ақидапарастлик ва ирқчиликдан ўз мақсадлари йўлида фойдаланишга уринаётирлар. Демак, муайян ҳолларда улар омўхталашган шаклда ҳам чиқиши мумкин. Ахборот глобаллашуви кечаётган бугунги кунда турли ғоялар ҳеч қандай чегараларсиз кириб келишини эътиборга оладиган бўлсак, ушбу тамойилнинг аҳамияти янада яққол намоён бўлади. Тарихий тажриба кўпмиллатли давлатнинг барқарорлиги миллатлараро муносабатларга дахлдор ҳуқуқ ва эркинликларни тўғри белгилаб қўйиш билан бир қаторда, амалиётда унга қанчалик риоя қилишга ҳам боғлиқлигини кўрсатади.

Маълумотларга кўра, 2000 йилда 36 мамлакатда 40 та, 2001 йилда эса 30 мамлакатда 36 ҳарбий низо содир бўлган. Уларнинг 27 таси, яъни 75 фоизи 10 йиллар олдин бошланган. Бу низоларнинг аксарияти бир мамлакат ичида кечган миллий, диний ва ирқий асослардан келиб чиққан фуқаролик урушларидир.

Бизнинг бу соҳада кейинги йиллардаги энг катта ютуғимиз умумий уйимиздаги тинчлик ва барқарорлик, миллатлараро ва фуқаролараро тотувликдир. Одамларимиз онгида ана шу қадрият ва унинг ўзгармас аҳамияти тушунчаси кун сайин мустаҳкамланиб бормоқда.

Дунёнинг қарийб барча мамлакатлари кўп миллатли. Республикамиз ҳам турфа маданиятлар гуллаб-яшнаётган юртлардан бири экани ҳар бир ўзбекистонликка ифтихор бахш этади. Ўзбекистонни ўз Ватани деб билиб, унинг тараққиёти йўлида фидокорона меҳнат қилаётган турли миллатга мансуб юртдошларимиздан ҳар бири буни дилдан ҳис қилмоқдалар. Олиб борилаётган оқилона миллий сиёсат туфайли республикамизда қарор топган тинчлик, ижтимоий тотувлик, ўзаро ҳамкорлик тобора мустаҳкамланмоқда.

Республика Байналминал Маданият Маркази (РБММ) ва миллий маданият марказлари (МММ)нинг фаолияти бу ерда яшовчи халқларнинг миллий анъаналари, урф-одатлари ва маросимларини қайта тиклаш, маънавият ва маданиятни ривожлантириш, миллатлараро муносабатларни уйғунлаштиришга қаратилган. Турли миллатларга мансуб фуқароларимизнинг катта умумхалқ байрамларига тайёргарлик кўриши ва уларни ўтказиши, мамлакат маданий турмушидаги шонли воқеаларни нишонлашда барча фаол иштирок этаётгани самимий саховат ва меҳр-оқибат муҳитини яратмоқда.

Бу марказларнинг чинакам ривожланиши ва равнақ топиши 1991 йилдан – мамлакатимиз мустақилликка эришгандан кейин бошланди. 1992 йилнинг январида Президент И. Каримовнинг ташаббуси билан Республика миллатлараро Байналминал маркази Республика маданият ишлари вазирлиги қошидаги маданият марказига айлантирилди. Унинг фаолиятида миллатлар ва элатларни жипслаштиришга асосий эътибор қаратилди.

Дунёдаги динларнинг барчаси эзгу ғояларга асосланади, яхшилик, тинчлик, дўстлик каби фазилатларга таянади. Одамларни ҳалоллик ва поклик, меҳр-шафқат ва бағрикенгликка даъват этади. Ҳозирги замонда бу ғоя эзгулик йўлида нафақат диндорлар, балки бутун жами-

ят аъзоларининг ҳамкорлигини назарда тутати, тинчлик ва барқарорликни мустаҳкамлашнинг муҳим шarti ҳисобланади. Масалан, азал-азалдан диёримизда ислом, насронийлик, иудаизм каби динлар ёнма-ён яшаб келган. Асрлар давомида йирик шаҳарларимизда масжид, черков, хонақоҳларнинг мавжуд бўлиши, турли миллат ва динга мансуб қавмларнинг ўз диний амалларини эркин адо этиб келаётгани бунинг тасдиғидир.

Динларнинг умуминсоний моҳияти, мақсади бир бўлиб, аслида улар бир-бирига зид эмас. Диний бағрикенгликнинг моҳияти шу билан боғлиқ. Жамиятлар тарихидан турли динга мансуб кишиларнинг ёнма-ён яшаб келганига кўплаб мисоллар келтириш мумкин. Ўтган даврларда ҳам зиёлилар, олимлар бир-биридан ўрганганлар, устоз-шогирд бўлишган. Уларнинг турли динларга мансублиги бундай муносабатларга халал бермаган.

Диний бағрикенгликнинг қарор топиши, мустаҳкамланиши, ривожланиши барча кишиларни, эътиқодидан қатъи назар, миллий ғоя ва мафқурани амалга ошириш йўлида бирлаштиради. У мафқуранинг миллий ғоя ва кишилар онги, қалбига жойлашишига ёрдам беради.

Аксинча, диний бағрикенгликни тор тушуниш, бир томонлама талқин қилиш умумий мақсадлардан чалғитиб, кишиларни гуруҳларга бўлиб юбориши мумкин. Айрим гуруҳларнинг ғаразли манфаатларига хизмат қилувчи диний ниқобни юзага келтиради. Бу ҳақда мамлакат Президенти И. Каримов шундай ёзади: «Афсуски, инсоният тарихида диний онгнинг ажралмас қисми бўлган одамлардаги эътиқоддан фақат бунёдкор куч сифатида эмас, балки вайрон қилувчи куч, ҳатто фанатизм (ўтакетган мутаассиблик) сифатида фойдаланилганини кўрсатувчи мисоллар кўп. Фанатизмнинг ўзига хос хусусияти ва кўринишлари, авваламбор, ўз динининг ҳақиқийлигига ўта қаттиқ ишониш, бошқа диний эътиқодларга

мурасасиз муносабатда бўлишдан иборатдир. Айнан фанатизмга йўлиққан одамлар ёки уларнинг гуруҳлари жамиятда беқарорлик тўлқинини келтириб чиқаришга қодир бўладилар».

Президентимиз И. Каримов: «Мустақиллик ниҳоли кўкариши учун унга тинчлик, осойишталик, тотувлик, миллатлараро чидам ва бардош каби кучли илдизлар керак. Шунда у ҳар қандай шамол, довул, бўронларда эгилмайдиган бўлиб улғаяди», деган.

Сўнгги йилларда бутун дунё, шу жумладан, минтақамизда кучайиб бораётган диний ақидапарастлик ва жангарилик Исломнинг асл моҳияти бўлган бағрикенгликка зид ҳаракатларга сабаб бўлмоқда.

Бу ҳаракат ва ғаразли оқимларнинг номлари ва шиорлари турлича бўлишига қарамай, мақсадлари бир – диндан ниқоб сифатида фойдаланиб, давлат сиёсатига аралашиб, ҳокимиятни қўлга киритишдир. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.Каримов «Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари» китобида диннинг жамият ҳаётида тутган ўрни ҳақида, жумладан, шундай дейди: «Биз дин бундан буён ҳам аҳолини олий руҳий, ахлоқий ва маънавий қадриятлардан, тарихий ва маданий меросдан баҳраманд қилиши тарафдоримиз. Лекин биз ҳеч қачон диний даъватлар ҳокимият учун курашга, сиёсат, иқтисодиёт ва қонуншуносликка аралашиб учун байроқ бўлишига йўл қўймаймиз. Чунки бу ҳолни давлатимизнинг хавфсизлиги, барқарорлиги учун жиддий хавф-хатар деб ҳисоблаймиз».

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, миллий бағрикенглик – турли миллатга мансуб кишиларнинг бир-бирларининг тили, дини, турмуш тарзи, урф-одат ва анъаналарини, миллий-маданий меросини ҳурмат қилишни, уларнинг шаъни, кадр-қиммати, ор-номусини қадрлаш орқали амалга ошадиган ўзига хос маънавий кенгликни (бағри-

кенгликни) англатади. У турли миллат манфаатларини уйғун кўриш ва таъминлаш асосида мустаҳкамланиб боради.

Диний бағрикенглик ҳам турли динлараро ҳамда ҳар бир диннинг ичидаги турли хил йўналишлар ва мазҳабларнинг эзгу ғояларини қадрлаш, бир-бирларини ҳурмат қилиш асосида амалга ошади.

Миллий ғоянинг устувор йўналишларидан бири миллий бағрикенглик ва динлараро бағрикенглик турли халқлар ва миллатлар ўртасида ҳамжиҳатлик, инсонларнинг тотувликни таъминлаш орқали эркин ва фаровон ҳаёт қуришдек туб ҳаётий мақсадлари билан муштаракдир.

***Рухансо АҲМЕДОВА,
“Ҳадичаи Кубро” аёл-қизлар
ўрта махсус ислом билим
юрти 2-курс талабаси***

БАҒРИКЕНГЛИК МАСЪУЛИЯТИ

Дунёдаги барча давлатлар аҳолисининг миллий таркибига кўра 2 гуруҳга бўлинади:

1. Моноэтник (аҳолиси асосан бир миллат вакиллари иборат бўлган);
2. Полиэтник (аҳолиси кўп миллат вакиллари иборат бўлган).

Ўзбекистон аҳолиси кўп миллатли давлатдир. Унда 136 та миллат ва элат вакиллари яшайди. Республикамиз аҳолисининг 80%ини ўзбеклар ташкил қилади. Ҳар бир миллатнинг умумий манфаатлари билан бирга ўз қадриятлари ҳам бор.

Ўзбекистон каби кўп миллатли мамлакатда турли миллатлар манфаатларини уйғунлаштириш, улар орасида тотувликни таъминлаш тараққиётнинг ҳал қилувчи омилларидан ҳисобланади. Шунинг учун ҳам мамлакатимизда бу масалага мустақилликнинг биринчи кунларидан бошлаб катта эътибор берилди. Ҳар бир миллат ва элатларнинг ўз байрамлари, маросимларини ўтказиш таъминлаб берилди. Миллатчиликка чек қўйилди.

Президентимиз Ислом Каримовнинг бу борада шундай гаплари бор: “Республика аҳолиси ўртасида кўпчиликни ташкил қиладиган ўзбек миллатининг муқаддас бурчи она тилини, ўз миллий маданиятини ва тарихини тиклашдангина иборат эмас, балки биргаликда ҳаёт кечирувчи кам сонли халқларнинг тақдири учун, камол топиши ва ўзлигини намоён этиши учун уларга тенг шароит ва имкониятлар яратиб бериш борасида масъул бўлишдан ҳам иборат”. Бундай муҳит миллатлараро муносабатларда турли муаммолар туғилишига йўл қўймайди, жамият тараққиёти учун имкон яратади.

Жамиятда бағрикенгликни ёйишда диний соҳа вакиллариининг ҳам ўрни беқиёсдир. Улар ўз динидан бўлган халққа бошқа миллат, дин вакиллариини ҳурмат қилиш-

ни тарғиб қилишлари керак бўлади. Ислом дини ўзининг мўътадиллиги, асл мазмун-моҳияти билан асрлар оша диёримиз мусулмонларининг бошқа дин вакиллари билан ўзаро ҳамжихат яшаши, турли ҳуқуқий муаммоларнинг осон ҳал қилиниши, баъзида юзага келадиган зиддиятларнинг бартараф этилишида муҳим асос бўлиб келмоқда.

Лекин ҳозирги ривожланган даврда ўзларини “соф ислом таълимоти ҳимоячиси” деб номлаган баъзи оқимлар сафларига қўшилмаганларни “кофир” дейдилар, уларнинг байрам ва қадриятларига ҳурмат билан муносабатда бўлишни, бошқа дин вакиллари ҳурмат қилишни қоралайдилар. Улар халқларни тўғри йўлдан чалғитиш, ораларига нифоқ солишга кўплаб маблағ сарфлашяпти, минглаб нусхада нашрларни тарқатишяпти. Ҳозир жаҳоннинг турли бурчакларида вақти-вақти билан алангаланиб турадиган низолар ва динлараро тўқнашувларда ҳам уларнинг қўллари бор.

Лекин Ислом – бағрикенглик дини. Бунга Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва салам)нинг ҳаётларини ҳам мисол қилиб келтириш мумкин. У зотнинг мушрик қўшнилари ҳар куни йўлларига нажас, уйлариининг олдида эса ҳар хил чиқиндиларни ташлаб кетарди. Кунлардан бир куни ўша қўшнилари чиқинди ташламаганини кўриб, унга бирон кор-ҳол бўлдимикин деб, ундан хабар олдилар. Бу айти бағрикенгликнинг яққол мисоли эмасми?! Мадинаи Мунавварага борганларида, яҳудийлар билан битим тузиб, бирга ҳаёт кечирганлари ҳам ибрат бўлади.

Ҳозирги кунда бағрикенглик, миллатлараро муносабатларда барқарорликни бузишда “оммавий маданият”нинг ҳам таъсири катта. Президентимиз Ислом Каримов таъкидлаб ўтганларидек: “Табиийки, “оммавий маданият” деган ниқоб остида ахлоқий бузуқлик ва зўравонлик, индивидуализм, эгоцентризм ғояларини тарқатиш, керак бўлса, шунинг ҳисобидан бойлик орттириш, бошқа халқларнинг неча минг йиллик анъана ва қадриятлари, турмуш тарзининг маънавий негизларига беписандлик,

уларни қўпоришга қаратилган хатарли таҳдидлар одамни ташвишга солмай қўймайди”.

Ҳозирда Пойтахтимизда Тошкент ислом институти, Кўкалдош ва Хадичаи Кубро, Китоб шаҳрида Хожа Бухорий, Наманганда Мулла Қирғиз, Андижонда Саййид Муҳйиддин маҳдум, Урганчда Имом Фахриддин Розий, Нукусда Муҳаммад Беруний билим юртлари фаолият кўрсатмоқда. Ҳар йили бу билим юртларидан малакали кадрлар етишиб чиқади. Қолаверса, бошқа дин вакилларига тегишли бир нечта конфессиялар ҳам мавжуд.

Бағрикенглик – илмий фаолият ва ижтимоий ҳаётнинг турли соҳалари, жумладан, сиёсат ва сиёсатшунослик, социология, фалсафа, илоҳиёт, ижтимоий ахлоқ, қиёсий диншунослик каби соҳаларда кенг истифода этиладиган тушунчалардан бири. Лотинча толераро, яъни “чидамоқ”, “сабр қилмоқ” маъносини англатувчи сўз, асосан, бир инсоннинг бошқа инсон дунёқарашига тоқат қилишини билдирса-да, этимологик таҳлил унинг том маъносини доим ҳам очиб беравермайди.

Инсон динлардан қай бирига мансуб бўлишидан қатъи назар, деярли бир хил ҳис-туйғуларни бошидан кечиради. Динлар феноменологияси ва психологияси каби фанлар масаланинг шу томонларини ўрганади. Ахлоқий-этник тизимларни ўрганиш ҳам динлардаги умумий, ўхшаш жиҳатларни очиб беради. Бу борада буддавийларнинг 5 та, қадимги Аҳднинг 10 та ва Исломнинг асосий ўғитларидаги ўхшашликни келтириш кифоя. Демак, динларнинг барчаси учун бир бўлган мутлоқ моҳиятига кирмоқ даркор ва шу асосда диний ҳаёт феномен (ҳодиса)ларини талқин қилмоқ керак. Бу, ўз навбатида, масалага бағрикенглик руҳидаги ёндашувни талаб қилади.

Нафиса ШАМСИЕВА,
“Хадичаи Кубро” аёл-қизлар ўрта махсус
ислом билим юрти 4-курс талабаси

КОНФЕССИЯЛАРАРО ҲАМКОРЛИКНИНГ АҲАМИЯТИ

“Ўзбекистон Республикаси ўз ҳудудида истиқомат қилувчи барча миллат ва элатларнинг тиллари, урф-одатлари ва анъаналари ҳурмат қилинишини таъминлайди, уларнинг ривожланиши учун шароит яратади” (Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 4-моддаси).

Бугунги кунда Ўзбекистон Республикасида 16 диний йўналишга мансуб 2220 дан ортиқ диний ташкилот давлат рўйхатидан ўтказилган. Уларнинг 2050 таси, яъни 92 фоизини мусулмон диний ташкилотлари ташкил этади. Республикада, шунингдек, 159 та насроний диний ташкилотлари, 8 та яҳудийлар ва 6 та баҳоийлар жамоалари, биттадан кришначилар жамияти ва буддавийлар ибодатхонаси мавжуд. Республикада диний ташкилотларни давлат рўйхатидан ўтказиш Вазирлар Маҳкамаси 1998 йил 20 июнда қабул қилган «Ўзбекистон Республикасида диний ташкилотларни давлат рўйхатидан ўтказиш тартиби тўғрисида»ги Қарорига мувофиқ амалга оширилади.

Мамлакатимизда диндорлар ўз диний байрамларини нишонлашларига кенг имкониятлар яратилган. Жумладан, мусулмонларнинг Қурбон ва Рамазон ҳайити байрамлари, христианларнинг Пасха ва Рождество байрамлари, яҳудийларнинг Пейсах, Пурим ва Ханука байрамлари кенг миқёсда нишонланмоқда. Бундан ташқари, ноисломий диний ташкилотлар учун хорижда нашр этилган диний адабиётларнинг республика ҳудудига олиб кирилишига белгиланган тартибда кўмак кўрсатилмоқда.

Сўнгги йилларда юзлаб масжид, черков ва ибодатхоналар қурилди ва таъмирланди, жумладан, Тошкент, Самарқанд ва Навоийдаги православ ибодатхоналари, Тошкентдаги католик костёли, Самарқанддаги Арман черкови бунга мисол бўла олади. Вазирлар Маҳкамаси-

нинг 2003 йил 22 августдаги Қарорига мувофиқ республикадаги 15 та мажмуа, зиёратгоҳ ва мақбаралар Ўзбекистон мусулмонлари идораси тасарруфига ўтказилди.

Республика диний таълим тизими Тошкент ислом институти, 9 та мадраса, православ ва протестант семинарияларидан иборат. Бугунги кунда Тошкент ислом институтида 159 нафар, мадрасаларда 856 нафар, православ семинариясида 42 нафар ва протестант семинариясида 20 нафар талаба таълим олмоқда. Тошкент ислом институтида талабаларга диний ва дунёвий фанлардан 63 нафар, мадрасаларда 199 нафар, православ семинариясида 25 нафар ва протестант семинариясида 11 нафар ўқитувчи таълим бермоқда.

Мамлакатимизда мустақиллик йилларида диний соҳада қатор халқаро анжуманлар ташкил этилди. Жумладан, 1995 йилда “Бир само остида” шиори билан ташкил этилган Халқаро христиан-мусулмон конференцияси ишида Жаҳон черковлар кенгаши, турли хорижий черковлар вакиллари иштирок этдилар. Ўзбекистон ҳукумати оқилона, диний бағрикенглик сиёсатини юритмоқда. Буни диёримизга очиқ қалб билан келаётган ҳар бир меҳмон ўз кўзи билан кўрмоқда ва эътироф этмоқда.

Миллий истиқлол мафкурасининг асосий ғояларидан бири бағрикенглик турли миллат ва элатга дахлдор кишиларнинг, турли хил диний эътиқодли инсонларнинг ягона Ватан – бир ҳудудда олижаноб орзу-умид, мақсад ва ниятлар йўлида ҳамкор, ҳамфикр ва ҳамжиҳат бўлиб яшашини англатади. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримов таъкидлаганларидек, “Башарият мураккаб тараққиёт жараёнини бошидан кечираётган бир вақтда диний бағрикенглик, турли динларга мансуб халқлар ўртасидаги мулоқот ва амалий ҳамкорликни кучайтириш ниҳоятда долзарб аҳамият касб этмоқда.

Ўзбекистон турли динларга мансуб қадриятларни асраб-авайлашга, барча фуқароларга ўз эътиқодини амалга

ошириш учун зарур шароитларни яратиб беришга, динлар ва миллатлараро ҳамжиҳатликни янада мустаҳкамлашга, улар ўртасида қадимий муштарақ аъёналарни ривожлантиришга алоҳида аҳамият қаратмоқда”.

Янги таҳрирдаги “Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисидаги” қонун талабларини амалга ошириш жараёнида юзага келган айрим жиддий муаммолар ҳам одилона ҳал этилди. Масалан, республикада аъёнавий ҳисобланган баъзи диний жамоалар, айниқса, Лютеран черковлари жамоалари қонунда белгиланганидек, 100 кишилиқ ташаббускорлар гуруҳини ташкил эта олмасликлари маълум бўлиб қолган бир шароитда ҳам махсус ҳайъат қарорига кўра бу муаммо ўз ечимини топган. Чирчиқ шаҳридаги Эвангел-Лютеранлар жамоаси 27 кишидан иборат бўлган ҳолда, уларга диний ташкилот тузишга ва расмий рўйхатдан ўтишга рухсат берилган.

Халқаро ҳамжиҳатлик йўлида ҳар бир инсон жамоа ва миллатлар башариятнинг турли-туман маданиятларидан иборат эканини англаши ва ҳурмат қилиши жуда муҳимдир. Бағрикенгликсиз демократия асослари ва инсон ҳуқуқларини мустаҳкамлаб бўлмайди. Тинчликсиз тараққиёт ва демократия бўлмагани каби, бағрикенгликсиз ҳам тинчлик бўлмайди.

Муяссар МИРЗАЕВА,
“Ҳадичаи Кубро” аёл-қизлар
ўрта махсус ислом билим
юрти 4-курс талабаси

БИРГА ЯШАШ УЧУН ҲАМКОРЛИК ВА ҲАМЖИҲАТЛИК ЗАРУР

Тинчлик – буюк неъмат, афсуски, бугунги кунда дунёнинг барча жойида тинчлик-осойишталик барқарор эмас. Эрталаб уйғонганида куни қандай ўтишидан хавотирда, қариндош-уруғларидан кўпчилигини йўқотган, шаҳрида минг бир фитналар шамоли эсиб, ўқлар ёмғири ёғаётган, асосий дарди ширин жонини асраш бўлиб қолган, бегуноҳ одамларнинг қони кўчаларни бўяган, кун кўриш учун овқат топиши амри маҳол бўлган инсонларнинг борлиги бизни ҳар доим ҳушёр бўлишга, жаннатмонанд юртимиздаги тинчликнинг қадрига етмоғимиз ва уни кўз қорачиғидек асрамоғимиз зарурлигини таъкидлаб туради. Абдуллоҳ ибн Аббос (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинган ҳадисда Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) айтадилар: “Икки энг азиз неъмат борки, кўплар бунинг қадрига етишмайди, булар саломатлик ва тинчлик-хотиржамликдир” *(Имом Бухорий ва Имом Термизий ривояти)*.

Мана, неча асрлардан буён диёримизда бир юз ўттиздан ортиқ миллат ва элат вакиллари ягона оила фарзандларидек аҳил яшаб келмоқдалар. Давлатимиз раҳбари айтадиларки: “Ўзбекистоннинг бойликлари кўп, лекин бизнинг энг катта бойлигимиз, энг юксак қадриятимиз – жамиятимизда ҳукм сураётган тинчлик, миллатлараро дўстлик ва ҳамжиҳатликдир”.

Ислом дини ўзидан аввалги самовий динларни (яхудийлик, насронийлик) шунчаки ҳурмат қилиш билан чекланмай, ўша дин аҳлларига чексиз мурувватлар кўрсатган. Уларнинг ҳақ-ҳуқуқларини қонун билан мустаҳкамлаб қўйган. Маданият ва анъаналарига эҳтиром билан қараган. Асрлар давомида бу қоидаларга амал қилиб яшаган мусулмонлар бир-бирларига ва ҳатто ораларида

яшайдиган ажнабийларга, аҳли зимма (бошқа дин вакиллари)га ҳам мурувватнинг мислсиз намуналарини кўрсатиб, бутун инсониятга ибрат бўлишди. Чунки бу Аллоҳ таолонинг амри, Унинг расули умматга берган кўрсатма эди. Аллоҳ таоло марҳамат қилади: **“Эй мўминлар, бирон қавмни ёмон кўришингиз ҳаддингиздан ошишингизга тортмасин”** (Моида, 2).

Ва яна: **“Барчаларингиз Аллоҳнинг арқонига (Қуръонга) боғланингиз ва (фирқа-фирқа бўлиб) бўлинмангиз!”** (Оли-Имрон, 103).

Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) бу борада бутун инсониятга ибрат-намуна бўлдилар. У зот Мадинага ҳижрат қилганларида давлат ишларидаги биринчи амаллари ўша ерлик яҳудийлар билан уларнинг ақидаларини ҳурмат қилишга асосланган аҳднома тузиш бўлди. Жаноб Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) аҳли китобдан бўлган қўшнилари билан яхши муносабатда бўлар, ҳадя бериб, улардан ҳам қабул қилардилар. Мадинага Ҳабашистон насронийларининг вакиллари келганида, уларни масжидга тушириб зиёфат бердилар ва хизматларини қилдилар. Ҳаттоки Нажрон насронийлари келганида, уларга масжиднинг бир томонида ибодат қилишга ижозат бердилар. У зот: “Чин мусулмон шундай кишики, унинг қўли ва тилидан бошқалар озор кўрмайдиган инсондир”, деб айтганлар.

Ҳазрат Умар ибн Ҳаттоб (розияллоҳу анҳу) ўзга дин вакилларига меҳр-муруввати ва адолатпарварлиги билан Ислом дунёсидан ташқарида ҳам маълум ва машҳур эди. Ҳазрат Умарнинг Қуддус ва Лудда насронийлари билан имзолаган хавфсизлик шартномасига мувофиқ шаҳардаги черковлар бузиб ташланмаслиги, мусулмонлар насронийларнинг ибодатхоналарини эгаллаб олмаслиги ва уларда ибодат қилмаслиги кафолатланган эди.

Бу борада дастлаб роҳиб бўлган англиялик тарихчи Карен Армстронг “Муқаддас уруш” китобида шундай

ёзади: “Муҳаммад (алайҳиссалом) фақатгина Макка мушриклари билан эмас, бир пайтнинг ўзида маҳаллий яҳудий қабилалари ва улар билан тил бириктириб ҳужумни режалаштирган Шом насронийлари билан ҳам уришишга мажбур бўлган эди. Аммо бу унинг қалбида душманларига нафрат туғдирмади, аҳли китобни (яхудий ва насронийларни) лаънатлашга олиб келмади. Мусулмонлар ҳаётларини ҳимоя қилишга мажбур бўлишди, лекин ўз душманларининг динига қарши муқаддас урушга кирганлари йўқ. Борди-ю, уришишга мажбур бўлиб қолишса, инсонпарварликни унутишмасди. Улар диний хизматчиларни, роҳибларни безовта қилишмасди, урушда қатнашмаётган, ожиз кишилар, аёллар, ёш болалар, кексаларга тегмас, уларга зарар етказмас эди. Улар тинч аҳолини ўлдиришмаган, бино ва уй-жойлардан ҳеч бирини вайрон қилмаган”.

Бугунги кунда айрим қўшни мамалакатларда тарихдан сабоқ чиқармасдан ҳали-ҳануз миллатчилик давом этиши фан-техника тараққий этган бир даврда ачинарли ҳолат бўлиб, оғир оқибатларга олиб келмоқда. Ҳаттоки ташқарида туриб миллатлар ўртасида жанжал чиқариш, уларнинг ўртасини бузиш ва шу орқали ташқаридан туриб давлатлар ривожини издан чиқаришга қаратилган ҳаракатлар ҳам борлигини унутмаслик керак.

Мустақиллик шарофати билан халқимизнинг асрий орзулари ушалди. Жумладан, Ўзбекистонимизда яшаётган ҳар битта миллатнинг ҳақ-хуқуқлари кафолатланиб, уларнинг тенглиги Конституция билан белгилаб қўйилди. Ҳар бир миллат вакиллари ўз урф-одатлари, диний маросимларини тўла-тўкис бажаришига имкон яратилди.

Мустақиллик йилларида республикаимизда юзлаб масжидлар, черковлар, синагога ва ибодат уйлари қурилди, қайта таъмирдан чиқарилди. Улар қаторида Тошкентдаги “Ҳазрати Имом” мажмуи, вилоятлар марказларидаги

жоме масжидлар, Тошкентдаги Рус православ черковлари, шунингдек, буддавийлик ибодатхонаси, Самарқанддаги Арман Апостол черкови, Қорақалпоғистон Республикасидаги Султан Увайс бобо ва Муҳаммад Норимжоний зиёратгоҳлари, Пантейлемон черкови ва бошқаларни кўрсатиш мумкин. Буларнинг барчаси динлараро бағрикенглик ва миллатлараро тотувликнинг ёрқин ифодасидир.

**Нодирхон НУРИДДИНОВ,
“Имом Фахриддин ар-Розий”
ўрта махсус ислом билим
юрти 3-курс талабаси**

ЖАМИЯТ ТАРАҚҚИЁТИДА БАҒРИКЕНГЛИКНИНГ ЎРНИ

Юртбошимиз Ислом Каримов “Юксак маънавият – енгилмас куч” асарида “...юртимиздаги қайси хонадонга кирманг, қандай йиғин ёки маърака бўлмасин, фотиҳага қўл очилганда, ёшу қари, эркагу аёл – барчамиз Яратгандан тинчлик ва осойишталик сўраб дуо қиламиз”, дея тинчлик сўзи бағрикенг халқимизнинг тили ва дилидан мустаҳкам жой эгаллаганига алоҳида урғу берганлар.

Тинчлик. Бу нақадар эзгу туйғу, нақадар гўзал тушунча. Тинчлик – бу улуғ неъмат, қут-барака, тараққиёт гарови, ўз орзу-интилишларимиз, эзгу ниятларимиз рўёбининг муҳим кафолатидир. Зеро, тинчлик, осойишталик, барқарорлик, кишилар ўртасида меҳр-оқибат, кўнгилларда хотиржамлик бўлган жойдагина юракка эзгу мақсадлар сиғади. Психологларнинг таъкидлашича, хотиржамлик инсоннинг энг муҳим руҳий эҳтиёжи бўлиб, шахс соғлиги, жамият барқарорлигини таъминлашда катта ўрин тутати. Инсонда осойишталик ва хотиржамлик ҳисси бўлсагина, кўзлаган мақсадлари йўлидаги саъй-ҳаракатлари самарали бўлади ва муваффақиятга эриша олади. Худди шундай тинчлик ва барқарорлик ҳукмрон бўлган мамлакатгина тараққий этади, бунёдкорлик ишлари ривож топади.

Мустақиллигимизнинг дастлабки кунларидан бошлаб жамиятимизда барқарорликни таъминлаш, фуқароларнинг тинчлиги ва осойишталигини асраш асосий вазифалардан бирига айланди. Бу ҳақда сўз юритганда, муҳтарам Президентимизнинг: “Инсоннинг энг устувор ва муқаддас ҳуқуқларидан бири бу – тинч яшаш ҳуқуқидир. Давлат ва жамиятнинг бурчи ана шу ҳуқуқни барча қонуний воситалар билан кафолатлаб беришдир. Бу ҳуқуқни амалга ошириш – давлат ва жамиятни демократлаштиришнинг энг муҳим шартидир. Демократиянинг инсонпарварли-

ги ҳам шу билан белгиланади”, деган фикрларини эслаш ўринли.

Мамлакатимизда ҳукм сураётган тинчлик ва осойишталик, меҳр-оқибат, ўзаро ҳурмат, миллатлараро тотувликни кўз қорачиғидек асраш энг катта вазифаларимиздан. Бинобарин, мустақилликка эришгунча элу юртимиз бошидан кечирган оғир синовларни ёддан чиқармаслигимиз даркор.

Аммо афсуски, орамизда бу улкан неъматнинг қадрини англай олмайдиган, тинчлик ҳақидаги сўзларни эшитганда энсаси қотиб, бу фақатгина баландпарвоз сўзлардан бошқа нарса эмас, дейдиганлар ҳам учраб туради. Бу заҳарли фикрлар билан ўзлари иллатланганлари етмагандай, ён-атрофидаги инсонларни заҳарлашга уринадилар. Албатта, неъматнинг қадрини ўша неъматдан мосуво бўлганлар яхшироқ тушунишади. Аллоҳ таоло бизга берган ҳар бир неъматнинг шукрини адо этишимиз лозимдир. Буни бизларга Аллоҳ таолонинг қўйидаги ояти эслатади:

“Яна Раббингиз эълон қилган (бу сўзлар)ни эслангиз: “Қасамки, агар (берган неъматларимга) шукр қилсангиз, албатта, (уларни янада) зиёда қилурман. Борди-ю, ношукрчилик қилсангиз, албатта, азобим (ҳам) жуда қаттиқдир” (Иброҳим, 7).

Агар биз бугунги ҳаётимизга, бунёдкорлик ишларимизга, эришаётган ютуқларимизга тўғри баҳо бермасак, уларнинг қадрига етмасак, ҳушёрлигимизни йўқотиб, турли таҳдидларни ва тинч турмушимизга, хавфсизлигимизга раҳна солишга уринаётган ҳар хил боло-қазоларни пайқамай қолишимиз мумкин.

Доно халқимизнинг “Бир кун жанжал бўлган жойдан қирқ кун барака кетади”, деган нақлида катта ҳикмат бор. Ён қўшимиз Афғонистондаги вазиятни кўз олдимизга келтирайлик. Ўттиз йилдан бери тинмаётган уруш жафокаш афғон халқи бошига не-не кулфатларни солмади.

Беқарорлик туфайли мамлакат иқтисодиёти издан чиқди, халқнинг тинка-мадори қуриб, юртдан қут-барака кетди. Натижада мамлакатнинг ҳозирги ёш авлоди ҳатто тинчлик ҳақида тасаввур ҳам қила олмайдиган бўлиб улғаймоқда. Ёки бир неча йил олдин ҳам барчанинг кўзини қувонтириб турган, дунёдаги энг катта икки илм булоғининг бири саналган Сурия давлатидаги нотинчлик оқибатларини кўрайлик. Бу юрт фуқаролари қисқа вақт ичида гўзал мамлакатлари харобаларга айланиб қолишини тасаввур қилишганмикин? У ердаги ота-оналар фарзандларидан айрилиб қолишлари ҳақида ўйлаганмикин, ёш болалар ота-онаси уларни мактабга ташлаб кетаётганда, энди қайтиб кўришмасликлари, етим бўлиб қолишлари ҳақида ўйлаганмиканлар?

Бугунги кунда ўзининг қадр-қимматини, ғурур-номусини англаб яшайдиган, ўз меҳнати ва ақл-заковати билан келажагини қуришга ва юртини ҳимоялашга қурби етадиган давлатни, халқни жаҳон аҳли ҳам ҳурмат билан тан олади.

Бугун глобаллашув, иқтисодий ва сиёсий интеграция жараёнлари таъсирида дунё тобора яхлит ва бир бутун характер касб этиб бормоқда. Капитал ва товарлар оқими билан бир қаторда, инсонларнинг ҳаракат доираси ҳам кенгайиб бормоқда. Бундай шароитда ўзаро муросасизлик, тоқатсизлик кўринишларини бартараф қилиш, жамиятда бағрикенглик маданиятини қарор топтириш бугуннинг муҳим вазифасидир.

“Бағрикенглик Тамойиллари Декларацияси”да таъкидланганидек, “Бағрикенглик бўлмаса тинчлик бўлмайди, тинчликсиз эса тараққиёт ва демократия бўлмайди”. Айни пайтда айрим инсонларнинг ғаразли нияти нафақат бугунги кунга, балки истиқболга ҳам таҳдид солаётган даврда хилма-хил заминда юзага келаётган тоқатсизлик, муросасизлик ва тажовузкорликнинг

турли кўринишларига хос хусусиятларни ўрганиш, уларни келтириб чиқарувчи сабаб ва омилларни тадқиқ қилиш фожиаларнинг олдини олиш имконини яратади. Ватандошларимизда бағрикенглик кўникмаси ва малакасини шакллантириш эса нотинчлик ва низолар келиб чиқишига йўл қўймасликнинг асосий шартларидан бири. Жаҳон динлари ичида фақат Исломда эътиқод эркинлиги очиқ-ойдин эълон қилинган. “Бақара” сурасининг 256-оятида **“Динда зўрлаш йўқ”**, дейилган. Пайғамбаримизнинг қуйидаги ҳадиси шарифлари ҳам бунга далолат қилади: “Барча одамлар ичида бу дунёю боқий дунёда мен Марямнинг ўғли Исога энг яқиниман”.

Бундан юз йил аввал машҳур рус файласуфи бундай ёзган эди: “Юқорида келтирилган Қуръон матнларидан Муҳаммадга нисбатан фанатизм, тоқатсизлик, диний зўравонлик каби айблар қанчалик ноҳақ эканини кўрдик. Умуман, мусулмонларнинг муқаддас китобида Муҳаммад томонидан диннинг онгли равишда суиистеъмол қилингани ҳақида маълумот йўқ”. Ундан ярим аср олдин голландиялик йирик исломшунос олим Райнхард Дози ҳам шунга ўхшаш фикрни айтган эди: “Европада узоқ вақт ҳукмрон бўлиб келган бу (мусулмонларнинг исломни тарқатиш йўлида муқаддас уруш – жиҳод қилиш кераклиги) ҳақидаги фикр тўғри эмас. Диққат билан қаралса, Қуръонда барча имонсизларга қарши уруш олиб бориш ҳақида бирон кўрсатма йўқ. Муқаддас уруш биргина ҳолатда – мусулмонларга душман ҳужум қилганидагина вожибдир, агар кимда-ким Қуръон кўрсатмаларини бошқача тушунса, бунга илоҳиётчиларнинг нотўғри талқини айбдор”.

Диний бағрикенглик турли эътиқодларнинг бир давр ва бир маконда биргаликда мавжуд бўлишига, уларнинг эгалари ўртасидаги ҳамкорлик ва ҳамжиҳатликнинг шаклланишига замин яратган. Бу эса ўз навбатида, тинчлик ва тараққиётга, умуминсоний маданият ва маъна-

вият ривожига хизмат қилган. Ҳурматли Президентимиз Ислон Каримов: “Ҳозирги мураккаб ва нотинч дунёда, ҳаётимизнинг барча соҳаларида, демократик жамият қуриш йўлидаги изланишларимизда бағрикенглик нечоғли муҳим ўрин тутишини изоҳлаб ўтишга ҳожат йўқ”, деб таъкидлаган эдилар.

Хулоса қилиб айтганда, бағрикенглик ҳикмат илми сифатида ҳам, тарихнинг амалий синовларидан ўтганлиги нуқтаи назаридан ҳам теран ва баркамол хислатга эга, шунингдек, у нафақат бизнинг миллатимизга, балки бутун инсониятга ҳамжиҳатлик, чидамлилиқ, ғамхўрлик, мурасасозлик кабиларни энг тўғри мезонда аниқлаб берадиган тушунча ҳамдир. Шундай қилиб, бағрикенглик инсон борлиғининг моҳиятини унинг сабр-тоқатида деб билади. Айнан шу хислат инсон ҳаёти маъносини белгилайди, унинг эътиқоди қандай йўналишда юксалишини кўрсатиб туради.

Охунжон АҲМЕДОВ,
Тошкент ислом институти
2-курс талабаси

ДИНЛАРАРО БАҒРИКЕНГЛИК ТАЪМИНЛАНГАН ДИЁР

Ўзбекистон Республикасида турли миллатлар ирқи, дини, турмуш тарзидан қатъи назар, тенг ҳуқуқли. Қадим замонлардан буён халқимизда давом этиб келаётган бағрикенглик анъанаси ҳозирги кунда давлат қонунлари асосида кафолатланиб, давлатимиз сиёсатининг бир тамойилига айланган. Мамлакатимизда қабул қилинган “Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида”ги қонунда асосан диний бағрикенглик ғояси ётади. Агар юртда мана шундай толерантлик бўлмаса, вазият кескин тус олади, зеро, диний бағрикенгликнинг зидди сифатида диний ақидапарастлик, диний тоқатсизлик юзага келади. Юртимизда барча миллат вакиллари ва барча дин вакилларига кенг имкониятлар яратилган. Яъни, диний бағрикенглик турли дин вакиллари эътиқодида мавжуд ақидавий фарқлардан қатъи назар, уларнинг ёнма-ён, тинч-тотув яшабини англатади.

Муқаддас китобимиз Қуръони Каримнинг Бақара су-раси 256-оятида: **“Динда зўрлаш йўқ”**, деб таъкидланган.

Шундай экан, республикаимиздаги ҳеч бир фуқаро бошқа дин ёки миллат вакилининг динини топташга асло ҳақи йўқ. Зеро, Ислом дини жаҳон динларининг ичида эътиқод эркинлигини очик-ойдин далиллар билан эълон қилган.

Президентимиз Ислом Каримов бундай дейдилар: “Дин бизнинг қон-қонимизга, онгу шууримизга шу қадар теран сингиб кетганки, уни ҳеч қандай куч, ҳеч қандай ташвиқот билан чиқариб бўлмайди”. Бу сиёсат эса албатта юрт тинчлиги, тараққиёти, умуминсоний қадриятлар, маданият ва маънавият ривожига хизмат қилади. XIX асрда Россиянинг айрим минтақаларидан мажбурлаб кўчирилган деҳқонлар ночор аҳволга тушиб қолганда, мусулмон аҳоли уларга ҳар томонлама ёрдам кўрсатган. Бундай инсонийлик намунаси маънавият манбаларида

ва тарихда қайд этилган. Мана шундай бағрикенглик халқларни бир-бирига яқинлаштириб, дўстона алоқаларни ўрнатади ва юқорида келтирганимиздек, биринчи навбатда тинчликни таъминлаб туради. Ўша даврнинг воқеаларини кўрган иеромонах Харитон: “Маҳаллий аҳоли ночор кўчманчиларга раҳмдиллик билан муносабатда бўлдилар, бусиз уларнинг кўпчилиги очлик ва муҳтожликдан ўлиб кетган бўлар эди”, деб гувоҳлик берган.

Мустақил Ўзбекистонимизда ўтказилаётган қатор конференциялар ҳам конфессиялараро ҳамкорликни таъминлаб турибди. 1995 йилнинг октябрида биринчи бор Тошкент шаҳрида “Бир само остида” шиори остида ўтказилган халқаро мусулмон-насроний конференцияси фикримиз далилидир. 1996 йилнинг ноябрида шу ерда рус православ черковининг Тошкент ва Ўрта Осиё епархиясининг 125 йиллиги ўтказилди ва яна шунга қўшимча равишда Тошкент ва Ўрта Осиё епархияси ўзининг 140 йиллигини нишонлаши арафасида епархия бошқармаси жойлашган маъмурий марказ қайта таъмирланди. Ҳозирги кунда марказ ҳудудида епархия бошқармаси, кафедрал собор, диний семинария, талабалар ётоқхонаси, епархия кутубхонаси кабилар жойлашган. Бундан ташқари, Республика раҳбариятининг ҳар томонлама ёрдами билан ўз муқаддас масканларини зиёрат қилиш учун мусулмонлар Саудия Арабистонига ҳаж ва умра ибодатларига, христианлар Россия, Греция ва Исроилга, яҳудийлар Исроилга сафарга чиқмоқдалар. Мустақиллик йилларида 85 мингдан зиёд мусулмонлар Саудия Арабистонига ҳаж зиёратига, 200 дан ортиқ фуқаролар Россия, Греция ва Исроилга бориб келдилар.

Президентимиз таъкидлаганларидек, “Башарият мураккаб тараққиёт жараёнини бошидан кечираётган бир пайтда диний бағрикенглик, турли динларга мансуб халқлар ўртасидаги мулоқот ва амалий ҳамкорликни кучайтириш ниҳоятда долзарб аҳамият касб этмоқда”.

Охирги ўн йил ичида дунёнинг турли мамлакатларида юз бераётган, бир томондан, этник ва диний низолар, иккинчи томондан, Ислом ва мусулмонларга нисбатан адоват, табиийки, ижтимоий-иқтисодий номутаносибликка олиб келади, тинч тараққиёт жараёнини издан чиқаради, инсоният хавфсизлиги ва халқаро барқарорликка таҳдид солади. Афғонистон, Босния, Фаластин, Исроил, Олстер, Ҳиндистон, Цейлон ҳамда Франция, Бельгия, Германиядаги низоли вазиятлар шулар жумласидандир. Бундай салбий вазиятларга асосан ноқонуний фаолият юритаётган диний оқимлар сабабчидир.

Диний экстремизм – баъзи диний ташкилотлар ёки айрим диндорлар томонидан жамиятда қабул қилинган қонун-қоидаларга мос келмайдиган фаолият олиб бориш, уларга зид бўлган “ғоялар”ни тарғиб қилишдир. Масалан, “ислом экстремизми” шу диннинг қандайдир бир йўналишига асосланган ҳолда ўз олдида сиёсий мақсадларни қўяди. Улар гўё фақат “ҳақиқий” мусулмонлар ҳокимиятга келгач барпо бўлажак “исломий тартиб”ни ўрнатиш учун кескин ва агрессив ҳаракат қиладилар. Бундай ҳаракатнинг қонунга нечоғли мувофиқлиги масаласи улар томонидан умуман ўртага қўйилмайди. Исломнинг мана шундай душманлари ҳатто ўз мақсадлари йўлида “Динда зўрлаш йўқ”, деган оятни икки бошқа оят билан нотўғри тартибда келтириб фойдаланадилар:

1. **“Бас, имон келтирмайдиган қавмга ҳалокат бўлғай”** (*Муъминун сураси 44-оят*);

2. **“Динда зўрлаш йўқ”** (*Бақара, 256*);

3. **“Хоҳлаган киши имон келтирсин, хоҳлаган кимса кофир бўлсин”** (*Каҳф, 29*).

Ваҳоланки, Қуръони каримда биринчи Бақара сураси, кейин Каҳф сураси, кейин эса Муъминун сураси келади. Бу оятларнинг нозил бўлиши ҳам қуйидаги тартибдадир: 1. “Динда зўрлаш йўқ”. 2. “Хоҳлаган киши имон келтирсин, хоҳлаган кимса кофир бўлсин”. 3. “Бас,

имон келтирмайдиган қавмга ҳалокат бўлгай”. Кўриниб турибдики, бу оятлар диалектик изчилликда бир-бирларини тўлдиради. Кўриниб турибдики, динимиз душманлари халқлар ўртасидаги дўстона алоқаларни бузишга, динларни бир-бирига қарши қўйишга, ўзлари эса ҳокимиятни қўлга киритишга ҳаракат қилмоқдалар. Улар кўпинча Қуръон ва ҳадислардаги баъзи ўринларни, айниқса, уруш ва жиҳод тўғрисидаги кўрсатмаларни нотўғри, жангарилик руҳида талқин қилишади. Ваҳоланки, ҳақиқий Ислом нуқтаи назаридан қаралса, уруш фақат мудофаа мақсадида олиб борилгандагина шаръий қонундир. Зеро, Қуръони Каримда айтилади: **“Дин тўғрисида сизлар билан урушмаган ва сизларни ўз юртингиздан (ҳайдаб) чиқармаган кимсаларга нисбатан яхшилик қилишингиз ва уларга адолатли бўлишингиздан Аллоҳ сизларни қайтармас. Албатта, Аллоҳ адолатли кишиларни севар”** (Мумтаҳана, 8).

Моҳинур АБДУРАҲМОНОВА,
“Ҳадичаи Кубро” аёл-қизлар
ўрта махсус ислом билим
юрти 1-курс талабаси

МИЛЛАТЛАРАРО ТОТУВЛИК ГАРОВИ

Ҳозирги глобаллашув жараёнида диний бағрикенглик муаммоси жаҳон ҳамжамияти давлатлари учун ғоят долзарб масалалардан бири ҳисобланади. 1995 йил 16 ноябрда БМТнинг фан, таълим ва маданият бўйича ихтисослашган ташкилоти ЮНЕСКО томонидан Бағрикенглик принциплари декларациясининг қабул қилиниши фикримиз далилидир. Ушбу декларацияда эътиқод ва виждон эркинлигига ҳам эътибор қаратилган. Унинг 1-моддасида бағрикенглик ўзимиз яшаб турган дунё маданиятининг бой ва хилма-хиллиги, инсон индивидуаллигининг намоён бўлиш шакллари ва усулларини ҳурмат қилиш, уни қабул қилиш ва тўғри тушуниш, виждон ва эътиқод эркинлиги сифатида изоҳланган. Бош Қомусимизда мамлакатимизда яшаётган барча миллат вакиллари миллати, тили, эътиқоди, ижтимоий ҳолатидан қатъи назар, Ўзбекистон халқини ташкил қилади, уларнинг ҳуқуқ ва манфаатлари, эътиқод эркинлиги муҳофазаланган. Яъни, Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 18-моддасига кўра, “Ўзбекистон Республикасида барча фуқаролар бир хил ҳуқуқ ва эркинликларга эга бўлиб, жинси, ирқи, миллати, тили, дини, ижтимоий келиб чиқиши, эътиқоди, шахсий ва ижтимоий мавқеидан қатъи назар, қонун олдида тенгдирлар”.

Истиқлол йилларида эришган энг катта бойлигимиз халқимизнинг тинч ва осуда ҳаётидир. Жамиятимизда ўзаро ҳурмат, меҳр-оқибат ва бағрикенглик каби олижаноб фазилатлар, миллий ва умумбашарий қадриятларга уйғун яшаш тамойили тобора мустаҳкамланиб бораётгани, юртимизда истиқомат қилаётган барча миллат ва элат вакиллари, шунингдек, жаҳон ҳамжамияти томонидан кенг эътироф этилмоқда. Мамлакатимизда истиқомат

қилаётган барча миллат ва элат вакиллари ўз она тилида ўқиши учун мактаб, касб-ҳунар коллежлари, академик лицей ва мактабларда тенг шарт-шароитлар яратилгани, кўплаб тилларда газета ва журналлар чоп этилиб, телекўрсатув ва радиоэшиттиришлар олиб борилаётгани бу борадаги фаолиятнинг яққол далилидир. Мустақиллик йилларида республикаимизда юзлаб масжидлар, черковлар, синагога ва ибодат уйлари қурилди ва қайта таъмирдан чиқарилди.

Ўзбекистонда диний бағрикенглик ва миллатлараро тотувлик тарихий илдиз ва мустаҳкам қонуний асосларга эга бўлиб, дунёвий давлат ва динлараро муносабатларнинг мустаҳкам ҳуқуқий асослари яратилган. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 31-моддасида “Ҳамма учун виждон эркинлиги кафолатланади. Ҳар бир инсон хоҳлаган динга эътиқод қилиш ёки ҳеч қайси динга эътиқод қилмаслик ҳуқуқига эга. Диний қарашларни мажбуран сингдиришга йўл қўйилмайди”, деб белгиланган. Ушбу моддани амалга ошириш механизми 1998 йил 1 майда қабул қилинган “Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида”ги Қонунда кенг изоҳлаб берилган. Унинг 3-моддасига кўра, виждон эркинлиги фуқароларнинг ҳар қандай динга эътиқод қилиш ёки ҳеч қандай динга эътиқод қилмасликдан иборат кафолатланган конституциявий ҳуқуқидир. Шунингдек, Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясининг 18-моддасида: “Ҳар бир инсон фикр, виждон ва дин эркинлиги ҳуқуқига эга, бу ҳуқуқ ўз дини ёки эътиқодини ўзгартириш эркинлигини ва таълимотда, тоат-ибодат қилишда ва диний расм-русум ҳамда маросимларни оммавий ёки хусусий тартибда адо этиш, ўз дини ёки эътиқодига яқка тартибда, шунингдек, бошқалар билан бирга амал қилиш эркинлигини ўз ичига олади”, деб белгиланган. БМТ томонидан динлараро бағрикенглик ғоясини бутун дунёга тарғиб этиш мақ-

садида 2011 йилнинг 1-7 февраль кунларини бутун жаҳонда “Динлараро муносабатлар уйғунлиги бутунжаҳон ҳафталиги” деб эълон қилинган эди.

Муҳтарам Президентимиз шундай дейдилар: “Яхшилик нур келтиради, ёмонлик зулмат, дейди доно халқимиз. Ўзбекистоннинг келажаги яхшилик пойдеворига қурилмоғи шарт. Чунки фақат яхшилик боқий яшайди. Одамларнинг одамларга яхшилиги! Юртдошларнинг юртдошларга яхшилиги! Миллатдошларнинг миллатдошларга яхшилиги! Бу Ўзбекистоннинг шиоригина эмас, даъватига, чақириғига, хислатига айлансин. Яхшилик қилган миллатни ҳурматлаш, яхшилик қилган авлодни эъзозлаш тафаккур оламининг қуёшига айлансин. Менинг орзум ҳам, истагим ҳам, тутар йўлим, асосий қайғуташвишим, қувончу севинчимнинг боиси ҳам шу”.

Хулоса қилиб айтишимиз мумкинки, юртимизда миллатлараро ва давлатлараро тотувликни янада мустаҳкамлашга қаратилган янги ғоя ва ташаббусларнинг пайдо бўлаётгани дўстлик ва ҳамжиҳатлик кўрғонининг янада мустаҳкам бўлишига хизмат қилади. Давлатимиз раҳбари эътироф этганидек, “Ўзбекистоннинг бойликлари кўп, лекин бизнинг энг катта бойлигимиз, энг юксак қадриятимиз – жамиятимизда ҳукм сураётган тинчлик, миллатлараро дўстлик ва ҳамжиҳатликдир”.

Маълумки, Ислом ўзидан олдинги самовий динларни (яхудийлик, насронийлик) шунчаки ҳурмат қилиш билан чекланмайди, ўша дин аҳлларига чексиз муруватлар кўрсатилган. Уларнинг ҳақ-ҳуқуқларини қонун билан мустаҳкамлаб қўйган. Маданият ва анъаналарига эҳтиром билан қаралган. Пайғамбаримиз Муҳаммад (алайҳиссалом) бошқа дин ва эътиқод вакилларига бағрикенг бўлиш, уларнинг эътиқодини ҳурмат қилиш, ҳақларига риоя этишнинг олий намунасини кўрсатибгина қолмай, умматни ҳам ҳамиша ана шу йўлдан боришга даъват

қилишдан чарчамадилар. У зотдан ривоят қилинган ҳадисда: “Халқнинг барчаси Аллоҳнинг измидадир. Уларнинг Аллоҳга маҳбуброғи аҳлига наф берувчироғидир”, дейилган (*Баззор ривояти*).

Ислом илк давриданоқ аввалги динларга ҳеч қандай таъйиқ ўтказмади, турфа мазҳаб ва мафкураларга қарши таассуб этмади. Ислом биринчи кунларданоқ диний бағрикенгликнинг оламшумул шиорларини ўртага ташлади: «Барча самовий динлар бир манба, бир булоқдан сув ичади, ҳамма пайғамбарлар биродардирлар, рисолатда улар ўртасида ҳеч қандай афзаллик йўқ, эътиқодга, динга мажбурлаш мумкин эмас, илоҳий диёнатларнинг барча ибодатхоналари ҳимоя ва мудофаа қилиниши керак, динлардаги ихтилофлар қотиллик ва адоватларга сабаб бўлмаслиги, яхшилик, силаи раҳмдан тўсмаслиги лозим» ва ҳоказолар.

Юртимизда азал-азалдан турли эътиқодга мансуб миллат ва элатлар истиқомат қилиб келган. 130 дан зиёд миллат фарзандларининг ҳур ва озод диёрда туғилиб, тинчлик, тотувлик ва осойишталик кайфиятида ўзаро баҳамжиҳат, аҳил-иноқликда бир-бирларининг эътиқодларига ҳурмат ва эҳтиром руҳида яшаб келишларининг ўзи Яратганнинг халқимизга берган улкан неъматидир.

Маъмуржон АБДУШАРИПОВ,
“Имом Фахриддин ар-Розий”
ўрта махсус ислом билим
юрти 4-курс талабаси

ИСТИҚЛОЛ ЙИЛЛАРИДА ДАВЛАТ ВА ДИН МУНОСАБАТЛАРИ

Мустақиллик туфайли ўзлигимизни англаш, маънавий қадриятларимизни тиклаш жараёни кечаётган пайтда динга муносабат тубдан ўзгарди. Ўзбекистон Республикаси жаҳон ҳамжамияти билан ҳамкорлик қилаётган бир шароитда турли конфессия вакиллари билан мулоқот қилишнинг юксак маданиятига эришиш катта аҳамият касб этади. Ҳозирги кунда адолатли бошқарувга эга бўлган республикамызда 16 та диний конфессия мавжуд бўлиб, хилма-хил диний эътиқодга эга бўлган кишилар бир замин, бир Ватанда, олижаноб ғоя ва ниятлар йўлида ҳамкор ва ҳамжиҳат бўлиб фаолият кўрсатмоқда.

Буларнинг барчаси давлатимизда амалга оширилаётган оқилона сиёсат натижасидир. Истиқлолнинг дастлабки йилларидан Президентимиз Ислон Каримов раҳнамолигида мамлакатимизда нафақат ижтимоий, иқтисодий ва сиёсий вазифаларни, балки этник-маданий қадриятлар ҳамда анъаналарни қайта тиклаш масалаларини ҳам ҳал этишга устувор аҳамият берилмоқда. Дин ва эътиқод эркинлиги соҳасида туб ислохотлар амалга оширилди.

Миллий қонунчилигимиз томонидан эътиқод эркинлиги кафолатланган, барча миллат ҳамда элат вакиллари диний эҳтиёжларини қаноатлантириш учун барча зарур шарт-шароитлар яратиб берилган. Ўзбекистонда динга эътиқод қилувчилар Қурбон ва Рамазон ҳайити, Пасха ва Рождество ва бошқа диний байрамларни эмин-эркин нишонламоқда.

Ўзга халқлар тили, урф-одатлари ва анъаналарига чуқур ҳурмат, уларнинг ўзлигини сақлаб қолиши, маданий-маърифий эҳтиёжларини рўйбга чиқаришига имконият яратиш ва ҳар томонлама ёрдам кўрсатиш ўзбеконa бағрикенгликнинг ёрқин хусусиятларидандир.

Турли динга мансуб фуқаролар ҳуқуқий ва маъмурий жиҳатдан бирон тўсиққа, тазйиққа учрамаган ҳолда ўз эътиқодларига кўра ибодат қиладилар. Уларни ҳуқуқий ва маъмурий жиҳатдан муҳофаза қилиш билан бирга, ғоявий ва маънавий жиҳатдан қўллаб-қувватлаш борасида ҳам катта маънавий-маърифий ишлар амалга оширилмоқда. Чунончи, сўнгги йилларда Ўзбекистонда машҳур мусулмон илоҳиётчи уламолар, мутасаввифлар шарафига бағишланган қатор анжуманлар билан бирга, христиан динининг саналарига, Ислоннинг бошқа динлар билан муносабати масалаларига бағишланган қатор республика ва халқаро миқёсдаги анжуманлар ўтказилди. Масалан:

– 1995 йилда «Бир осмон остида биргаликда яшамок учун» мавзуида христиан-мусулмон анжумани ўтказилди.

– 1996 йил ноябрда юртимизда Рус Православ Черкови Епархиал Бошқармасининг 125 йиллиги нишонланди.

– 1996 йил декабрда Ўрта Осиёда ягона бўлган Ўзбекистондаги Инжил-Лютериян черковининг 100 йиллиги нишонланди.

– 2004 йилда Ўрта Осиёдаги Конрад Аденауэр номидаги фонднинг Ўзбекистондаги ваколатхонаси – Фридрих Науманн фондининг фаол иштирокида Самарқандда давлат, жамият ва диннинг ўзаро муносабатлари муаммоларига бағишланган халқаро анжуман ўтказилди.

Шунингдек, юртимизда деярли ҳар йили «Динлараро мулоқот – барқарорлик асоси» мавзуида семинарлар ўтказиб келинмоқда.

Дин, виждон ва дунёқараш эркинлиги борасида мамлакатимизда амалга оширилган ва оширилаётган ушбу тадбир ижтимоий-сиёсий барқарорликни мустаҳкамлашда ҳам ўз самарасини бермоқда.

Бугунги кунда жаҳонда тинчлик ва барқарорликни сақлаб қолиш муаммоси кўпчилик давлатларнинг барча саъй-ҳаракатларини ишга солишини тақозо этмоқда.

Қадимдан диёримизда буддавийлик, зардуштийлик, насронийлик, яҳудийлик, Ислон динлари вакиллари ён-

ма-ён яшаб келган, маданият марказлари ҳисобланган шаҳарларимизда масжид, черков, синагогалар фаолият кўрсатган. Уларда турли миллат, элат ва динга мансуб бўлган халқлар, қавмлар ўз диний амалларини эмин-эркин адо этган.

Ҳозирги глобаллашув жараёнида диний бағрикенгликни таъминлашда диний соҳа ходимларининг олдида турган бир қатор долзарб вазифалар мавжуд. Булар:

- халқимиз тарихида диний бағрикенглик қай даражада бўлгани тўғрисида етарлича билимга эга бўлиш.

- истиқлол йилларида диний бағрикенгликни қарор топтириш йўлида юртимизда амалга оширилаётган ишлар ҳақида етарлича маълумотга эга бўлиш.

- дунёнинг баъзи жойларида динлараро ва миллатлараро келиб чиқаётган низо ва келишмовчиликлардан хабардор бўлиш ва уни таҳлил қилиб бера олиш.

- динимизда диний бағрикенглик тўғрисида келган кўрсатмалар ҳақида етарлича билимга эга бўлиш.

- динлараро низолар келтириб чиқарадиган оқибатларини тўғри таҳлил қила олиш.

- халқимиз орасида бағрикенглик маданиятини шакллантириб, динларнинг тинчликсевар, инсонпарвар ғояларини кенг тарғиб этиш.

- экстремистик ташкилотларнинг диний бағрикенглик тамойилларига зид бўлган бузғунчи даъволари мақсадини очиб ташлаш.

- Ўзбекистон Республикасида мавжуд конфессиялар ўртасида тотувликни таъминлаш ва ҳоказолар.

Юқоридаги вазифаларни аъло даражада бажаришлари учун диний соҳа ходимларига кенг имкониятлар мавжуд. Жумладан, Ўзбекистон мусулмонлари идораси, масжид ва диний таълим муассасаларининг интернет сайтлари, “Имом Бухорий сабоқлари”, “Ҳидоят” ва “Ислом нури” каби нашрлар фикримизнинг далили бўлади. Бундан ташқари, Самарқанд вилоятида мухтарам Юртбошимиз ташаббуслари билан барпо этилган Имом Бухорий халқ-

аро марказида диний ходимларимиз ҳам диний, ҳам дунёвий илмларини янада чуқурлаштирмоқдалар.

Инсоният тарихида жуда кўп уруш ва можаролар бўлган. Буларнинг ҳаммаси инсонлар ўртасида аҳиллик, мурасасозлик, бир-бирини тушуниш ва ҳақ-ҳуқуқларини ҳурмат қилиш каби инсоний фазилатларнинг унутилиши оқибатида юз берган. Ваҳоланки, Аллоҳ таоло бандаларини тинч-тотув, аҳил, бир-бирларига меҳр-мурувват кўрсатиб ҳаёт кечиришга буюрган ва буни ҳидоятга эришишнинг асосий йўлларида бири, деб зикр этган.

Бугун диний бағрикенглик ва унинг мамлакатимизда тинчлик, барқарорликни янада мустаҳкамлашдаги ўрни, турли конфессияларнинг тарихи, таълимоти, уларнинг жамият ривожидagi аҳамиятини ўрганиш катта назарий ва амалий аҳамиятга эга. Айнан бағрикенглик, сабр-бардошли бўлиш кўпгина ихтилофларни бартараф этувчи омиллардан саналади.

Ўзбекистонда Ислом динининг инсонпарварлик фалсафаси, буюк ғоялари ёш авлод юрагидан жой олишига шароит яратиб берилган. Бунинг яққол мисоли сифатида мамлакат пойтахтидаги Тошкент ислом университети, Тошкент ислом институти ҳамда ўнга яқин ўрта махсус ислом билим юртларининг фаолиятини келтириш мумкин.

Хулоса қилиб айтганда, Юртбошимиз таъкидлаганларидек, ўзбек халқининг “бошқаларга ҳеч ўхшамайдиган, минг йиллар давомида шаклланган, нафақат ўзаро муомала, балки ҳаётимизнинг узвий бир қисми сифатида намоён бўладиган бир қатор ўзига хос хусусиятлари, бағрикенглиги, меҳр-оқибат, меҳр-муҳаббат, меҳр-шафқат каби фазилатлар билан йўғрилган дин-диёнати, маънавияти юксак даражада экан, юртимиз тинчлиги ва осойишталиги бардавом бўлишига ҳеч қандай шубҳа йўқ”.

Имомиддин БОБОҚУЛОВ,
“Хожа Бухорий” ўрта махсус ислом
билим юрти 3-курс талабаси

ИСЛОМДА БАҒРИКЕНГЛИК ТАМОЙИЛЛАРИ

Жаҳон динлари ичида энг ёши ҳисобланмиш Ислом динида тинчлик ва осойишталикка эътибор кучли, шунингдек, бағрикенглик унинг негизи ҳисобланади. Ислом дини – ҳаёт фалсафаси. У жамият аъзоларини юксак инсоний фазилатлар соҳиби қилиб тарбиялайди. Инсонпарварлик, халқпарварлик, адолат, ҳалоллик, бошқа динларга эҳтиром, олижаноб ахлоқни тарғиб этади. Ислом дини кибрни қоралайди, қабилачилик ва хурофотларга кескин қарши чиқади, ирсий биродарлик ўрнига инсоний биродарлик жамоаси бўлмиш “уммат” тушунчасининг киритилиши ҳам айнан Ислом динининг инсониятга шараф тожини кийдирганидан далолатдир. Юртбошимиз Ислом Каримовнинг қуйидаги сўзлари ҳам фикримизни исботлайди:

“...Биз Ислом дини ота-боболаримиз дини эканини, у биз учун ҳам имон, ҳам ахлоқ, ҳам диёнат, ҳам маърифат эканини доимо юксак қадрлаймиз. Мухтасар қилиб айтиш мумкинки, Аллоҳ қалбимизда, юрагимизда. Динга ҳурмат ва эътиқод биз учун ўлмас қадриятдир”.

Чиндан ҳам, Ислом дини ҳақиқий бағрикенглик ва меҳр-муҳаббат динидир. У ўзининг илк давридаёқ тинчликпарварлик дини сифатида намоён бўлиб, ўзидан олдинги динларга ҳеч қандай тазйиқ ўтказмади. Ислом биринчи кунларданоқ барча самовий динлар бир манба, бир булоқдан сув ичишини таъкидлаб келади. Унинг таълимотига биноан барча Пайғамбарлар биродардирлар, илоҳий диёнатларнинг барча ибодатхоналари ҳимоя ва мудофаа қилиниши керак, динлардаги ихтилофлар қотиллик ва адоватларга сабаб бўлмаслиги, яхшилик ва силаи раҳмдан тўсмаслиги лозим.

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал ривоят қилган ҳадисда Набий (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) шундай дейдилар: “Кимки

аҳли зиммага бирор заҳмат етказса, Қиёмат куни мени ўзининг душмани сифатида кўради”.

Бағрикенглик бу – ўзаро бир-бирини тушуниш ва ҳурмат қилиш, тушунмовчилик ҳолатида юмшоқ муомалада бўлишдир, тажовузга тўғридан-тўғри йўл очиб бериш эмас.

Биз эътибор беришимиз аҳамиятли бўлган яна бир жиҳат шундаки, жаҳон динларининг ичида фақат Исломдагина эътиқод эркинлиги очиқ-ойдин эълон қилинган. Аллоҳ таоло Бақара сурасининг 256-оятида: **“Динда мажбурлаш йўқ”**, дея марҳамат қилади. Юнус сураси 99-оятида эса Аллоҳ таоло бундай дейди:

“Агар Раббингиз хоҳласа эди, Ер (юзи)даги барча кишилар ёппасига имон келтирган бўлар эди. Бас, Сиз одамларини мўмин бўлишларига мажбур қиласизми?!”

Биламизки, Умар ибн Хаттоб (розияллоҳу анҳу) ўзга динларга меҳр-муруввати, адолатпарварлиги билан нафақат ислом дунёсида, балки бутун ер юзида машҳур эдилар. У зотнинг Қуддус насронийлари билан имзолаган хавфсизлик шартномасига мувофиқ, шаҳардаги черковлар бузиб ташланмаслиги, мусулмонлар насронийларнинг ибодатхоналарини эгаллаб олмаслиги ва уларда ибодат қилмаслиги кафолатланган эди. Бу зот Қуддусга фотиҳ сифатида кирганларида, “Қуддус ал-кубро” черковида турган вақтларида аср намозининг вақти кириб қолди. У зот кейинчалик мусулмонлар буни далил қилиб, черковни масжид қилиб олишмасин дея, бу ерда намоз ўқишдан бош тортганлар. Шаҳар фатҳ этилганидан кейин кўп ўтмай, Несториан патриархи Иешуяб II дўстига ёзган мактубида шундай сўзларни битган эди: “Худо Ўзининг иродасини ато этган... бу араблар бизга ҳеч қандай зарар етказишмади. Ҳақиқатдан, улар динимизга, руҳонийларимизга, черков ва узлатгоҳларимизга ҳурмат билан қарашди”.

Тарихга назар солайлик, яқин ўтмишда турли омилларга кўра динимиздан узоқлашган халқимиз оғир бало-

офатларга гирифтор бўлди. Дахрий тузум вакиллари динимиздан асар ҳам қолдирмасликка жон-жаҳдлари билан тиришдилар. Уларнинг бирдан-бир мақсади Исломни йўқ қилиш эди. Ана шундоқ вазиятда ҳам халқимиз ичидан динини қўлида чўғ тутгандек тутиб қолганлар чиқди. Ҳа, севикли Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи ва саллам)нинг ҳадисларида келганидек, улар дину диёнатларини қўлларида чўғни асрагандек асраб қолдилар. Не-не жоҳиллар Ислом динининг илдизини қуритишга уринишди, аммо уларнинг ғайриинсоний вайронкор ғоялари асрлар силсиласида ўз аҳамиятини йўқотиб борди. Чунки ҳақиқат ҳамиша барҳаёт. Ном халқ хотирасида абадий яшашга ҳақли ва лойиқ бўлган буюк диндошларимизнинг номлари тикланди. Ислом динининг ҳақиқий адолатпарвар дин экани равшан бўлди. Мамлакатимизда бошқа дин вакилларига ҳам қонун доирасида тенг шароит яратиб берилди.

Оғир машаққатлар ила мустақиллик қўлга киритилганидан сўнг республикаимизда виждон эркинлиги, дин, диний ташкилотлир борасида туб ўзгаришлар амалга оширилди.

Хўш, бу туб ўзгаришлар нималарда намоён бўлди?

Энг аввало, виждон эркинлиги масаласи, давлат билан диний ташкилотлар ўртасидаги муносабат масаласининг мустаҳкам негизи яратилди.

Шунингдек, “Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида”ги қонунда фуқаролар ва диний ташкилотлар учун кафолатланган ҳуқуқий имкониятлар тўла рўёбга чиқарилди ва бу ҳолат бугунги кунда ҳам давом этмоқда.

Ўзбекистон ҳукумати мусулмонларнинг хоҳиш-истакларини инобатга олиб, Ислом дунёсининг муқаддас ёдгорликларини, тарихий обидаларни диний ташкилотлар ихтиёрига ўтказди.

Янги масжидлар очилди, эскилари таъмирланди. Масжидлар давлат рўйхатидан ўтказилди. Уларнинг жамият олдидаги масъулияти белгиланди.

Диний ташкилотларнинг ўз даврий нашрларини чоп этиш йўлидаги тўсиқлар олиб ташланди.

Ҳамюртларимиз ҳаж ва умрага – Макка ва Мадина зиёратига боришдек улуғ саодатга эришдилар. Бу йўлда уларга барча зарур шарт-шароитлар яратиб берилди ва бугунги кунда ҳам бу ҳолат давом этмоқда.

Республикамизда муқаддас Рамазон ва Қурбон ҳайитлари байрам деб эълон қилинди.

Юқоридаги мисоллардан келиб чиқиб айтадиган бўлсак, маънавий ҳуқуқларимиз ва муқаддас эътиқодимиз мустақилликдан сўнг қайта тикланди. Аммо улар ҳамма замонларда гўёки ёқут каби ўз аҳамиятини йўқотгани йўқ, аксинча, синовлар оқибатида пок Ислом динимизнинг шаъни нақадар улуғ экани яна бир бор исботланди. Мамлакатимизда Қуръони карим ва Ҳадиси шарифларга мувофиқ ҳолатда маънавий эркинлик – виждон эркинлиги қарор топди.

Юртбошимиз таъкидлаганларидек, айна дамда биз жаҳолатга маърифат ила қарши чиқиш йўлини тутдик. Булар барчаси табаррук динимиз шарофати биландир. Зеро, нафақат инсониятга, балки ўн саккиз минг оламнинг Моликига суюкли Набийимиз (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) бизларга дирҳамни ҳам, динорни ҳам мерос қолдирмадилар. Бизга у зотдан юқорида айтиб ўтилган гўзал хислатлар, бағрикенгликка тарғиб этувчи, нажот харитаси бўлмиш инсонпарвар ғоялар мерос бўлиб қолди. Бу мерослар бизга мулк эмас, балки омонат қилиб қолдирилган. Шундай экан, омонатни келажак авлодга мукаммал етказайлик.

**Муаттар МАЛИКОВА,
“Ҳадичаи Кубро” аёл-қизлар
ўрта махсус ислом билим
юрти 3-курс талабаси**

ДИНИЙ БАҒРИКЕНГЛИККА ЭЪТИБОРЛИ БЎЛАЙЛИК

Илк диний тасаввурлар ва ақидалар ҳозирги Ўзбекистон ҳудудида пайдо бўлган ва инсонлар биргаликда тинч-тотув яшаб келган. Ташқи дунё билан алоқалар ривожланиши натижасида чегарадош ҳудудларда секин-аста зардуштийлик, буддавийлик, христианлик ва яҳудийлик каби миллий ва самовий динлар тарқала бошлаган. VIII аср бошида Мовароуннаҳрга Ислом динининг кириб келиши натижасида Марказий Осиё халқлари ижтимоий онгида ажиб ўзгариш юз берди: улар Аллоҳни қабул қилганлари ҳолда худди шу маънода “Тангри” атамасини ишлатишда давом этавердилар. Умуммусулмон давлатида қайсидир одатлар исломий ёки ғайриисломий экани ҳақида баҳслар ва ихтилофлар авжига чиққан бир пайтда Мовароуннаҳрда ислом маънавий дунёсига мансубликнинг ўзи асосий мезон ролини ўйнади.

IX асрдан бошлаб ҳозирги Ўзбекистон ҳудудида Ислом дини сунна йўналишининг ҳанафий (Имоми Аъзам) мазҳаби қарор топди. Зеро, Имоми Аъзам мазҳаби ўзга динлар ва маҳаллий урф-одатларга нисбатан эркинлик бериши билан бошқа мазҳаблардан ажралиб туради. Ҳанафийлик таълимотини такомилга етказган ватандошларимиз Имом Мотуридий, Абул Муъин Насафий ва ал-Марғиноний каби алломалар мусулмонлар орасидаги ғоявий тарафкашликка барҳам беришга, Ислом динининг сунна йўналиши – аҳли сунна ва жамоа йўли барқарор бўлиб қолишига катта ҳисса қўшдилар.

Шу туфайли эътиқод эркинлиги, диний бағрикенгликнинг ижтимоий-сиёсий жиҳатлари диний ташкилотлар ва давлат муносабатларида доимо долзарб масалалардан бири бўлиб келган. Бу бежиз эмас, албатта, чунки дин мамлакат аҳолисини руҳий чиниқтириш ҳамда юксак ахлоқ, ватан ва халқ манфаати йўлида фидокорлик, пок-

лик, ўз миллатига содиқлик каби қадриятларни кундалик ҳаётга татбиқ этиш орқали турмуш тарзини ўзгартириш ва юрт фаровонлигини оширишга хизмат қилади. У инсондаги қимматли, энг эзгу фазилат ва хислатларни юзага чиқаришга қодир.

Яқин йилларда юртимизда дин соҳасидаги фаолиятни такомиллаштириш бўйича Ўзбекистон Республикаси Президентининг 16 та Фармони, Вазирлар Маҳкамасининг 48 та қарори қабул қилинди. Ана шундай қарорлар сирасида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 364-сонли “Дин соҳасидаги маънавий-маърифий, таълим ишларини ва фаолиятини янада такомиллаштиришда ижтимоий кўмак ва имтиёзлар бериш тўғрисида”ги қарори ўзига хос ўринга эга. Унга кўра, “Тошкент ислом институти ва ўрта махсус ислом билим юртларида жорий этилган таълим стандартлари, ўқув режалари ҳамда талабаларнинг қабул қилинган давлат меъёрларига мувофиқ диний ва дунёвий билимлар олаётганини инобатга олиб, мазкур ўқув юртларининг битирувчиларига бериладиган дипломлар давлат таълим ҳужжати сифатида эътироф этилиб, ана шу ҳужжат (диплом)ларга эга бўлган шахсларга давлат олий таълим тизимида ўқишни давом эттириш ҳуқуқи берилсин”.

Ўзбекистонда эътиқод эркинлиги ва диний бағрикенгликни мустаҳкамлаш борасидаги қонунчилик ҳам такомиллашиб борди. “Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида”ги қонун 1991 йилда қабул қилинган бўлиб, 1993 йилда киритилган баъзи қўшимча ва ўзгартиришлар билан 1998 йилга қадар амалда бўлиб келди. 1998 йилнинг 1 майида Республика Олий Мажлиси томонидан қонуннинг тубдан ўзгартирилган янги таҳрири қабул қилинди.

Мустақилликка қадар Ўзбекистонда 80 та масжид ва атиги иккита мусулмонлар диний ўқув юрти бўлган бўлса, ҳозир республикадаги масжидлар сони 2037

та, диний ўқув юртлар сони эса 11 тага етди. Шулар қаторида 1999 йилнинг сентябрида очилган Тошкент ислом университети (ТИУ) ҳам бор. Президент Илом Каримов айтадилар: “Аждодларимиздан қолган ноёб манбалар асосидаги маълумотлар билан халқимизнинг диний саводхонлигини ошириш керак”. Давлатимиз бошлиғи диний билимларни яхши билмаслик “ёшлар орасида адашишларга ва фожиали оқибатларга” олиб келаётганлигини алоҳида таъкидлади. Таълим тизими ва лисоний бағрикенглик бир-бири билан узвий ва чамбарчас боғлиқ. Шунинг учун ҳам халқаро ҳужжатларда масаланинг бу жиҳатига доимо алоҳида эътибор берилади. Хусусан, “Бағрикенглик тамойиллари Декларацияси”да тарбия мурасасизликнинг олдини оладиган энг самарали воситаларнинг бири экани, “Таълим соҳасидаги сиёсат ва дастурлар алоҳида одамлар, этник, ижтимоий, маданий, диний ва тил жиҳатдан алоҳида гуруҳлар, шунингдек, миллатлар ўртасида тушунишни яхшилашга, ўзаро ҳамжиҳатликни ва бағрикенгликни мустаҳкамлашга ёрдам бериши лозим”лиги қайд этилган. Биз учун бағрикенглик нафақат сиёсий маданият меъёри, балки у биз қатъий қўллаб, мустаҳкамлаб келаётган давлатчилигимизнинг асосий тамойилларидан биридир.

**Илом НОРМУРОДОВ,
“Имом Фахриддин ар-Розий”
ўрта махсус ислом билим
юрти 2-курс талабаси**

ИСЛАМ ТАРИЙХЫНДАҒЫ КЕҢПЕЙИЛЛИК

Ғарезсиз Ўзбекистан көп миллетли республика. Бул үлкеде жасап атырған хәмме халықлар, миллетлер өз-ара татыўлықта хәм динлер-ара кеңпейилликте жасап келмекте. Қайсы жерде татыўлық хәм кеңпейиллик болса, сол жерде, әлбетте, тынышлық болады. Қайсы жерде тынышлық болса, сол жерде раўажланыў хәм келешекке исеним болады.

Журтымызда қабыл етилген нызамлар, Конституциямыз және 1991-жыл 14-июньде қабыл етилген «Хўждан еркинлиги хәм диний шөлкемлер ҳаққында»ғы нызамда елимиз пуқаралары қәлеген динине исениўи нызам менен белгилеп қойылғанлығын айтып өтиў орынлы. Буннан тысқары 2007-жылы Ислам Конференциясы Шөлкеминиң Билимлендириў, илим хәм мәденият мәселелери АЙСЕКСКО (ISESKO) бөлими тәрәпинен Ташкент қаласының «Ислам мәденияты пайтахты» деп жәрияланыўынан да көриўимизге болады.

Кеңпейиллик сөзи дерлик хәмме тиллерде бирдей ямаса бир-бирин толықтырыўшы мазмунға ийе. Оларды улыўмаластырып, кеңпейиллик бул – шыдамлылық, өзін услаў, өзгеше көз-қарас хәм ҳәрекетлерге хўрмет пенен мүнәсибетте болыў, мўриўбетлилик, кеширимлилик, мийрибанлық киби мәнилерге ийе деп айтыў мүмкин. 1995-жыл 16-ноябрде ЮНЕСКО халықаралық шөлкеми тәрәпинен «Кеңпейиллик декларациясы» қабыл етилди. Декларацияда расасы, жынысы, келип шығыўы, тили, динине қарамастан, кеңпейилликти жайыў, инсан хуқықлары хәм еркинликлерине хўрмет пенен қараў киби мәжбүриятлар сәўлеленген.

Сол жылдан баслап 16-ноябрь ҳәр жылы “Кеңпейиллик күни” сыпатында нышанланып келинбекте. Бас нызамымызда хўждан еркинлиги кепилленген. Буның әмелий нәтийжеси мәмлекетимизде он алты кон-

фессия, Ислам дини менен байланысly тоғыз диний билимлендириў журты, Ташкент ислам институты, про-васлав хәм протестант семинариялары жумыс алып бармақта.

Диний кеңпейиллик түрли диний ўәкиллериниң исениминдеги бар ақийда парықларына қарамастан, олардың бир қатарда, өз-ара тыныш-татыў жасаўын аңлатады. Хәр ким өз исенимине көре әмел қылыўында еркин болған ҳалда бул ҳуқыққа басқалар да ийе екенин тән алыўы лазым.

Әлбетте, кеңпейиллик халқымызға тән қәсийет. Журтымызда мусылманлар Рамазан хәм Қурбан ҳайыт байрамларын, христианлар Пасха хәм Рождество, ал, яҳудийлер Пейсах, Пурим хәм Ханука байрамларын нышанлаўы ушын қолайлықлар жаратылған.

Ислам дини инсаниятқа түп мүриўбетти, өзге дин ўәкиллерине ҳурмет хәм кеңпейиллик пенен мүнәси-бетте болыўды үйретип келген хәм келмекте. Хәммеге мәлим, ислам дини өзинен алдыңғы самаўий динлерди (еврей хәм христиан) ҳурмет етиў менен шекленбей, сол дин ўәкиллигине шексиз мүриўбетлер көрсеткен. Мәденият хәм үрп-әдетлерине ҳурмет пенен қараған. Әсирлер даўамында бул қағыйдаларға әмел етип жаса-ған мусылманлар бир-бирлерине хәм басқа миллет ўәкиллерине, әҳли зимма, яғный мусылман диярында жасайтуғын өзге дин ўәкиллерине де мүриўбеттиң тең-сиз үлгилерин көрсетип, дүнья жүзине үлги болған. Аллаҳ таала Қураны кәриймде: **«(Хәй мәминлер) сизлер әҳли китаплар менен тек ең шырайлы көринисте қатна-сық қылыңлар, тек олардың арасында зулым қылған-лар буннан ажыралған»**⁵ (Анкабут сүреси, 46-аят).

Пайғамбарымыз Муҳаммед саллаллаху алайҳи ўасал-лам басқа дин хәм исеним ўәкиллерине кеңпейилликте

⁵ Қуръони карим маъноларининг таржима ва тафсири. Таржима ва тафсир муаллифи: Шайх Абдулазиз Мансур. – Т.: Тошкент ислом университети. 2012. Б.-402

болыў, олардың исенимлерин хўрмет етиў менен өрнек болып келген. Пайғамбарымыз саллаллаҳу алайҳи ўасалламнан төмендеги ҳәдийс рәўият қылынады: «Ким әҳли зиммаға бир зыян жеткерсе, қыямет күни мени өзиниң душпаны сыпатында көреди» (*Имам Аҳмад ибн Ханбал рәўият қылған*)

Ислам дини дәслепки дәўирде-ақ, өзинен алдыңғы динлерге ҳеш қандай зорлық өткизбеди, хәр түрли топар хәм жөнелислерге қарсы душпанлық қылмады. Кеңпейиллик инсанның тәбиятына тән болып, Аллаҳ таала инсанды усы тәбиятта жаратқан.

Пайғамбарлар инсанларға жасаўда, мәмиледе, пазыйлетте, бәрше инсаний өз-ара қарым-қатнаста, сондай-ақ кеңпейилликте де өрнек болды.

Олар ҳеш бир миллет басқасынан үстин емеслигин илаҳий тәлиймат арқалы баян етип берди, және де инсанлардың бир-бирлеринен артықлығы, абзаллығы тақўа менен болыўын уқтырды.

Барлық дәўирде төмендеги еки нәрсе себепли тынышлық ҳүким сүрген. Олардың бири – Аллаҳ тааланың жалғызлығы. Екиншиси инсанияттың аўызбиршилиги.

Демек, мусылман адам басқа диндеги хәм басқа миллет ўәкиллери менен инсанийлық қатнасықларды жолға қойыўы керек.

Аллаҳ таала былай дейди: **«Хәй инсанлар! Әлбетте, биз сизлерди бир еркек (Адам) хәм бир ҳаял (Хаўўа)дан жараттық, хәмде бир-бирлериңизди таныўларыңыз ушын сизлерди (хәр түрли) халықлар хәм қәўимлер етип қойдық»⁶** (*Хужурат сүресиниң 13-аяты*)

Буннан, инсанлардың түрли миллет, елат, халық хәм тийрелерге бөлинип жасаўы Аллаҳ тааланың қәлеўи менен болғанлығы мәлим болады.

⁶ Қуръони карим маъноларининг таржима ва тафсири. Таржима ва тафсир муаллифи: Шайх Абдулазиз Мансур. – Т.: Тошкент ислом университети. 2012. Б.-517

Ислам дини барлық халықлар менен олардың дини, расасы, миллети қандай болыуына қарамастан татыулықта жасауға үндейди. Расулуллах саллаллаху алайхи ұасаллам дәуиринде ибратлы уақыя болды. Ол да болса Мекке фатх болған күни Расулуллах Пайғамбарымыз саллаллаху алайхи ұасаллам хабаш (негр) болған Билал Хабашый разыяллаху анхуға дүньядағы ең муқаддес орын Каабаның үстине шығып ең уллы сауаплы әмел болған азан айт-уға буйырды.

Және бир мысал, Расулуллах саллаллаху алайхи ұасаллам ең хұрметли сахабалардан бири болған Абу Зарр разыяллаху анхуның басқа бир сахабаны «Хәй қараның улы» деп айыплауына ыразы болмады. Бәлки: «Оны анасының қаралығы менен айыплайсаң ба? Әлбетте, сенде жәхилият әдети бар!⁷», - деди.

Пайғамбарымыз Мұхаммед саллаллаху алайхи ұасалламның әхли китаптар менен әдил хәм диний кеңпейиллик пенен мүнәсибette болғаны барлық мусылманлар ушын айқын мысал бола алады. Басқа миллеттеги адамлардың хұрметлерин орнына қойыуда да Расулуллах саллаллаху алайхи ұасалламның өзи өрнек болды: «Бир күни Расулуллах саллаллаху алайхи ұасаллам сахабалар менен бирге отырған еди. Адамлар бир жаназаны көтерип өтті. Пайғамбарымыз саллаллаху алайхи ұасаллам орнынан турды. Сахабалар «Я Расулуллах бул яхудийдин жаназасы-ғо» - деди. Пайғамбарымыз саллаллаху алайхи ұасаллам: яхудий адам емеспе» - деди. Бул сөзлери менен басқа миллеттеги адамларға қандай мүнәсибette болыу кереклиги хаққында әмелий көрсетпе берди.

Пайғамбарымыз саллаллаху алайхи ұасаллам басқа дин уәкиллери менен жақсы қатнаста болар, оларға шырайлы мәмиле қылар еди. Оларға сауға берип олар тәрeпинен берилген сауғаларды алар еди.

⁷ Шайх Мұхаммад Содиқ Мұхаммад Юсуф. Хадис ва хаёт. Т.: «Шарқ». 2006. 27-жүз. Б.-32

Егер тарийхқа нэзер таслайтуғын болсақ, ислам үл-келеринде жасайтуғын басқа дин ўәкиллери ҳеш қашан динлерин таслап исламды қабыл етиўге мәжбүр қылынбағанлығының гүўасы боламыз. Себеби исламдағы ең баслы қағыйда динге мәжбүрлеўдин жоқлығы.

Пайғамбарымыз саллаллаҳу алайҳи ўасаллам Мадинаға көшип барғанында ол жерде көплеген яҳудийлер бар еди. Оның мәмлекет ислериндеги биринши иси олар менен ақыйдаларын ҳүрмет ететуғын әхднама дүзиў болды. Оған көре, мәмлекет яҳудийлерди өз қорғаўына алады ҳәм олар да өз орнында Мадинаға жаманлық қылыўды қәлегенлерге қарсы мусылманлар менен бирге болады. Буның менен Расулуллаҳ саллаллаҳу алайҳи ўасаллам ислам цивилизациясының биринши күнлеринде диний еркинлик тийкарларын ен жайдырды.

Пайғамбарымыз саллаллаҳу алайҳи ўасаллам әҳли китаптан болған қоңсылары менен жақсы қоңсышылық қылар, саўға берип, олардан қабыл етер еди. Бир мәрте Нажран насраныйлери келгенде, оларды да мешитке жайғастырды ҳәм ол жерде ибадатларын қылыўға руқсат берди. Олар мешиттиң бир тәрәпинде ибадат қылса, Расулуллаҳ ҳәм мусылманлар басқа тәрәпинде намаз оқыған. Булардың бәршеси мүләйимлик, әдеп ҳәм гөззал қулық пенен болған.

Диний кеңпейилликти раўажландырыўда миллий қәдириятлар айырықша орын тутады. Кеңпейиллик туйғысы инсанның минез-қулқы, әдеп-икрамы, сиясий-мәнаўий пәклиги, өз халқына ҳәм миллий-тарийхый қәдириятларына мүнәсибетин белгилеп береди. Конституциямызда “Өзбекистан Республикасы өз аймағында жасаўшы барлық миллет ҳәм елатлардың тиллери, үрп-әдетлери ҳәм дәстүрлериниң ҳүрмет етилиўин тәмийинлейди, олардың раўажланыўы ушын шараятлар жаратады⁸”, деп көрсетилген. Бул өз гезегинде ҳәр бир

⁸ Ўзбекистон Республикаси Конституцияси 4-статьяси, Т.: «Ўзбекистон». 2005. Б.-4

инсанда кеңпейиллик, халықлар арасындағы дослық туйғыларын оятады. 1992-жылы “Байналмилал мәденият орайы ҳаққында”ғы қабыл етилген қарар⁹ елимиздеги диний кеңпейиллик, миллетлерара татыўлықтың әмелий көриниси. Ғәрезсизлик шарапаты менен бир жүз отыздан аслам миллет ўәкиллериниң ҳүр ҳәм азат диярда тынышлық, татыўлық ҳәм емин-еркин жасаўы Ўатанымыздың кеңпейиллик үлкеси екенлигин айқынлап тур. Олардың өз-ара бир-бириниң исенимлерине ҳүрмет руўхында жасап келиўиниң өзи Аллаҳ тааланың халқымызға берген үлкен неъматы болып есапланады.

Қайратдин СМАМУТОВ,
“Муҳаммад ибн Аҳмад ал-Беруний”
ўрта махсус ислом билим юрти
2-курс талабаси

⁹ Ривожланишнинг ўзбек модели: тинчлик ва барқарорлик – тараққиётнинг асоси. Т.: «Ўзбекистон», 2001. Б.-198

ДИНЛЕР АРА КЕҢПЕЙИЛЛИКТИҢ БАС НЫЗАМЫМЫЗДА СЎҲЛЕЛЕНИЎИ

Бирлескен Миллетлер Шөлкемининг 1948-жылы қабыл етилген «Инсан ҳуқықлары Декларациясын»да ҳўждан еркинлиги ҳуқықы инсанның ең жоқарғы раўажланған ҳуқықларының бири екенлиги беккемленген.

Тийкарынан, ҳўждан еркинлиги демократияның ажыралмас бөлеги. Ҳўждан еркинлиги дегенде, ҳазирги ўақытта пуқаралардың динге мўнәсебетин, олардың тең ҳуқықлығы, ҳәмме динлердиң нызам алдында теңлиги, динге сыйыныў яки сыйынбаўға ҳеш қандай мәжбўрийлик жоқлығы, диний сыйыныўлар арқалы өз-ара келиспеўшиликлерди келтирип шығарыўдың керек емеслиги тўсиндириледи.

Ҳўждан еркинлиги кепилликлери көп тармақлы. Бул – әўели динлердиң ҳәм диний шөлкемлердиң мәмлекеттен ажратылғанлығы, ҳәмме пуқаралар ушын мәдений ҳәм мәденият есиклериниң ашықлығы: мектептиң диннен ҳәм диний шөлкемлерден аыратылғанлығы, диндарлардың диний итияжларын қандырыў ушын зәрўр болған тийкаргы шәртлерин жаратып бергенлигинен ибарат.

Ҳўждан еркинлиги – бул, пуқаралардың ол яки бул динге сыйыныўы ямаса ҳеш қандай динге сыйынбаў ҳуқықы. Бас нызамымызда бул ҳаққында «Ҳәмме ушын ҳўждан еркинлиги қорғалады. Ҳәр бир инсан қәлеген динине сыйыныў яки ҳеш қандай динге сыйынбаў ҳуқықына ийе. Диний көз-қарасларды мәжбўрий сиңдириўге жол қойылмайды¹⁰», делинген. Муқаддес Қураны кәриймниң Бақара сўреси 256-аятында: «**Динде мәжбўрлеў жоқ**¹¹» де-

¹⁰ Ўзбекистон Республикаси Конституцияси 31-статьяси, Т.: «Ўзбекистон». 2005. Б.-9

¹¹ Қурьони карим маъноларининг таржима ва тафсири. Таржима ва тафсир муаллифи: Шайх Абдулазиз Мансур. – Т.: Тошкент ислом университети. 2012. Б.-42

линген. Демек ҳеш бир адам басқа адамларга сен ол динге я бул динге сыйынасан - яки сениң бир динге сыйыныўға ҳаққың жоқ, сен динсизсең деп айта алмайды ҳәм ол яки бул қағыйдаға бойсыныўға мәжбүр етпейди. Ҳеш ким диндар адамға «Диний сыйыныўыңыздан қайтың» деп мәжбүрлей алмайды. Динге исениў яки исенбеў, диндар яки динсиз болыў ҳәр кимниң өзиниң иси. Бул Нызамлы ҳуқық Өзбекистан Конституциясы ҳәм Өзбекистан «Хўждан еркинлиги ҳәм диний шөлкемлер ҳаққында»-ғы нызамы менен қорғалады. Нызамның 3-статьясы «Хўждан еркинлиги ҳуқықы»¹² деп аталған.

Рәсмий ҳўжетлерде пуқараның динге мүнәсебетине қарап, олардың ҳуқықларын шеклеў ҳәм оларға мәжбүрлик белгилеў, душпанлық ҳәм ғәзеп оятыў, олардың диний яки сыйыныў мүнәсебети менен байланыслы ой өсирийине тосқынлық етиў, сондай-ақ, муқаддес аталған жайларда (мешит, медресе, естеликлерди) аяқ асты еткенлерди нызамға муўапық жазалаўды, ҳеш кимниң өз диний исениминен көре нызамда белгиленген мәжбүрликлерди орынлаўдан мойын таўлаўы мүмкин емеслиги киби мәселелер усы статьяларда өз тийкарын табады.

Нызамның 5-статьясында мәмлекетимиздеги динлер ҳәм диний шөлкемлер мәмлекет исине араласпайды, әйне ўақытта болса мәмлекет диний шөлкемлердиң нызамларына кери болмаған талапларға араласпайды. Сондай-ақ, бул талап мәмлекет диний шөлкемлер ўазыйпасына мәмлекеттиң қағыйдаларын орынлаўды жүклемейди, диний шөлкемлер мәмлекет ўазыйпаларын орынламайды, мәмлекет диний шөлкемлердиң хызметин ҳәмде даңғаралықты жар салыўға, айрықша хызметти пул менен тәмийнлемейди деген мағананы да аңлатады. Сондай-ақ нызамның тийкарғы раўажланыў басқышы мәмлекет пулы есабына илимий шуғылланыўлар алып барыўды шеклеп қоймайды.

¹² Ислон маърифати. Ўзбекистон мусулмонлари идораси уламолар кенгаши. Т.: Тошкент ислон университети. 2005. Б.-78

Сол нәрсени айрықша атап көрсетиў керек, диний шөлкемлер мәмлекеттен ажыралған болсада, олар жәмийеттен ажыралмаған. Диний шөлкемлердиң басшылары да хәмме пуқаралар менен бап-барабар сиясий турмыста қатнасыў хуқықына ийе. Диний шөлкемлер хәм диндарлардың Өзбекистан Конституциясы хәм басқа нызамларға қарсы хәрекет етиўлери мүмкин емес. Нызамға көре, диний шөлкемлер сиясий партияларға финанслық жәрдем көрсетиў хуқықына ийе емес. Сондай-ақ диний шөлкемлер, диндарлар хәм басқа пуқаралар диннен мәмлекетке, Конституцияға қарсы үгит-нәсият алып барыўға, өз-ара жаманлық ислерин қозғаўға, миллетлер ара қарсылық оятыўға нызамлы рәўиште хәм демократик жол менен дузилген хәкимият хәм басқарыў шөлкемлерине және де нызамсыз усыллар менен жыйналыс өткериў ушын пайдаланыўға жол қойылмайды.

Мәмлекет түрли динлерге сыйыныўшы хәм оларға сыйынбайтуғын пуқаралар ортасында түрли сиясий диний шөлкемлер арасында өз-ара мүнәсибет хәм хұрмет орнатылыўына көмеклеседи. Сондай-ақ мәмлекет диний мүнәсибетлер хәм хұждан еркинлигине қарсы ислерге, экстремизмге, миллетлер хәм динлер ара қарама-қарсылыққа алып келетуғын ис хәрекетлерге жол қоймайды.

Өткен әсирде динге хәм диний шөлкемлерге қатнасықлардың өзгерилиўи себепли 70 жыл даўамында биз басқа қалалардың мектеплерине сәйкеслестирилген сабақлық хәм қолланбалардың тийкарында тәлим алдық.

Россия хәм Европа тарийхын көбирек үйрендик. Орыс мәдениятын көп муғдарда қолландық. Өзбекистан хәм Қарақалпақстан тарийхынан болса айырым бөлеклерин жудә аз муғдарда үйрендик. Инсаниятқа Ахмад ал-Фарғаний, Әбиў Абдуллах Муҳаммад ибн Муўса ал Хорезмий, Әбиў Райҳан Беруний, Әбиў Әлий ибн Сина,

Маҳмуд Қашқарий, Юсуф Хас Ҳажиб, Мырза Улуғбек, Ғлий Қусшы, Ғлийшер Наъайы, Заҳириддин Муҳаммад Бабур, Жийен Жыраў, Ғжинияз, Бердақ киби уллы дунья алымлар ҳам шайырлар Ғбиў Абдуллаҳ Муҳаммед ибн Исмаил ал-Бухарий, Ғбиў Ийса Муҳаммад ибн Ийса ат-Термизий, Ғбиў Муҳаммад Абдуллаҳ ибн Абдурахман ас-Самарқандий ал-Даримийге усаған уллы муҳаддислерди тәрбиялап берген Ислам мәденияты болса реакцион мәденият деп қараланды. Өткен дүзим дәўиринде екінши дуньяжүзлик урысы жылларында динге ҳам диний шөлкемлерге мүнәсибетин өзгертиўге мәжбүр болды. Себеби урыс дәўиринде динге исениўшилер ҳам исенбеўшилерди, мәмлекет пенен диний шөлкемлерди бир-бирине қарама-қарсы қойыў қәўипли ақыбетлерге алып келиўи мүмкин еди. Ақыры, қытай философы Мо-Цзи «Кәмбағаллық мәмлекеттеги тәртипсизликлердин тамыры¹³» деп бийкарға айтпаған.

Диндарлар урыстың дәслепки күнлеринен-ақ, өз ўатанын сүйиўшилигин көрсеткенлигин байқамаўшылық ҳам есапқа алмаў мүмкин емес еди. Нәтийжеде 1943-жылы православия ширкеўи патриархлығы қайтадан тикленди. Усы ўақытларда Орта Азия ҳам Қазақстан мусылманлары диний басқармасы қайтадан тикленди. Бухарада Мир Араб медресеси өз жумысын баслады.Тийкарынан булар бурынғы дүзимнің динге көз-қарас мүнәсибетин түп тамырынан өзгерте алмады. 1960-жыллардан баслап хўждан еркинлигин әмелге асырыў және қыйынласа баслады.

Ғәрезсиз елимиздин Президенти И.А.Каримов басылығындағы Өзбекистан мәмлекети ҳам хўкимети дин ҳам диний шөлкемлерге, диний сыйыныўшыларға болған ески сиясатты пүткиллей жоқ етти. Жаңалықта бул тараўға тиккелей жаңаша қараў тийкарында, яғный улыўма инсаныйлық қәдириятлар, улыўма халықаралық

¹³ Инсон хуқуқлари ҳақидаги халқаро билл Т.: «Адолат», 1992. Б.-20–21

талаплары, инсан ҳуқықын қорғаў, мәмлекетте жаңаша, демократиялық хәм инсанпәрўарлықта қәўипсизликти тәмийинлеў, миллетлер ара мүнәсибетлерди айдынластырыў, адамлардың тыныш жасаўына пухта тийкар жаратыў қатнасларына избе-излилик пенен ыызамлы түрде иске асырылмақта.

Миллий ғәрезсизлик идеясының тийкарғы идеяларының бири диний кеңпейиллик, миллетлерара татыўлық. Демек, буннан соны аңлаймыз, өз ғәрезсизлигин қолға киргизген Ўзбекистан әне сол тарийхый әдетлерге садық қалған ҳалда жәмийетте миллетлерара татыўлық хәм бирге ислесиў руўхы үстин болған турмыс тәризин алып бармақта. Әне соларға көре халқымыз жәмленип, өзиниң бирлигин хәм бир шаңарақ екенлигин аңлап, бир-бирине мийрибанлықта жасап атыр. Бул идеяның тийкарғы мазмуны ҳәр қыйлы диний исенимге ийе болған адамлардың бир үлкеде, бир Ўатанда, жақсы пикир хәм нийетлер жолында биргеликте жасаўын аңлатады.

Айбек БОРАМБАЕВ
“Муҳаммад ибн Аҳмад ал-Беруний”
ўрта махсус ислом билим юрти
2-курс талабаси

DINIY BAG‘RIKENGLIK – ASL INSON TABIATI, TARAQQIYOT OMILI VA TINCHLIK GAROVI

Jonajon O‘zbekistonimiz o‘z mustaqilligini qo‘lga kiritgach, xalq manfaati, yurt tinchligi, erkin va farovon hayot, ijtimoiy-huquqiy davlat qurish kabi ezgu ishlar asosiy vazifa qilib qo‘yildi. Shu ma’noda: “Ozod va obod vatan, erkin va farovon hayot – pirovard maqsadimiz shiori” davlatimiz strategik maqsadiga aylandi. Yurtimiz ravnaqi yo‘lida ko‘pgina islohotlar amalga oshirildi. Inson omili va tinchligi birinchi o‘ringa qo‘yildi. Bu esa, milliyligimiz, qadriyatlarimiz, o‘zligimizni anglashga, dinimizni chuqur o‘rganishga katta imkoniyatlar eshigini ochdi. Din madaniyat va ma’naviyat asosi ekanligi ma’lum. Tarixga nazar tashlaylik, qayerdagi diniy va din ta’limotlar qadrlangan bo‘lsa, o‘sha yerda tinchlik, osoyishtalik, inson manfaatlari, madaniyat va ma’naviyat yuksak darajaga ko‘tarilgan. Yaqin o‘tmishda sodir bo‘lgan yirik urushlarning zamirida shubhasiz millatchilik, irqchilik va shovinistik qarashlar yotadi. Tarixning o‘zi muallim. Bugun o‘tmish xatolariga yo‘l qo‘ymaslik uchun milliy va diniy bag‘rikenglikni yuksak darajada qadrlash darkor. Diyorimiz ko‘p millatli, ko‘p qirrali qadriyatlar maskani bo‘lishi bilan birga, diniy bag‘rikenglik va vijdon erkinligi kafolatlangan¹⁴ yurtdir. Prezidentimiz I.A. Karimov: “Musulmonlar va xristianlarning O‘zbekiston zaminida birgalikda hamnafas bo‘lib yashashi – diniy-ma’naviy totuvlikning nodir timsoli va barcha din vakillariga nisbatan bag‘rikenglikning eng yaxshi namunasi deb hisoblanishiga arzigulikdir”, deya ta’kidlagan edilar¹⁵. Bunday yondashuv davlatimizning har bir fuqarosidan bag‘rikenglik qadriyatlariga yanada ko‘proq amal qilishni talab qiladi. Zero, Islom so‘zi “tinchlik”, “salomatlik” ma’no-larini anglatib, inson tabiatiga butkul mos keladigan dindir.

¹⁴ O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. T.: «O‘zbekiston», 2003. B.-8.

¹⁵ Karimov I. Ma’naviy yuksalish yo‘lida. T.: «O‘zbekiston», 1998. B.-13

Alloh taolo insonni qo‘pollik, dag‘allik va qiyinchilikni yoqtirmaydigan, doimo osonlik va yumshoqlikka moyil qilib yaratgan.

Islom dini insonlarni doimo o‘zaro murosasozlikka, bag‘rikenglikka undaydi. Odamlar irqi, nasabi, millati, tilidan qat‘i nazar bir-birlari bilan tinch totuv, hamjihat bo‘lib yashashi kerakligi Qur‘oni karimda ochiq oydin kelgan:

“Ey, insonlar! Darhaqiqat, Biz sizlarni bir erkak (Odam) va bir ayol (Havvo)dan yaratdik hamda bir-birlaringiz bilan tanishishingiz uchun sizlarni (turli-tuman) xalqlar va qabila (elat)lar qilib qo‘ydik. Albatta, Alloh nazdida (eng azizu) mukarramrog‘ingiz taqvodorrog‘ingizdir. Albatta, Alloh biluvchi va xabardor zotdir”¹⁶.

Sarvari koinot Payg‘ambarimiz Muhammad (sollallohu alayhi va sallam) shunday marhamat qilganlar: “Ey, odamlar! Albatta, sizning Robbingiz birdir. Albatta, sizning otangiz birdir. Albatta, arabning ajamdan fazli yo‘q, ajamning arabdan fazli yo‘q, magaram, taqvo bilandir”¹⁷. Bu hadisdagi arabning ajamdan, ajamning arabdan afzalligi yo‘q iborasi hech bir xalq, millat, elat boshqasidan ustun emasligiga dalolat qiladi.

Hozirgi globallashuv davriga kelib, bag‘rikenglik tushunchasi muhim ahamiyat kasb etmoqda. Diniy bag‘rikenglik tushunchasini mamlakatimiz siyosatida ham yaqqol ko‘rish mumkin. Qadimgi zamonlardan beri bu zaminda turli xalqlar, millatlar, turli din vakillari ‘zaro hamkorlikda yashab kelmoqdalar. Biz yurtimizda istiqomat qiluvchi o‘zga millat, o‘zga din vakillari bilan bag‘rikenglikda, hamnafas yashasak, avvalo, bu bilan millatlar o‘rtasidagi kelishmovchiliklarga barham bergan, qolaversa, boshqa millat vakillarining asl vatandoshlari nazdida obro‘-e‘tiborimiz oshishiga va

¹⁶ Qur‘oni karim ma‘nolarining tarjima va tafsiri. Shayx Abdulaziz Mansur. “Sharq” nashriyot-matbaasi. Toshkent islom universiteti, 2012. – B.-517. Hujurot, 13-oyat.

¹⁷ Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf. Vasatiya – hayot yo‘li. «Sharq» nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyaasi bosh tahririyati. Toshkent.: 2011. B.-167.

ular bilan do'stona munosabatlarning mustahkamlanishi-ga, umuman jamiyat barqarorligiga hissamizni qo'shgan bo'lamiz.

YUNESCO nizomida ta'kidlanganidek, o'zaro bir-birini tushunmaslik butun insoniyat tarixi davomida o'zaro shub-halanish va ishonchsizlikning sababi bo'lgan, bu esa, oqibat-da turli ixtiloflar va nizolarga olib kelgan¹⁸.

*Agar qaysi yerda g'arib xo'rlanur,
U xil mamlakat tez vayron bo'lur.*

Ulug' mutafakkir Sa'diy Sheroziyning ushbu misralari chuqur mazmunga ega bo'lib, insonlarni doimo hamjihatlikda yashashga chorlaydi. Jamiyatda tabaqalanishning har qanday turi, mutaassiblik, millat ayirish kabi noxush holatlar ro'y bermasa, ijtimoiy kelib chiqishidan qat'i nazar insonlar o'rtasida mehr-muruvvat, hamkorlik kuchli bo'lsa, shunda-gina jamiyatda ijtimoiy, diniy va siyosiy barqarorlik hukm-ron bo'ladi. Bunda kamsitishning hech qanday turiga yo'l qo'yilmasligi lozim. Rivoyat qilinishicha, ikki buyuk sahoba Abu Zarr va Habashiy Bilol (roziyallohu anhu)lar orasida nizo kelib chiqadi. G'azabi kelgan Abu Zarr (roziyallohu anhu) Bilol (roziyallohu anhu)ga: "Ey, qoraning bolasi!" deydi. Bilol (roziyallohu anhu) bundan Payg'ambar (sollallohu alayhi va sallam)ga shikoyat qiladi. Rasululloh (sollallohu alayhi va sallam) Abu Zarr (roziyallohu anhu)ga: "Sen uni onasi bilan kamsitdingmi?! Albatta, sen johiliyat (odatleri) bor kishi ekansan", dedilar. Millat ayirish, nasl-nasab talashish, insonlarni kamsitish Islomga yot jamiyatni parokandalikka olib boradigan jirkanch ishlardandir.

Hozirgi vaqtda dinni niqob qilib olib, o'zining g'arazli maqsadlarini amalga oshirishga urinayotgan ekstremistik tashkilotlarning terror xurujlari avj olgan. Insonlar bir yoqa-

¹⁸ Ta'lim, fan va madaniyat masalalari bo'yicha Birlashgan millatlar tashkiloti Ustavi. YUNESKO Xalqaro me'yoriy hujjatlari. T.: «Adolat», 2004. B.-5.

dan bosh chiqarib, ularga qarshi birgalikda kurashmasa, o‘z kelajagiga bolta urgan bo‘lmasmikin?! Axir, shunday taraqqiy topgan davrda bir-biri bilan savdo-sotiq, bordi-keldini do‘stona munosabatlarni yo‘lga qo‘yish o‘rniga, “men senga tegmay, sen menga tegma” qabilida yashash yaxshilikka olib kelarmikin?!

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, agar har bir inson irqi, mil-lati, tili, ijtimoiy kelib chiqishi, obro‘si va qaysi dinga e‘tiqod qilishidan qat’i nazar, bag‘rikenglik g‘oyasini chuqur his qilib, shu bilan hamnafas yashasa, biz jamiyatimizda ijtimoiy-ma’naviy muhit sog‘lomligi kafolatlangan, deb baralla ayta olamiz.

**Ahadbek MAVLANOV,
“Muhammad ibn Ahmad al-Beruniy”
o‘rta maxsus islom bilim
yurti 3-kurs talabasi**

BAG'RIKENGLIK TAMOYILLARI XALQIMIZ URF-ODATLARIGA HAMOHANG

Har bir ijtimoiy hodisaning ijobiy va salbiy tomoni bo'lgani singari, globallashuv jarayoni ham bundan mustasno emas.

Islom Karimov

“Bag'rikenglik” tushunchasi ilmiy hayotning har xil sohalari, xususan, siyosat va siyosatshunoslik, sotsiologiya, ilohiyot, ijtimoiy axloq, qiyosiy dinshunoslik kabi sohalarda keng qo'llaniladigan tushunchalardan biri sanaladi.

Globallashuv jarayoni kechayotgan hozirgi vaqtda axbotlar tez sur'atda tarqalmoqda, axloqiy va diniy qadriyatlar esa aksariyat hollarda asl madaniyatga yot bo'lgan madaniy unsurlar bilan almashtirilmoqda. Bunday sharoitda, globallashuv jarayoni bilan hamnafas bo'lgan holda noyob madaniyatimiz, xalqimizning ko'p asrlik ijodiy tajribasini o'zida aks etgan buyuk diniy-ma'naviy qadriyatlarimizni saqlay bilish va rivojlantirishdek muhim masala paydo bo'ladi. Kim ekanimiz va kim bo'lishimizni anglashimiz darkor. Mazkur holatda bizning boy madaniy merosimiz katta ahamiyat kasb etadi. U ma'naviyat va ma'rifat rivojlanishi jarayonining muhim omillaridandir.

Ko'p millatli O'zbekiston butun jahon hamjamiyati uchun ochiq bo'lishga intilayotgan davlatdir. Bu sharoitda diniy bag'rikenglik muhim omil sifatida namoyon bo'ladi. Har bir mamlakatning rivojlanishi, xalqaro maydondagi mavqei undagi tinchlik, barqarorlik millatlararo va diniy hamjihatligiga, madaniy xilma-xillik va o'zaro munosabatlar imkoniyatlarining kengligi bilan hamohangdir. Ayni masala O'zbekiston mustaqilligining dastlabki kunlaridanoq Yurtboshimiz I.Karimov e'tibor markazlarida bo'ldi.

Prezidentimiz “Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch” asarlarida bildirgan quyidagi fikrlari fikrimizni tasdiqlaydi: “Biz davlatimiz kelajagini o‘z qobig‘imizda o‘ralib qolgan holda emas, balki umumbashariy va demokratik qadriyatlarni chuqur o‘zlashtirgan holda tasavvur etamiz. Biz istiqbolimizni taraqqiy topgan mamlakatlar tajribasidan foydalanib, davlat va jamiyat boshqaruvini erkinlashtirish, inson huquq va erkinliklarini, fikrlar rang-barangligini o‘z hayotimizga yanada kengroq joriy qilishda ko‘ramiz. Biz butun ma’rifatli dunyo xalqaro hamjamiyat bilan tinch-totuv, erkin va farovon hayot kechirish, o‘zaro manfaatli hamkorlik qilish tarafdorimiz”¹⁹.

Prezidentimizning tashabbuslari bilan O‘zbekistonda tinchlik va barqarorlikni ta’minlashga, xalqimizni mamlakat ravnaqi yo‘lida birlashtirishga qaratilgan oqilona siyosat amalga oshirilmoqda.

O‘zbekistonda e’tiqod erkinligi va diniy bag‘rikenglikni mustahkamlash bilan bog‘liq qonunchilik ham takomillashib bormoqda. “Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to‘g‘risida”gi qonun 1991-yilda qabul qilingan bo‘lib, 1993-yilda kiritilgan ba’zi qo‘shimcha va o‘zgartirishlar bilan 1998-yilga qadar amalda bo‘lib keldi. Keyingi yillarda ushbu qonunni davr talablari asosida tubdan o‘zgartirish zarurati tug‘ildi va 1998-yil 1-mayida Respublika Oliy Majlisi tomonidan qonunning yangi tahriri qabul qilindi.

O‘zbekiston tobora ko‘p millatli mamlakatga aylanib borayotganini ta’kidlash lozim. Agar 1939- yilda respublikamizda 70 ta millat va elatning vakillari yashagan bo‘lsa, bugungi kunga kelib bu raqam 130 dan ortadi.

Yurtimizdagi barcha qatlam vakillarining mamlakat siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy hayotidagi erkin ishtirok etishi Bosh Qomusimiz bilan kafolatlangan. Mamlakatimizda barcha fuqarolar birdek huquq va erkinliklarga ega bo‘lib, jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e’tiqodi, shaxsiy va ijtimoiy mavqeidan qat’i nazar, qonun oldida teng

¹⁹ Karimov I. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. Toshkent. “Ma’naviyat”, 2013. 114-b.

ekani ko‘plab me‘yoriy hujjatlarda o‘z aksini topgan va amalda qo‘llanilmoqda.

Diniy bag‘rikenglik e‘tiqodidagi mavjud aqidaviy farqlardan qat‘i nazar, turli din vakillarining yonma-yon, tinch-totuv yashashini anglatadi. Har kim o‘z e‘tiqodiga amal qilishda erkin bo‘lgani holda bu huquqqa o‘zgalar ham haqli ekanini unutmasligi lozim. Islom dini o‘zining dastlabki davrlaridanoq bag‘rikenglik dini sifatida namoyon bo‘lgan.

XXI asr avvalida davlatlararo hamkorlik yo‘nalishida faoliyat olib borayotgan tashkilotlar soni 1000 dan ortdi. Ulardan 300 tasi hukumatlararo tashkilotlardir. Xalqaro tashkilotlar orasida eng nufuzlisi va yirigi Birlashgan Millatlar Tashkilotidir. BMTning 1945-yili qabul qilingan Ustav nizomida o‘zaro bag‘rikenglik ruhida, yaxshi qo‘shnichilik kayfiyatida yashash, xalqaro tinchlik hamda xavfsizlikni mustahkamlashda hamjihat bo‘lib harakat qilish asosiy vazifalardan biri ekani e‘lon qilindi²⁰.

Bag‘rikenglik madaniyatini tarqatishning yana bir yo‘nalishi ommaviy axborot vositalaridir. Erkinligi qonuniy kafolatlangan hozirgi globallashuv sharoitida ham, ularning faoliyati bag‘rikenglik darajasida emasligi kuzatilmoqda.

1995-yil 16-noyabrda YUNESKO Bosh Konferensiyasining 28-sessiyasida “Bag‘rikenglik tamoyillari Deklaratsiyasi” qabul qilindi. Deklaratsiyada irqi, jinsi, kelib chiqishi, tili, dinidan qat‘i nazar, bag‘rikenglikni targ‘ib etish, inson huquqlari va erkinliklariga hurmat bilan qarash kabi majburiyatlar aks etgan. 1995-yil “Xalqaro bag‘rikenglik yili” deb e‘lon qilindi²¹. Shuningdek, 2001-yil sentyabrida Toshkentda o‘tgan Osiyo-Tinchokeani mintaqasi YUNESKO “Bag‘rikenglik tarmog‘i”ning ikkinchi yig‘ilishida bag‘rikenglik tamoyillari o‘zbek xalqining urf-odatlar bilan chambarchas bog‘liqligi ta’kidlandi²².

Albatta, xalqimizga azaldan xos bo‘lgan xislat – bag‘rikenglik daf‘atan paydo bo‘lgan emas, bu ko‘p asrlik an‘analar

²⁰ Bag‘rikenglik – barqarorlik va taraqqiyot omili. «Toshkent», 2007. 99-b.

²¹ O’sha manba. 100-bet.

²² O’sha manba. 100-bet.

mahsulidir. Bu xususda tarix bizga eng to'g'ri va haq so'zni aytadi. Zero, eng katta ibrat tarixdan bo'lishligi hech kimga sir emas. Chunki tarix millat ko'zgusidir.

Xulosa qilib aytganda, mustaqil O'zbekiston turli din, millat va elat vakillari teng huquqli ekanliklari qonun bilan kafolatlangan yurtdir. Xalqimiz mamlakat ravnaqi yo'lida birgalikda va hamjihat bo'lib harakat qilishi uchun barcha zarur shart-sharoitlar yaratilgan.

***Baxtiyor ABDURAHMONOV,
“Mulla Qirgi‘z” o‘rta maxsus
islom bilim yurti 2-kurs talabasi***

XALQIMIZNI G‘OYAVIY VA MAFKURAVIY TAHDIDLARDAN HIMOYALASHDA DINIY SOHA XODIMLARINING ASOSIY VAZIFALARI

“Musulmonlar va xristianlarning O‘zbekiston zaminida birgalikda ham-nafas bo‘lib yashashi diniy-ma’naviy totuvlikning nodir timsoli va barcha din vakillariga nisbatan bag‘rikenglikning eng yaxshi namunasi deb hisoblanishiga arzigulikdir”.

Islom Karimov

O‘zbekiston jahonga milliy totuvlik va bag‘rikenglik o‘lkasi sifatida tanilgan. Bunday olijanob qadriyatga tashqaridan soya solmoqchi bo‘lganlar dog‘da qoldi. O‘zbekistonda 130 dan ortiq millat va elat vakillarining ahil bir oila misoli yashashi tabiiy holga aylangan. Shuning uchun ham biror sabab bilan bu oilani tark etganlar keyinchalik afsus-nadomat chekadi, bu yerda o‘tgan yaxshi kunlarini eslab minnatdorchilik bildirishni ham kanda qilishmaydi.

Diniy bag‘rikenglik – xilma-xil diniy e’tiqodda bo‘lgan kishilarning olijanob g‘oya va niyatlar yo‘lida hamkor va hamjihat bo‘lib yashashi, kishilik jamiyati ravnaqi yo‘lida xizmat qilishini bildiradi. Qadimdan diyorimizda buddaviylik, zardushtiylik, nasroniylik, yahudiylik, Islom dinlari tarqalgan bo‘lib, aslo bir-biriga daxl qilmagan. Shaharlarimizda masjid, cherkov, sinagogalar yonma-yon faoliyat ko‘rsatgan. Ularda turli millat, elat va dinlarga mansub bo‘lgan, qavmlar o‘z diniy amallarini emin-erkin ado etgan. Yurtimiz tarixining eng murakkab, ziddiyatli, og‘ir davrlarida ham mavjud din vakillari orasida diniy sabablarga ko‘ra mojarolar yuzaga

chiqmagan. Bu esa diyorimiz xalqlarining diniy bag‘rikenglik borasida yuksak tarbiyaga ega bo‘lganligidan dalolat beradi. Hozirda yurtimizda turli diniy konfessiya tashkilotlari faoliyat ko‘rsatmoqda. Ularning diniy marosimlarni o‘tkazishlari va mamlakatimiz hayotida faol ishtirok etishlari uchun huquqiy asoslar yaratilgan. Bunga O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va “Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to‘g‘risida”gi qonun misoldir.

Respublikamizda Islom dini bilan bir qatorda 16 ta diniy konfessiya erkin faoliyat olib bormoqda. 1995-yilning oktabrida mintaqamizda ilk bor Toshkent shahrida “Bir samo ostida” shiori bilan o‘tkazilgan xalqaro musulmon-nasroniy konferensiyasi fikrimiz dalilidir. Bugungi kunda bu go‘ya yo‘lida nafaqat din ahli, balki jamiyatning barcha a‘zolari hamkorligi talab etilmoqda.

Mustaqillikka erishilgandan so‘ng davlatimizda dinlararo munosabatlarni mustahkamlashga alohida e‘tibor berib kelinmoqda. Hozirgi kunda yurt ravnaqi yo‘lida turli dinga e‘tiqod qiluvchi fuqarolar birgalikda harakat qilishmoqda. O‘zbekistonda Islomdan boshqa din vakillarining fuqarolik va diniy erkinlik borasidagi huquqlarini himoya etishga ham e‘tibor qaratilmoqda. Boshqa dinlarga mansub kishilarning qadriyatlarini hurmat qilishga, ular o‘z ibodatlarini bemalol amalga oshirishlari uchun sharoit yaratishga, dinlararo va millatlararo hamjihatlikni yanada mustahkamlashga alohida e‘tibor berilmoqda. Konstitutsiyamizning 18-moddasida “O‘zbekiston Respublikasida barcha fuqarolar bir xil huquq va erkinliklarga ega bo‘lib, jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e‘tiqodi, shaxsi va ijtimoiy mavqeyidan qat’i nazar qonun oldida tengdirlar” deb belgilab qo‘yilgan. 31-moddasida esa: “Hamma uchun vijdon erkinligi kafolatlanadi. Har bir inson xohlagan diniga e‘tiqod qilish yoki hech qaysi dinga e‘tiqod qilmaslik huquqiga ega. Diniy qarashlarni majburan singdirishga yo‘l qo‘yilmaydi”, deyiladi. Bu moddalar yurtimizdagi e‘tiqod erkinligi masalasini to‘laqonli aks ettirgan.

Yurtboshimiz Islom Karimov imom-xatiblar haqida shunday deganlar: “Imomlar har doim xalq ichida bo‘lib, buyuk ajdodlarimizning boy ilmiy va ma’naviy meroslarini, muborak Islom dinining asl mazmun-mohiyatini, Qur’oni karimdagi yuksak g‘oyalarni, ayniqsa, aqidaviy masalalarni chin ma’noda keng xalq ommasi ongi va qalbiga to‘g‘ri holda yetkazadigan, ularni hidoyat yo‘llariga boshlaydigan mas’ul kishilardir”.

Hozirgi taraqqiyot davrida xalq orasida xizmat qilayotgan barcha imomlar yangiliklardan vaqtida xabardor bo‘lishlari va ilmlarini muttasil ravishda boyitishlari lozimdir.

Mamlakatimizda diniy bag‘rikenglik g‘oyalarini ilgari surishda diniy soha xodimlarining o‘rni beqiyos. Yurtimizda din peshvolari va imom-xatiblarning har tomonlama namunali bo‘lishlari va aholining ma’naviy ehtiyojlarini qondirish borasida juda ko‘p ishlar qilinmoqda. Shayx Abdulaziz Mansur hazratlari imom-xatiblar haqida quyidagi fikrlarini aytadilar:

“Mo‘min-musulmonlar uchun imom-xatibning har bir so‘zi va ishi ibratdir. Shuning uchun imomlar jamoat joylarida xalq ichida namuna bo‘lishlari lozim. Oddiy odamda har qancha kamchilik bo‘lsa, boshqalar unga katta e’tibor bermaydi. Lekin imomlarda ozgina nuqson sezilsa, odamlar ko‘nglida “bu imom ommani bir ishga da’vat qilar ekanu, o‘zi boshqa ishni qilar ekan”, degan shubha paydo bo‘ladi. Shuning uchun imom-xatiblar barcha yaxshi ishlarda namuna bo‘lishlari va kamtarlik, saxiylik, xususan, diniy bag‘rikenglik kabi fazilatlarga ega bo‘lishlari lozim”.

Hidoyatni tarannum etuvchi, odamlarni halollik, poklik, tinchlik, do‘stlik va bag‘rikenglikka da’vat etuvchi imom-xatiblarga jiddiy mas’uliyat yuklanadi. Avvalambor, imom odamlarga har bir sohada namuna va ibrat bo‘la oladigan, nafaqat diniy, balki dunyoviy bilimlarga ega inson bo‘lishi lozim. Odamlar oq-qorani ajratishda imom-xatiblardan maslahat so‘rashadi. Imom-xatiblarning jamiyatimizda o‘zlariga munosib obro‘-e’tibori bo‘lgani uchun ularning pand-nasihatlari va mav’izalari xalqimizning ma’naviyatini yuksaltirishga xizmat qiladi.

2013-yil 31-avgust kuni Shahidlar xotirasi maydonidagi uchrashuvda Yurtboshimiz mamlakatimizda diniy bagʻri-kenglikni asrab-avaylashda diniy soha xodimlarining xizmati va ular oldidagi dolzarb vazifalar yuzasidan qimmatli koʻrsatmalar berganalari ham bejiz emas. Xalqimizning diniy qarashlarini himoya qilishda, ularni turli yot buzgʻunchi gʻoyalardan saqlashda imomlarning oʻrni katta. Ular turli mamlakatlarda boʻlayotgan ixtiloflar, qurolli toʻqnashuvlarning asl sabablari, Islom dini niqobi ostidagi xunrezliklar, ularning oldini olish yoʻllarini chuqur oʻzlashtirishi lozim. Prezidentimiz tashabbuslari bilan imomlarning bilim va malakalarini oshirish maqsadida tashkil etilgan Imom Buxoriy xalqaro markazi bu borada alohida ahamiyatga ega. Imon-eʼtiqodning toʻgʻriligi yurt tinchligi garovidir. Shuning uchun ham bu borada ulamolar va imom-xatiblarga nihoyatda katta masʼuliyat yuklangan.

Alloh taolo Kalomi sharifda ilmning naqadar ulugʻ ekanligi haqida qator oyatlarni nozil qilgan. Jumladan, “Ayting, biladiganlar bilan bilmaydiganlar teng boʻlurmi?!” (*Zumar*, 9) oyatining mazmunini tafakkur qilsak, jamiyatda ilm ahli, imom-xatiblarning oʻrni katta ekanini tushunamiz. Imom odil, qalbi pok, xalqi va vataniga fidoyi xizmat qiladigan, ilm sohibi boʻlishi lozim. Imomlik lavozim yoki mansab emas, u yuksak va masʼuliyatli martabadir. Ulamolar oʻzlari taʼlif etgan kitoblarida imomlik masalasiga turlicha taʼrif berishgan. Shu jumladan, “Abulhasan Ali ibn Muhammad Movardiy fikricha: “Barcha kishilar imomning fikrini qoʻllab-quvvatlaydi. Shu tariqa imomlik ularga bir poydevor kabi boʻladiki, elu yurt va din qoidalari oʻsha poydevor asosida barqarorlikka erishadi”.

Xalqni turli gʻoyaviy va mafkuraviy tahdidlardan himoyalashda diniy soha xodimlarining asosiy vazifalari deb quyidagilarni koʻrsatish mumkin:

– Agar eʼtiqod mutaassiblikka qurilgan, irqiy, millatchilik, tor siyosiy va iqtisodiy manfaatlar bilan cheklangan boʻlsa, buzgʻunchilik, beqarorlikka xizmat qilishini, rivojlanishga toʻsiq boʻlishini aholiga tushuntirish;

– Taraqqiyot, hurlikka yetaklovchi ishonch va e’tiqod bilan buzg’unchi, aldamchi, adashtiruvchi, yolg’on g’oylarni farqlay bilish;

– G’arazli maqsadlarni amalga oshirishda hech narsadan tap tortmaydigan kimsalarning qilmishlarini, hatto Alloh Kalomi va hadisi shariflarni ham o’z egri yo’llariga moslab talqin qilishdek qabih ishlarini fosh etish. Bunda Payg’ambarimiz (sollallohu alayhi va sallam)ning: “Kim mening nomimdan qasddan yolg’on gapirsa, o’ziga do’zaxdan joy hozirlab olaversin”, degan gaplari dastak bo’lishi lozim;

– Yoshlarni yot ta’sirlarga berilib ketishdan asrash uchun ularda sof islomiy ko’nikma hosil qilishga harakat qilish;

– Din dushmanlari Islom dinining ravnaqi va yurtimiz tinchligini noto’g’ri talqin etib, o’zlarining botil aqidalarini va puch g’oyalarini turli saytlar orqali jozibali qilib ko’rsatishga urinayotganlari, maqsadlari odamlarni to’g’ri yo’ldan urish ekanini fosh qilib berish. Shuningdek, g’animlar tanlagan ushbu zalolat yo’li nimasi bilan e’tiqodimizga xavfli ekani, bugungi tinch hayotimizga raxna solishni aniq dalillar asosida keng jamoatchilikka yetkazish;

– Musulmonni nafaqat kofirlikda ayblash, balki uni haqoratlash ham og’ir gunoh ekanini aholiga tushuntirish;

– Johillar yolg’oniga uchib o’zini-o’zi portlatish shahidlik emas, balki o’z joniga qasd qilishdek gunoh amal ekani, bu bilan begunoh odamlarning hayotiga zomin bo’lishdek katta gunoh ham zimmaga tushishini anglatish lozim;

– Ayrim firqa a’zolari o’zlariga ergashganlarni hayotdan bezdirib, din shunga buyurgan deb buzg’unchilik qilishga undashini jonli misollar bilan izohlash;

– Yoshlarda botil fikr va ta’limotlarga qarshi raddiya bera olish qobiliyatini shakllantirish darkor. Buning uchun “ahli sunna va jamoa” e’tiqodining haqligini va o’zgarmaydigan mazhabligini keng ma’noda tushuntirish kerak;

– Vatanimiz ravnaqini ko’ra olmaydigan kimsalar mafkurasi ostida ularning qabih niyatlari yotganini fosh qilish

orqali xalqimizni ahillikka, birdamlikka chaqirish va bunda Alloh taoloning: **“Ezgulik va taqvo yo‘lida hamkorlik qilingiz, gunoh va adovat yo‘lida hamkorlik qilmangiz”** (*Moida, 2*) mazmunidagi oyati karimasiga muvofiq yashash kerakligini uqtirish;

– Internet saytlari va xorijiy ommaviy axborot vositalarida avj olayotgan holat – qarama-qarshiliklarni yuzaga keltirish, kishilar orasiga fitna-nifoq solish ulkan gunoh ekanini anglatish;

– Missionerlik va prozelit (o‘z dinidan voz kechib, boshqa dinga o‘tgan kishi) nima ekanligi, uning salbiy oqibatlari haqida tushunchaga ega bo‘lish;

Aksariyat dinlarning kelib chiqishi bir, ammo bashariyat turli dinlarga e‘tiqod qiladi, hatto bir xalq, bitta millat turli diniy ta‘limotlarga ergashgan hollar kuzatiladi. Ammo barcha dinlarda ezgulik g‘oyalari ustivordir. Bugun O‘zbekiston diniy bag‘rikenglik va murosa borasida nafaqat mintaqamiz, balki butun dunyoga namuna bo‘lmoqda. Hech shubhasiz, Yurtimizdagi diniy va millatlararo totuvlikni saqlashga oid siyosat, hamjihatlik, bag‘rikenglik muhitiga dunyoning ko‘p mamlakatlari havas qilsa arziydi.

***Rahmonzoda Sarvarjon Muzaffar o‘g‘li,
“Mulla Qirg‘z” o‘rta maxsus
islom bilim yurti 4-kurs talabasi***

ILMDAN BOSHQA NAJOT YO‘Q

Vatanimiz kelajagi, xalqimizning ertangi kuni, mamlakatimizning jahon hamjamiyatidagi obro‘-e‘tibori avvalambor farzandlarimizning unib-o‘rib, ulg‘ayib, qanday inson bo‘lib hayotga kirib borishiga bog‘liqdir. Biz bunday o‘tkir haqiqatni hech qachon unutmasligimiz kerak.

Islom Karimov

1991-yilda milliy mustaqillikka erishish arafasida O‘zbekistonda davlat va jamiyat hayotini demokratiyalash jarayoni boshlandi. Bu jarayon ta‘lim olish, bilim oshirishda katta samarasini ko‘rsatdi. Muhtaram Prezidentimiz biz yoshlar ilmi, ma‘rifatli bo‘lishimiz va bu yo‘lda bor imkoniyatlarni safarbar qilishimiz, qulayliklardan foydalanishimiz uchun shart-sharoitlar yaratib berdi. Hozirgi kunda O‘zbekistonda besh mingdan ortiq ta‘lim, o‘quv muassasalari faoliyat ko‘rsatmoqda. Diniy ta‘lim olishimiz uchun madrasalar va oliygohlar faoliyat yuritmoqda.

Qur‘oni karimning birinchi tushgan vahiyisi “O‘qing! (Ey Muhammad! Butun borliqni) yaratgan zot bo‘lmish Rabbingiz ismi bilan!” deb o‘qishga targ‘ib etgan. Har bir inson bu dunyoda yashashdan maqsadni ilm yo‘li bilan izlashi kerak. Hadisi sharifda Payg‘ambarimiz (sollallohu alayhi va sallam): “Faqat ikki kishiga hasad qilsa bo‘ladi: “Alloh taolo bergan molni haq yo‘liga sarflagan kishiga va Alloh taolo unga bergan ilmu hikmat bilan hukm qilgan va uni o‘rgatgan kishiga”, dedilar. Inson boshqalardan balandroq bo‘lishni xohlashi tabiiydir. Biroq ilmga hasad qilish birovdagi ne‘matning yo‘qolishini xohlash emas, balki o‘z ilmining ham ziyoda bo‘lishini niyat qilish bilan bog‘liq bo‘-

ladi. Hasad paydo bo'lganida uni yengish, yomonligidan qayta bilish fazilat hisoblanadi. Demak, yaxshilikka shoshilish, ilm-ma'rifatli bo'lish uchun inson bir-biri bilan musobaqalashishi kerak. Hadisi sharifda Payg'ambarimiz (sollallohu alayhi va sallam): "Ilm talab qilishlik har bir erkak va ayol uchun farz" deb ta'kidlanganlar. Alloh taolo: **"Alloh sizlardan imon keltirganlarning va ilmga berilganlarning darajalarini ko'tarur"**, deb marhamat qiladi. Demak, bu borada belni mahkam bog'lab, ilm olishga harakat qilish zarurdir. Chunki inson dunyoda faqat ilm bilangina najotga erishadi. Shu o'rinda Prezidentimiz I.Karimovning "Aql, bilim, fan, ijod, haqiqatga intilish ma'naviyatning yana bir qirrasi", degan gaplari yodga tushadi. Ko'rinib turibdiki, ma'naviyatli bo'lish uchun eng avvalo insonga ilm kerak bo'lar ekan, chunki ma'naviyatni anglash uchun ham ilm kerak bo'ladi.

Ilm ming yillar davomida aqliy mehnat va amaliy faoliyat sifatida namoyon bo'lgan. Hozirgi kunda har bir sohada bilim olish uchun shart-sharoitlar yaratilmoqda. Biz bu sharoitlardan unumli foydalanishimiz va el-yurtga munosib farzand bo'lishimiz lozim. Agar biz bu imkoniyatlardan foydalanmasak, beparvolik qilsak, chetdan kelgan ommaviy madaniyatga ko'r-ko'rona berilsak, yo'ldan og'ib ketishimiz mumkin. Ayniqsa, bugungi kunda xalqaro maydonda turli siyosiy kuchlarning milliy va strategik rejalariga erishish uchun, erkinlik va demokratiyani olg'a siljitish niqobi ostida amalga oshirayotgan uzoqni ko'zlagan siyosati asl mohiyati va maqsadlarini o'z vaqtida sezish, anglash katta ahamiyat kasb etmoqda. "Barchamizga ayon bo'lishi kerakki, qayerdagi beparvolik va loqaydlik hukm sursa, eng dolzarb masalalar o'zibo'larchilikka tashlab qo'yilsa, o'sha yerda ma'naviyat eng ojiz va zaif nuqtaga aylanadi. Va aksincha – qayerda hushyorlik va jonkuyarlik, yuksak aql-idrok va tafakkur hukmron bo'lsa o'sha yerda ma'naviyat qudratli kuchga aylanadi", deya ta'kidlagan Prezidentimiz. Ayrim qudratli davlatlar dunyo yoshlariga o'zining g'arazli niyatlarini sing-

dirishga urinayotgani hammamizga ayon. Ana shunday vaziyatni hisobga olgan holda yana va yana xalqimizning, yoshlarimizning ma'naviy olamini bunday tahdidlardan asrash, ular haqida xolis va mustaqil fikrga ega bo'lish bugungi kunning dolzarb vazifasi desak, xato bo'lmaydi. Qur'oni karimda Alloh taolo marhamat qiladi: **“Kimni Alloh hidoyat qilsa, bas, uning uchun biror yo'ldan ozdiruvchi bo'lmas. Alloh qudratli va (dushmandan) intiqom oluvchi emasmi?”**. Demak, biz ilm olish yo'lida turli g'oya va mafkuralar domiga tushib qolmaslikka harakat qilishimiz kerak. O'z-o'zidan ravshanki, bugungi zamon voqelikka ochiq ko'z bilan real va hushyor qarashni, jahonda va yon-atrofimizda tobora kuchayib borayotgan ma'naviy tahdid-xatarlarni to'g'ri baholab, ulardan tegishli xulosa va saboqlar chiqarib yashashni talab etmoqda. Bir mulohaza qilsak, tinch diyorumizda ta'lim olishimiz uchun imkoniyatlar juda ko'p. Hozirgi kunda ba'zi davlatlarda yoshlar ilm olish u yoqda tursin, osoyishta hayotga zor, hattoki Misr va Suriyada urush tufayli ota-onalar farzandlarini ko'chaga ham chiqarishmayapti. Shundan ibrat olib, ilm yo'lida noshukrlik, noinsoflik qilmay ta'lim olishimiz lozim. Alloh taolo Ankabut surasi 43-oyatida shunday marhamat qiladi: **“Ushbu misollarni Biz odamlar (ibrat olishlari) uchun ayturmiz. (Lekin) ularni faqat olimlarga anglaydilar”**. Oyatda kelganidek, bu voqealardan faqat olimlar, ma'rifatli kishilarga to'g'ri xulosa oladilar. Ta'lim olish jarayonida eng birinchi talab qilinadigani niyatni to'g'ri qilish. Buyuk ma'rifatparvar bobomiz Abdulla Avloniyning “Tarbiya biz uchun yo hayot, yo mamot, yo najot, yo halokat, yo saodat, yo falokat masalasidir” degan chuqur ma'noli so'zlarni eslaylik. Bu so'zlar o'tgan asr boshida qanchalik muhim bo'lgan bo'lsa, hozirgi kunda ham eng dolzarb masala bo'lib qolmoqda. Nega deganda sobiq tuzumdan meros qolgan maorif tizimining eng noma'qul tomoni shunda ediki, unda o'quv jarayonida o'quvchi va talabalarning mustaqil fikrlashiga yo'l qo'yilmas edi. Aksariyat yoshlar ta'lim olish, malaka oshirish o'rniga diplomli bo'lishni

o'ylar edi. Kalomi sharifda Alloh taolo: «**Ayting, “biladiganlar bilan bilmaydiganlar teng bo'lurmi?” Darhaqiqat, faqat aql egalarigina eslatma olurlar**»²³, deya marhamat qiladi. Ko'pgina xatoliklar ilmsizlik tufayli yuzaga keladi. Shunday ekan biz yoshlar ilm olib, shu ilmimizga amal qilib, qanday sohada bo'lmasin yurtimiz rivojiga o'z hissamizni qo'shishimiz zarur vazifalardandir.

Tarixiy ma'lumotlarga ko'ra, tabiiy fanlar olimlari o'rta asrlarda Yevropada din peshvolari tarafidan qattiq ta'qib qilinganlar. O'sha vaqtda din peshvolari va cherkov qarashlariga to'g'ri kelmagan fikrlarni aytgan olimlar va mutafakkirlarni sud qilish uchun alohida hay'atlar tuzilgan. Shunday yo'sinda qadimda ilm olish qiyin kechgan. Hozirgi sharoitda ilm olishga o'zimizda rag'bat uyg'otishimiz kerak. Ilmni nur kabi deb bejiz aytishmagan, chunki ilm insonni turli to'siqlardan olib o'tadi. Har bir ongli insonning oliy maqsadi – jannat. Ilm talab qilish esa, hadisda aytilishicha, inshoalloh, jannatning yo'liga tushishdir. Ilm yo'lida yurgan odam axiyri jannat eshigi oldidan chiqadi, inshoalloh.

Shunday qilib, jahonda kechayotgan bo'hronlardan faqatgina ilm orqali to'g'ri yechim topishimiz mumkin. Ilm-ma'rifat bilan yurtimiz ravnaqiga, O'zbekiston dunyoda eng rivojlangan davlatlardan bo'lishiga o'z hissamizni qo'shishimiz darkor.

***Shukurullo MULLAJONOV,
“Imom Faxriddin ar-Roziy”
o'rta maxsus islom bilim
yurti 3-kurs talabasi***

²³ Zumar surasi, 9-oyat

BAG‘RIKENGLIK TIMSOLLARI

O‘zbekiston diyori azal-azaldan turli dinlarga e’tiqod qiluvchi ko‘p millatli o‘lka sifatida boshqa yurtlardan ajralib turgan. Yurtimizda zardushtiylik, yahudiylik, xristianlik va Islom diniga e’tiqod qiluvchi odamlar do‘st-birodarlikda, emin-erkin yashab kelganlar. Tarixiy manbalarda ta’kidlanishicha, yurtimiz hududida diniy sabab bois nizolar bo‘lmaganligi xalqimizning diniy bag‘rikenglik borasida boy tajribaga ega ekanidan dalolat beradi. Tarixiy jarayonlar bu zaminda tom ma’nodagi bag‘rikenglik tamoyillarining barqaror shakllangani, buning natijasida tinch-osuda hayot, ilmiy-ma’rifiy yuksalish, taraqqiyot ta’minlanganligini ko‘rsatadi.

Diniy bag‘rikenglik Islomning avvalidan boshlab turli din vakillarini o‘z soyasi ostida birlashtirgan, desak mubolag‘a qilmagan bo‘lamiz. Millatimiz jonkuyari Alixonto‘ra Sog‘uniy hazratlarining “Tarixi Muhammadiya” asarida Rasululloh (alayhissalom) Madina yahudiylari bilan tinch-totuv yashaganliklari, ular bilan oldi-berdi qilib, hadyalar qabul qilganliklari, Habashiston podshosi yuborgan nasoro elchilarining hurmatini joyiga qo‘yib, o‘zlari xizmat qilib mehmon qilganlari bayon etilgan. Yana tarixdan ma’lumki, masihiylar Buyuk Yoan kanisasida musulmonlar ibodat qilishlari uchun binoning yarmini masjidga ajratib berishgan. Musulmonlar ham masihiylarning ibodat qilishlariga xalal berishmagan. Alloh taolo Qur’oni karim (Moida surasi)da shunday marhamat qiladi:

﴿الْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَفِحِينَ وَلَا مُتَّخِذِي

أَخَذَانِ وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ
الْخَسِرِينَ

Oyatni Abu Lays Samarqandiy quyidagicha tafsirlaydi-lar: **“Bugun sizlar uchun pokiza narsalar halol qilindi. Shuningdek, ahli kitoblarning suygan narsalari va taomi sizlar uchun halol va sizlarni suygan narsalaringiz va taomingiz ular uchun haloldir. Zinokorlik va maxfiy o‘ynash qilib olish uchun emas, balki mahrlarini bersangiz, mo‘mina ayollarning iffatlilari va sizlardan oldin kitob berilgan yahudiy va nasorolarning iffatli ayollariga ham uylanishingiz halol qilindi ...”**²⁴.

Diyorimizda yetishib chiqqan allomalarning asarlarida diniy bag‘rikenglik targ‘ib qilingan ko‘plab g‘oyalarni uchra-tamiz. Jumladan, alloma Abu Mansur Moturudiyning “Ta’vi-lotu ahli sunna” asarida “Cherkov va sinagogalarni vayron qilish man etiladi. Shuning uchun ham musulmon o‘lkalarida ular shu davrgacha saqlanib qolgan. Bu masalada ilm ahli orasida ixtilof yo‘qdir”, degan fikrni uchratish mumkin.

Samarqandlik sunan sohibi Imom Dorimiy (roziyallohu anhu)ning “Sunan” asosida butun insoniyatga bag‘rikenglik xususida saboq bo‘ladigan hadisni keltirganlar. Anas (rozi-yallohu anhu)dan rivoyat qilinadi: Payg‘ambarimiz (sollallohu alayhi va sallam) “Sizlardan birortangiz o‘zi yaxshi ko‘rgan (xohlagan) narsani boshqa kishiga ham yaxshi ko‘rmaguni-cha (xohlamagunicha) mo‘min bo‘la olmaydi”²⁵ deya marha-mat qiladilar*. Albatta, musulmon kishi nafaqat o‘ziga yoki musulmonlarga yaxshilikni ravo ko‘radi, balki, boshqa din vakillarining ham tinch-osuda va baxtli bo‘lishini xohlaydi.

Vatandoshimiz Imom Termiziy ham “Sunani Termiziy”da shunga o‘xshash mazmundagi hadisni keltirgan. Rasululloh

²⁴ Tafsiru Samarqandiy. Abu Lays Samarqandiy. Bayrut. Darul kitabul ilmiyya: 2006. B.-414

²⁵ Imom Dorimiy Q., Mahmudov Y., Mansurov T. «Movarounnahr», T.: 2011.B.-87

(sollallohu alayhi va sallam): “Kimki odamlarga tashakkur aytmasa, Allohga ham shukur qilmas”, deb marhamat qildilar²⁶. Haqiqatdan, insonlar bir-birlariga mehr-muhabbat, e’tibor ko’rsatsalar, dunyo tinch, xalqlar baxtli bo’ladilar.

XV asr boshlarida Amir Temur saroyida mehmon bo’lgan Kastiliya elchisining guvohlik berishicha, Temur Samarqandda turli din vakillarini qarshilaydi, ularga iltifot ko’rsatadi hamda xristian diniga e’tiqod qiluvchi mehmonlarning turli iltimoslarini bajarish uchun alohida mas’ul shaxs tayinlaydi. Ular bilan do’stona aloqalarni musthkamlashni tayinlaydi. Amir Temur saltanatiga qarashli barcha hududlar fuqarolariga erkin yashash, dinlari buyurgan hukmlarga, tartiblarga rioya qilish imkonini yaratib qo’ygandi.

Tarixdan ma’lumki, Xorazmshoh Ma’munning ilmiy halqasida turli din va mazhablarga qarashli olimlar yig’ilganda hukmdor ularga: “Xohlagan ilmingizdan bahs etavering. Faqat toifakashlik masalasi qo’zg’almasligi uchun har biringiz o’z diniy kitobingizdan dalil-hujjat keltirmasangiz bo’lgani”, degan edi.

Mustaqillik sharofati bilan O’zbekistonda 130 dan ortiq millat va elat vakillari yashashi uchun qulay sharoitlar yaratilgan bo’lib, Islom, xristian, yahudiy jamoalari hamda boshqa din vakillari tinch, osoyishta va farovon hayot kechirib kelmogda.

Yurtboshimiz Islom Karimov ta’kidlaganlaridek, “Biz dinga qarshi zo’ravonlik bilan kurashish usullari va o’zboshimchalikdan voz kechib, davlat va din o’rtasidagi munosabatlarda qonuniy prinsiplarni to’la tiklash tarafdorimiz..., o’zbek xalqi hamisha, kulfatda ham, quvonchda ham boshqa millat va elatlarga alohida hurmat bilan qarab kelgan, mamlakat xalqlarining qardoshligi va do’stligini muqaddas bilib, ardoqlab kelgan. Bu narsa butun dunyoga ma’lum. Bu biz bebaho

²⁶ S.Mamadaliev. Imom Termiziy. «Movarounnahr» T.: 2011.

deb asraydigan hayotiy qadriyatdir”²⁷. Ushbu fikr yurtimizda diniy bag‘rikenglikka qanchalik e’tibor berilayotganiga yaqqol dalil bo‘la oladi.

Ahror QOSIMOV,
“Muhammad ibn Ahmad al-
Beruniy” o‘rta maxsus islom
bilim yurti 4-kurs talabasi

²⁷ Karimov I. O‘zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida. T.: «O‘zbekiston». 2011. B.-229-230.

MAKKA FATHIDAN KEYIN HIJRAT YO‘Q

Mustaqillikka erishib o‘zligimizni, madaniyatimizni, dinimizni, milliy qadriyatlarimizni, “o‘zbek” degan ulug‘ nomni qaytadan tiklab rivojlanish yo‘liga qadam qo‘ydik. Shular samarasi ila 23 yil mobaynida ko‘plab yutuqlarga erishdik. Lekin bu yutuqlarimizni ko‘ra olmaydigan turli mutaassib kuchlarning borligi ham sir emas. Muqaddas dinimizni niqob qilib, Qur‘on oyatlari va hadislarning asl mohiyatini buzib, noto‘g‘ri talqin qilib, odamlarni hidoyat yo‘lidan adashtirishga urinayotgan buzg‘unchi kuchlarning asl maqsadi jamiyatimizdagi birlikka tahdid solib, ichki parokandalikni keltirib chiqarish ekanini anglash qiyin emas.

Diniy ekstremistik oqimlar va terrorchi tashkilotlar o‘zlarining manfur, g‘arazli niyatlari va xatti-harakatlarini oqlash maqsadida pok dinimiz nomidan turli “fatvolar” berib bu qarashlarga qo‘shilmaganlarni “adashganlar”ga chiqarishmoqda. Bunday kimsalar serquyosh o‘lkamizning tinchligiga turli yo‘llar bilan raxna solib, ko‘zlagan xurujlarini amalga oshirishga harakat qilmoqda. Ular bu yo‘lga asosan yoshlar va ayollarni jalb etishga urinmoqda. Har xil internet saytlaridan foydalanib, u yerda o‘zlariga ergashadigan kishilarni to‘plashga intilishmoqda. Tuzoqqa tushganlarning Islom dini niqobi ostida ongini zaharlammoqda. Bunday guruhlariga qo‘shilib qolganlar, ularning buzuvchi g‘oyalari girdobida g‘arq bo‘lmoqda. Ularning noto‘g‘ri talqindagi “hijrat”, “jihod” kabi tushunchalariga aldanib, qo‘poruvchilik, buzg‘unchilik maqsadida, o‘z vatanidan voz kechishni hijrat bilan bog‘lab, bu safga qo‘shilib qolayotganlar ham yo‘q emas. Hijrat haqida gapiradigan bo‘lsak, Payg‘ambarimiz Muhammad (sollallohu alayhi va sallam)ning “Makka fathidan keyin hijrat yo‘q” degan hadisi shariflari bunday kimsalarga qarshi dastak bo‘la oladi. Bundaylar “jihod” tushunchasini ham o‘zlarining manfaati yo‘lida noto‘g‘ri talqin qilib, “jihod

oltinchi arkon”, “jihod musulmonlarning g‘ayridinlarga qarshi muqaddas urushi” deb uqtirishadi. Aslida diniy istilohga ko‘ra jihodning nafs, shayton va yov bilan kurashishdek uch turi mavjudligi, ularning mazmun-mohiyati haqida obro‘li manbalarda yetarlicha tushuntirish berilgan. Ammo diniy ekstremistik harakatlar ushbu tushunchaga xos bo‘lmagan mazmun berishga intilmoqdalar.

Islom – insonparvar din. Shuning uchun biz dinimizni turli buzg‘unchi kuchlarning g‘oyaviy-aqidaviy xurujlaridan himoya qilishimiz, Islomdan niqob sifatida foydalanayotgan kimsalarga qarshi g‘oyaviy kurash olib bormoqligimiz zarur. Prezidentimiz ta’kidlaganlaridek “...diniy ilmlarning tarixan eng yuqori bosqichga ko‘tarilishida, ona yurtimizda tug‘ilib kamolga yetgan ulug‘ allomalarning xizmatlari beqiyos ekani bizga g‘urur va iftoxor bag‘ishlaydi”.

Ma’lumki, shariat ahkomlari Alloh taoloning kalomi, uning payg‘ambarlari, rasullari sunnatlari bilan sobit bo‘ladi. Boshqa hech kim biror bir sababga ko‘ra bu ishni amalga oshirishi, shar’iy amallarni joriy qilishi mumkin emas. Payg‘ambarimiz Muhammad Mustafo (sollallohu alayhi va sallam) o‘z ummatlariga doimo yengillik, osonlik istab kelgan. Shunday bo‘lsa-da, diniy ekstremistik oqimlar o‘zlarining noan‘naviy g‘oyalari bilan dinimizni qiyinlashtirishga va undan bezdirishga urinishmoqda. Vaholanki, Rasululloh (sollallohu alayhi va sallam) hadisi shariflarida: “Osonlashtiring, qiyin qilib qo‘ymanglar, yaxshi xabarlarni yetkazinglar (dindan) nafratlantirib qo‘ymanglar” (Imom Muslim) va boshqa bir hadisda esa “Osonlashtiring, qiyinlashtirmang, qiziqting, bezdirmang” (Imom Buxoriy va Imom Muslim) deb marhamat qilganlar.

Qolaversa, Alloh taolo: “Alloh sizlarga (shariat ahkomlarini) yengillatishni xohlaydi. Axir inson zaif yaratilganda!” (Niso, 28) deb marhamat qiladi.

Yirik islohotchi olim, faylasuf Imom G‘azzoliy aytadilar: “Diniy mataassiblar dindan foydalangan holda kishilarga

hujum qiladigan katta qaroqchilardir”. Payg‘ambarimiz (sol-lallohu alayhi va sallam) davrida musulmonlar bilan Makka mushriklari o‘rtasida kechgan mojarolar, jangu jadallar Qur’on oyatlari va hadislarda aks ettirilgan. Bular ekstremistik ruhdagi kishilarda kuchli taassurot qoldirib, ular o‘zlarining tinch aholi, konstitutsiyaviy tuzumga qarshi buzg‘unchilik faoliyatlarini go‘yo kofir va mushriklarga qarshi muqaddas jang bilan qiyoslaydilar.

Vaholanki, Payg‘ambarimiz (alayhissalom) mushriklar bilan qilgan janglarining o‘ziga xos sabab va omillari bor edi. Payg‘ambarimiz (sol-lallohu alayhi va sallam)ga Alloh tarafidan vahiy orqali ko‘rsatmalar berib turilgan. Masalan, Niso surasining 90-oyatida: **“Agar sizlardan chetlanib, sizlarga qarshi jang qilmay, sulhni taklif qilsalar, Alloh sizlarga ular uzra** (qarshi chiqishga) **yo‘l bermaydi”** degan ko‘rsatma berilgan.

Hozirda esa diniy ma’lumoti ham, dunyoviy va siyosiy saviyasi ham past darajada bo‘lgan ba’zi oqim peshvolari o‘zlaricha shar’iy fatvo berish, jihad e’lon qilish kabilarga jur’at qilyaptilar. Diniy ekstremistik oqimlar vakillari o‘zlarining g‘arazli maqsadlari yo‘lida, birinchidan, Qur’on oyatlari mazmunini buzib talqin qiladilar. Ikkinchidan, aniq bir tarixiy sharoit, voqea bilan bog‘liq holda vahiy orqali nozil qilingan va uchinchidan, hukmi bekor qilingan – mansux oyatlarni bugungi, o‘zgargan tarixiy sharoitga tatbiq qilishga va shu yo‘l bilan o‘z harakatlarini go‘yoki, oqlashga intiladilar. Xususan, “Hizbut-tahrir” faqat islomiy qoidalar ustuvorligini qaror toptirish uchun kurash olib boradi. Dinlararo adovatni targ‘ib qiladi, dini, e’tiqodidan qat’i nazar, fuqarolarning qonun oldidagi tengligi tamoyilini rad etadi, millatlararo totuvlikka raxna soladi. Shu bilan birga, xalifalikni tuzishni maqsad qilib qo‘ygan bu guruh, o‘z mohiyatiga ko‘ra Respublikamiz suvereniteti, hududiy yaxlitligiga tajovuz qilishini ham yoddan chiqarmaslik zarur. Bunday harakatlar esa barcha davrlarda va barcha ulamolar tomonidan qoralanib, buzg‘unchilik sifatida

baholangan.

Fikr yuritaylik, unday shaxslarning asl maqsadi dinni yuksaltirish emas, aksincha, uni yo'q qilish ekanini unutmaylik.

Prezidentimiz ta'biri bilan aytganda, "Muqaddas Islom dinimizni pok saqlash va uni turli xil g'arazli xuruj va hamlalardan, tuhmat va bo'htonlardan himoya qilish, uning asl mohiyatini unib-o'sib kelayotgan yosh avlodimizga to'g'ri tushuntirish, Islom madaniyatining ezgu g'oyalarini keng targ'ib etish vazifasi hamon dolzarb bo'lib qolmoqda".

Inson dunyoga kelibdiki, orzu-umidlar bilan yashaydi. Orzulari ro'yobga chiqqan kishi esa albatta shukr qilishi kerak. Bugungi kunda turli xil axborot vositalari va internet saytlari yordamida bir qator arab mamlakatlarida sodir etilgan xunrezlik, norozilik namoyishlari haqida ko'plab maqolalar e'lon qilinmoqda. Bunday maqolalarni o'qib, mamlakatimizda amalga oshirilayotgan tub islohotlar o'z natijasini berayotganiga har bir fuqaro, yoshu qari birdam bo'lib yurt tinchligi uchun bor kuch-g'ayrati bilan mehnat qilayotganiga yana bir karra shukr qilasan kishi. "Mustaqillik bizga nima berdi?" degan savolga javoban ozodlik, diniy erkinlik, katta imkoniyatlar berdi, deb baralla aytishga haqlimiz. Albatta, bu ne'matlarning qadriga yetib, shukrini qilishimiz lozimdir.

Zakariyo ORZIQULOV,
"Imom Faxriddin ar-Roziy"
o'rta maxsus islom bilim
yurti 3-kurs talabasi

ЎЗГА ДИН ВАКИЛЛАРИГА ЭҲТИРОМ

Юртимиз ҳудудида қадим даврлардан этник ва диний хилма-хилликка ҳурмат билан қараб келинган. “Минг йиллар мобайнида, – деб ёзади Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримов, – Марказий Осиё ғоят хилма-хил динлар, маданиятлар ва турмуш тарзлари туташган ва ўзаро тинч-тотув яшаган марказ бўлиб келди. Этник сабр-тоқат ва бағрикенглик ҳаёт бўронларидан омон қолиш ҳамда ривожланиш учун зарур табиий меъёрларга айланди. Диний бағрикенглик ҳамиша диний заминдаги адоватга қарши ўзига хос қалқон вазифасини ўтаган. У турли эътиқодларнинг бир замон ва маконда биргаликда мавжуд бўлишига, уларнинг ташувчилари ўртасидаги ҳамкорлик ва ҳамжиҳатликнинг шаклланишига йўл очган”.

Ҳақиқатан, асрлар давомида йирик шаҳарларимизда масжид, черков ва синагогалар фаолият кўрсатиб, турли миллат ва динга мансуб қавмлар ўз диний амалларини эркин адо этиб келганлар. Тарихимизнинг энг мураккаб, оғир даврларида ҳам улар ўртасида диний асосда можаролар бўлмагани халқимизнинг диний бағрикенглик борасида катта тажриба тўплаганидан далолат беради.

Ўзга халқлар тили, урф-одатлари ва анъаналарига чуқур ҳурмат, уларнинг ўзлигини сақлаб қолиш, маданий-маърифий эҳтиёжларини рўёбга чиқаришга имконият яратиш ва ҳар томонлама ёрдам кўрсатиш бағрикенгликнинг ёрқин хусусиятларидандир. Айнан мана шундай бағрикенглик, сабр-бардошлилик маданиятимизнинг бе-назир намуналарини сақлаб қолиш, асрлар синовидан олиб ўтиш, камол топтириш ҳамда ўзга маданиятларнинг аҳамиятли натижалари билан бойитишга шароит яратди.

IX асрдан бошлаб ҳозирги Ўзбекистон ҳудудида Ислом дини сунний йўналишининг ҳанафий мазҳаби қарор топди. Албатта, бу бежиз эмас. Зеро, Имом Аъзам маз-

ҳаби ўзга динлар ва маҳаллий урф-одатларга эркинлик бериши билан ажралиб туради. Ҳанафийлик таълимотини такомилга етказган ватандошларимиз – Имом Мотуридий, Абул-Муъин ан-Насафий ва ал-Марғиноний каби алломалар мусулмонлар орасидаги ғоявий тарафкашликка барҳам бериш, Ислом динининг “аҳли сунна ва жамоа” йўли барқарор бўлиб қолишига катта ҳисса қўшдилар.

Диёримиздан етишиб чиққан алломаларнинг асарларида диний бағрикенглик билан боғлиқ қадриятларни тарғиб қилувчи ғоялар кенг ёритиб берилган. Буюк аллома, мотуридия ақидавий йўналиши асосчиси Абу Мансур ал-Мотуридийнинг асарларида баён этилган бағрикенглик ғоялари бунга мисол бўла олади. Жумладан, Мотуридий Қуръони карим оятларининг тафсирига бағишланган, Ислом оламида кенг танилган “Таъвилот аҳли сунна” асарида Ҳаж сураси 40-оят тафсирида: “Черков ва синагогаларни вайрон этиш ман қилинади. Шунинг учун ҳам, мусулмонлар юртида шу давргача улар бузилмай сақланиб қолган. Бу масалада аҳли илм орасида ихтилоф йўқдир”, деб қатъий таъкидлайди.

Самарқандлик фақиҳ, муфасссир Абу Лайс Самарқандий ўзининг “Баҳр ал улум” тафсир китобида “Мумтаҳана” сурасининг 8–9-оятлари шарҳида “Дин тўғрисида сизлар билан урушмаган ва сизларни ўз юртингиздан (ҳайдаб) чиқармаган кимсаларга нисбатан яхшилик қилишингиз ва уларга адолатли бўлишингиздан Аллоҳ сизларни қайтармас. Албатта, Аллоҳ адолатли кишиларни севар. Аллоҳ фақат сизларни дин тўғрисида сизлар билан урушган ва сизларни ўз юртингиздан (ҳайдаб) чиқарган ҳамда сизларни ҳайдаб чиқаришда бир-бирларига ёрдамлашган кимсалар билан дўстлашингиздан қайтарур. Кимки улар билан дўстлашса, бас, ана ўшалар айнан золим кимсалардир”, деб ёзади.

Мовароуннаҳрлик яна бир машҳур фақиҳ, муфасссир Абул Баракот ан-Насафий “Мадорик ат танзил” асарида

мазкур оятларни “�ўзга дин вакилларига эҳтиром кўрсатинг ҳамда уларга сўзда ва амалда яхшилик қилинг”, деб шарҳлайди.

Мусулмон мамлакатларида яшаб бошқа динга эътиқод қилувчилар “зиммий”лар деб аталиб, шариат ҳукми бўйича уларнинг барча моддий ва маънавий ҳуқуқлари, яъни мол-мулки, ҳаёти, диний эътиқоди, урф-одатлари, тили, маданий меросининг дахлсизлиги мусулмонлар зиммасида бўлган. Шу туфайли ўрта асрлардаёқ мусулмон халқлари, жумладан, диёримизда яшовчи халқлар ҳам диний муроса ва бағрикенгликнинг ҳуқуқий асосларни ишлаб чиқиб, ҳаётга татбиқ этганлар.

Бунинг исботи сифатида Ислом фикҳининг энг нуфузли асосчиси, ватандошимиз Бурҳониддин Марғиновийнинг ўрта асрлардан буён Ислом қонунчилигида энг мўътабар манба ҳисобланувчи “Ҳидоя” асаридан айрим фикрларни келтирамиз: “Чунончи Исломнинг бешта фарзидан бири бўлган закотни олишга Ислом динига эътиқод қилувчилар ҳақли деб ҳукм чиқарилган бўлса, бошқа динга эътиқод қилувчилар ичида ҳам моддий ёрдамга муҳтож кишиларга хайр-эҳсон, садақанинг бошқа ҳамма турлари берилиши мумкин, деб ҳукм чиқарилади. Бунинг далили Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва салам) нинг: “Барча дин аҳлларига садақа бераверинглар”, деган ҳадисларидир”.

Юқорида баён қилинган фикр-мулоҳазаларни ҳамда юртимиз мутафаккирларининг асарларидан келтирилган маълумотларни умумлаштирган ҳолда қуйидаги хулосага келиш мумкин: мамлакатимиз том маънода диний бағрикенгликнинг тарихий меросҳўри сифатида жаҳон ҳамжамиятида эътироф этилмоқда. Зеро, юртимизда доимо диний бағрикенглик ғояси илгари сурилган. Хусусан, диёримизда етишиб чиққан Замахшарий, Марғиновий, Мотуридийдек буюк алломаларнинг асарларида ўз аксини топган диний бағрикенглик ғояси шу заминда яшовчи

турли эътиқодга мансуб халқларнинг юрт фаровонлиги йўлидаги интилишларини таъминловчи муҳим омил бўлиб келганлиги таъкидланади.

Хумоюн НОДИРОВ,
“Хожа Бухорий” ўрта
махсус ислом билим
юрти 3-курс талабаси

ИСЛОМДА ЎЗГА ДИН ВАКИЛЛАРИГА МУНОСАБАТ

Миллатлараро муносабатлар ва диний бағрикенглик ғояларини йўлга қўйишда Ўзбекистон ўзига хос бой тажрибага эга. Бунда ўзликни англаш ва ифтихор туйғуларини тарбиялаш, миллатларнинг тили, маданияти ва урф-одатларини асраб-авайлаш билангина чекланмасдан, мамлакатдаги барча миллатларнинг умумий бирдамлигига, улар эътиқод қилаётган динларда бағрикенгликни мустаҳкамлашга ва бир ғоя атрофида жипслашишга эришиш тамойилига амал қилиш зарур.

Глобаллашувнинг мамлакатлар иқтисодий сиёсати ва маънавиятига кўрсатиши мумкин бўлган ижобий ва салбий таъсири Ҳиндистоннинг машҳур давлат арбоби Маҳатма Гандининг қуйидаги сўзларида яхши ифодаланган: «Мен уйимнинг дераза ва эшикларини доим маҳкам беркитиб ўтира олмайман, чунки уйимга тоза ҳаво кириб туриши керак. Шу билан бирга, очилган эшик ва деразаларимдан кираётган ҳаво довул бўлиб уйимни ағдар-тўнтар қилиб ташлаши, ўзимни эса йиқитиб юборишини ҳам истамайман».

Қуръони карим ва ҳадиси шарифларда бошқа дин вакиллари билан ҳамжиҳат бўлиб яшашга тарғиб қилинади: **“Эй инсонлар! Дарҳақиқат, Биз сизларни бир эркак (Одам) ва бир аёл (Ҳавво)дан яратдик ҳамда бир-бирларингиз билан танишишингиз учун сизларни (турли-туман) халқлар ва қабила (элат)лар қилиб қўйдик. Албатта, Аллоҳ наздида (энг азизу) мукаррамроғингиз тақводорроғингиздир. Албатта, Аллоҳ билувчи ва хабардор зотдир”** (*Ҳужурот, 13*).

Шунингдек, оят ва ҳадисларда насроний ва яҳудийлар “аҳли китоблар” деб номланган экан, уларга нисбатан бу икки мўътабар манба таълимотига мувофиқ равишда дўстона муносабатда бўлиш лозим.

Тарихдан маълумки, мусулмонлар ва “аҳли китоб”лар ўртасидаги ўзаро ҳурмат ва яхши муносабатлар Исломнинг илк йилларидаёқ пайдо бўлган. Мусулмонлар Исломнинг дастлабки йилларида бутпарастларнинг таъқиб ва таҳдидларидан қочиб, Ҳабашистонга кўчиб ўтганлар. Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) ҳам мусулмонларга Ҳабашистоннинг насроний подшоси Нажошийдан бошпана сўраб, ўз динини сақлаш маслаҳатини берган эдилар. Ҳақиқатан, Ҳабашистонга келган мусулмонлар илиқ эҳтиром билан кутиб олинди, уларга бу ерда адолат билан муносабатда бўлинди. Шоҳ Нажоший Макка мушрикларининг мусулмонларни изига қайтариш ва улардан ўч олиш ҳақидаги барча талаб ва пўписаларини рад этди ҳамда мусулмонлар унинг қўл остидаги ерларда тинч ва осойишта яшашларига имкон яратиб берди.

Қолаверса, мусулмон, насроний ва яҳудийлар ягона Яратувчига дин воситасида боғланганлар. Бу борада Аллоҳ таоло Анкабут сураси 46-оятида қуйидагича марҳамат қилади: **“Бизлар ўзимизга нозил қилинган (Қуръон)га ҳам, сизларга нозил қилинган (Таврот ва Инжил)га ҳам имон келтирганмиз. Бизларнинг илоҳимиз ва сизларнинг илоҳингиз бирдир ва бизлар Унгагина (имон ва итоат билан) бўйинсунувчимиз”.**

Демак, ким Ислом, ким бошқа динни танлаши Аллоҳнинг ҳикмати ўлароқ инсоннинг ҳуқуқи ҳамдир. Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи ва саллам)нинг “аҳли китоблар”га адолатли ва бағрикенглик билан муносабатда бўлганлари барча мўминлар учун гўзал намунага айланган.

Исломнинг сиёсат соҳасидаги буйруқлари, тинчлик-севарлик ва инсонпарварлик ғоялари асосида туширилган ушбу ҳақиқат ҳатто мусулмон бўлмаган тарихчилар ва диншунослар томонидан эътироф этилган. Католик черковининг собиқ роҳибаси, диншунос, тарихчи, яқин шарқ тарихи бўйича йирик мутахассис Карен Армстронг ҳам шулардан биридир. У ўзининг “Муқаддас уруш” (“Holy

war”) китобида дунёдаги уч илоҳий дин тарихини тадқиқ қилиб, қуйидагича изоҳ беради:

“Араб тилида “ислом” сўзи “тинчлик” деган сўзнинг ўзагидан олинган бўлиб, Қуръон урушни Аллоҳнинг иродасига зид ғайри табиий ҳолат сифатида қоралайди...

Ислом муҳолиф томонни йўқотишга қаратилган босқинчилик урушларини таъқиқлайди. Ислом фақат муқаррар бўлиб қолган ва ҳимояланиш учун бўладиган урушларнигина тан олади ва айрим ҳолларда уларни одамларга қилинаётган хавфсизлик ва азоб-уқубатларни тугатишга қаратилган эзгу мажбурият сифатида баҳолайди. Аммо Қуръон таълим берадики, ҳатто адолатли уруш ҳам қатъий ҳад чегаралари ҳисобга олинган ҳолда, иложи борича инсонпарварлик йўли билан олиб борилиши керак... Муҳаммад мусулмон қўшинларига бошлиқ сифатида ўзи қулликдан озод қилган тутинган ўғли Зайдни насронийларга қарши урушга жўнатаётганида унга Аллоҳ йўлида мардона жанг қилишни, аммо инсонпарварликни унутмасликни буюрган. Улар диний хизматчиларни, роҳиб ва роҳибаларни безовта қилишмасди, урушда қатнашмаётган бемажол одамлар, аёллар, ёш болалар, кексаларни нишонга олмас, уларга зарар етказмасди. Улар тинч фуқароларни ўлдиришмаган, бино ва уй-жойлардан ҳеч бирини вайрон қилишмаган”, дея Ислом динининг инсонпарварлик ва тинчликсеварлик ғоялари ҳақида холис фикр билдирган.

Аммо ўзларини Ислом дини Пайғамбарининг ворислари, Аллоҳ таолонинг ердаги халифалари деб ҳисоблаётган баъзи гуруҳлар Аллоҳ таолонинг юқоридаги буйруғига ва Ислом динининг инсонпарварлик ғояларига мутлақо амал қилмайдилар. Мана шундай гуруҳлардан бири – ўзини ИШИД деб номлаб, бегуноҳ инсонларнинг қони тўкилишига сабабчи бўлаётган гуруҳнинг ишларига назар ташлайдиган бўлсак, жоҳилларнинг манфур мақсадлари йўлида қурбон бўлаётган минглаб инсонлар тақдирига гувоҳ бўламиз.

Жумладан, ўтган йилнинг ёз фаслида террорчилар Ироқда язидийлик эътиқодидаги 500 нафар эркакни, Тикрид шаҳрида жойлашган ҳарбий ҳаво кучлари билим юртининг 1700 нафар талабасини қатл қилган. Бундан ташқари, шиа ва язидийлик эътиқодидаги хотин-қизларни зўрлаш, жория сифатида ишлатиш ёки чўри қилиб сотишдек ғайриинсоний ҳаракатларга қўл уриб, эътиқод ва имондан йироқ эканликларини намойиш этмоқдалар. Мазлумларнинг гуноҳи фақатгина мана шундай ваҳший кимсаларга эргашмагани ҳамда ўз эътиқодида собит қолганлигидир.

Бир тоифа инсонлар дунёда нотинчлик келтириб чиқариш йўли билан фойда кўрадилар. Бу усул билан ҳукмронликка, молу давлатга эгалик қилишга интиладилар. Мана шундай маънавиятсиз ва бузғунчи кишилар ўз мақсадлари йўлида муқаддас динларни ниқоб қилиб оладилар. Чунки дин одамларни ўзига тез жалб қилувчи омил бўлиб, у орқали кўпчиликни чангалга илинтириш ва диндорлар орасида қарама-қаршиликлар

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, бугунги кунда бутун жаҳонга таҳдид солаётган диний экстремистик ва террористик гуруҳлар вакиллари диннинг асл моҳиятидан беҳабар, дунёда нотинчлик келтириб чиқариш йўли билан бойлик орттириш илинжида бўлган кимсаларнинг мақсадларига етиш йўлида воситачи бўлиб хизмат қилаётган манқурт одамлардир.

**Билол ЭРКАЕВ,
“Ҳожа Бухорий” ўрта
махсус ислом билим
юрти 3-курс талабаси**

ДИНИЙ БАҒРИКЕНГЛИК ТАМОЙИЛИ ВА УНГА ҚАРШИ ТАҲДИДЛАР

Президентимиз Ислом Каримов “Юксак маънавият – енгилмас куч” асарида: “Ҳар қандай ижтимоий ҳодиса сингари миллий қадриятларнинг ҳам ўзига хос ривожланиш қонунияти бор. Бу ҳақиқатни унутиш, миллий қадриятларни бирёқлама, сунъий равишда улуғлаш ва идеаллаштиришга уриниш, улардан сиёсий мақсадларда фойдаланиш салбий оқибатларга олиб келиши ҳаётда кўп бора ўз исботини топган. Айниқса, Ўзбекистон каби кўпмиллатли, кўпконфессияли мамлакатда бундай ҳаракатлар охир-оқибатда миллатлараро зиддият, миллатчилик, миллий ва диний бегоҳатлик каби нохуш ҳолатларга олиб келиши мумкин”, дея таъкидлаган эдилар.

Инсоният глобаллашув шароитида яшамоқда. Яъни иқтисодиёт соҳасидаги жадал ўзгаришлар, унинг ривож, маданий, сиёсий, ижтимоий алоқаларнинг ўзгариши даврида турибмиз. Демак, бундай шароитда бағрикенглик, айниқса, муҳим аҳамият касб этади.

Бағрикенглик қамрови ўта кенг тушунча бўлиб, у кечиримлилик, мурувват, меҳрибонлик, ҳамдардлик каби ижобий сифатлар билан безангандир. Бағрикенглик бошқаларнинг феъл-атвори, ҳаракатлари ва қарашларига ҳурмат билан муносабатда бўлишни ҳам тақозо этадиган бирликдир. Бинобарин, дунёқараши шаклланган, бағрикенг киши “маърифатли инсон” деб аталади.

Шу маънода муқаддас динимизда ҳам бағрикенглик инсоният бахту саодати, фаровон ҳаётини таъминлаб берувчи энг асосий омиллардан экани таъкидланганини айтиб ўтишимиз ўринли. Толерантлик Исломдаги ўзига хос гўзал хусусиятлардан биридир. Хусусан, Ислом ўзидан аввалги динларни ҳурмат қилди. Уларга маломат тошларини отмади. Аксинча, барча самовий динларнинг

асоси бир эканлигини эълон қилди. Бу ҳақда Аллоҳ таоло Шўро сурасининг 13-оятида шундай дейди: “(Эй, имон келтирганлар! Аллоҳ) **сизлар учун дин бўйича Нухга буюрган нарсани ва Биз сизга (Муҳаммадга) ваҳий қилган нарсани, (шунингдек) Биз Иброҳим, Мусо ва Исога буюрган нарсани – шариат қилди: “Динни барпо қилингиз ва унда фирқа-фирқага бўлинмангиз!”** (Эй, Муҳаммад!) **Мушрикларга Сиз даъват қилаётган нарса (тавҳид) оғирлик қилди. Аллоҳ унга (динга) Ўзи хоҳлаган кишиларни танлар ва Унга инобат қиладиган кишиларни ҳидоят сари йўллар”**.”

Аммо баъзи тоифалар Исломдан ажралиб қолганлари, соф эътиқоддан адашганлари етмагандек, бошқаларни куфрда айблашдан ҳам тоймайдилар. Хусусан, “Ҳизбут-тахрир” каби бузғунчи оқимлар ҳозирги замонда ҳеч бир давлатни Ислом диёри деб атаб бўлмаслигини, балки, у хоҳ араб давлати бўлсин, хоҳ бошқа мусулмон мамлакати бўлсин, ҳаммасини дорул-ҳарб (куфр диёри) деб уқтиради. Ўзларидан бошқаларнинг қонини тўкишни, яъни ўлдиришни ҳалол санашади. Бу эса айнан диний бағрикенглик тамойили бузилишининг яққол намунасидир. Улар ўзларига динни ниқоб қилиб олишган. Асл шариатда эса бировнинг қонини ноҳақ тўкиш ҳаром ҳисобланади. Бир мусулмон ўлдирилиши бутун мусулмонлар ўлдирилишига тенглаштирилади.

Бу бузуқ тоифаларнинг эътиқод эркинлигига раҳна солишлари, айниқса, яҳудий ва насронийларга нисбатан мурасиз хатти-ҳаракатлари, миллий ва диний бағрикенглик тамойилларига очиқдан-очиқ тажовузларидир.

Шуни таъкидлаш керакки, инсонларнинг диндаги ихтилофлари бир-бирларини ҳалок қилишларига ёки ўзаро адоватга сабаб бўлмаслиги зарур. Аксинча, хайрли тадбирларни амалга оширишда, ёмонликка қарши курашда ҳамкор бўлиш лозим. Мусулмон бўлмаганлар билан ҳам яхши алоқа ўрнатиш, улар билан ҳадялар алмашиб

туришга динимизда кўрсатмалар бор. Зеро, Аллоҳ таоло Қуръони каримнинг “Моида” сурасида **“Бугун сизлар учун барча покиза нарсалар ҳалол қилинди. Китоб берилган кимсаларнинг таомлари ҳалолдир. Ва сизларнинг таомларингиз улар учун ҳалолдир... сизлар учун мўминлар орасидан ўзларини ҳаромдан сақлаган аёллар ва сизлардан илгари Китоб берилган кимсалардан бўлган ўзларини ҳаромдан сақлаган аёллар ҳам ҳалолдир”**, дея марҳамат қилинган.

Кўриниб турибдики, диндаги ихтилоф яхшилик, силаи раҳм ва меҳрибончиликка раҳна солмаслиги ҳақида Қуръони карим хабар бермоқда. Диний бағрикенглик тамойилини севимли пайғамбаримиз Муҳаммад (алайҳиссалом) ҳам ўзларининг гўзал ҳаётларида кўрсатиб берганлар.

У зотнинг аҳли китобдан қўшнилари бўлиб, улар билан яхши қўшничилик қилар, ҳадя бериб, улардан ҳам ҳадялар қабул этар эдилар. Ҳабашистон насронийларининг вакиллари келганида Пайғамбаримиз (алайҳиссалом) уларга ўзлари меҳмоннавозлик кўрсатиб хизмат қилдилар. У зот: “Улар асҳобимизга икромли эдилар. Мен ўзим уларни икром этмоқни хуш кўраман”, деганлар.

Ўзбекистон ҳудуди қадимдан турли динларга эътиқод қилувчи кўп миллатли мамлакат сифатида танилган. Юртимизда зардуштийлик, яҳудийлик, хриситианлик ва Ислом динига эътиқод қилувчи аҳоли эмин-эркин яшаб келган. Тарихий манбаларда таъкидланишича, юртимиз ҳудудида диний ихтилоф боис бирорта низо бўлмаганлиги халқимизнинг диний бағрикенглик борасида катта тажриба тўплаганидан далолат беради. Тарихий шароит, жараёнлар бу заминда том маънодаги бағрикенглик тамойилларининг барқарор шаклланганлиги, унинг натижасида тинч, осуда ҳаёт, илмий-маърифий юксалиш, тараққиёт таъминланганлигини кўрсатади.

Мустақиллик шарофати билан 130дан ортиқ миллат ва элат вакиллари яшайдиган Ўзбекистонда барча фаровон яшаши учун қулай шароитлар яратилган. Дин соҳасида олиб борилаётган изчил ва қатъий сиёсат туфайли мамлакатимизда миллатлараро тотувлик ва конфессиялараро ҳамкорлик қарор топди. Конституциямизда «Ўзбекистон Республикасида барча фуқаролар бир хил ҳуқуқ ва эркинликларга эга бўлиб, жинси, ирқи, миллати, дини, ижтимоий келиб чиқиши, эътиқоди, шахси ва ижтимоий мавқеидан қатъи назар, қонун олдида тенгдирлар» деган тамойилнинг мустаҳкамлаб қўйилиши бу борадаги ишларнинг қонуний асоси бўлиб хизмат қилмоқда.

Нодирбек ЖАМОЛОВ,
“Саййид Муҳйиддин маҳдум”
ўрта махсус ислом билим
юрти 4-курс талабаси

ЎЗБЕКИСТОНДА ДИНИЙ БАҒРИКЕНГЛИК ТАМОЙИЛЛАРИ

Мустақил юртимизда олиб борилаётган изчил ва тўғри сиёсат натижаси ўлароқ кўпгина соҳаларда катта ютуқларга эришилмоқда. Бу муваффақиятлар замирида албатта юртимизда ҳукм сураётган тинчлик ва хотиржамлик асосий омил ҳисобланади. Ўзбекистон кўп миллатли халқлар яшайдиган ўлкадир. Уларнинг бир-бири билан тинч, тотув, ака-ука бўлиб яшашларига мустақил диёримизда йўлга қўйилган бағрикенглик ва динлараро тотувлик тўла кафолатлангани сабабдир. Бағрикенглик, сабр-тоқатлилик тушунчалари лотинча *tolerantia*, яъни «чидамоқ», «сабр қилмоқ» маъносини англатади ва асосан, бир инсоннинг бошқа инсон дунёқарашига тоқат қилишини билдиради. Бошқаларнинг диний эътиқодига қарши чиқмаслик ҳам бағрикенгликнинг бир кўринишидир.

Диний бағрикенглик турли дин вакиллари эътиқодидаги мавжуд ақидавий фарқлардан қатъи назар, уларнинг ёнма-ён, ўзаро тинч-тотув яшашини англатади. Ҳар ким ўз эътиқодига амал қилишда эркин бўлгани ҳолда бу ҳуқуққа бошқалар ҳам эга эканлигини эътироф этмоғи лозим.

Албатта, халқимизга азалдан хос бўлган хислат – бағрикенглик бирданига пайдо бўлган эмас, у биз учун анъанавийдир. Келинг, Ўзбекистоннинг диний тарихига қисқача назар ташлайлик.

Ҳозирги Ўзбекистон ҳудуди илк диний тасаввурлар ва ақидалар пайдо бўлган энг қадимги ўлкалардан биридир. Тошкент ва Хоразм вилоятлари ҳудудида қадимдан христиан динига мансуб аҳоли яшаган. Ўзбекистоннинг баъзи ерларида яҳудий жамоалар ҳам истиқомат қилган.

Ислом Каримов: «Мусулмонлар ва христианларнинг Ўзбекистон заминида биргаликда ҳамнафас бўлиб яшаши диний-маънавий тотувликнинг нодир тимсоли ва

барча дин вакилларига нисбатан бағрикенгликнинг энг яхши намунаси деб ҳисобланишига арзигуликдир», деб таъкидлаган эди.

Ислом дини кириб келгунга қадар ҳам диёримизда аҳиллик ва иноқлик анъаналари ҳукм сурган. Ислом динининг заминимизда ёйилиши эса диний бағрикенгликнинг юксак намунаси сифатида намоён бўлди. Динимиз инсониятни ҳамжихатликка, тинч ва осойишта ҳаёт кечиришга, ўзаро самимий муносабатга чақиради. Буни динимиз тарихи ва таълимотларида аниқ ва равшан кўришимиз мумкин. Бағрикенглик ва енгиллик Ислом шариатининг асосий тамойилларидандир. Буни таъкидловчи ҳужжат ва далиллар кўп. Бағрикенглик инсоннинг табиатига боғлиқ бўлган нарса. Аллоҳ таоло инсонни шундай яратганки, у табиатан кўполлик ва қийинчиликни ёқтирмайди, доимо осонлик ва юмшоқликка мойил бўлади. Аллоҳ таоло Оли-Имрон сурасининг 159-оятида:

“Аллоҳнинг раҳмати сабабли (Сиз, эй, Муҳаммад,) уларга (саҳобаларга) мулойимлик қилдингиз. Агар дағал ва тошбағир бўлганингизда, албатта, (улар) атрофингиздан тарқалиб кетган бўлур эдилар. Бас, уларни афв этинг, (гуноҳлари учун) кечирим сўранг ва улар билан кенгашиб иш қилинг! (Бирор ишга) азму қарор қилсангиз, Аллоҳга таваккул қилинг, зеро, Аллоҳ таваккул қилувчиларни севар”, деган.

Ояти каримадан маълум бўладики, кўпол ёки тошбағир инсон атрофидан бошқа одамларнинг қочишига сабаб бўлади. Демак, инсон бағрикенг ва мулойим бўлиши керак экан.

Исломнинг бағрикенглик ва енгиллик сифатлари унинг ўзи етиб борган ўлкаларда тарқалиши ва боқий қолишига таъсир кўрсатган.

Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) инсонларни бағрикенг ва раҳм-шафқатли бўлишга чақирарди-

лар. Ҳадисларидан бирида: “Инсонларга раҳм-шафқатли бўлмаган кишини Аллоҳ ҳам раҳм қилмайди”, деганлар. У зот, фақат сўзда эмас, балки амалда ҳам юксак намуна кўрсатганлар. Пайғамбаримиз Муҳаммад (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) аҳли китоблар билан ҳам чиройли муомалада бўлганлар. Уларни ҳурмат-иззат қилиб, касал бўлса хабар олиб, ҳадя алмашардилар.

Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи ва саллам)нинг аҳли китобдан қўшнилари бўлган. Улар билан яхши муносабатда эдилар. Бир кун Нажрон насоролари келганда, уларни масжидга жойладилар ва у ерда ибодатларини адо этмоққа рухсат бердилар. Улар масжиднинг бир томонида ибодат қилишса, Расулуллоҳ ва мусулмонлар бошқа томонида намоз ўқишган. Улар динларини ҳимоя қилиб, Расулуллоҳ билан муноқаша этмоқчи бўлганларида, уларни тинглаб, чиройли шаклда мужодала қилганлар. Буларнинг барчаси мулойимлик, одоб ва гўзал ахлоқ билан бўлган.

Халифалик тахтига Умар ибн Абдулазиз ўтирган пайтда Самарқанд аҳлидан бир жамоа у зотга элчи бўлиб келди. Улар диёрларидаги мусулмон қўшин қўмондони Қутайба шаҳрига киргани ва адолатсиз равишда мусулмонларни у ерга жойлаштиргани тўғрисида шикоят қилиб келишганди. Умар ибн Абдулазиз Самарқанддаги волийсига мактуб ёзиб, уларнинг шикоятини кўриб чиқиш учун бир қози тайин этишни, агар қози мусулмонларни Самарқанддан чиқаришга буюрса, уларни чиқаришни амр этди. Волий Жамиъ ибн Ҳозир ал-Божий уларнинг шикоятини кўриб чиқиш учун қози тайинлади. Қози эса, мусулмон бўлгани ҳолда, мусулмонларни у ердан чиқариши, бундан сўнг исломий қўшин қўмондони қарши томонни огоҳлантириши ва исломий уруш қоидаларига биноан уларга уруш эълон қилиши лозимлиги ҳақида ҳукм чиқарди! Аҳли Самарқанд бу ҳолни кўриб, қўшини ва қўмондони зарарига бўлса ҳам, адолат ила ҳукм юритаётган давлатнинг тарихда мисли йўқ, деган фикрга

келди! Ва: «Бу миллатга қарши курашилмайди. Чунки унинг ҳукми раҳмат ва неъматдир», дейишди. Шундан сўнг исломий қўшиннинг шаҳарда қолишига рози бўлишди ва мусулмонларнинг шу ерда яшашларини маъқул кўришди.

Динимиз эзгуликка чорлар экан, мусулмонларга бошқа мазҳабдаги, диндаги ёки қарашдагиларга бағрикенглик билан муносабатда бўлишни ўргатади. Дунёмиз бўлмиш битта заминда истиқомат қилар эканмиз, икки дунё саодатини топиш учун аввало ҳалимлик, мулоимлик, бағрикенглик, сабр, ҳамфикрлик, ҳамжиҳатлик каби фазилатлар билан элатлар, миллатлар, халқлар ўртасида ўзаро самимий муносабатда бўлсак, муштарак мақсад, юксак тараққиёт сари одимлаб, илгарилаб борамиз.

Ислом, бу зўравонлик, зиддиятлар, урушлар ва террорни таг-томири билан йўқотиш йўли ҳамда адолат, тинчлик, диний бағрикенглик ва фаровонлик кафолатидир.

Инсоният тараққиётининг асосий омили саналган миллатлараро ва динлараро тотувликнинг самараси ўлароқ мамлакатимизда қатор янгиланишларнинг гувоҳи бўлиб турибмиз. Мамлакатимиз ҳукумати томонидан оқилона диний бағрикенглик сиёсати олиб борилмоқда. Республикада Ислом билан бир қаторда 17 диний конфессия эмин-эркин фаолият кўрсатмоқда. Буни диёримизга очиқ қалб билан келаётган ҳар бир меҳмон ўз кўзи билан кўрмоқда ва эътироф этмоқда. Миллий истиқлол мафкурасининг асосий ғояларидан бири – бағрикенглик турли миллат ва элатга дахлдор кишиларнинг, турли хил диний эътиқодли инсонларнинг бир замин, ягона Ватан, бир юртда, бир ҳудудда олижаноб ғоя, орзу-умид, мақсад ва ниятлар йўлида ҳамкор, ҳамфикр, ҳамжиҳат бўлиб яшабини англатади. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримов таъкидлаганидек, бугунги кунда «...башарият мураккаб тараққиёт жараёнини бошдан кечираётган бир пайтда диний бағрикенглик, турли

динларга мансуб халқлар ўртасидаги мулоқот ва амалий ҳамкорликни кучайтириш ниҳоятда долзарб аҳамият касб этмоқда». Конституциямизда «Ўзбекистон Республикасида барча фуқаролар бир хил ҳуқуқ ва эркинликларга эга бўлиб, жинси, ирқи, миллати, тили, дини, ижтимоий келиб чиқиши, эътиқоди, шахси ва ижтимоий мавқеидан қатъи назар, қонун олдида тенгдирлар», деган қониданинг мустаҳкамлаб қўйилгани фикримизнинг ёрқин далилидир.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 31-моддасида шундай дейилади: «Ҳамма учун виждон эркинлиги кафолатланади. Ҳар бир инсон хоҳлаган динига эътиқод қилиш ёки ҳеч қайси динга эътиқод қилмаслик ҳуқуқига эга. Диний қарашларни мажбуран сингдиришга йўл қўйилмайди».

Президентимиз таъкидлаганларидек, “Ҳар қандай цивилизация кўпдан-кўп халқлар, миллатлар, элатлар фаолиятининг ва самарали таъсирининг маҳсулидир”.

**Маъмуржон МАНСУРОВ,
“Фахриддин ар-Розий”
ўрта махсус ислом билим
юрти 3-курс талабаси**

KONFESSIYALARARO HAMKORLIKNING IJTIMOIIY BARQARORLIKNI TA'MINLASHDAGI O'RNI

Mustabid tuzum davrida ma'naviy ildizlarimizdan ayirish, dinni jamiyat hayotidan siqib chiqarishga urinishlar bo'ldi. Natijada, ma'naviyat va ma'rifat tushunchalari o'rnini jaholat egalladi. Movarounnahr diyori azaldan dinu diyonat o'chog'i, fuzalo-ulamolar yurti ekanligini unutib qo'ydik. Yurtboshimiz aytib o'tganlaridek: "O'z tarixini bilmaydigan, kechagi kunini unutgan millatning kelajagi yo'q"²⁸.

Istiqlolning dastlabki kunlaridanoq diyorimizning barcha fuqarolari haqiqiy e'tiqod erkinligini his eta boshladilar. Bugungi kunda O'zbekistonda turli din vakillari hech qanday to'siqlarsiz o'z dinlariga e'tiqod qilib kelmoqdalar. Mustaqillik sharofati bilan 130 dan ortiq millat va elat vakillari yashaydigan O'zbekistonda islom, xristianlik, yahudiylik va boshqa dinlar vakillari tinch, osoyishta va farovon hayot kechirishi uchun qulay sharoitlar yaratilgan.

Mustaqillikka erishganimizdan so'ng mamlakatimizda millatlararo totuvlik va konfessiyalararo bag'rikenglik yanada qaror topdi. Lotin tilidan olingan "konfessiya" so'zi "diniy tashkilotlar" degan ma'noni anglatadi. Hozirgi kunda O'zbekiston Respublikasida 16 ta diniy konfessiyalar mavjud bo'lib, ularga mansub fuqarolar Konstitutsiyamizda kafolatlab qo'yilgan teng huquqlilik asosida yagona oiladek, demokratik huquqiy davlat va kuchli fuqarolik jamiyati qurish yo'lida birlashganlar.

Ayni vaqtda Respublika bo'yicha faoliyat ko'rsatayotgan 2224 ta diniy tashkilotdan 175 tasi Islomdan boshqa dinlarga aloqador²⁹. Zero, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi-ning 31-moddasida ta'kidlanganidek: "Hamma uchun vijdon

²⁸ Karimov I. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. Toshkent.: "Ma'naviyat", 2011. 4-sahifa.

²⁹ www.relegions.uz sayti. 21.11.2012-yil.

erkinligi kafolatlanadi. Har bir inson xohlagan diniga e'tiqod qilishi yoki hech qaysi dinga e'tiqod qilmaslik huquqiga ega. Diniy qarashlarni majburan singdirishga yo'l qo'yilmaydi"³⁰.

Istiqlolning dastlabki kunlaridan mamlakatimizda yashayotgan turli konfessiya vakillari ma'naviy dunyosining rivoji, e'tiqod erkinligi uchun keng yo'l ochildi. O'zbekiston hukumati din xalqimizning ma'naviy-madaniy hayotining uzviy qismi ekanidan kelib chiqqan holda unga bo'lgan munosabatni "Dunyoviylik – dahriylik emas" tamoyili va "Inson e'tiqodsiz yashay olmaydi" degan aniq ishonch asosida qat'iy va prinsipial qilib belgiladi.

Mustaqillik sharoitida etnik munosabatlar va din sohasida olib borilayotgan izchil va qat'iy siyosat tufayli mamlakatimizda millatlararo totuvlik va konfessiyalararo hamkorlik qaror topdi. Konstitutsiyamizda "O'zbekiston Respublikasida barcha fuqarolar bir xil huquq va erkinliklarga ega bo'lib, jinsi, irqi, millati, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e'tiqodi, shaxsi va ijtimoiy mavqeidan qat'i nazar, qonun oldida tengdirlar. Imtiyozlar faqat qonun bilan belgilanib qo'yiladi hamda ijtimoiy adolat prinsiplariga mos bo'lishi shart"³¹, degan tamoyilning mustahkamlab qo'yilishi esa, bu boradagi ishlarning qonuniy asosi bo'lib xizmat qilmoqda.

Konfessiyalararo muloqot madaniyatini rivojlantirish uchun Vazirlar Mahkamasi qoshidagi Din ishlari bo'yicha qo'mita huzurida Konfessiyalar ishlari jamoatchilik kengashi tashkil etilgan bo'lib, uning tarkibiga Respublikadagi ko'p sonli diniy konfessiyalar yetakchilari kirgan.

Mustaqil O'zbekiston Respublikasining qonunchiligi xalqaro huquq normalari shartlariga to'liq javob bera oladigan huquqiy poydevor yaratgan. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida qayd etilganidek, fuqarolarning vijdon va e'tiqod erkinliklari masalalariga alohida ahamiyat qaratilib kelinmoqda hamda ularga diniy ta'lim olish, xayriya ishlarini

³⁰ O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 31-modda.

³¹ O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 18-modda.

olib borish, ziyoratlar tashkil etish, turli konfessiyalar orasida muloqot o'rnatishda teng huquqlar berilgan. Fuqarolar diniy ibodat va rasm-rusumlarini bema'lol ado etish imkoniga ega bo'ldilar.

Respublikada faoliyat ko'rsatayotgan turli konfessiyalar tomonidan O'zbekistonda dindorlar ehtiyojlariga ko'ra emin-erkin ibodat qilishlari uchun barcha sharoitlar yaratilgani e'tirof etilmoqda. Musulmonlar uchun "Hidoyat" va "Islom nuri" nashrlari, pravoslavlikka e'tiqod qiluvchilar uchun "Слово жизни" gazetasi, "Восток свыше" jurnali, shuningdek, ibodat ma'ruzalari va boshqa ma'rifiy nashrlar chop etilmoqda. O'zbekistonda barcha diniy tashkilot va konfessiyalar vakillari uchun bir xil va qulay sharoitlar yaratilgani tahsinga sazovorligi, o'zbek xalqining, kimning qaysi diniy konfessiyaga mansubligidan qat'i nazar, birdam va yakdil ekani e'tirof etilmoqda.

Prezidentimiz ta'biri bilan aytganda, "Bugun mana shunday xavfli-tahlikali, o'ta notinch bir davrda jahon moliyaviy inqirozi hali-beri davom etayotgan bir paytda el-yurtimiz nimaiki natijalarni qo'lga kiritmasin, bularning barchasi yurtimizda tobora mustahkam bo'lib borayotgan tinchlik va osudalik, millatlar, dinlar va fuqarolararo totuvlik va ahillik, bir-birimizga hurmat va ehtirom hisobidan desak, o'ylaymanki, hech qanday xato bo'lmaydi"³².

O'tgan qisqa tarixiy davr – mustaqillik yillarida bu borada erishilgan yutuqlar O'zbekiston taraqqiyot yo'lini tanlashda adashmaganligini ko'rsatmoqda. Mamlakatimizda diniy, milliy va irqiy asosdagi kamsitilishlar va nizolar ro'y bermagan. O'zbek xalqining bag'rikengligi, turli e'tiqod va madaniyatlarga hurmat bilan qarashi boshqa millat va elat vakillari tomonidan samimiyat bilan e'tirof etilmoqda.

Bugungi kunda dinning asl insonparvarlik mohiyatini asrash, uni turli noto'g'ri qarashlardan saqlash, dinning ma'naviy-ma'rifiy salohiyatini jamiyatdagi barqarorlik, ijtimoiy

³² www.relegions.uz sayti. 21.11.2012-yil.

hamkorlik, konfessiyalararo hamjihatlikni mustahkamlashga yo'naltirish borasidagi ishlar izchil davom etmoqda.

Har qanday ko'p millatli va ko'p dinli davlatda dinlararo bag'rikenglik, millatlararo totuvlik va konfessiyalararo hamkorlik jamiyatdagi ijtimoiy barqarorlik va taraqqiyotga mustahkam zamin yaratuvchi, uning istiqbolini belgilab beruvchi omillardan hisoblanadi. Bugungi kunda O'zbekiston xalqi – millati, e'tiqodidan qat'i nazar, o'zaro tinchlik va hamjihatlikda hayot kechirmoqda. Bu esa Yurtboshimiz tomonidan ishlab chiqilgan va izchil amalga oshirilayotgan insonparvarlik va adolatparvarlik tamoyillari asosiga qurilgan siyosatning samarasidir.

***HASANOV Abdulloxon Nosir o'g'li,
“Mulla Qirg'iz” o'rta
maxsus islom bilim
yurti 3-kurs talabasi***

ҚУРЪОНИ КАРИМДА БАҒРИКЕНГЛИК ҒОЯЛАРИ

Ислом дини таълимотлари инсонни гўзал ахлоқ, буюк фазилатларга бошлайди ва унинг ички ва ташқи дунёсини зийнатлайди. Дин инсонларни яхшиликка буюриб, ёмонликдан қайтаради. Динимиз талабларидан бири меҳр-шафқатли бўлишдир.

Каломуллоҳда одамларнинг турли эътиқод ва динларда бўлишлари Аллоҳнинг иродасига бўйсунувчи табиий ҳол экани, барча инсонларни мажбуран бир динга кириштиш тўғри эмаслиги борасида қатор оятлар мавжуд. Жумладан, Худ сураси 118-оятида шундай дейилган: **“Агар Раббингиз хоҳлаганида эди, (барча) одамларни бир уммат (бир хил динга тобе) қилган бўлур эди. (Улар) мудом турлича (ҳар хил эътиқодда) бўлиб бораверадилар”**³³.

Ушбу оятни тафсирлар экан, Саъид ибн Жубайр (розияллоҳу анҳу) Аллоҳ хоҳласа барча инсонларни бир дин, яъни Исломда қилар эди, деган. Лекин улар турли динларга эътиқод қилишларини хоҳлаган ва шундай яратган.

Юсуф сураси 103-оятида шундай дейилган: **“Одамларнинг кўплари, гарчи Сиз жуда истасангиз-да, мўмин бўлмайдилар”**³⁴. Ушбу оятда Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам)га тасалли сифатида, гарчи қанчалик истасалар-да, инсонларнинг аксарияти мусулмон бўлмасликлари, ҳидоят Аллоҳнинг қўлида экани эслатиб ўтилган³⁵.

Юнус сураси 99-оятида шундай дейилади: **“Агар Раббингиз хоҳласа эди, Ер (юзи)даги барча кишилар**

³³ Абдулазиз Мансур. Қуръони карим маъноларининг таржима ва тафсири. Тошкент.: Тошкент ислом университети, 2007. 235-б.

³⁴ Абдулазиз Мансур. Қуръони карим маъноларининг таржима ва тафсири. -Тошкент: Тошкент ислом университети, 2007. 247-б.

³⁵ Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Аҳмад ал-Қуртубий. Ал-Жамийъ лияҳ-камил Қуръон. 9-т. Байрут: Дар иҳя ат-турос ал-арабий. 2002. 184-б.

ёппасига имон келтирган бўлур эдилар. Бас, Сиз одамларни мўмин бўлишларига мажбур қиласизми?!³⁶

Қасас сураси 56-оятда шундай дейилади: “(Эй, Муҳаммад!) **Сиз ўзингиз суйган кишиларни ҳидоят қила олмайсиз, лекин Аллоҳ ўзи хоҳлаган кишиларни ҳидоят қилур. У ҳидоят топувчиларни яхши билувчидир**”³⁷.

Юқоридаги оятлардан маълум бўладики, Қуръони карим инсонларни Исломга чақириш билан бир қаторда мусулмонларни бошқа дин вакиллари мажбуран Исломга киритишдан қайтаради. Инсонларга эътиқод эркинлигини беради. Бақара сурасининг 256-оятда шундай дейилган: “**Динга зўрлаш йўқ, зеро, тўғри йўл янглиш йўлдан ажрим бўлди. Бас, ким шайтонни (ёхуд бутларни) инкор этиб, Аллоҳга имон келтирса, демак, у бузилмас, ишончли ҳалқани тутибди. Аллоҳ эшитувчи ва билувчидир**”³⁸. Ислом мусулмонларга мажбурлаб эмас, балки, ҳикмат ва гўзал мавъиза билан Парвардигорнинг йўлига чақиришни буюради³⁹. Наҳл сурасининг 125-оятда шундай дейилган: “(Эй, Муҳаммад!) **Раббингизнинг йўли (дини)га ҳикмат ва чиройли насиҳат билан даъват этинг! Улар билан энг гўзал услубда мунозара қилинг! Албатта, Парвардигорингизнинг ўзи Унинг йўлидан чалғиган кимсаларни яхши билувчи ва ҳидоят топганларни ҳам У билувчироқдир**”⁴⁰.

³⁶ Абдулазиз Мансур. Қуръони карим маъноларининг таржима ва тафсири. Тошкент: Тошкент ислом университети, 2007. 220-б.

³⁷ Абдулазиз Мансур. Қуръони карим маъноларининг таржима ва тафсири. Тошкент: Тошкент ислом университети, 2007. 392-б.

³⁸ Абдулазиз Мансур. Қуръони карим маъноларининг таржима ва тафсири. Тошкент: Тошкент ислом университети, 2007. 42-б.

³⁹ Муҳаммад ал Ғаззолий. Ал-таъассуб вал-тасамуҳ байнал масиҳия вал-ислом. Дамашқ: Дор ал-қалам, 2006. 134-б.

⁴⁰ Абдулазиз Мансур. Қуръони карим маъноларининг таржима ва тафсири. Тошкент: Тошкент ислом университети, 2007. 289-б.

Ислом ҳатто бутпараст-кофир деб ҳисобланадиган кишиларга ҳам яхши муомала қилишга чақиради. Тавба сурасининг 6-оятида шундай дейилади: **“Агар мушриклардан бирортаси Сиздан ҳимоя сўраса, бас, уни ҳимоянгизга олинг, токи у Аллоҳнинг каломини эшитсин. Сўнгра уни хавфсиз жойига етказиб қўйинг! Бу уларнинг билмайдиган қавм бўлганлари сабаблидир”⁴¹.**

Ушбу оят мусулмонларга бошқа эътиқод вакиллари ёрдам сўраганда унга бошпана беришга, уни ҳақ йўлга чақириш билан кифояланмай, ҳатто уни хавфсиз жойга етказиб қўйишга буюради. Нақадар олижаноблик ва бағрикенглиқдир бу!⁴² Ушбу оят тафсирида буюк ватандошимиз Абул Барокот ан-Насафий мушриклардан бирортасидан мурод ўртада ҳеч қандай келишув бўлмаган мушрик ёрдам сўраса, албатта унга Қуръонни эшитиши учун унга ёрдам бериш кераклигини, чунки уларнинг бу борада ҳеч қандай маълумоти йўқ эканини, токи улар ҳақиқатдан хабардор бўлишлари учун уларга етказиш кераклигини айтганлар. Шунингдек, бундай кишига асло азият етказиб бўлмаслигини таъкидлаганлар⁴³.

Бундан Ислом турли дин вакиллари билан ҳамжиҳатликда, тинч-тотув яшашга чақиришини, Ислом ўз номи билан тинчлик дини эканини биламиз. Зеро, Анфол сураси 61-оятида шундай дейилган: **“Агар улар сулҳга мойил бўлсалар, Сиз ҳам унга мойил бўлинг ва Аллоҳга таваккул қилинг!*** Албатта, У Эшитувчи ва Билувчидир”⁴⁴.

⁴¹ Абдулазиз Мансур. Қуръони карим маъноларининг таржима ва тафсири. Тошкент: Тошкент ислом университети, 2007. 188-б.

⁴² Муҳаммад ал Ғаззолий. Ал-таъассуб вал-тасамуҳ байнал масиҳия вал-ислом. Дамашқ: Дор ал-қалам, 2006. 85-б.

⁴³ Абул Баракот Абдуллоҳ ибн Аҳмад ан Насафий. Тафсир ан-Насафий. 2 т.-Байрут: Дор ан-Нафоис, 2005. 103-б.

⁴⁴ Абдулазиз Мансур. Қуръони карим маъноларининг таржима ва тафсири. Тошкент: Тошкент ислом университети, 2007. 181-б.

Нисо сураси 90-оятида шундай дейилади: **“Фақат ораларингизда аҳднома бўлган қавмга келиб қўшилган ёки сизлар билан ёхуд ўз қавми билан уришавериб, диллари танг бўлгач, ҳузурларингизга (қайтиб) келганлар бундан мустаснодир*.** Агар Аллоҳ хоҳласа, уларни устингизга ҳукмрон қилиб қўйган ва улар, албатта, сизларга қарши жанг қилган бўлур эдилар. Агар сизлардан четланиб, сизларга қарши жанг қилмай, сулҳни таклиф қилсалар, Аллоҳ сизларга улар узра (қарши чиқишга) йўл бермайди”⁴⁵.

Мумтахана сураси 8-оятида шундай дейилган: **“Дин тўғрисида сизлар билан уришмаган ва сизларни ўз юртингиздан (ҳайдаб) чиқармаган кимсаларга нисбатан яхшилик қилишингиз ва уларга адолатли бўлишингиздан Аллоҳ сизларни қайтармас. Албатта, Аллоҳ адолатли кишиларни севар”⁴⁶.**

Ислом доимо барча дин ва эътиқод вакиллари адолат ўрнатишда, хавфсизликни таъминлашда ва бегуноҳ одамларни қони тўкилишини олдини олишда ҳамкорлик қилишга чақиради. Бу борада Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам)нинг ҳаётларида гўзал ўрнаклар бор. Пайғамба р (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) Мадинага ҳижрат қилган пайтларида у ерлик аҳоли, хусусан, яҳудийлар билан ҳамжиҳатликда яшаш тўғрисида тузилган шартнома, Нажрон насронийларидан бўлган олтмиш кишилик элчилар гуруҳининг масжидга жойланиши, уларга кўрсатилган илтифот, Макка мушриклари билан Худайбияда тузилган сулҳ шартномаси ва Макка фатҳ этилгач, мушрикларнинг умумий авф этилиши каби воқеалар бағрикенгликнинг ёрқин амалий намуналаридан

⁴⁵ Абдулазиз Мансур. Қуръони карим маъноларининг таржима ва тафсири. -Тошкент: Тошкент ислом университети нашриёт-матбаа бирлашмаси, 2007. -96-б.

⁴⁶ Абдулазиз Мансур. Қуръони карим маъноларининг таржима ва тафсири. -Тошкент: Тошкент ислом университети нашриёт-матбаа бирлашмаси, 2007. -550-б.

ҳисобланади.

Ҳақ динимизда яна шундай кўрсатмалар борки, улар ўзга дин вакилларига нисбатан бағрикенглик кўрсатишда маълум чегараларни ҳам белгилаб бергандир. Зеро, муқаддас динимиз барча кўрсатмалари каби бу борада ҳам мўътадилликка буюради. Аллоҳ таоло Ўз каломида марҳамат қилиб айтади: **“Эй имон келтирганлар! Менинг душманларим ва ўзингизнинг душманларингизни дўст тутманг. Сизлар уларга дўстлик қиласизлар, улар бўлса, сизларга келган ҳаққа куфр келтирадилар”** (Мумтаҳана, 1).

Яна Мужодала 22-оятда Аллоҳ таоло **“Аллоҳга ва охират кунига имон келтирадиган қавмнинг Аллоҳ ва унинг пайғамбарига муҳолифлик қилувчилар билан – гарчи улар ўзларининг оталари ёки ўғиллари ёки оға-инилари ёки қариндошлари бўлсалар ҳам – дўстлашаётган ҳолда топмассиз”**, деган.

Эътиқод қилаётган ақидаларини инкор қилган ҳолда улар билан инсонийлик жиҳатидан дўстона алоқа ўрнатиш жоиздир. Ислолдаги бу чекловлар мўмин киши уларнинг ботил эътиқодларию урф-одатларига мойил бўлиб, қаторларига қўшилиб қолмаслиги учун тузилган меъёрдир. Шунинг учун Аллоҳ таоло мусулмонларни ана ўша дўстликдан қайтараётганини кўрамиз: **“Эй, имон келтирганлар! Яҳудийлар ва насронийлар билан дўст тутинмангиз! (Уларнинг) баъзилари баъзилари билан дўстдирлар. Сизлардан кимки улар билан дўст тутинса, у албатта улардан (бўлиб қолур). Албатта, Аллоҳ золимлар қавмини ҳидоят сари йўлламагай”** (Моида, 51).

Лекин афсус билан тан олиш керакки, баъзи Ислом номидан иш юритаётган тоифалар мазкур оятларни рўқач қилиб, мусулмонлар билан тинч-тотув яшаётган ўзга дин вакилларига қарши кескин ҳаракатлар олиб боришмоқда. Ғарбда олиб борилаётган исламафобия ҳаракатлари ет-

маганидек, Ислом динини тўғри тушунмаган, унинг маърифатидан беҳабар, ўзини “Ислом давлати” деб атаётган террорчи ташкилотларга ўхшаш жоҳиллар ҳам Ислом динининг бағрикенглик борасидаги кўрсатмаларига беписандлик билан ёндошиб, мусулмонларни дунё афкор оммаси назарида террорчи сифатида гавдалантиришга ўз ҳиссаларини қўшишмоқда. Жумладан, “ИШИД”чиларнинг қабиҳона хатти-ҳаракатлари, бегуноҳ одамларни ўлдираётганларни такрор-такрор эшитмоқдамиз. Улар ҳаддан ошишда шу даражага етиб бордиларки, бутун инсоният қатори ислом уммати ҳам доимий амал қилиб келаётган элчиларни ўлдирмаслик қоидасига ҳилоф иш тутиб, бир неча элчи, мухбирларни аёвсиз қатл этдилар. Тинч аҳоли, жумладан, араб насронийларини ваҳшиёна қатл қилдилар, уйларини, черковларини вайронага айлантирдилар, мол-мулкларини талон-торож қилдилар. Ваҳоланки, беайб жазога тортилганлар Исломга душман эмас, балки маҳаллий аҳолига дўст ва ватандош эдилар. Бу ўринда “ИШИД”чилар “Диний бағрикенглик” тугул, раҳм-шафқат туйғусини ҳам унутдилар.

Анас ибн Молик (розияллоҳу анху)дан ривоят қилинади: “Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Нафсим унинг қўлида бўлган Зотга қасамки, Аллоҳ ўз раҳматини фақат раҳмли кишилар тепасига қўяди”, дедилар. Саҳобалар: “Ё Расулуллоҳ, ҳаммамиз раҳмлимиз”, дедилар. Шунда Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Сизларнинг яқинларингизга хоссатан раҳмли бўлишингиз раҳмли бўлиш эмас, балки ҳақиқий раҳм ҳамма инсонларга раҳмли бўлишдир”, дедилар” (*Имом Абу Яъло ривояти*).

Демак, ўзига ёқадиган қариндоши ёки танишига раҳм-шафқатли бўлган инсон раҳмдил ҳисобланмайди. Балки, таниган ва танимаган, ёқмаса ҳам, қийин бўлса ҳам ҳаммага раҳм кўрсатган одам ҳақиқий меҳрибон бўлади. Раҳмдиллик сифатига ва савобига ана шунда эришилади.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, Қуръони каримда инсонларни турли динларга эътиқод қилиши Аллоҳнинг хоҳишига кўра бўладиган ишлиги, мусулмон киши ўзига юклатилган вазифани бажаришга масъул экани таъкидланган. Турли дин вакиллари, хусусан, аҳли китоблар ҳисобланган яҳудий ва насронийлар билан, агар улар мусулмонлар билан тузилган битимни бузишмаса, илиқ муносабат ўрнатишга буюрилган. Албатта, бағрикенглик турли дин вакиллари бир заминда ҳамжиҳат бўлиб, ҳамкорликда яшашга чақиради.

**Икром КАРИМОВ,
“Кўкалдош” ўрта махсус
ислом билим юрти
4-курс талабаси**

ФИТНАДАН УЗОҚ БЎЛАЙЛИК

“Фатҳдан кейин ҳижрат йўқ”.
(*Ҳадиси шарифдан*)

Инсонларга ҳидоят йўлини баён қилган, фитна-фасоддан қайтарган Аллоҳ таолога ҳамдлар бўлсин. Ҳидоят йўлининг элчиси Муҳаммад (алайҳиссалом)га саловотлар бўлсин.

Дунёнинг турли минтақаларида бўлаётган тартибсизлик, уруш-жанжаллар фитна экани маълумдир. Бугун ана шу фитна-фасоднинг бошида ИШИД (Ироқ ва Шом Ислом давлати) турибди. Бундай фитна катта гуноҳ бўлиб, унинг орқасидан айбсиз инсонлар қони тўкилмоқда. Болалар етим, аёллар бева қолмоқда. Асир тушган эркаклар “қул”, аёллар “канизак” деб ҳукм қилинмоқда. Фасодчилар дунёнинг барча мусулмонларини “ҳижрат”га чақириб, фитналарига шерик қилмоқда.

Куйидаги ҳадиси шарифларда бу жараён фитна экани очиқ-ойдин баён этилиб, нима қилиш кераклиги ҳам зикр қилинган.

Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинади: “Набий (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Нафсим (жоним) унинг қўлида бўлган зотга қасамки, дунё ҳатто бир кун (замон) келгунча кетмайди, (яъни қиёмат олдидан инсонларнинг бошига бир замон келади), у замонда ўлдирувчи кимни ўлдирганлигини билмайдиган, ўлдирилган нима сабабдан ўлганлигини билмайди”. Қандай қилиб бу (даража ва ҳолатдаги) қотиллик бўлади, сабаби нима? – деб сўралди. Шунда Пайғамбар (алайҳиссалом): “Сабаби фитна, ўлдирувчи ва ўлдирилган ҳар иккиси дўзахдадир” – дедилар” (*Имом Муслим ривояти*).

Ҳақиқатан, Ироқ, Шом ва бошқа уруш бўлаётган жойларда қотил кимни ўлдирганлигини, ўлдирилган

нима сабабдан ўлганлигини билмайди. Ҳар икки томон мусулмон, бир-бирини ўлдириши ҳаром. Бу фитнадан бошқа нарса эмас.

Мақил ибн Ясар (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинади: “Набий (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Фитна замонида ибодатда бардавом бўлмоқ менга қилинган ҳижрат кабидир”, дедилар” (*Имом Муслим, Имом Термизий, Ибн Можа, Имом Аҳмад ривоятлари*).

Ушбу ҳадиси шарифни шарҳлар экан, ҳанафий мазҳабининг улуғларидан Муҳаммад Тақий ал-Усманий “Ҳадисдаги “ал-ҳарж” калимаси тартибсизлик, уруш-жанжал маъносида бўлиб, ундан фитна замони ирода қилингандир”, дейди.

“Мишкот ул-масобих”нинг шарҳи “Мирқот ул-мафотих”да Мулла Али Қори (раҳматуллоҳи алайҳ): “Ал-ҳарж” калимасининг маъноси фитна замони ва мусулмонлар ўртасида ўзаро уруш вақтидир, “ҳижрат”дан мурод эса Макка фатҳидан олдинги ҳижратдир”, дейди.

Ҳадиси шарифнинг умумий маъноси бундай: фитна замонида, мусулмонлар фитнага аралашиб ўзаро уруш қилиб турган вақтда, урушга аралашмасдан ибодатда бардавом ва мустаҳкам бўлиш савоби ҳақиқий ҳижратнинг савоби билан баробардир. Ҳақиқий ҳижрат Макка фатҳ бўлишидан олдин Маккадан Мадинага Аллоҳ таоло ва Унинг Расули учун қилинган ҳижратдир. Муҳожирлик Аллоҳ таолонинг ҳузурида баланд даража, юксак мақом ва улуғ ажр-савобдир. Макка фатҳ бўлган куни Пайғамбар (алайҳиссалом) “Фатҳдан кейин ҳижрат йўқ”, дедилар. Шунга кўра фатҳдан кейин имон келтириб, Мадинага ёки бошқа жойга борган киши муҳожир даражасини топмайди.

Балки, Аллоҳ таоло ҳаром қилган барча нарса, хоссатан уруш-жанжалдан ва ноҳақ қон тўкишдан ўзини сақлаган, ибодатида бардавом бўлган мусулмон Аллоҳ ва Унинг Расули учун қилинган ҳижратнинг савобини топади.

Бугун “ҳижрат” га даъват қилганларнинг чақириғини эшитиб, унга эргашиш мутлақо савоб эмас, балки фитнага алданиш ёки фитнага ёрдам беришдир. Бугун фитначилар чақираётган “ҳижрат”дан узоқ бўлиб, тинчлик ва хотиржамликнинг шукрини адо этиб, ибодатларни ихлос билан бажариб, ҳақиқий ҳижратнинг савобини топадиган кундир.

Дунёда бўлаётган жараёнлардан хабардор бўлиб, ҳушёр туриш ҳар бир ватандошимизнинг вазифасидир. Юрт тинчлиги ва осудалиги, дин мусаффолиги йўлида огоҳлик, зийраклик доимий ҳамроҳимизга айланиши зарур.

Жалолиддин ХОЛМЎМИНОВ,
“Кўкалдош” ўрта махсус ислом
билим юрти мударриси.
Ийсохон БОБОХОНОВ,
“Кўкалдош” ўрта махсус ислом
билим юрти 3-курс талабаси

DINIY SOHA XODIMLARINING DINIY BAG'RIKENGLIKNI TA'MINLASHDAGI O'RNI VA VAZIFALARI

O'tmishga bir nazar tashlasak. Biz mustaqillikka erishgunga qadar xalqimiz boshidan ne-ne qiyinchiliklarni, kulfatlarni, kamsitishlarni o'tkazdi. Kommunistik g'oyalar tufayli odamlar butkul o'zligini yo'qotayozdilar. Din umuman qoralandi. "Din afyundir" degan shior bilan masjidlarga boorish, namoz o'qish, ro'za tutish, diniy marosimlarni o'tkazish qoralandi.

Allohga shukrlar bo'lsinki, Mustaqillikka erishdik. Ana shundan keyin barcha sohalarda milliy qadriyatlar ustuvorligi asosiy tamoyil sifatida o'z aksini topdi.

Buni "bag'rikenglik" tushunchasida ham ko'rish mumkin. "Bag'rikenglik bizning dunyomizdagi turli boy madaniyatlarni, o'zini ifodalashning va insonning alohidaligini namoyon qilishning xilma-xil usullarini hurmat qilish, qabul qilish va to'g'ri tushunishni anglatadi"⁴⁷.

Bag'rikenglik tushunchasi ilmiy faoliyat va ijtimoiy hayotning turli sohalari, jumladan, siyosat, falsafa, ilohiyot, ijtimoiy axloq, qiyosiy dinshunoslik kabi sohalarda keng istifoda etiladigan tushunchalardan biridir. Bag'rikenglik lotincha "Tolerantia – chidamoq, sabr qilmoq" ma'nosini anglatadi⁴⁸. Bag'rikenglik deb, boshqa insonlarning ichki va tashqi dunyoqarashini hurmat qilib, o'zaro hamjihatlikda yashashga aytiladi.

Mustaqillik yillarida diniy sohaga ham alohida e'tibor qaratilib, bu borada keng ko'lamli ishlar amalga oshirila boshlandi. Ko'plab masjidu madrasalar faoliyati yo'lga qo'yildi. Masjidlarda emin-erkin ibodat qilish, madrasalarda diniy va dunyoviy bilimlarni olishga keng imkoniyatlar yaratildi.

⁴⁷ Bag'rikenglik tamoyillari Deklaratsiyasi. YUNESKO Xalqaro me'yoriy hujjatlari T.: «Adolat», 2004. B.-91.

⁴⁸ Bag'rikenglik – barqarorlik va taraqqiyot omili. Toshkent-2007. B.-88.

Milliy an'ana, urf-odat va diniy qadriyatlarimiz qayta tiklandi.

Bularga misol Ramazon hamda Qurbon hayiti kunlari umummilliy bayram sifatida keng nishonlanishi, dam olish kuni deb e'lon qilinishi O'zbekiston musulmonlari uchun haqiqiy tuhfa bo'ldi. Yurtimizdagi Hazrati Imom majmuasi, Imom Buxoriy markazi va ko'plab obida va qadamjolar Prezidentimiz tashabbuslari bilan qayta ta'mirlanib, foydalanishga topshirildi. Ammo tinchligimizni ko'ra olmaydigan kimsalar o'zlarining g'alamis niyatlarini amalga oshirish maqsadida bizning go'yoki bo'sh tomonimizni topmoqchi bo'ldilar, buzuq go'yalarini ongimizga singdirmoq payiga tushib qoldilar.

Bu borada Prezidentimizning: "Din inson ruhini poklashi, odamlar o'rtasida mehr-oqibat tuyg'ularini mustahkamlashi, milliy qadriyat va an'analarni asrashga xizmat qilishi bilan har qanday jamiyat hayotida muhim o'rin tutadi. Ayniqsa, insoniyat murakkab taraqqiyot jarayonini boshidan kechirayotgan hozirgi davrda dinning turli xalqlar o'rtasida muloqot o'rnatish, ularni ma'naviy va ruhiy jihatdan yaqinlashtirish, zulm va zo'rvonlikka qarshi birgalikda kurashga da'vat etish borasidagi ahamiyati beqiyosdir"⁴⁹, degan gaplari barchani birdek hushyor bo'lishga va bir yoqadan bosh chiqarishga undadi.

O'zbekiston azal-azaldan ko'p dinli o'lka hisoblanadi. Zaminimizda Islomdan avval ham zardushtiylilik, xristianlik, yahudiylilik va boshqa o'nga yaqin dinlarga e'tiqod qilingan. Tarixdan ma'lumki, Islom dinini mutaassiblikdan xoli, erkin bilgan Amir Temurning komil e'tiqodi boshqa dinlarni rad etish hisobiga bo'lmagan. Bu jihatdan u nafaqat o'z davri, balki hozirgi zamonda yashayotgan odamlar uchun ham namunadir. Bu fikrni Yurtboshimizga nisbatan ham qo'llasak ayni haqiqatni gapirgan bo'lamiz. Islom ravnaqiga keng yo'l ochib berilishi, Mustaqil O'zbekiston siyosatini belgilashda dinga bo'lgan munosabatning tubdan o'zgartirilishi bunga

⁴⁹ Zakurlayev A. G'oyalar kurashi. Toshkent.: «Movarounnahr», 2000. B.-3.

yaqqol dalildir. Islom Karimovning: “Din turmush tarzimizga o‘chmas muhrini bosgan. Xudoga qarshi kurashganlarning ahvoli nima kechganini ko‘rdik. Endi bu xil besamar va quruq inkor yo‘li yaramaydi. Dinga nisbatan ijobiy munosabat tashqi siyosatimizda katta ahamiyatga ega”⁵⁰, – degan gaplari, ayniqsa, diniy soha vakillariga katta vazifalar yukladi, yosh avlodga ham diniy bag‘rikenglik g‘oyalarini singdirmoqlikni talab etadi. Bu borada diniy soha vakillarining oldilarida dolzarb bo‘lib turgan vazifalar talaygina. Ularning eng muhimlarini sanab o‘tamiz:

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 18, 31, 61-moddalarida din va vijdon erkinligi masalasiga katta e‘tibor qaratilgani, unda xalqimiz ruhiga mos keladigan imon-e‘tiqod, insof, diyonat, mehru oqibat, or-nomus, iffat va hayo kabi ezgu fazilatlar o‘z aksini topganligi, O‘zbekiston hududida yashovchi har bir fuqaroning manfaatlari, huquq va burchlari qonun asosida belgilab qo‘yilgani, fuqarolar millati, irqi va dinidan qat’i nazar, teng huquqliligi, ularning vijdon erkinligi kafolatlanganini o‘shib kelayotgan avlodga to‘g‘ri tushuntirish tushuntirishi lozim bo‘ladi.

Hozirda O‘zbekistonda 130dan ortiq millat va elatlar vakillari hamjihatlikda yashab kelmoqda. Bu ham bizning dinimiz – Islom naqadar bag‘rikeng din ekanligidan dalolatdir. Payg‘ambarimiz (alayhissalom): “Boshqa dindagi qo‘shningizni sizda qo‘shnilik haqqi bor. Unga yaxshilik qilinglar”, deb boshqa din vakillari bilan ham ahil bo‘lmoqlikka undaganlar. Islomning sof va bag‘rikeng din ekanligini ana shunday misollarda tushuntirmoq darkor.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida har kim xohlagan diniga e‘tiqod qilishi yoki hech qaysi dinga e‘tiqod qilmaslik huquqiga ega ekani qayd etilgan. Diniy qarashlarni majburan singdirishga yo‘l qo‘yilmasligi belgilangan. Qur’oni karimda esa “Dinda zo‘rlash yoqdir”⁵¹, deyiladi. Biroq keyingi

⁵⁰ Zakurlayev A. G‘oyalar kurashi. Toshkent.: «Movarounnahr», 2000. B.-17.

⁵¹ Baqara surasi, 256-oyat. Abdulaziz Mansur. Qur’oni karim ma’nolarining tarjima va tafsiri. Toshkent. 2004. B.-42.

yillarda bu talablarni buzayotgan g'alamis kimsalar o'zlarining buzuq g'oyalarini insonlar ongiga singdirmoqchi bo'lyapti, Prezidentimiz olib borayotgan oqilona siyosatga qarshi ig'vo va fitnalar uyushtirishga harakat qilyapti. Qur'onda "Fitna qatl etishdan ham yomonroq"⁵² ekani ta'kidlanadi. Buni xalqimiz chuqur anglab yetishida diniy soha vakillarining ham o'rinlari beqiyosdir. Diniy soha vakillarining vazifasi buzuq niyatli kishilarning Islomni niqob qilib, manfur ishlarini amalga oshirishlariga yo'l qo'ymaslik va xalqimiz ongiga sof Islom bunday buzuq ishlarga yo'l qo'ymasligini yetkazishdir. Payg'ambar (alayhissalom)dan rivoyat qilingan hadisi sharifda: "Xalifalik mendan so'ng ummatim ichida 30 yildir, undan keyin podshohlik bo'ladi", deyilgan. Bu esa hozirda xalifalik davlati o'rnatishga urinayotgan kimsalarning xatti-harakatlari islomiy tushunchalarga mutlaqo zid ekanini anglatadi.

Dunyoning turli joylarida Islomni niqob qilib, qo'poruvchilik, qotillik, uy-joylarni vayron qilish va terroristik harakatlar sodir etilmoqda. Bularning barchasi noqonuniy va Islom tamoyillariga mutlaqo qarama-qarshi bo'lgan ishlar. Avvalo, Islom tinchlik dinidir. Insonlarni o'zaro hamjihatlikka, bir-biriga mehr-muruvvat ko'rsatishga va tinch-totuv hayot kechirib, yaxshilik qilishga chaqiradi. Payg'ambarimiz (alayhissalom): "Insonlarning eng yaxshisi jamiyatga foydasi tegadiganidir", dedilar.

Boshqa hadisda esa: "Odamlarga uning tilidan ham, qo'lidan ham aziyat yetishidan saqlangan kishi musulmondur", dedilar. Islomda nohaq odam o'ldirish harom hisoblanadi. Endi yuqorida tilga olingan johilona xatti-harakatlarni amalga oshirayotgan kimsalarga qaytsak. Islom tinchlikka chaqiradi, ular esa odamlar tinchini buzmoqdalar. Islom jamiyatga foyda keltirishga chorlaydi, ular jamiyatga ziyon keltirmoqdalar. Islom qo'li bilan ham, tili bilan ham birovg'a aziyat bermaslikka

⁵² Baqara surasi, 191-oyat. Shayh Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf. Qur'oni Karim va o'zbek tilidagi ma'nolari tarjimai. Toshkent.: 2011. B.-30.

undaydi, ular esa begunoh odamlarning hayotiga zomin bo'lmogda. Islomda odam o'ldirish harom deyilgan, ular esa buni halol hisoblab, qotillik orqali o'z maqsadlariga erishmoqchilar. Haqiqiy Islom qayerda-yu, buzg'unchi g'oyalar va dinni niqob qilib qabih ishlarni amalga oshirayotganlar qayerda! Bularni Islom bilan taqoslab, to'g'ri yo'lni, haqiqiy musulmon aslida qanday bo'lishi kerakligini xalqqa, yoshlarga tushuntirmoq zarurdir.

Diniy soha vakillari diniy bag'rikenglik g'oyalarini tarqatish yo'lida katta hissa qo'shmoqdalar. Ammo shunday bo'lsa-da, e'tiborni susaytirmaslik lozim. Zero, Prezidentimiz aytganlaridek: "Muqaddas Islom dinimizni pok saqlash, uni turli xil g'arazli xuruj va hamlalardan, tuhmat va bo'htonlardan himoya qilish, uning asl mohiyatini unib-o'sib kelayotgan yosh avlodimizga to'g'ri tushintirish, Islom madaniyatining ezgu g'oyalarini keng targ'ib etish vazifasi hamon dolzarb bo'lib qolmoqda"⁵³. Shunday ekan, hali qilinishi kerak bo'lgan ishlar talaygina. Ulamolar payg'ambarlar merosxo'rlari ekanlar, ular Payg'ambar (alayhissalom)ga o'xshab diniy va dunyoviy ishlarda barchaga o'rnak bo'lishlari kerak.

Prezidentimizning ulamolar bilan bo'lgan uchrashuvda diniy soha vakillariga qarata "Men sizlarga ishonaman", degan gaplari shu soha vakillarini g'ururlantirish bilan birga ularga yuklatilgan mas'uliyatni yanada oshirib, yuqori marralarni zabt etishda ruhiy quvvat baxshida etsa ne ajab!

Yusufxon SHODIYEV,
"Mulla Qirg'iz" o'rta
maxsus islom bilim
yurti 4-kurs talabasi

⁵³ To'ychiboyev A. Islomga yot jamoa. Toshkent.: 2010. B.-3.

MO‘MINNING TILIDAN HAM, QO‘LIDAN HAM ZARAR YETMAS

Payg‘ambarimiz Muhammad (sollallohu alayhi va sallam): “Ikki xislat borki, undan afzalroq narsa yo‘q: Allohga imon keltirish va odamlarga yordam ko‘rsatish. Ikki xislat borki, undan yomonroq narsa yo‘q: Allohga shirk keltirish va odamlarga ziyon yetkazish”, deganlar.

Islom dini insoniyatga asl muruvvatni, dindoshlarga, hatto g‘ayridinlarga ham ehtirom va bag‘rikenglik bilan munosabatda bo‘lishni o‘rgatadi. Albatta, biz musulmon ekanmiz, har doim yaxshi fazilatlarimiz bilan o‘rnak bo‘lishimiz ayni muddaodir. Payg‘ambarimiz Muhammad (sollallohu alayhi va sallam) Islom ummatigagina emas, balki butun insoniyatga go‘zal xulq-atvorlari bilan namuna ko‘rsatdilar. U zot ahli kitobdan bo‘lgan qo‘shnilari bilan ham yaxshi munosabatda bo‘lar, hadya berib, ulardan ham qabul qilardilar. Dastlab rohib bo‘lgan ingliz tarixchisi Karen Armstrong “Muqaddas urush” kitobida shunday yozadi: “Muhammad (alayhissalom) faqatgina Makka mushriklari bilan emas, bir paytning o‘zida mahalliy yahudiy qabilalar va ular bilan til biriktirib hujumni rejalashtirgan Shom nasroniylari bilan ham kurashishga majbur bo‘lgan edi. Ammo bu uning qalbida dushmanlariga nisbatan nafrat tug‘dirmadi, ahli kitobni (yahudiy va nasroniylarni) la‘natlashiga olib kelmadi. Musulmonlar o‘z hayotlarini himoya qilishga majbur bo‘lishdi, lekin dushmanlarining diniga qarshi urush ochganlari yo‘q. Bordiyu urushga majbur bo‘lganga ham, insonparvarlikni unutishmadi. Ular diniy xizmatchilarni, rohiblarni bezovta qilishmasdi, jangda qatnashmaydigan, ojiz kishilar, ayollar, yosh bolalar, keksalarga tegmas, ularga zarracha ozor yetkazmas edilar. Ular tinch aholini qatl etishmagan, bino va uy-joylarni vayron qilishmagan”.

Inson sha‘ni, salomatligi, huquqlari oliy qadriyat, uning mol-mulki daxlsiz hisoblanadi. Bularga daxl qilish jinoyat sifatida baholanadi. Jumladan, o‘zganing mulkini ochiqdan-

ochiq talon-toraj qilish, talonchilik maqsadida hujum uyushtirish, hayot yoki sogʻliq uchun xavfli usullarni qoʻllash bilan qoʻrqitish – bosqinchilik hisoblanadi. Mohiyati ezgulik boʻlgan Islom dinida bunday zoʻravonliklar qatʼiy va keskin qoralanadi. Shunga qaramay, Islomni niqob qilib olgan, oʻzgalarining mol-mulkini qanday yoʻl bilan boʻlmasin oʻzlashtirishga urinayotgan, qarshilik qilinsa, keskin chora-tadbirlar koʻrishni halol sanaydigan diniy-ekstremistik oqimlar talonchilik va bosqinchilik qilish, korxonalar va inshootlarga zarar yetkazish bilan ijtimoiy barqarorlikni izdan chiqarishga urinmoqdalar. Bu haqda shayx Yusuf Qarzoviy aytadilar: “Xorijiy elchixonalarni vayron qilish, boshqa din vakillarini oʻldirish ochiq-oydin zulm va fasodning bir turidir. Chunki mazkur elchixonalar davlat bilan rasmiy va oʻzaro kelishuvga asoslangan holda faoliyat olib boradi va musulmon davlati himoyasida hisoblanadi”.

Dindan millatlararo adovat uygʻotish uchun foydalanish, millatchilik va diniy ayirmachilikni keltirib chiqarish yoʻlidagi harakatlar Islom dini taʼlimotiga ziddir.

2006-yil 7–9-iyul kunlari Islom olami uyushmasi tomonidan oʻtkazilgan “Islomda tinch-totuv yashash” mavzusidagi konferensiyaning yakunlovchi bayonotida shunday deyiladi: “Islom dini barcha millat, xalq va davlatlar oʻrtasida tinch-totuv yashashga buyuradi va quyidagilarni muhim deb hisoblaydi:

- Islomning eng yuksak gʻoyasi boʻlgan tinchlikni targʻib qilish va insonlar xavfsizligini taʼminlash;
- inson shaʼnini ulugʻlash va uning huquqlarini hurmat qilish;
- oʻzgalarini dinga majburlamaslik va ularga nisbatan adolatsiz boʻlmaslik;
- terrorizm, buzgʻunchilikning har qanday turiga qarshi kurashish va odamlarni nohaq oʻldirmaslik”.

Koʻnglida adovat boʻlmagan, jamiyatga zarari tegmaydigan boshqa din vakillariga yaxshi muomalada boʻlib, ular bilan dunyoviy ishlarda hamkorlik qilish dinimiz talabidir.

Barcha ahli kitoblar, xususan, nasroniylar musulmonlar qalbiga yaqin ekanini Alloh taolo quyidagi oyati karimada bildirgan: **“Imon keltirganlarga nisbatan yaqinroq do‘st – “biz nasroniylarmiz” deganlar ekanini (ham) ko‘rasiz. Buning sababi – ular (nasroniylar) ichida ruhoniy va rohiblarning borligi va ularning kibrga berilmasligidir”** (*Moida, 82*).

Islom mamlakatlarida yashovchi ahli kitoblarning barchasi alohida ahd-va‘da olganlar sanalib, Rasululloh (sollallohu alayhi va sallam) musulmonlarni ular bilan hamjihatlikda yashashga chaqirganlar va bu ahdni buzgan kishi Allohning qahriga va azobiga uchrashini mustahkamlab qo‘ydilar: “Kim zimmiy (ahli kitob vatandosh)ga ozor bersa, menga ozor bergan bo‘ladi. Menga ozor bergan odam esa Allohga ozor bergandir” (Tabaroniy rivoyat qilgan). Yana bir hadisi sharifda “Kim ahdlashgan odamga zulm qilsa, yo uning haqqini kamaytirsas, yoki unga toqatidan ortiq vazifa yuklasa, uning haqqidan botil yo‘l bilan o‘zlashtirsas, men u odam bilan qiyomatda hujjatlashaman”, deyiladi (*Abu Dovud rivoyat qilgan*).

Islom mamlakatida yashaydigan ahli kitob yoki boshqa millat va din vakili o‘rtada ahdlashuv borligi uchun erkinlikda, qonuniy himoyada mahalliy xalq bilan bir maqomdadir.

Shunday ekan, biz ham yurtimiz, shahrimiz, mahallamizda bizga vatandosh, hamshahar, qo‘shni bo‘lgan turli millat, turli din va e‘tiqod vakillari bilan o‘zaro hurmat va muhabbatda yashashimiz darkor. Bizning mamlakatimizda irqi, millati, ijtimoiy kelib chiqishidan qat‘i nazar, barcha fuqarolar qonun oldida huquqan bir xil mavqedadirlar, imtiyozlardan ham bab-baravar foydalanadilar. Bu holat O‘zbekiston Konstitutsiyasi va boshqa qonunlar bilan kafolatlangandir.

Muhammadsodiq ABBOSOV,
“Imom Faxriddin ar-Roziy”
o‘rta maxsus islom bilim
yurti 2-kurs talabasi

ЁШЛАРНИ ҒОЯВИЙ ХУРУЖЛАРДАН АСРАЙЛИК

XXI аср ёшлари глобаллашув жараёни шиддатли тус олган, турли ғоявий хуружлар хавф солган замонда яшамоқда. Бир томондан экстремистик руҳдаги оқимлар, бошқа томондан миссионерлар ва оломонча маданият тарғиботчилари ёш авлод онгига ўзларининг пуч ғоялари ва ақидаларини сингдириш, миллий ва диний қадриятларидан маҳрум қилишга муттасил ҳаракат қилмоқдалар. Натижада, соф ислом таълимотидан етарли даражада билимга эга бўлмаган баъзи ёшлар уларнинг найрангларига алданиб қолмоқда. Яна айримлар эса, ғарб давлатларининг моддий тараққиёти гўёки уларнинг маданиятига асослангандек хаёл қилиб, кийинишда, ўзини тутишда, ҳатто фикрлашда миллийлик ва динийликка ёт ғояларни маъқул кўрмоқда. Буларнинг барчаси охир-оқибат ёш авлоднинг келажагига турли офат ва балоларнинг раҳна солишига сабаб бўлади. Муқаддас динимиз таълимотида мусулмон киши ўз эътиқодига, ҳур ва озод яшашига раҳна солувчи ҳар қандай ҳолатга қарши курашиши лозим эканлиги таъкидланади. Қуръони каримнинг Анфол сураси 60-оятида шундай дейилган:

“Улар учун имконингиз борича (ҳарбий) куч ва отлиқ бўлинмаларни тайёрлаб қўйингиз! Бу билан Аллоҳнинг ва ўзингизнинг душманингизни ва улардан ўзга сиз билмайдиган, лекин Аллоҳ биладиган (душман)ларни ҳам қўрқувга солган бўлурсиз. Аллоҳнинг йўлида нимани сарф қилсангиз, сизларга (унинг савоби) зулм қилинмаган ҳолингизда тўла-тўқис берилур”.

Ушбу ояти кариманинг маъносини Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) ўша даврнинг шароитидан келиб чиқиб баён қилиб берганлар. Масалан, “куч” деган сўзни “камон отиш” деб тафсир қилганликлари ҳақидаги ривоятни Имом Муслим “Саҳиҳ”ида зикр қи-

либ ўтган. Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Болаларингизга камон отишни, отда чопишни ҳамда сувда сузишни ўргатинглар”, деб марҳамат қилганлар. Чунки ўша даврда душманлардан ҳимояланиш учун энг афзал қурол чавандозлик ва мерганликдан иборат бўлган. Дарҳақиқат, Аллоҳ таолонинг каломига ҳар бир даврнинг шарт-шароитидан келиб чиқиб ёндошилса, унинг ҳар қандай замон билан ҳамнафас эканлигига амин бўламиз. Ғоявий курашлар авж олган ҳозирги даврда ояти каримадаги “куч” деган сўзни маърифий ва ғоявий куч деб талқин қилиш айни муддао бўлади ва ғояга қарши ғоя, фикрга қарши фикр, жаҳолатга қарши маърифат билан курашмоқ лозим, деган шиорга ҳам тўла мос келади. Демак, Аллоҳ таолонинг амрига мувофиқ юқорида зикр этиб ўтилган ХХІ аср ғоявий таҳдидларига қарши, уларнинг бошида турган душманларга қарши замонавий “куч”, яъни маърифий ва ғоявий куч билан қуролланмоғимиз лозим бўлади. Инчунун, ёш авлоднинг онгида ҳозирги замон мафкуравий хуружларига қарши маънавий иммунитетни ҳозирламоқлик замон талабидир.

Маънавияти юксак, ҳар қандай ёт ғояларга қарши тура оладиган, ўзининг мустаҳкам эътиқоди ва миллий қадриятларини маҳкам тутиб, унга оғишмай амал қилиб яшайдиган халқни ҳеч қандай ёвуз куч енга олмайди. Тарихдан бунга кўплаб мисолларни келтириш мумкин. Жумладан, Абдулваҳҳоб Ас-Субкийнинг “Табақотуш шофиййатул кубро” асарида шундай воқеа зикр қилинган: “Бағдодда амирул мўъминийн Мутиуллоҳга Рум қироли Тақфурдан мактуб келади. Номада бутун мусулмон аҳлига таҳдид, дўқ-пўписа ҳамда турли хил бўҳтону таҳқирли мазмундаги қасида битилган эди. Ўша вақтда илм ўчоғига айланиб улгурган Бағдодда кўплаб адиблар, шоирлару фусаҳолар жамланган бўлишига қарамай, ҳеч бирлари ғанимнинг бу мактубига раддия ёзишга қурблари етмайди. Фақатгина, тасодифан Бағдодда му-

софир бўлиб турган буюк ватандошимиз Имом Абу Бакр Қаффол Шоший ҳазратларигина муносиб жавоб номани ёза олади. Хатни ўқиб Тақфур дағ-дағ титрайди ва қўрқувдан пешоби тутилиб қолади”. Бу воқеа маънавий етуклик, ғоявий устунлик енгилмас куч эканлигига ёрқин мисол бўла олади. Ҳали-ҳануз халқимиз Қаффол Шоший ҳазратларини шундай буюк маънавий жасорат кўрсатгани сабабли “пошшомот ота” номи билан хотирлайди.

Муҳтарам Юртбошимиз “Шаҳидлар хотираси” ёд-горлик мажмуида сўзлаган нутқда, жумладан, шундай деган эдилар: “Энг ёмони, бундай ғоявий хуружлар турли йўллар билан, устомонлик билан олиб борилаётгани соғлом фикрли ҳар бир одамни ташвиш ва хавотирга солмасдан қўймайди. Бундай ғаразли кучларнинг асосий нияти – ҳали ҳаётий тажрибаси, сиёсий-ижтимоий савияси етарли бўлмаган, содда ва ғўр ёшларни йўлдан уриш, ўзининг қабиҳ ниятлари йўлида фойдаланиш эканини ҳеч қачон унутмаслигимиз керак. Фақатгина мустақил фикрлайдиган, имон-этиқоди мустаҳкам, ота-боболаримиздан мерос бўлиб келаётган эзгу қадриятларга садоқатли бўлган инсонгина бундай қутқуларга учмаслиги, тўғри йўлдан адашмаслиги мумкин. Бунинг учун, албатта, биринчи навбатда фарзандларимизни юксак билим ва маънавий фазилатлар билан қуроллантиришимиз лозим. Уларга биз учун муқаддас бўлган Ислом динининг чинакам инсоний моҳиятини, унинг тинчлик, яхшилик, меҳр-шафқат, ҳамжиҳатлик дини эканини тўғри тушунтириб беришимиз керак. Бизга ёт ва бегона бўлган турли зарарли оқимлардан ҳимояланиш учун одамларга бу борадаги бор ҳақиқатни етказиш зарур. Таъбир жоиз бўлса, бундай хавф-хатарлардан одамларни, авваламбор, ёш авлодни ҳақиқат билан ҳимоя қилиш керак”.

Абдулвоси ЭРҒАШЕВ,
“Кўкалдош” ўрта махсус ислом
билим юрти 3-курс талабаси

ЮРТИМИЗДА БАҒРИКЕНГЛИК НАМУНАЛАРИ

Президентимиз «Юксак маънавият — енгилмас куч» китобида «Дунёвий ва диний қадриятлар бир-бирини тўлдирмас экан, бугунги куннинг оғир ва мураккаб саволларига тўлақонли жавоб топиш осон бўлмайди», дея таъкидлаган эдилар.

Кўп асрлик тарихга эга миллий давлатчилигимиз кечмишига назар ташласак, мамлакатимизда диний бағрикенглик илдизлари жуда теран эканига ишонч ҳосил қиламиз. Лекин диний бағрикенглик ўз эътиқодига бепарво муносабатда бўлиш, уни ҳимоя қила билмаслик дегани эмас. Балки асрлар давомида аجدодлари риоя қилган анъанавий муносабатларни давом эттириш, диний қарашларга у ёки бу томонга оғишмай амал қилиш демақдир.

Мусулмончилик турмуш тарзимизга чуқур сингиб кетган. Бинобарин, ўзбекларда инсоний бағрикенглик билан динлараро бағрикенглик табиатан ва моҳиятан ўзаро уйғундир.

Бизнинг халқимиз шундай бағри очик бир халқки, аввало ирқу миллат ажратмайди. “Буям худонинг бандаси, жон берган Аллоҳ таоло ризқ-рўзини ҳам ўзи беради. Тангри таолонинг хоҳиш-иродаси билан юртимизга келиб қолган экан, майли, бемалол яшайверсин, ҳаммаси ўзига боғлиқ”, дейди. «Менинг эътиқодимга ўт, менинг тилимда сўзла», демайди. Тазйиқ ўтказишни хаёлига ҳам келтирмайди, қўлидан келганча ёрдам беришга интилади. Юрт-дошнинг юртдошида, қўшнининг қўшнида ҳаққи бор, дейди.

Бухоро яҳудийларига бўлган дўстона муносабатимизнинг ўзи бир тарихдир. Ўзларини “яҳудий” деб ҳисобловчи бу халқ аксарият адабиётларда «Туркистон яҳудийлари» деб аталган. Уларнинг аجدодлари юртимизга қачон келиб қолгани аниқ эмас. Амир Темур ва

темурийлар ҳукмронлиги даврида Ўрта Шарқ мамлакатларидан кўпгина хунарманд яҳудийлар Самарқандга кўчиб келгани ҳақида ҳам маълумотлар бор.

Яҳудийлар жамоасининг вакилларида бири Р.Бенсман Бухорода дастлабки синагога VIII асрдаёқ қурилгани, маҳаллий аҳоли бошқа дин вакилларига эркин эътиқод қилиш учун ўша пайтдаёқ етарли шарт-шароит яратиб берганини таъкидлаб: “Ўрта аср Европаси ва Византия империясида қувғин қилинган яҳудийлик Марказий Осиёда бошқа динлар билан бирдек ҳуқуққа эга эди”, деб ёзади.

Дарҳақиқат, Ўзбекистон турли миллат ва диний эътиқодга мансуб одамлар юз йиллар мобайнида бир оила каби иноқ яшаб келаётган, дини, ирқи ва миллатидан қатъи назар, инсон шарафланадиган бағрикенг ўлкадир. Айни шу заминда асрлар давомида ранг-баранг маданиятларнинг бир-бирини бойитиш жараёни рўй берган.

Ўзбекистонда турли диний конфессияларнинг мавжудлиги ҳам шу билан изоҳланадики, халқимиз тарихида диний низо, одамларни миллати ва диний мансублигига қараб айириш ҳоллари бўлмаган. Тақдир тақозоси билан юртимизни ихтиёрий равишда тарк этган ўзга миллатга мансуб кишиларнинг Ўзбекистонни, собиқ ватандошларини қўмсашларининг боиси ҳам ана шундадир.

Диёримиздан етишиб чиққан алломаларнинг асарларида ҳам диний бағрикенглик билан боғлиқ қадриятлар тарғиб қилинган ғояларни учратамиз. Ал Мотуридий христианлар мусулмонларга қалби мойилроқ, дўстона муносабатга яқин эканини айтиб ўтган бўлса, Абул Баракот ан Насафий насронийлар мусулмонларга дили яқин эканини, улар орасида тавозели олим ва обидлар бор, дея таърифлаб, илм кимда бўлишидан қатъи назар, у албатта яхшиликка етаклашини алоҳида таъкидлайди.

Бурҳониддин ал Марғиноний “Ҳидоя” асарида “Мусулмонлар диёрида черков ва ибодатхоналар бузилиб кетган

бўлса, уларни ўз жойида яна қайта тиклаш мумкин”лигини алоҳида айтиб ўтган.

Бағрикенглик инсоний фазилат сифатида аҳиллик, меҳр-мурувват, эзгулик, яхшилик каби қатор хислатларни ўзида жамлайди, айнан шу алломалар илмий меросидаги асосий мавзулардан бўлган. Буни Имом Бухорий ва унинг “Ал-Жоме ас-саҳиҳ” асарида, Маҳмуд Замахшарийнинг “Атвоқу-з-заҳаб фи-л-мавоиз вал-хутаб”, “Наовбиғул-калим”, “Мақомот” асарларида, Алишер Навоий ижодиётида, хусусан, “Арбаин”, “Ҳайрату-л-аброр” каби асарларда, яна табаррук заминимизда туғилиб жаҳон фани ва маданияти ривожига улкан ҳисса қўшган юзлаб олимлар ва уларнинг асарларида кўриш мумкин.

Мироншоҳ Мирзонинг Европа қиролларига ёзган мактубларида Амир Темур тутган сиёсатга амал қилигани кўриниб турибди. Ўша хатлардан бирида қуйидагилар таъкидланган: “Савдогарларга келсак, истардикки, Сизнинг савдогарларингиз бизнинг юртларда, бизнинг савдогарлар Сизларнинг юртингизда хавф-хатарсиз, ҳозиргидек юрсалар. Ниҳоят, агар эътиқодимизда фарқ бўлса ҳам, барибир барчамизнинг манфаатларимиз йўлида дўстликни авайлашимиз даркор”.

Темурий ҳукмдорлардан Шохруҳ Мирзонинг Хитой императорига йўллаган мактубида: “Сайёҳ ва савдогарлар учун йўлларни очиқ тутсалар, токи дўстлик ва муҳаббат сабаблари таъкидланиб, бирлик ва яқдиллик воситалари қувват топса. Мамлакатлар атрофларидаги халқлар тоифалари роҳатга эришса, фуқароларнинг барча табақалари орасида тириклик воситалари тартибга тушса”, дея алоҳида таъкидлаган.

Ҳукмдорлар билан бир қаторда оддий одамларнинг ҳам ўзга дин вакилларига бағрикенглик ила муносабатда бўлганини тарихий далиллар тасдиқлайди. Мисол учун, XIX асрда Россиянинг марказий минтақаларидан мажбурлаб кўчирилган деҳқонлар ночор аҳволга тушиб қолганда

маҳаллий аҳоли уларга ҳар томонлама ёрдам кўрсатган. Ўша давр воқеаларини кўрган иеромонах Харитон: “Маҳаллий аҳоли ночор кўчманчиларга раҳмдиллик билан муносабатда бўлди, бусиз уларнинг кўпчилиги очлик ва муҳтожликдан ўлиб кетган бўлар эдилар”, деб гувоҳлик берган.

Демак, ҳозирда юртимизда шаклланган динлараро, миллатлараро бағрикенгликнинг қадим тарихдан асосли замини мавжуд. Бу асос алломалар меросида ўз ифодасини тўлиқ топган. Ўсиб келаётган ёш авлодни тарихий бағрикенглик анъаналарига суянган ҳолда тарбиялаш энг муҳим вазифалардан саналади.

**Сафар ТЕМИРОВ,
“Хожа Бухорий” ўрта
махсус ислом билим
юрти 4-курс талабаси**

DINIY BAG'RIKENGLIK TAMOYILLARINI QAROR TOPTIRISHDAGI MUHIM VAZIFALAR

“O‘zbekiston turli dinlarga mansub qadriyatlarni asrab-avaylashga, barcha fuqarolarga o‘z e’tiqodini amalga oshirish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratib berishga, dinlar va millatlararo hamjihatlikni yanada mustahkamlashga, ular o‘rtasida qadimiy mushtarak an’analarni rivojlantirishga alohida e’tibor qaratmoqda”⁵⁴.

Islom Karimov

“Bag‘rikenglik” (“tolerantlik”) so‘zi deyarli barcha tillarda bir xil yoki bir-birini to‘ldiruvchi mazmunga ega. Ularni umumlashtirib “bag‘rikenglik”– chidamlilik, bardoshlilik, toqatlilik, o‘zgacha qarashlar va harakatlarga hurmat bilan munosabatda bo‘lish, muruvvatlilik, hamdardlik kabi ma’nolarga ega, deb aytish mumkin⁵⁵.

Yer yuzida insonlar o‘z kechinmalari, tuyg‘ulari, e’tiqodiga ega. Bularni bir jamiyat bag‘rida ushlab turish esa o‘zaro insonparvarlik, dinlar o‘rtasidagi munosabat, vatanparvarlik kabi bir necha tamoyillar ko‘magida bo‘ladi.

Bag‘rikenglik mohiyat-e’tibori bilan “boshqalar” va “o‘zgacha” qadriyatlar haqida bilimlar, baholar va unga asoslangan amaliy faoliyat tizimini o‘z ichiga oladigan ijtimoiy-madaniy hodisadir.

Yurtboshimiz xalq istiqboli borasida quyidagi so‘zlarni aytganlar: “O‘tgan davr mobaynida eski tuzumdan og‘ir meros

⁵⁴ Karimov I. “Jahon dinlari tinchlik madaniyati yo‘lida” xalqaro anjumani ishtirokchilariga tabrik. 2000-yil. Bag‘rikenglik – barqarorlik va taraqqiyot omili. Toshkent.: 2007. 105-b.

⁵⁵ Bag‘rikenglik – barqarorlik va taraqqiyot omili. Toshkent.: 2007. 8-b.

bo‘lib qolgan ana shunday illatlarga, el-yurtimizga nisbatan kamsitish va milliy manfaatlarimizni mensimaslik holatlariga barham berish, ko‘hna qadriyatlarimiz, dinu diyonatimizni tiklash, hayotimizda tarixiy adolatni qaror toptirish, yangi jamiyat qurish yo‘lida xalqimizning ma’naviy yuksalishini o‘z oldimizga qo‘ygan olijanob maqsadlarga yetishda hal qiluvchi mezon deb qarash va shu asosda ish olib borish biz uchun doimo ustuvor vazifa bo‘lib kelganini va bugun ham e’tiborimiz markazida turganini ta’kidlash lozim”⁵⁶. Demak, diniy bag‘rikenglik borasida oldimizda turgan dolzarb vazifalar bor.

Birinchidan, diniy bag‘rikenglik tushunchasi aholi orasida to‘g‘ri talqin etilishini ta’minlashda diniy soha vakillari jonkuyar bo‘lishlari zarur. Aks holda, yurtimizda turli xil nizolar, bosh-boshdoqliklar kelib chiqishi mumkin. Buning uchun qanday ishlarni amalga oshirishimiz zarur? Bu borada diniy soha xodimlari mustaqil fikrga ega bo‘lishlari lozim.

Ikkinchidan, diniy soha vakillari bag‘rikenglik borasida mukammal bilimga ega bo‘lishlari kerak. Dinimiz ko‘rsatmalarida bu xususda nimalar deyilgan? Alloh taolo oyati karimada nima deydi? Rasululloh (sollallohu alayhi va sallam) hayotlarida qanday voqealarni uchratamiz? Bu ma’lumotlarni yaxshilab o‘rganishimiz, kezi kelganda xalqimizga o‘rgatishimiz lozim bo‘ladi. Alloh taolo Mumtahana surasida marhamat qilib aytadi: **“Din to‘g‘risida sizlar bilan urishmagan va sizlarni o‘z yurtigingizdan (haydab) chiqarmagan kimsalarga nisbatan yaxshilik qilishingiz va ularga adolatli bo‘lishingizdan Alloh sizlarni qaytar-mas. Albatta, Alloh adolatli kishilarni sevar. Alloh faqat sizlarni din to‘g‘risida sizlar bilan urushgan va sizlarni o‘z yurtigingizdan (haydab) chiqargan hamda sizlarni haydab chiqarishda bir-birlariga yordamlashgan kimsalar bilan do‘stlashishingizdan qaytarur. Kimki ular bilan**

⁵⁶Karimov I. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. Toshkent.: “Ma’naviyat”, 2013. 7-b.

do‘stlashsa, bas, ana o‘shalar aynan zolim kimsalardir”⁵⁷ (8-9- oyatlar). Alloh taolo insonlarni o‘zaro ahil-inoq, birdamlikda yashashga chaqirmoqda. Bir rivoyatga ko‘ra, Rasululloh (sollallohu alayhi va sallam) aytadilar: “Kim ahli zimmaga biror zahmat yetkazsa, qiyomat kuni meni o‘zining dushmani sifatida ko‘radi”⁵⁸. Abu Bakr (roziyallohu anhu) Shom fathiga jo‘nayotgan qo‘shinga shunday nasihat qilgan edi: “Bolalarni, ayollarni, qariyalarni o‘ldirmang. Xurmo daraxtlariga o‘t qo‘ymang va butalarni kesmang. Tuyalarni, boshqa hayvonlar podasini o‘ldirmang... Siz o‘zga ishlar, oxirat dunyosiga xizmat qilish bilan mashg‘ul odamlarni uchratasiz. Shunda ularni o‘z holiga qo‘ying”. Umar ibn Xattob (roziyallohu anhu) o‘zga dinlarga xayrixohligi, mehr-muruvvati va adolatparvarligi bilan Islom dunyosidan tashqarida ham ma‘lum va mashhur edi. Hazrati Umar Quddus va Ludda nasroniylari bilan imzola-gan xavfsizlik shartnomasiga muvofiq shahardagi cherkovlar buzib tashlanmasligi, musulmonlar nasroniylarning ibodatxonalarini egallab olmasligi va ularga ibodat qilmasligi ka-folatlangan edi. Yuqoridagi oyati karima hamda hadis sharif, sahobiylar siyosatidan ko‘rinadiki, boshqa din vakillari bilan chiroyli munosabatda bo‘lish joiz, ularning ibodatxonalariga tajovuz qilish mumkin emas. Ko‘plab dalillarni o‘rganib chiqqan ulamolar boshqa din vakillarini bayramlari bilan tabriklashga, hadyalar berishga fatvo berishgan. Bugungi kunda boshqa din vakillari ham diniy va milliy bayramlarimiz bilan qutlashmoqda. Yurtimizda ko‘plab ishbilarmon dindoshlarimiz boshqa din vakillari bilan hamkorlikda faoliyat yuritib, mahsulotlar ishlab chiqarishmoqda. Taraflar bir-biridan mamnun.

Uchinchidan, diniy soha vakillari mo‘tadillikda go‘zal na-muna bo‘lishlari kerak. Xalq kimga ergashadi? Kimdan o‘rnak oladi? Albatta, obro‘-e‘tiborli, yuksak ma‘naviyatli, diniy ham-

⁵⁷ Shayx A. Mansurov. Qur‘oni karim ma‘nolari tarjimai va tafsiri. Toshkent.: Toshkent islom universiteti nashriyot-matbaa birlash-masi 2004 550-b.

⁵⁸ Tinchlik va osoyishtalik – oliy ne‘mat. Toshkent.: “Movarounnahr”, 2013. 51-b.

da dunyoviy ilmlarga ega bo'lgan komil insonlardan. Shunday ekan, biz, din vakillari axloqimizni go'zal, muomalamizni chiroyli, hayotimizni qashshoqlikdan ham, dab-dabadan ham xoli qilishimiz zarur. Odamlar orasida murosa qila bilishimiz kerak.

Mo'tadillik aslida arabcha "vasatun" so'zining o'zagidan olingan. Bu so'zga ko'plab ulamolar ta'rif berganlar. Ulardan biri – asrimizning fazilatli olimi, dunyo musulmonlarining ustози Yusuf Qarzoviy o'zining "Al-Xasoisul ommo lil Islom" kitobida vasatiyaning quyidagi ta'rifini keltiradi. "Vasatiyaning o'rniga "muvozanat" iborasini ishlatish holatlari ham bor. Bu bilan ikki bir-biriga qarshi taraflar orasida o'rtamiyonalik va adolatni iroda qilinadi. Toki ulardan biri o'z ta'sirini o'tkazib, boshqasini yo'qqa chiqarmasin. Taraflardan biri o'ziga tegishli haqni olib, qarshi tarafga ustunlik qilmasin va uni yo'q etmasin. "Qarama-qarshi taraflar" deyilganda ruhoniyluk va moddiylik, yakka shaxs va jamoat, voqe'lik va xomxayol, sobitlik va turg'unsizlik kabi narsalar ko'zda tutilgan bo'ladi. Mazkur qarama-qarshiliklar orasida vasatiylukni joriy qilish ularning har biriga o'ziga yarasha va kerakli imkon berish hamda bunda zarar yetkazish va chegaradan chiqish, haddan tashqari qattiq tutish va haddan tashqari bo'sh qo'yib yuborish holatlariga yo'l qo'ymaslik ila bo'ladi"⁵⁹. Mo'tadil inson din va dunyoviy ishlarini mukammal yo'lga qo'ya oladi. Uning aksi esa, insonni mashaqqatlar girdobiga tashlab, muqaddas hayotni bir qafasdek his etishga majbur qiladi.

To'rtinchidan, ijtimoiy va siyosiy bilimga ega bo'lish zarur. "Imom" so'zining ma'nosi oldindagi shaxs ma'nosidadir. Imom xalqdan bir qadam oldinda yurishi, avvalroq harakat qilishi, har tomonlama o'zgalarga o'rnak bo'lishi kerak. Shunday ekan, taraqqiyot davrida siyosatdan, ijtimoiy-iqtisodiy aloqalardan bexabar yashash mumkinmi?! Dinni dunyosiz, dunyoni dinsiz tasavvur qilib bo'lmaganidek, siyosat, iqtisodsiz hayotni

⁵⁹ Shayx M.Sodiq M.Yusuf. Vasatiya - hayot yo'li. Toshkent.: «Sharq», 2011. 18-b.

tasavvur qilib bo'lmaydi.

Dinlararo bag'rikenglik juda muhim masala. Yurtimizda istiqloldan keyin boshqa millat, o'zga din vakillari bilan go'zal munosabat davom etib kelyapti. Turli millat, turli din vakillari bir diyorda, bir bayroq ostida ahil-inoq yashamoqda. Ammo shunday kimsalar ham borki, bir dinga e'tiqod qila turib, o'zini haq, o'zgani nohaq, bir birodarini kofir, birini esa bid'atchiga chiqarib, odamlarni asossiz ayblaydi. Shunday nozik holatlarda din vakili sifatida faoliyat yuritayotgan inson, ulamolar nimalar qilishi zarur? Avvalo, turli mavzularda ixtilof chiqarishga urinayotgan shaxsga qarshi immunitet zarur. Ya'ni, raddiya bildirsa olish uchun ilm-salohiyat kerak. Har bir gapimizga hujjat va dalil keltira bilsak, ixtilofchilarga qarshi kurasha olamiz. Bugungi kunda dunyoda taxminan 1,3 milliard musulmonlarning 92,5 foizini sunniylar tashkil etib, quyidagi nisbatda bo'linadilar: hanafiylar 47 foizni, shofe'iylar 21 foizni, molikiylar 17 foizni, hanbaliylar 7,5 foizni tashkil etadi⁶⁰. Ushbu mazhablar peshqadam mujtahidlarimiz bir-birlari bilan ahil, ustoz-shogirdlik aloqasida bo'lganlar. Biroq ba'zi dindoshlarimiz o'z mazhab boshlarini maqtayman deb, boshqa mazhablar sha'niga bo'htonlarni aytadilar. Vaholanki, e'tiqod masalalarida, ahli ilm sohiblarining sha'niga yomon so'z aytish iymonga putur yetkazishi uqtirilgan. Ayrim kimsalarning arzimagan, e'tiqodga zarari tegmaydigan masalalarda mutaassiblik qilib, yon-atrofidagilarni qiynab, boshqa din, o'zga jamiyat kishilarining oldida bir-birining yoqasini tutishi achinarli holdir. Shunday ekan, aholiga sof dinimizning asl mohiyatini, mazhabimiz har tomonlama mo'tadil ekanini tushuntirishimiz lozim.

Xulosa qilib aytsak, diniy soha vakillari tinch va osoyishta yurtimiz ravnaqi, xalqimiz farovonligi, dinimiz rivojiga hissa qo'shishi shart. Yurtimizda emin-erkin istiqomat qilayotgan barcha din va millat vakillariga go'zal munosabatda bo'lib, ular bilan ahil-inoq yashash borasida aholiga nasihat qilib borishi

⁶⁰ Tulepov A. Islom va aqidaparast oqimlar. Toshkent.: 2014. 14-b.

kerak. Yurtimizning bu qadar rivoj topishi – Rabbimizning bizga bergan ne'mati. Shu bilan bir qatorda, xalqimizning mehmondo'stligi, yurtimizda teng huquqlilikning kafolatlangani ham bunga sababdir.

***Muhammadbobur G'OFUROV,
“Mulla Qirg'iz” o'rta
maxsus islom bilim
yurti 3-kurs talabasi***

DINIY BAG‘RIKENGLIK VA TOTUVLIK – JAMIYAT BARQAROR RIVOJINING KAFOLATI

Din qadim-qadimdan insoniyat uchun zarur bo‘lgan ma’naviy qadriyatlarni o‘zida aks ettirib, ezgulik, mehr-oqibat, poklik, halollik, do‘stlik va birodarlik g‘oyalarini ilgari surishga xizmat qilib keladi. Ko‘pgina milliy qadriyatlarning zavol topmay kelayotgani ham dinning ana shu xususiyatlari bilan bog‘liqdir. Dunyodagi barcha dinlar ezgulik g‘oyalariga asoslanadi. Ular odamlarni to‘g‘rilik, soflik, shafqat va bag‘rikenglikka undaydi, birovga ozor bermaslikka, yomon ishlardan tiyilishga, nafs ko‘yiga tushib, adashmaslikka chaqiradi. Diniy bag‘rikenglik g‘oyasi barcha dinlarga xos ana shu umumiy tamoyillarni anglagan holda, ular o‘rtasida hamkorlik o‘rnatishga va shu tariqa butun insoniyatning orzusi bo‘lgan adolat tantanasiga erishishga da’vat etadi. Dinlararo bag‘rikenglik deb, xilma-xil din va mazhab vakillarining bir-birining e’tiqodini o‘zaro hurmat qilib, tushunib, yagona zamin, yagona vatanda, olijanob go‘ya va niyatlar yo‘lida hamkor va hamjihat bo‘lib yashashiga aytiladi.

Bugungi kunda dinlararo bag‘rikenglikka erishish uchun o‘zaro madaniy muloqot, ezgulik yo‘lidagi hamkorlik aloqalari yo‘lga qo‘yilmoqda. Ayniqsa, insoniyat bugun duch kelayotgan xatarlar – ekologik halokatlar, terrorchilik va diniy ekstremizm kabi ofat-balolar jahon ahlini ezgulik, barcha uchun yagona uy bo‘lgan sayyoramizni saqlab qolish yo‘lida birlashish va hamkorlik qilishga undamoqda. Barcha dinlarning mohiyatini ezgulik, do‘stlik va birodarlik, mehr-shafqat kabi tushunchalar tashkil qiladi. Bugungi kunda bashariyat bu haqiqatni tobora chuqurroq anglab bormoqda.

Diniy bag‘rikenglik g‘oyasi muayyan jamiyatda, butun dunyoda turli din va mazhabga e’tiqod qiladigan xalqlar, odamlar o‘rtasida do‘stona aloqalarni o‘rnatish, ularning kuchi va iste’dodini bunyodkorlik ishlariga safarbar etishga xizmat qiladi.

Tinchlik va barqarorlikning muhim sharti bo'lgan bu go'ya bugungi kunda nafaqat dindorlar, balki butun jamiyat a'zolarining hamkorligini ham nazarda tutadi, hamjihatlikka erishishning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Jamiyat odamlar birlashuvining barcha shakllari va ularning o'zaro aloqalari, o'zaro ta'sirlarining barcha usullari majmuidir.

Odamlar jamoa bo'lib yashashni boshlabdiki, din eng muhim ijtimoiy omillardan biri hisoblanadi. Dinning ijtimoiy fenomen sifatida talqin qilinishi uning jamiyat hayotidagi real vazifalarni bajarishi hamda muayyan talablarga javob berishini anglatadi. Din ijtimoiy fenomen sifatida ob'yektiv omil sanalib, tashqi va majburiy tarzda kishilarga jamoatchilik instituti sifatida ta'sir o'tkazadi. Dinning jamiyatda bajaradigan bir qancha vazifalari mavjud. Ba'zi tadqiqotchilik fikriga ko'ra, dinning muhim vazifalaridan biri boshqaruv-nazorat funksiyasidir. Din ham jamoatchilik ongining boshqa shakli sifatida kishilar xulq-atvoriga ta'sir o'tkazadi, buni muayyan qadriyat va me'yorlar tizimini yaratish asosida amalga oshiradi. Kishilar xulq-atvori boshqaruviga odat va an'analarni shakllantiruvchi diniy ibodatlar ham ta'sir o'tkazadi. Din ma'naviy va axloqiy qadriyat, marosim va udumlar tizimini o'z me'yoriga moslashtirib boradi. Mavjud funksiya doirasida asrlar davomida diniy axloq asoslari yaratilgan.

Dinning ikkinchi muhim vazifasi jipslashtiruvchi (integrativ) funksiyasidir.

Dinning integrativ vazifasi jamiyat a'zolarini, ijtimoiy ke-lib chiqishi, mavqei, millati kabi xususiyatlaridan qat'i nazar, birlashtiruvchi kuch ekanligida namoyon bo'ladi. Integrativ yondashuvning asoschilaridan biri E. Dyurkgeymning fikricha, din odamlarni xuddi yelim kabi umumma'naviy qadriyatlar, e'tiqod, urf-odat va an'analar asosida birlashtirishga, yaxlit bir majmuaga aylantirishga xizmat qiladi.

Bularni to'liqlig'icha amalga oshirish uchun jamiyatda birdamlik, hamjihatlik, o'zaro hurmat kabi umuminsoniy

qadriyatlar shakllangan bo'lishi kerak. Bunday qadriyatlarni shakllantirishda esa diniy bag'rikenglik hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ayniqsa, ko'pmillatli mamlakatlarda dinlararo totuvlik va diniy bag'rikenglik jamiyat taraqqiyoti uchun birlamchi omillardan biri hisoblanadi.

Diniy bag'rikenglik jamiyatning rivojlanishida muhim rol o'ynashi hech kimga sir emas. Bunga bir necha sabab bor. Jamiyat barqaror rivojlanishi va unda tinch-totuv hayot ta'minlanishi uchun nafaqat chegaralar daxlsizligi, balki mamlakat ichidagi etnik mojarolarning oldini olish uchun diniy bag'rikenglikka alohida e'tibor berilishi zarur. Chunki mojarolarning eng xavfli va tez avj oladigani diniy va etnik mojarodir. Ularni bartaraf etishda uzoq vaqt talab qilinishi mumkin.

Ko'plab jamiyatlar bir nechta etnik guruhlardan, millatlardan tashkil topadi. Tabiiyki, ularning dinlari ham turlicha bo'lishi mumkin. Ana shunday jamiyatlarda insonlar bir-biriga nisbatan bag'rikenglikni namoyon etishi, bir hududda yashab turgan boshqa xalqlarning urf-odatlarini, an'alarini hurmat qilishi ushbu jamiyatning rivoji uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Aks holda aholi o'zaro iqtisodiy, siyosiy, madaniy va boshqa aloqalarga kirisha olmaydi. Bu holat jamiyatning bir nuqtada qotib qolishiga olib kelishi mumkin.

Bugun dunyoning eng dolzarb muammolaridan biri xalqlar va dinlar o'rtasidagi bag'rikenglik va tolerantlik tamoyillariga amal qilishdir. Ushbu tushuncha atrofida Yer kurrasining barcha xalqlari, elatlarining jipslashish zarurati tug'ildi. Faqat bag'rikenglik dunyoni halokatdan, fojialardan asrashi mumkin. Shu bois YUNESKO 1995-yili Parijda "Bag'rikenglik tamoyillari Deklaratsiyasi"ni qabul qildi. Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan esa 1996-yildan boshlab 16-noyabr sanasi "Bag'rikenglik kuni" deb e'lon qilindi. Ushbu deklaratsiyada diniy bag'rikenglikning ijtimoiy jihatlariga alohida urg'u berilgan. Xususan, unda shunday deyilgan: "Bag'rikenglik bugungi kunda har doimgidan

ham muhimroqdir. Biz iqtisodiy globallashuv jarayoni, aloqa vositalari tez rivojlanayotgan, integratsiya va o'zaro aloqadorlik, katta miqyosdagi migratsiya va aholining ko'chishi, urbanizatsiya va ijtimoiy tuzilmalar qayta shakllanayotgan asrda yashamoqdamiz. Har bir mintaqa serqirradir va shuning uchun murosasizlik va nizolarning ko'payishi dunyoning barcha nuqtalariga tahdid soladi. Bu tahdid global xarakterga ega bo'lganligi sababli u milliy chegaralar doirasida cheklanib qolishi mumkin emas".

Dinlararo totuvlik, diniy bag'rikenglik, vijdon erkinligi kabi tushunchalar o'zaro uzviy bog'liqdir. Vijdon erkinligi masalasi ijtimoiy hayotda doim muhim, murakkab hodisa bo'lib kelgan. Binobarin, uning zamirida shaxsning huquqi, demokratiya, adolatparvarlik va insonparvarlik kabi katta ijtimoiy, huquqiy, siyosiy va axloqiy tushunchalar yotadi. Vijdon erkinligi kishilarning ruhiy olamiga, uning barkamolligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu bois bu masalaning ijtimoiy hayotda tutgan o'zni va bajaradigan vazifalari g'oyat muhim. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Ustavidan tortib barcha xalqaro hujjat va shartnomalarda, hamma mamlakatlarning konstitutsiya va qonunlarida vijdon erkinligi kafolati o'z ifodasini topgan. 1948-yil 10-dekabrda qabul qilingan Inson huquqlari umumjahon Deklaratsiyasiga muvofiq har bir inson fikrlash, vijdon va din erkinligi huquqiga ega. Bu huquq o'z dini yoki e'tiqodini o'zgartirish erkinligi, o'z dini yoki e'tiqodiga o'zicha, shuningdek, boshqalar bilan birgalikda amal qilish kafolatini, ibodat qilishda va diniy marosimlarda yakka tartibda yoki odamlar davrasida qatnashish erkinligini o'z ichiga oladi. Xususan, ushbu normativ hujjatda: "Har bir inson biror bir kamsitishlarsiz, irqi, tili, dini, jinsi, siyosiy qarashlaridan, milliy yoki ijtimoiy kelib chiqishidan, moddiy ahvoli, qaysi tabaqaga mansubligi va boshqa holatlardan qat'i nazar, mazkur Deklaratsiyada e'lon qilingan barcha huquqlar va erkinliklar sohibi bo'lishi kerak", deb belgilab qo'yilgan.

Vijdon erkinligi mavhum tushuncha emas. U ma'lum ijtimoiy vaziyatda albatta namoyon bo'ladi. Shuning uchun uni aniq tarixiy, ijtimoiy sharoitsiz, obyektiv va subyektiv omillarsiz tasavvur etish qiyin.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 31-moddasida "Hamma uchun vijdon erkinligi kafolatlanadi. Har bir inson xohlagan diniga e'tiqod qilish yoki hech bir dinga e'tiqod qilmaslik huquqiga ega. Diniy qarashlarni majburan singdirishga yo'l qo'yilmaydi", deb belgilab qo'yilgan. Demak, e'tiqod masalasi insonning shaxsiy ishidir.

O'zbekiston hududi qadimdan turli dinga e'tiqod qiluvchi ko'p millatli mamlakat sifatida ajralib turgan. Yurtimizda zardushtiylik, yahudiylik, xristianlik va Islom diniga e'tiqod qiluvchi xalqlar yonma-yon yashab kelganlar. Tarixiy sharoit, jarayonlar bu zaminda tom ma'nodagi bag'rikenglik tamoyillarining barqaror shakllanganligi, buning natijasida tinch, osuda hayot, ilmiy-ma'rifiy yuksalish, taraqqiyot ta'minlanganligini ko'rsatadi. O'zbekistonda diniy bag'rikenglikning yuksak an'analarga amal qilinayotgani jahon hamjamiyati tomonidan e'tirof etilmoqda.

Prezidentimiz ta'biri bilan aytganda, "Bugun mana shunday xavfli-tahlikali, o'ta notinch bir davrda, jahon moliyaviy inqirozi hali-beri davom etayotgan bir paytda el-yurtimiz nimaiki natijani qo'lga kiritmasin, bularning barchasi yurtimizda tobora mustahkam bo'lib borayotgan tinchlik va osudalik, millatlar, dinlar va fuqarolararo totuvlik va ahillik, bir-birimizga hurmat va ehtirom hisobidan desak, o'ylaymanki, hech qanday xato bo'lmaydi".

O'zbekistonning bu borada olib borayotgan oqilona siyosati yurtimiz ravnaqi, tinchligi, xalq farovonligi kabi umummilliy g'oyalarni barcha yurtdoshlarimiz hamkor, hamjihat bo'lib amalga oshirishida muhim ahamiyat kasb etmoqda. Zero, necha ming yillik tariximiz shundan guvohlik beradiki, dinlararo totuvlik, insonparvarlik, millatlararo inoqlikka intilish xalqimizning eng yuksak fazilatlaridandir.

Mustaqillik bizga ana shu ezgu an'analarni izchil davom ettirish va avloddan-avlodga yanada mukammal bo'lib o'tishini ta'minlash imkonini beradi.

***Saydullo TOHIROV,
Toshkent islom instituti
2- kurs talabasi***

O‘ZBEKISTONDAN YETISHIB CHIQQAN MUTAFAKKIRLAR IJODIDA DINIY BAG‘RIKENGLIK MASALALARINING YORITILISHI

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 31-moddasida shunday deyilgan:

“Har kim o‘zi xohlagan dinga e‘tiqod qilish yoki hech qaysi dinga e‘tiqod qilmaslik huquqiga ega. Hamma uchun vijdon erkinligi kafolatlanadi”.

Mustaqillik ijtimoiy hayotning barcha sohalarida, jumladan, ma‘naviy hayotda yangilanish jarayonini boshlab berdi. Dinga bo‘lgan munosabat tubdan o‘zgardi. O‘tgan asrda ma‘naviyatimiz, urf-odat, an‘analarimizni yo‘q qilishga uringan, faqat bizni emas, boshqa millat, din vakillarini ham tazyiq ostiga olgan sobiq Sho‘rolar tizimining dinga bo‘lgan ateistik hujumkorlik siyosatiga barham berildi, vijdon erkinligi qonun bilan kafolatlandi.

1991-yili “Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to‘g‘risida”gi qonun qabul qilindi. 1993-yilda kiritilgan ba‘zi qo‘shimchalar va o‘zgartirishlar bilan 1998-yilga qadar amalda bo‘lib keldi. Va nihoyat 1998-yil 1-mayda O‘zbekiston Respublikasi “Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to‘g‘risida”gi qonuni yangi va mukammal tahrirda qabul qilindi.

O‘zbekiston Respublikasida fuqarolarning dinga e‘tiqod qilishi, ibodati, rasm-rusumlar va marosimlarni birgalikda ado etish maqsadida tuzilgan ko‘ngilli birlashmalari: diniy jamiyatlar, diniy o‘quv yurtlar, masjidlar, cherkovlar, sinagogalar, monastirlar va boshqalar diniy tashkilotlar deb ataladi.

Yuqoridagi qonunni qabul qilish va uning ijrosini ta‘minlashdan asosiy maqsad shuki, diniy bag‘rikenglik, barcha dinlarga bir xilda munosabat, jamiyat taraqqiyotida din bilan hamkorlik qilish g‘oyalariining amaliy ijrosi mazkur

qonun yordamida ta'minlanadi. Konstitutsiyaviy, dunyoviy-ma'rifiy davlatda vijdon erkinligi qonuni diniy e'tiqod va dunyoqarashdan qat'i nazar, siyosiy xohishlarni bildirishda barcha fuqarolarning teng ishtiroki tamoyiliga rioya qiladi.

Diniy bag'rikenglik tushunchasiga ta'rif berishdan ilgari tarixga bir nazar tashlaylik. Insonlar turli dinlarga e'tiqod qilishadi. Hatto bir xalq, bir millat orasida turli diniy ta'limotlarga ergashiladigan hollar ham uchrab turadi. Barcha dinlarda ezgulik g'oyalari ustuvor. Barcha dinlar, hatto eng qadimgilari ham bag'rikenglik ruhida ekanligiga guvoh bo'lamiz. Kishilik jamiyati yangi mingyillikka qadam qo'ygan bir vaqtda murakkab vaziyatni taqozo etgan ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy muammolar, millatlararo nizolar, ekstremizm va terrorizm kabi ofatlarga muhtalo bo'lgan, ularni hal qilish yo'llarini izlayotgan bir paytda diniy qadriyatlar, uning inson hayotidagi o'rni masalalarining muhim ahamiyat kasb etishi bejiz emas. Ko'p qirrali qadriyatlar dunyosi mavjudligini tan olish, uni hurmat qilish, ijtimoiy taraqqiyot va inson ma'naviy-ruhiy barkamolligining asosi ekanligini anglash jamiyatda totuvlik va hamjihatlik, barqarorlik va taraqqiyotni ta'minlashning muhim omili hisoblanadi.

Bag'rikenglik deyarli barcha tillarda bir xil yoki bir-birini to'ldiruvchi mazmunga ega. Bunda, jumladan, insonlarning jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e'tiqodi, shaxsi va ijtimoiy mavqeidan qat'i nazar, barcha kishilar va alohida shaxslarga bir xil muomala va teng imkoniyatlarni ta'minlaydigan adolatli qonunchilik chora-tadbirlarini ishlab chiqilishi nazarda tutiladi.

O'rta asr jamiyatida keskin ijtimoiy tabaqalanishning paydo bo'lishi, qashshoqlikning kuchayishi, nochorlar, yordamga muhtoj kishilar soni o'sib borishi keskinlik va toqatsizlik qarashlarining kuchayishiga olib keldi. Umuman olganda, ijtimoiy tengsizlik, o'zga qatlam va guruh vakillariga nisbatan bepisandlik va past nazar bilan qarash salbiy muammolarga olib keldi.

Ayni shunday vaziyatda oʻrta osiyolik, xususan, yurtimizdan yetishib chiqqan mutafakkirlarning bagʻrikenglik va millatlararo totuvlik borasidagi xizmatlari beqiyos boʻlgan. Imom Buxoriy, Imom Termiziy, Imom Dorimiy kabi hadis olimlari, Shamsul-aimma Saraxsiy, Abu Bakr Kosoniy kabi fiqh olimlari, Abu Nasr Forobiy, Abu Muso al-Xorazmiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Mirzo Ulugʻbek kabi yirik allomalar ilmiy ishlarida oʻz ijodlari, bagʻrikenglik, tinch-totuv hayot gʻoyalarini ilgari surganlar, insonlarning tabaqalashga boʻlinib, bir-biriga bepisand nazar bilan qarashlarini qoralaganlar, ushbu mavzuda ijtimoiy-falsafiy fikr-qarashlarini namoyon qilganlar.

Xalqimizning asrlar osha shakllangan tajribasini oʻzida mujassam etgan bagʻrikenglik, muruvvatlilik, ochiq koʻngillik borasidagi maqollari, dostonlari, hikmatli soʻzlari ham bir tomoni buyuk mutafakkir allomalarimizga borib taqaladi. Ahmad Yugnakiyning “Hibat ul-haqoyiq” kitobida “Zinhor zulm qilma, agar biror kishi qiyinchilikka tushsa, sen unga koʻmak ber”⁶¹ deb taʼkidlagan. Abu Nasr Forobiyning “Fozil odamlar shahri” asarida oʻzaro totuvlik va hamjihatlik ruhi ustuvorligi fozil shaharlarning muhim belgisi ekanini, oʻzaro koʻmak, bagʻrikenglik ruhida yashash lozimligi uqtirilgan. Yana bir ulugʻ alloma, “Xorazm faxri” unvoni sohibi Mahmud az-Zamaxshariyning “Xayru ezgulikdan boshqa insonga koʻrkamlik beradigan hech narsa yoʻqdir”⁶² degan soʻzlari mutafakkirlarimiz bagʻrikenglik va oʻzaro hurmat haqida qaygʻurганliklarini bildiradi.

Islom dini asrlar davomida bagʻrikenglik va tinchlikni targʻib etib, boshqa millat va eʼtiqod vakillari bilan yaxshi munosobatda boʻlishga chaqirib kelmoqda. Islom dinining aqidaviy masalalari boʻyicha yurtimizdan chiqqan buyuk olim Abu Mansur al-Moturidiy oʻz davridagi ekstremistik ruhdagi kishilar yoʻliga mutaassibona yopishib olgan firqa

⁶¹ Ahmad Yugnakiy. Hibat ul-haqoyiq. «Gʻ. Gʻulom» nashriyoti. 1987.

⁶² Abul Qosim Mahmud az-Zamaxshariy. «Kamalak», 1992.

va guruhlarga sof islomiy aqida bilan juda ham go'zal tarzda raddiyalar bergan. Adashgan yo'lini haq deb turib olib, boshqa xalqlar urf-odatlarini, an'ana va qadriyatlarini poymol qilishgacha boradiganlarga Islom dini qarshi ekanligini isbotlagan. Chunki dinimizda bunga yetarli asoslar bor. Bunga Qur'oni karimdagi bir necha oyatlar misol bo'la oladi. Alloh taolo shunday marhamat qiladi: **“Agar sizlardan chetlanib, sizlarga qarshi jang qilmay, sulhni taklif qilsalar, Alloh sizlarga ular uzra** (qarshi chiqishga) **yo'l bermaydi”**⁶³. **“(Ey Muhammad,) Rabbingizning yo'li** (dini)ga hikmat va chiroyli **nasihat bilan da'vat qiling. Ular bilan eng go'zal uslubda munozara qiling. Albatta, Parvardigoringizning o'zi Uning yo'lidan chalg'igan kimsalarni yaxshi biluvchi va hidoyat topganlarni ham U biluvchiroqdir”**⁶⁴. **“Ey imon keltirganlar! Sabr qilingiz, bag'rikeng bo'lingiz va** (Alloh yo'liga) **taxt bo'lib turingiz va Allohdan qo'rqingiz, zora** (oxiratda) **najot topsangiz”**⁶⁵.

Umuman olganda, Qur'oni karimdagi yuzlab oyatlarda musulmonlar mo'min-qobillik, tinchlikparvarlik va boshqa e'tiqod vakillariga nisbatan bag'rikenglikka da'vat etilganlar.

Hozirgi kunda jahonda diniy ma'lumoti yetarli darajada bo'lmagan yoki kuchli davlatlarning aldovlariga uchgan, dunyoviy va siyosiy saviyasi past ba'zi oqim “peshvolari” dinimizga zid ravishda fatvo berish, jihod e'lon qilishgacha bormoqdalar. Afsuski, shu tufayli jiddiy mojarolar kelib chiqib, barqarorlik va xavfsizlikka tahdid solinmoqda, insoniyat og'ir ahvolga tushmoqda. Bunday holatlarni yengib o'tish, avlodlarimizga tinch-totuv hayotni meros qilib qoldirish uchun moziyga nazar tashlab, buyuk mutafakkirlarimiz ijodini qayta-qayta sinchiklab o'rganishimiz va hayotimizga tatbiq etmog'imiz lozim.

⁶³ Niso surasi 90-oyati.

⁶⁴ Nahl surasi 125-oyati.

⁶⁵ Oli-Imron surasi 200-oyati.

Jonajon yurtimiz ko‘plab mutafakkirlar yetishib chiqqan jannatmakon o‘lkadir. Ularning ijod namunalari butun dunyo olimlarini hayratga solmoqda. Biz ham ajdodlarimiz kabi vataniga xizmat qiladigan xalqning fidoyi farzandlari, yetuk allomalar bo‘lishga intilishimiz lozim.

***Kalimullo MAHMUDOV,
“Mulla Qirg‘iz” o‘rta
maxsus islom bilim
yurti 3- kurs talabasi***

MISSIONERLIK VA PROZELITIZMNING BARQARORLIKKA TAHDIDI

“O‘zbekiston xalqining eng faol, eng yetuk qismiga mansub deguvchi har bir sof vijdonli kishi ma’naviyatni saqlash, avaylab asrash va boyitish uchun mas’uldir. Bu mas’uliyat hukumat va ma’muriyat tomonidan yuklanmaydi. Buni milliy g‘urur, sha’n va oriyat taqozo etadi”.

Islom Karimov

Keyingi vaqtlarda missionerlik va prozelitizm (bir dindan boshqa dinga og‘dirish) harakatlari zimdan kuchaytirilmoqda, an’anaviy tarzda Islom diniga e’tiqod qilib kelgan o‘zbek, qozoq, qirg‘iz, qoraqalpoqlarni xristian diniga da’vat qilish hollari kuchaymoqda. Ma’naviyatga bee’tibor ayrim kimsalar bu xavf-xatarning asl mohiyatini va tahdidini anglab yetmayptilar. Millatni parokanda qilish, unga hukmronlikni o‘tkazish dini, imonidan ayirishdan boshlanadi. Prezident Islom Karimov aytgnlaridek, “Millatni bo‘lib tashlashga xizmat qiladigan har qanday g‘oya — buzg‘unchi g‘oyadir”.

Bag‘rikenglikning mezoni bitta – umummilliy manfaat. Mamlakat istiqloli va millatning istiqboliga xizmat qilmaydigan har qanday yangilikka nisbatan bag‘rikenglik prinsipi qo‘llanilmaydi. Hozirgi davrda diniy tolerantlikka bir qator salbiy hodisa va holatlar tahdid solmoqda. Biz faqat quyidagi tahdid haqida fikr yuritamiz: bu missionerlik bo‘lib, bir dinga e’tiqod qiluvchilarni boshqa dinga og‘dirish maqsadida olib boriladigan targ‘ibot-tashviqot ishlaridir.

XX asrda jamiyat va inson hayotida ko‘plab sohalarning dindan uzoqlashish, ajralish jarayoni kuchaydi. Milliy va jahon dinlarini modernizatsiya qilish – zamonaga moslashtirish

jarayoni tezlashdi. Amerikada, Yevropada xristianlikning no-an'anaviy yo'nalishlari, yangi sekta va cherkovlari vujudga kela boshladi.

Jahon dinlariga e'tiqod qiluvchilar nisbati XX asrda o'zgardi. Yevropa va Amerikada tug'ilish darajasining keskin pasayishi, Afrikadagi ko'plab xalqlarning mustamlaka tuzumi bilan birga mustamlakachilar dinidan ham voz kechishi xristian cherkovi mavqeining pasayishiga sabab bo'ldi. XX asrda o'z tarafdorlari sonini nafaqat kamaytirmagan, balki jadal suratlar bilan o'stira olgan yagona jahon dini – Islom bo'lib qoldi. Afrika, Janubi-sharqiy Osiyoning islomlashuvi, o'z navbatida Amerikada, Yaponiyada, Yevropa mamlakatlarida ham Islom qadriyatlarining keng yoyilishi musulmonlar sonining oshishiga olib keldi. Shu va boshqa omillarni hisobga olib, xristian dini missionerlikka alohida e'tibor bera boshladi. Rim papasi Piy XIIning "Fidei donum" (1957-yil), Ioann XXIII ning "Prinsip pastorm" (1959-yil), Pavel VIning "Popularum progressio" (1967-yil) deb atalgan bayonnomalari missionerlikka bag'ishlandi. Qator tashkilotlar va boy moliyaviy manbalarga ega bo'lgan protestant cherkovlari ham missionerlik bilan shug'ullanadi. Protestant yo'nalishiga mansub baptizm, adventizm, Iyegovo shohidlari, boshqa uyushmalar dindorlardan missionerlik qilishni talab eta boshladi.

XXI asr boshida missionerlik nihoyatda kuchaydi. Bu faoliyat turuni o'rganish, uning samaradorligini oshirish maqsadida yangi ilmiy yo'nalish – missiologiya, ya'ni missionerlik to'g'risida ta'limot yaratildi. G'arbda ko'plab ilohiyot maktablari, nima qilib bo'lsa-da, dinning avvalgi nufuzi va mavqeyini tiklash chora-tadbirlarini ko'rmoqda. Sobiq Sovet Ittifoqida aholi jahon diniy jarayonlaridan "Temir qafas" bilan ihota qilingan, dinlarning, ayniqsa, Islom dinining erkin rivojiga to'siq va g'ovlar qo'yilgan edi. "Qizil imperiya"ning dahriylikka asoslangan kommunistik mafkurasi hukmronligi barham topgach, diniy ehtiyojlarni

qondirish, diniy tashkilotlar erkin faoliyat yuritishi uchun sharoit yuzaga keldi. Biroq turli mamlakatlarda diniy sohani erkinlashtirish ichki-tashqi ta'sirlar ostida, turli ko'rinish va har xil oqibatlar bilan sodir bo'ldi. Ayrim hududlarda diniy ekstremistik oqimlar, aqidaparastlik mayllari kuchaydi, konfessiyalararo nizo va kelishmovchiliklar yuzaga keldi.

Xorijiy diniy markazlar MDH davlatlarida missionerlik faoliyatini kuchaytirdi. Rus ilohiyotchisi Sergey Shirokov keltirgan ma'lumotlarga ko'ra, Rossiya va Sharqiy Yevropada 1982-yili 150 nafar missioner faoliyat yurutgan bo'lsa, 1993-yili ularning soni 700ga yaqinlashdi, 1997-yilda mingdan oshib ketdi.

Missionerlik ko'lamining kengaygani unga sarflanayotgan mablag'dan ham ko'rinadi. Oxirgi 30 yil ichida hisob-kitoblarga qaraganda, bu mablag' miqdori yiliga 3 mln. AQSH dollaridan 12 mlrd.gacha ko'paygan.

Ma'lumki, O'zbekiston Respublikasi "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida"gi qonunining 5-moddasiga ko'ra, mamlakatimiz hududida missionerlik va prozelitizm ta'qiqlangan. Ayrim qo'shni davlatlar qonunchiligida bunday moddaning yo'qligi turli sektalar va ekstremistik ruhdagi tashkilotlar paydo bo'lishiga sabab bo'ldi.

Yuqoridagi kabi misollarni yana davom ettirish mumkin, ammo shularning o'zi ham missionerlik va prozelitizm harakatlari boshqa dinni qabul qilgan tub millat vakillari oilalarida nizolar va janjallarning avj olishiga hamda Islom diniga mansub aholida xristianlikning ayrim yo'nalishlari vakillariga nisbatan dushmanlik hissiyotlarining paydo qilish orqali dinlararo va millatlararo nizolarni keltirib chiqarishiga zamin yaratishi mumkinligini yaqqol tasavvur qilish imkonini beradi.

Shu bilan birga, din milliy ma'naviyat va madaniyatning tarkibiy qismi, millatni birlashtirib turuvchi muhim omillardan ekanini ham yoddan chiqarmaslik lozim. Bir tilda gaplashadigan, umumiy tarix va yagona vatanga ega bo'lgan, ammo turli dunlarga va diniy yo'nalishlarga e'tiqod qiladigan

millatlar hamon ichki milliy birlikni ta'minlay olmayotgani, kichkina bir sabab qayta-qayta nizoli vaziyatlar va fuqarolar urushining kelib chiqishiga zamin yaratayotgani ham shunday xulosa chiqarishga undaydi. Masalaning ana shu jihatiga e'tibor berilsa, missionerlik va prozelitizm harakatlari ortida din bahona millatni ichidan bo'lib tashlashga qaratilgan g'arazli va siyosiy maqsadlar yotganini anglab yetish mumkin.

***Muhammadjon MARDONOV,
"Imom Faxriddin ar-Roziy"
o'rta maxsus islom bilim
yurti 3-kurs talabasi***

ЎЗБЕКИСТОНДА БАҒРИКЕНГЛИКНИНГ ТАРИХИЙ ИЛДИЗЛАРИ

Ўрта Осиё, хусусан Ўзбекистон ҳудуди қадимдан турли маданият, тил, урф-одат, турмуш тарзига эга бўлган, хилма-хил динларга эътиқод қилувчи, бир-бирига ўхшамаган кўплаб халқлар яшаган ўлкадир. Ўзбекистон жўғрофий жиҳатдан муҳим савдо йўллари чорраҳасида жойлашганлиги, кўплаб давлатлар билан иқтисодий алоқалар қилганлиги маҳаллий халқларнинг диний ва маънавий ҳаёт тарзига таъсир кўрсатган, ўз навбатида, Мовароуннаҳрдаги урф-одатлар ҳам ўзга юртлар маданияти ривожига салмоқли ҳисса қўшган. Бу ўзига хос миллатлараро ҳамжиҳатлик ва диний бағрикенгликнинг шаклланишида асосий омиллардан бири бўлиб хизмат қилган.

Бу борада Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримов: «Минг йиллар мобайнида Марказий Осиё ғоят хилма-хил динлар, маданиятлар ва турмуш тарзлари туташган ва тинч-тотув яшаган марказ бўлиб келди. Этник сабр-тоқат, бағрикенглик ҳаёт бўронларидан омон қолиш ва ривожланиш учун зарур табиий меъёрларга айланди. Диний бағрикенглик ҳамиша диний заминдаги адоватга қарши ўзига хос қалқон вазифасини ўтаган. У турли эътиқодларнинг бир замон ва маконда биргаликда мавжуд бўлишига, уларнинг ташувчилари ўртасидаги ҳамкорлик ва ҳамжиҳатликнинг шаклланишига йўл очган»⁶⁶, деб қайд этганлари ҳам бежиз эмас.

Заминимизда қадим замонлардан буён Ислом дини билан бир қаторда бошқа динлар бир-бирига дахл қилмай, ривожланиб ва жамиятнинг маънавий юксалишига муайян

⁶⁶ Каримов И. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. – Т.: «Ўзбекистон», 1997.

ҳисса қўшган. Қуйида юртимизда ҳукм сурган диний бағрикенгликка оид қадимий илдизлар билан танишиб чиқамиз:

Буддавийликка оид ибодатхоналар

Фаёзтепа – бу маскан Буюк ипак йўли тармоқларидан бири ҳисобланган Термиз шаҳрида жойлашган бўлиб, Марказий Осиёдаги дастлабки буддавий ибодатхона ёд-горликларидандир. Термизда жами 12 та будда ибодатхонаси мавжуд бўлиб, унда мингга яқин коҳинлар фаолият юритган.

1957-59 йилларда Фарғона вилояти Қува туманида олиб борилган қазилма ишларида будда ибодатхонаси топилган. Тарихий манбаларда Самарқандда Зардуштийлик ибодатхоналари мавжуд бўлгани, унда диний илмлар билан бир қаторда дунёвий илмлардан ҳам сабоқ берилгани қайд этилган.

Хитой тарихий йилномаларида ёзилишича, VI ва VII асрларда Самарқандда “Адолат уйи” ибодатхонаси фаолият кўрсатган. Ибодатхонада туркий тилда ёзилган қонунлар сақланган бўлиб, барча муаммолар шу қонунлар асосида ҳал қилинган.

Милодий IV-VI асрларда Марказий Осиёга несториан насронийлиги кириб келган. VI асрда Самарқандда христианларнинг епископи фаолият кўрсатган. Шаҳарнинг жанубида христианлар жамоасининг қўрғонлари бўлган.

Тарих фанлари номзоди Иброҳим Усмонов қуйидаги маълумотларни келтиради: “Милодий 280 йилда Талос (Марке) черковлари қурилган, Самарқандда (310 йил), Марвда (334 йил), Ҳиротда (430 йил), Хоразм ва Марказий Осиёнинг бошқа шаҳарларида епископлик, миссиялар тузилган. Кейинчалик Самарқанд, Марв (430-йиллар), Ҳиротда (658-йиллар) епископликдан иборат диний ҳудудий жамоалар, бирлашмалар ҳам ташкил этилган.

X асргача Самарқанд, Хоразм ва Тошкент вилоятларида христианларнинг манзилгоҳлари бўлган. Ҳатто

Беруний яшаган даврда ҳам (973-1056) Марвда православ митрополияси фаолият кўрсатган.

XI-XII асрларда Самарқандда несторианлар митрополияси очиқ фаолият олиб борган. Бухоро, Самарқанд, Термиз ва бошқа худудларда ҳам насронийлик ибодатхоналари мавжуд бўлган.

Қадимда ҳам юртимизда яҳудийлик дини мавжуд бўлиб, бу дин вакиллари ҳам бошқалар каби ўз диний ибодат, расм-русумларини эмин-эркин амалга оширган. Яҳудийлар жамоасининг вакилларидан бири Р. Бенсман Бухорода дастлабки синагога VII асрда қурилгани, бошқа дин вакиллари билан бир қаторда ўз динларига эркин эътиқод қилиш учун ўша пайтда етарли шарт-шароит яратиб берилганини таъкидлайди.

1165 йилда дунё кезган машхур сайёҳ Вениамин де Туделнинг хабар беришича, Шарққа томон ичкари кириб борган сари яҳудийлар сони кўпайиб борган. Ўша даврда Қуддус шаҳрида жами 4 минг яҳудий яшаган бўлса, Басрада улар 2 минг, Дамашқда 3 минг, Исфаҳонда 15 минг, Самарқандда эса 30 минг кишини ташкил қилган.

Темурийлар даврида Марказий Осиёдаги христиан жамоалари сақланиб қолди ва ўзларининг диний марказларидан ажралиб, узоқлашиб қолганликларига қарамай, минтақада ўз мавқеларини узоқ вақт эгаллаб турдилар. Бир сўз билан айтганда, Самарқандда зардуштийлик, буддизм, насронийлик, яҳудийлик, Ислом эътиқодига мансуб халқлар ўзаро аҳил, иноқ ва дўстона муносабатлар асосида тинч-тотув яшаганлар. Шунинг учун ҳам қадим-қадимдан юртимиз миллатлараро тотувлик ҳамда динлараро бағрикенглик маданиятининг ўзига хос маскани ва машъали бўлган.

Ислом дини Ўрта Осиёга кириб келиши баробарида бу ўлкада олдин амалда бўлиб келган урф-одатлар Ислом таълимоти ҳукмлари билан қўшилиб, буюк бир мерос

шаклланди. Ислом дини таълимотларида ўзга динларда учрамайдиган кўплаб кўрсатмалар борки, уларнинг барчаси инсонни бу ҳаётда ҳам, охиратда ҳам бахт-саодатга етаклайди. Унда ким бўлишидан қатъи назар, ҳар бир кишини эҳтиром қилиш, молу мулки, обрўсини ҳимоя қилишга доир ҳукмларни кўришимиз мумкин. Шу сабабли Мовароуннаҳрда Ислом дини гуллаб-яшнаб, бу юртдан дунёга устозлик қилган олиму фозиллар етишиб чиқди.

Диёримиздан чиққан алломаларнинг асарларида диний бағрикенглик билан боғлиқ қадриятлар тарғиб қилинган ғояларни учратамиз. Буюк аллома, Мотуридия ақидавий йўналиши асосчиси Абу Мансур Мотуридийнинг (870-944) асарларида баён этилган бағрикенглик ғоялари бунга мисол бўла олади. Жумладан, Мотуридий Куръон тафсирига бағишланган, Ислом оламида жуда кенг танилган “Таъвилот аҳли сунна” асарида “Ҳаж” сураси 40-оят тафсирида: “Черков ва синагогаларни вайрон қилиш ман этилади. Шунинг учун ҳам, мусулмонлар юртида шу давргача улар бузилмай сақланиб қолган. Бу масалада илм аҳли орасида ихтилоф йўқдир”, деб қатъий таъкидлайди.

Самарқандлик фақиҳ, муфассир Абу Лайс Самарқандий (ваф. 1003 й.) ўзининг “Баҳрул-улум” номли тафсир китобида Куръондаги Мумтаҳана сурасининг 8–9-оятлари шарҳида “Сизлар билан динда уруш қилмаган ўзга дин вакиллари билан борди-келди қилинг, улар билан адолатли муомала қилинг”, деб ёзади.

Мовароуннаҳрлик яна бир машҳур фақиҳ, муфассир Абул Баракот Насафий (ваф. 1310 й.) ислом оламида маълум ва машҳур “Мадорик ат-танзил” асарида мазкур оятларни “Ўзга дин вакилларига эҳтиром кўрсатинг ҳамда уларга сўзда ва амалда яхшилик қилинг”, деб шарҳлайди.

Шайх Аҳмад Яссавий (1105-1166) ҳам ўз ҳикматларида ғайридинларга яхши муносабатда бўлишни уқтирган:

*Суннат эрмиш, кофир бўлса, берма озор,
Кўнгли қоттиғ дилозордин Худо безор.*

Бурҳониддин Марғиноний (1123-1197) “Ҳидоя” аса-рида “Мусулмонлар диёрида черков ва ибодатхоналар бузилиб кетган бўлса, уларни ўз жойида яна қайта тиклаш мумкин”лигини алоҳида айтиб ўтган.

Абу Райҳон Беруний бобомиз ҳам турли халқлар дўст, иноқ, иттифоқ бўлиб яшаш учун ҳамжиҳатликда курашиши лозимлигини таъкидлайди, инсониятга, фан ва маданиятга қирғин келтирувчи урушларни қаттиқ қоралайди. Беруний «Ҳиндистон» асарида «Халқлар ўрта-сида тортишиш ва талашиш кўп» , деб афсусланиб ёзган эди⁶⁷.

Ўрни келганда айтиш лозимки, аجدодларимиз илм ўрганиш борасида устознинг ҳолати ёки динига эътибор қилмасдан, балки илми, истеъдоди ҳамда тажрибасини эгаллаганлар. Мисол учун, Абу Райҳон Беруний устозларидан бири – табиб, астроном, файласуф Абу Саҳл Йисо ал-Масиҳий билан Журжонда танишиб, ундан кўплаб илм ўргандилар. Шу сабабли бу ердаги халқлар Ислом таълимотларини чуқур эгаллаб, дунёга мислсиз илм-фан, буюк ихтиролар ҳамда юксак маданиятни тақдим қилдилар.

Абдушукур МУРАТОВ,
Тошкент ислом институти
талабаси

⁶⁷ Маънавият юлдузлари, 108-бет. «Абдулла Қодирий номидаги халқ мероси» нашриёти, 2001 й.

ТОТУВЛИК ЎЗАРО ҲУРМАТДАН БОШЛАНАДИ

Инсоният тарихига назар ташлар эканмиз, ҳар қандай даврда турли хил манфаатларни кўзлаган гуруҳлар, жамоалар ўз замонасида юзага келган вазиятларга турлича ёндашиши натижасида уруш ва низолар келиб чиққанлигига гувоҳ бўламиз. Албатта, бундай уруш, низолар инсоният цивилизациясига ўзининг тескари таъсирини кўрсатмай қолмайди.

Савол туғилади, биз бу ҳолатдан қандай қутиламиз, эндиликда бундай уруш ва низоларни қандай бартараф қиламиз? Бунинг учун бутун инсониятни ягона манфаат йўлига солишга, ҳамманинг онгига мутлоқ бир мафкурани сингдиришга ҳаракат қиламизми? Муаммонинг ечими бу эмас. Зеро, қонли урушларнинг айна сабаби ҳам мана шу – ўз фикрини, ғоясини бошқаларга сингдиришга уринишдан келиб чиққан.

Демак, бу муаммони бартараф этиш учун ўз манфаатимиз йўлида хизмат қилувчи ғояларни тарғиб қилишимиз эмас, балки ўзгача қарашлар ва ҳаракатларга ҳурмат билан муносабатда бўлишимиз, бир сўз билан айтганда, «бағрикенглик маданияти» байроғи остида бирлашишимиз кераклиги аён бўлмоқда.

XX асрнинг иккинчи ярмидан бошлаб турли хил кўринишларда ва ҳолатларда ўз аксини топган глобаллашув ҳозирги кунга келиб янада кенг тус олмақда. Шунини таъкидлаш лозимки, бунинг ўзига хос ижобий ва шу билан бирга салбий томонлари ҳам мавжуд. Шу боис унинг ёмон таъсиридан сергак бўлишимиз ҳозирги куннинг энг долзарб масаласига айланиб бормоқда.

Бу борада Юртбошимиз: «Кимдир уни юксак технологиялар замони деса, кимдир тафаккур асри, яна биров ялпи ахборотлашув даври сифатида изоҳламоқда. Албатта, бу фикрларнинг барчасида ҳам маълум маънода ҳақи-

қат, рационал мағиз бор. Чунки уларнинг ҳар бири ўзида бугунги серқирра ва ранг-баранг ҳаётнинг қайсидир белги аломатини акс эттириши табиий. Аммо кўпчиликнинг онгида бу давр глобаллашув даври тариқасида таассурот уйғотмоқда», дея таъкидлаган эди.

Биз бугун жуда тез суръатларда ўзгариб бораётган ғоятда мураккаб ва шиддатли замонда яшамоқдамиз. Юқорида глобаллашув дея таъриф берилган бу жараён ҳаётимизга тобора тез кириб бормоқда. Албатта, бу таъкидлаб ўтганимиз – бағрикенглик маданиятини янада чуқурроқ тарғиб қилиш, ўзлигимизга, онгу шууримизга сингдириб олиш эҳтиёжини юзага келтиради.

Бир қанча миллат ва дин вакиллари биргаликда яшаётган бизнинг жамиятимиз учун бағрикенглик тушунчаси янги ғоя эмас, балки неча йиллар давомида шаклланиб, мукаммаллашиб бораётган маданиятдир.

Бугунги кунга келиб «икки қутб мафкураси» ўртасидаги кураш ўз кучини йўқотган бўлса-да, мухтарам Президентимиз айтганларидек: «...қудратли давлатлар ва муайян сиёсий марказлар ўз мақсадларига эришиш учун аввало забт этмоқчи бўлган мамлакатларнинг аҳолиси онгини ўзига қарам қилишга интилади». Ва бу йўлда ҳар қандай жамият маънавиятининг асосини ташкил этувчи диний қарашлар ўртасида зиддиятларни юзага келтиришга уринади. Энг ачинарлиси, дин ниқоби остида «катта саҳналар»га чиқаётган ва бағрикенглик маданиятига зид фаолият кўрсатаётган диний экстремистик ва миссионерлик ташкилотлари айнан мана шу глобаллашув шароитида ўз фикр-ғояларини ноқонуний йўллар билан тарғиб қилиб бормоқда.

Глобаллашув шароитида, бундай ғаразли ният эгалари бузғунчи ғояларини тарғиб қилишига кенг имкониятлар яратилган айни пайтда Президентимиз таъкидлаганидек, ғояга қарши ғоя, фикрга қарши фикр, жаҳолатга қарши маърифат билан курашиш зарурати ҳар қачонгидан ҳам

аҳамиятлироқ эканини англашимиз зарур. Зеро, ҳозирги кунда мафкуравий полигонлар хавфи ядро полигонлари хавфидан хатарлироқ ва қўрқинчлироқдир. Демак, бузғунчи ғояларга қарши иммунитет ҳосил қилиш мақсадида бағрикенглик, бирдамлик каби умуминсоний ғояларни онгимизга сингдириб, амалда унинг ифодасини кўрсатишимиз мақсадга мувофиқ бўлади.

Шунга биноан, мафкурамизнинг асоси бўлмиш ватан равнақи, юрт тинчлиги, халқ фаровонлигини таъминлаш ва ижтимоий ҳамкорликни юзага келтириш учун албатта мафкурамизнинг яна бир муҳим ғояси – комил инсонни тарбиялашимиз ва бунинг учун, жумладан, миллатлараро тотувлик ва динлараро бағрикенглик тамойиллари билан йўғрилган ғояларни халқ орасида тарғиб қилишимиз зарур.

Юртимизда ўзаро тотувликни, бирдамликни мустаҳкамлаш, ҳар бир миллат ва дин вакилларига хос бўлган урф-одат ва анъаналарни ҳурмат қилишга ўргатиш ва уларни сақлаб қолишга уриниш ва яқиндан ёрдам бериш мақсадида ташкиллаштирилаётган маърифий лойиҳалар, дўстлик фестиваллари, илмий-ижодий анжуманлар, кўрик-танловлар, концерт ва кўргазмалар бу борада ўз ижобий таъсирини кўрсатиши шубҳасиз.

Есенгелди НИЗАМАТДИНОВ,
Тошкент ислом институти
1-курс талабаси

ИСЛОМ – МЕҲР-ШАФҚАТ ВА РАҲМАТ ДИНИ

Ислом дини таълимотлари инсонни гўзал ахлоқ, буюк фазилатларга бошлайди ва унинг ички ва ташқи дунёсини зийнатлайди, яхшиликка буюриб, ёмонликдан қайтаради. Динимиз таълимотларидан бири меҳр-шафқатли ва раҳмли бўлишдир.

Ар-Раҳмон ва Ар-Раҳим Аллоҳ таолонинг гўзал исмларидандир. Бунинг маъноси Аллоҳ таоло беҳад Меҳрибон ва Раҳимли деганидир. Яратган Аллоҳ таоло мана шу сифати билан бу дунёда ёмонга ҳам, яхшига ҳам ризқ беради ва бало-офатларни даф қилади. Ар-Раҳмон ва Ар-Раҳим Аллоҳ таоло исмларининг энг аввали ва улуғидир. Шунинг учун ҳар бир хайрли сўз ва хайрли иш “Бисмиллаҳир Роҳманир Роҳим”, яъни “Меҳрибон ва Раҳимли Аллоҳнинг номи ила” бошланади.

Пайғамбаримиз (алайҳиссалом)нинг “Аллоҳ таолонинг хулқи билан хулқланинглар!” деган ҳадисига асосланиб, ҳар бир киши раҳмли бўлишга уринмоғи лозим.

Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинади: “Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам)дан эшитдим: У зот (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Аллоҳ таоло раҳматни юз бўлакка тақсимлади. Тўқсон тўққиз раҳматни ўз ҳузурида олиб қолди ва бир раҳматни ер юзига туширди. Ана шу бир бўлак раҳмат сабабидан халқлар бир-бирига раҳм қилади. Ҳаттоки, от боласига туёғи тегмаслиги учун кўтариши ҳам ана шу раҳмат туфайлидир”, дедилар” (*Имом Бухорий ва Муслим ривояти*).

Аллоҳ таоло берган мана шу раҳм билан инсон ва ҳайвон ўз болалари ва атроф оламга раҳм қилади. Инсонларнинг юрагида меҳр бўлиши керак. Меҳр – бу эътибор, муносабат ва раҳмдир. У виждоний ҳолат бўлиб, қалби юмшоқ кишиларда пайдо бўлади ва нафсий ачинишдан бошланади.

Бугун дунёнинг турли минтақаларида зулм тўфони авжига чиқди. Бегуноҳ, айбсиз инсонлар, ҳаттоки ёш болалар, аёллар ва қариялар жаҳолат қурбони бўлмоқда. Бу жараён қалбида меҳр бор одамни ташвишга солади. Айниқса, ғаламисларнинг муқаддас Ислом динини ниқоб қилиб, ўзларича “Халифалик” эълон қилиб, бегуноҳ инсонларни ҳалок қилиши аянчлидир.

Муқаддас Ислом дини меҳр-шафқат ва раҳмат динидир. Аллоҳ таоло ўз элчиси Муҳаммад (алайҳиссалом) ни раҳмат элчиси деб сифатлайди.

(Эй, Муҳаммад!) Биз Сизни (бутун) оламларга айти раҳмат қилиб юборганмиз (Анбиё, 107).

Пайғамбаримиз Муҳаммад (алайҳиссалом) бутун оламга раҳмат қилиб юборилдилар. У зот келтирган Қуръони карим таълимоти барча оламларга, еру осмон аҳли, ундаги инсонлар, жинлар, наботот, ҳашарот ва ҳайвонот учун ҳам раҳм-шафқат ва раҳматдир. Пайғамбаримиз (алайҳиссалом) ҳадиси шарифларида бу қуйидагича таъкидланади.

Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинади: «Набий (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Албатта, мен ҳадя қилиб юборилган раҳматдирман”, дедилар» (*Имом Дорамий ва Байҳақий ривояти*).

Яна Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинади: «Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам)га: “Эй, Расулуллоҳ, мушрикларни дуоибад қилинг”, – дейилди. У Зот (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Мен лаънатловчи бўлиб жўнатилмадим, балки, раҳмат қилиб юборилдим”, – дедилар» (*Имом Муслим ривояти*).

Шунинг учун Пайғамбаримиз Муҳаммад (алайҳиссалом)нинг ахлоқ-одоблари, сийрат ва шамоиллари хусусида сўз кетганда, “Оламларга раҳмат Пайғамбар”, дея юксак баҳо берилади. Ислом таълимоти раҳм-шафқатдан иборат. Шариат аҳкомлари бағрикенгликка асослангани, ҳатто, куфр ва ширк аҳлига ҳам зулмни раво кўрмаслиги,

меҳр-оқибат, эзгулик каби фазилатлар манбаи эканини унутмаслик зарур.

Абдуллоҳ ибн Амр (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинади: «Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Раҳм қилувчиларни Меҳрибон Аллоҳ раҳм қилади. Ердаги инсонларга раҳм қилинган, Осмондаги Аллоҳ сизларга раҳм қилади”, дедилар» (*Имом Абу Довуд ва Имом Термизий ривояти*).

Раҳм қилувчиларнинг энг буюги Аллоҳ таолодир. У ўзларига ҳам меҳр-шафқатли ва раҳмли бўлган бандаларини раҳм қилади.

Абу Ҳурайра (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинади: «Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Раҳмдиллик бахтсиз (уятсиз, қабих) кишидан тортиб олинади”, дедилар» (*Имом Абу Довуд, Имом Термизий ва Имом Ибн Хиббон ривояти*).

Раҳм-шафқат туйғуси ҳаммада ҳам баробар бўлмайди. Тарбия, илм ва маърифат билан инсон қалби покланади. Пок қалб эгаси атрофидаги бутун оламга раҳм қилади, қадрлайди ва улуғлайди. Аксинча, одам тарбия, илм ва маърифатдан узоқ бўлса, билиб-билмай гуноҳ ва жиноятларга қўл урса, унинг қалби қораяди. Мазкур ҳадисда айтилганидек, уни қалбидан раҳм-шафқат ва меҳрибонлик олинади. Натижада бағритош, бераҳм инсонга айланади. Демак, яхши ва ёмон амалларнинг инсон қалби пок бўлишида таъсири бор.

Анас ибн Молик (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинади: «Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Мени нафсим Унинг қўлидаги Зотга қасамки, Аллоҳ ўз раҳматини (меҳрибонлигини) фақат раҳмли кишилар тепасига қўяди”, дедилар. Саҳобалар: “Эй Расулуллоҳ, бизнинг ҳаммамиз раҳмли”, дедилар. Шунда Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Сизларнинг яқинига (шеригига) хоссатан раҳмли бўлишингиз раҳмли бўлиш эмас, балки, ҳақиқий раҳм ҳамма инсонга раҳмли бўлишдир”, дедилар» (*Имом Абу Яъло ривояти*).

Демак, раҳм ўзига ёқадиган инсон, қариндош ёки танишга раҳм-шафқат кўрсатиш билангина бўлмайди. Инсон таниган ва танимаган, ёқмаса ҳам, қийин бўлса ҳам ҳаммага раҳм кўрсатиш билан ҳақиқий меҳрибон бўлади. Раҳмдиллик сифатига ва савобига ана шунда эришилади.

Жарир ибн Абдуллоҳ (розияллоҳу анҳу)дан ривоят қилинади: «Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам): “Ким инсонларга раҳм қилмаса, Аллоҳ унга раҳм қилмайди”, дедилар» (*Имом Бухорий, Имом Муслим ва Имом Термизий ривояти*).

Инсон ён-атрофидан хабардор бўлиб, ҳушёр туриб, меҳр-муҳаббатга муҳтож кишилар ҳолидан хабар олса, ҳаммага раҳм кўрсатса, унинг ўзига ҳам, бошқаларга ҳам Аллоҳ таолонинг раҳмати ёғилади. Ўзаро раҳм-шафқат, эътибор юртнинг янада обод, халқнинг янада фаровон бўлишига сабаб бўлади.

**Суҳробхон УМАРОВ,
“Кўкалдош” ўрта махсус ислом
билим юрти 4-курс талабаси**

ЭКСТРЕМИСТИК ТАШКИЛОТЛАР ТОМОНИДАН ДИНИЙ БАҒРИКЕНГЛИК ТАМОЙИЛЛАРИНИНГ БУЗИЛИШИ

Ер юзида инсоният пайдо бўлибдики, дин ва эътиқод тушунчалари бир-бири билан ҳамоҳанг яшаб келмоқда. Дин инсонни ҳар доим яхшилик ва эзгуликка етаклаб, унга комиллик сари босқичма-босқич етишиш омили бўлиб хизмат қилиб келган. Барча самовий динлар ўз даврининг қавмлари учун хизмат қилиб, ўзидан кейин келган шариатларга ўрнини бўшатиб берган.

Дин инсонларни ўзаро низолар, уруш-жанжаллар ўчоғига улоқтириб, уларни маънавий ва моддий таназзулга етакловчи омил эмас, балки одамзоднинг фаровон ҳаётини ва жипслигини таъминлайдиган, ўзаро аҳил бўлиб яшашга тарғиб қиладиган воситадир. Сўзимизга муқаддас Ислом дини таълимотларида келган кўрсатмалар яққол мисол бўла олади. Аллоҳ таоло Ҳужурот сурасининг 13-оятида шундай деб марҳамат қилади:

“Эй инсонлар, дарҳақиқат, Биз сизларни бир эркак (Одам) ва бир аёл (Ҳавво)дан яратдик ҳамда бир-бирларингиз билан танишишингиз учун сизларни (турли-туман) халқлар ва қабила (элат)лар қилиб қўйдик. Албатта, сизларнинг Аллоҳ наздида (энг азизу) мукаррамроғингиз тақводорроғингиздир. Албатта, Аллоҳ билувчи ва хабардор зотдир”.

Ояти каримадан маълум бўладики, дин инсонни асло ёмонликка етакламайди, балки уни бир ота-онадан яралганлигини таъкидлаб, доим дўсту иноқ бўлиб, ўзаро бағрикенглик тамойиллари асосида ҳаёт кечиришга ундайди. Аслида “ислом” сўзининг туб моҳияти ҳам тинчлик ва омонлик деган маъноларга эгадир.

Афсуски, бугунги кунда бир қанча тоифа ва оқимларнинг динни нотўғри талқин қилишлари, хусусан, муқад-

дас Ислом дини кўрсатмаларини бузиб кўрсатишлари ва мутаассибона хатти-ҳаракат қилишлари динимиз шаънига путур етказиб, одамлар онгида динга нисбатан ёмон фикр уйғонишига ва бағрикенглик тушунчаси динга мутлақо бегона, деган қарашнинг юзага келишига сабаб бўлмоқда. Бу эса мазкур оқимлар ортида турган ғаразли тоифалар учун айна муддаодир.

Шу ўринда мазкур оқимларнинг асл илдизлари қаерга тақалишига, уларнинг маънавий ва моддий раҳнамолари кимлар эканлигига назар солиш ўринлидир. Халқимизда “Бир кун уруш бўлган жойдан қирқ кун барака кўтарилади”, деган мақол бор. Диний экстремистик хуружларни олиб бораётган оқимларнинг ҳозирги кундаги хатти-ҳаракатлари ўзлари яшаб турган жамиятга ҳам, унинг фуқароларига ҳам ҳеч қандай наф келтирмайди.

Ислом динида ноҳақ бировнинг қонини тўкиш ҳаром қилинган. Аллоҳ таоло Моида сурасининг 32-оятида **«Ана ўша (илк қотиллик) туфайли Исроил авлодига шундай ҳукмни битиб қўйдик: “Бирор жонни ўлдирмаган ёки Ерда (бузғунчилик ва қароқчилик каби) фасод ишларини қилмаган инсонни ўлдирган одам худди ҳамма одамларни ўлдирган кабидир. Унга ҳаёт бахш этган (ўлимдан қутқариб қолган) одам эса барча одамларни тирилтирган кабидир”.** Уларга расулларимиз (илоҳий) ҳужжатларни келтирганлар. Сўнгра уларнинг кўпчилиги ўшандан кейин (ҳам) Ерда исроф қилувчилардир» деган.

Исломда ўлим ҳукмига лойиқ жинойт қилмаган ҳар қандай жон жуда юқори қадрланади. Зотан, ўлим ҳукми ҳам бошқа беайб жонларнинг ҳаётини сақлаб қолиш учунгина чиқарилади. Шу боис бир бегуноҳ инсонни ўлдирган одам бутун бошли инсониятни ўлдиргандек жинойт қилган ҳисобланади. Чунки ҳар бир жон бир марта ҳаёт кечириш ҳаққига эга. Ана ўша жонлардан бирини ўлдирган одам

ҳамма жонларнинг ҳаёт кечириш ҳаққига тажовуз этган бўлади. Аксинча, бир жоннинг ҳаётини сақлаб қолиш эса, ҳамма жонларнинг ҳаёт кечириш ҳаққини сақлаб қолган билан тенг.

Ушбу ояти каримадан инсон ҳаёти нечоғлик қадрли, унинг шаъни буюк эканлиги маълум бўлади. Шундай экан, бугунги кунда бегуноҳ инсонларнинг қонларини ноҳақ тўкаётган экстремистик оқимларнинг қилмишлари қайси тамойилга мос келади? Уларнинг бу ҳаракатлари инсонийлик ва диний бағрикенглик тамойилларининг бузилиши, таъбир жоиз бўлса топталиши эмасми?!

Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) саҳобаларини ғазотга жўнатаётиб, борган юртларида қариялар, аёллар ва ёш болаларни ўлдирмасликка, черковларда ибодат қилаётган руҳонийларга тегмасликка ва ғайридинларнинг ибодатхоналарини вайрон қилмасликка буюрганлар. Бу бағрикенгликнинг ёрқин намунасидир.

Бугунги кунда диний экстремистик оқимларнинг Қуръон оятлари ва ҳадиси шарифларни ўзларига мослаштириб талқин қилишлари ва пуч даъволари уламоларимиз томонидан далиллар асосида рад қилиниб келинмоқда. Жоҳил кимсалар Оли-Имрон сурасининг 104-оятини ўзларига далил қилиб олиб, гўё ўзларини яхшиликка чақирадиган, амри маъруф-наҳий мункар қилиб, нажотни ўзларига нақд қилиб қўйган уммат дея баҳо беришади. Оятда **“Сизлардан яхшиликка даъват этадиган, амри маъруф ва наҳий мункар ишларини олиб борадиган (бир) уммат бўлсин. Ана улар (охиратда) нажот топгувчилардир. Хужжатлар келгандан кейин ҳам бўлиниб, ўзаро ихтилофга берилган кимсаларга ўхшамангиз! Ана ўшаларга улкан азоб бордир”,** (Оли-Имрон, 105) дейилади. деб марҳамат қилинган. Мазкур ояти каримада диний бағрикенглик тамойилларини бузиш, одамларнинг жонига суиқасд қилишлик буюрилмаган, аксинча, кейинги ояти каримада:

Мазкур оят диний экстремистик ташкилотлари тутган йўлларию иддаолари ўта нотўғри эканлигини тасдиқловчи раддиядир. Унда оят ва ҳадисларни нотўғри талқин қилиб, ихтилофга тушганлар учун чексиз азоблар борлиги баён қилинади.

**Мақсуд МАХСУМОВ,
“Ҳожа Бухорий” ўрта
махсус ислом билим
юрти 4-курс талабаси**

МИССИОНЕРЛИК КЕЛТИРИБ ЧИҚАРАДИГАН ОФАТЛАР

Кишилик жамияти ривожига кучли таъсир кўрсатадиган ижтимоий омиллардан бири диндир. Диннинг яратувчилик ва бунёдкорлик, уюштирувчилик ва йўналтирувчилик салоҳиятидан фойдаланилганда у жамият ривожига, инсон камолотига хизмат қилади. Айни пайтда, тарих диндан ғаразли мақсадларда фойдаланиш, ундаги ғояларни вайронкорлик руҳида талқин этиш одамлар бошига кўплаб кулфатлар келтирганини кўрсатади. Замонавий воқелик диндан нопок мақсадлар йўлида фойдаланиш ўта нозик ва хатарли тус олаётганидан гувоҳлик беради. Турли кўринишда намоён бўлаётган миссионерлик ҳаракатлари бунга мисолдир.

Миссионерлик ҳақида сўз борар экан, аввало ушбу тушунчанинг луғавий ва истилоҳий маъноларини билиб олиш муҳим аҳамиятга эга. Латин тилидаги «missio» феъли «юбориш», «вазифа топшириш», миссионер эса “вазифани бажарувчи” деган маъноларни англатади. Миссионерлик белгиланган вазифаларни ҳал қилишга қаратилган назарий ва амалий фаолият мажмуини билдиради.

Миллат ва жамиятни диний асосда бўлиб ташлашга қаратилган миссионерлик ҳаракатлари узоқ тарихга эга. Глобаллашув шароитида у янгича шаклу шамойил ва кенг миқёс касб этиб, жамиятдаги барқарорлик ва тараққиётга таҳдид солмоқда. Миссионерликни амалга оширишда тиббиёт ва таълим-тарбия соҳасидаги фаолият, хайрия ёрдамлари кўрсатиш, уйма-уй тарғибот олиб бориш, маҳаллий тилларда ўзга динни тарғиб қилувчи адабиётларни тарқатиш, газета ва журналлар, радио ва теледастурлар, кино маҳсулотлари ва интернет тармоқлари каби воситалардан кенг фойдаланилмоқда. Шу билан бирга, миссионерликнинг бугунги вазиятга

мослашган ҳолда такомиллашиб бораётгани, аҳолининг турли қатламлари, жумладан, болалар, ёшлар, аёллар, пенсионерлар ва ногиронлар орасида тарғибот ишларини олиб боришга уринишлар кўп учраётганини таъкидлаш жоиз.

Миссионерлик миллий бирлик ва жамият барқарорлигига таҳдид солаётган экан, унга қарши кураш, олдини олишга қаратилган ишларни тизимли ташкил этиш бугунги куннинг долзарб вазифаларидан бири ҳисобланади. Бунинг учун мамлакатимизда етарли ҳуқуқий асослар яратилган. Шундан келиб чиқиб, миссионерликнинг олдини олишнинг ҳуқуқий асослари ҳамда бу жараёнда диний маърифат ва бағрикенглик маданиятининг ўрни ва аҳамияти масаласига ҳам алоҳида эътибор қаратиш зарур.

Замонавий миссионерликни белгиланган мақсадларнинг моҳиятидан келиб чиқиб, шартли равишда икки гуруҳга бўлиш мумкин. Биринчи гуруҳга миссионерликни ўзига хос бизнесга, шахсий бойиш манбаига айлантирган ташкилотлар киради. Бундай ташкилотлар асосчилари эътиқод қилувчилар сонини кўпайтириб, уларнинг мулки ва бойлигига эгалик қилиш ҳисобига ўзларининг молиявий имкониятларини яхшилаш ва кенгайтиришдек мақсадларни кўзлайдилар. Замонавий секталарнинг мутлақ кўпчилигини айнан шундай гуруҳлар ташкил этади.

Иккинчи гуруҳга миссионерликдан сиёсий қурол сифатида фойдаланаётган ташкилот ва уюшмалар киради. Бундай гуруҳлар ортида муайян ҳудудларга нисбатан ўзининг аниқ геосиёсий режаларига эга давлатлар ва сиёсий кучлар туриши ҳеч кимга сир эмас.

Миссионерларнинг бугунги кундаги фаолияти бирор минтақа, бирорта давлат бундай таҳдиддан холи эмаслигини кўрсатади. Бундай ҳолатларнинг олдини олиш учун эса миссионерликнинг моҳиятини тўғри ва чуқур англаш, уни бартараф этиш йўлида мақсадли, тизимли ва тадрижий фаолият олиб бориш зарур.

Хайрия ёрдамлари кўрсатиш ҳам миссионерликда анъанавий усуллардан ҳисобланади. Миссионерлар ҳар қандай киши ва жамият ҳаётида учрайдиган ижтимоий-иқтисодий муаммолардан ўзларининг мақсадлари йўлида фойдаланиб қолишга доимий эътибор бериб келганлар. Улар бугунги кунда ҳам моддий-молиявий ёрдам кўрсатишнинг турли шаклларини қўллашга ҳаракат қилмоқдалар. Уларнинг ногиронлар жамиятлари, ёрдамга муҳтож оилалар ва ёлғиз қарияларга ташкилий ва моддий кўмак беришга ҳаракат қилиши гапимиз исботидир.

Умуман олганда, миссионерлар турли ижтимоий-маърифий тадбирларни тез-тез ўтказишга интилиб, бундан ижтимоий онгда ўз фаолиятлари ҳақида ижобий тасаввурни шакллантириш, ўзаро муносабатлар ўрнатиш ҳамда маҳаллий ҳокимият вакиллари билан алоқаларни яхшилашдек мақсадларни кўзлайдилар.

***Сардорхўжа РАСУЛХОДЖАЕВ,
“Кўкалдош” ўрта махсус ислом
билим юрти 4-курс талабаси***

МУСУЛМОННИ КОФИРГА ЧИҚАРИШНИНГ ХАТАРИ

Ҳозирги кунда диний экстремизм, қўпоровчилик-терроризмга қарши курашдаги асосий вазифа аҳоли ўртасида, айниқса, ёшлар билан олиб бориладиган тарбиявий ишларнинг таъсирчанлигини ошириш ва уларга тўғри тушунча беришдир.

Ислом меҳр-оқибат ва бағрикенглик динидир. У нафақат мусулмонлар, балки инсониятга раҳмат қилиб жўнатилган диндир.

Диний экстремистик ва фундаменталистик оқимлар мусулмонларни кофирга чиқаришда ҳукмда чуқур кетиб, ҳаддан ошадилар. Улардан баъзилари Исломнинг аввалидаги хаворижлар замонида бўлгани каби гуноҳи кабира қилувчиларни имондан чиқариб, куфрга кирганликда айблайдилар ёки мўътазилийлар каби имондан чиқарадилар-у, куфрга киритмайдилар, балки аросатда, имон ва куфр ўртасида қолдирадилар. Баъзилар гуноҳи кабира қилувчини дарҳол кофирга чиқармаймиз, балки тавба қилмай, гуноҳи кабирада бардавом бўлса кофирга чиқарамиз, дейдилар. Бугунги кунда ўзини Исломга нисбат бериб, аслида ҳаддан ошганлари эса мусулмонни мусулмон эмас, дейдилар. Умуман олганда, улар ўзларининг бузуқ фикрларидан юз ўгирган ва қабул қилмаган кишиларни кофирга чиқаради.

Мазҳаббошимиз Абу Ҳанифа (розияллоҳу анҳу) айтдилар: “Бирор мусулмонни қилган гуноҳи билан кофирга чиқармаймиз, гарчи у кабира гуноҳ бўлса ҳам, башарти уни ҳалол деб эътиқод қилмаган бўлса, ундан имон исмини олиб ташламаймиз, уни ҳақиқий мўмин деб айтаверамиз, уни фосиқ мўмин деб аташимиз мумкин, аммо кофир деб эмас”.

Абу Ҳафс Умар ибн Муҳаммад ибн Аҳмад ан-Насафий ҳам ўзининг “Ақоиди насафия” рисоласида “Гуноҳи

кабира (ширкдан бошқа гуноҳ) мўмин кишини имондан чиқариб куфрга киритмас”, дейди. Имом Тафтазоний ушбу матннинг шарҳида гуноҳи кабира билан имоннинг чиқиб кетмаслигини тасдиқлаб, аҳли сунна ва жамоа наздида “Имон дил билан тасдиқ қилиш, тил билан иқрор бўлиш”, дейдилар.

Имомларимиз берган таълимотга кўра, имонга қўшиб фарз қилинган намоз, рўза ва бошқа амаллар имон қаторида саналмайди. Имон бўлмагунча амаллар мақбул эмас. Амалсиз имон эса мақбулдир.

Гуноҳи кабира билан одам имондан чиқиб кетмаслигига яна бир далил: агар бир гуноҳи кабира билан мусулмондан имон кетиб, у кофир бўлса, гуноҳ ва муртадлик бир нарса бўлиб қолади. Яъни, гуноҳкор киши ҳам муртадга бериладиган жазога лойиқ бўлиб қолади. Натижада зинокор, ўғри, йўлтўсар, хамр ичувчининг жазолари турли бўлиши беҳуда саналиб қолади. Ваҳоланки, муртадлик ва гуноҳи кабираларнинг ҳар бирининг жазоси аниқ-равшан.

Инсон шаҳодат калимаси билан Исломга киради. Кимки икки шаҳодат калимасига тили билан иқрор бўлса, мусулмон бўлади. Аҳли сунна ва жамоа эътиқодида мана шу калима билан дўзахда абадий қолишдан нажот топилади. Аллоҳнинг ҳаққига боғлиқ бўлган намоз каби амалларни бажармаса ёки банданинг ҳаққига боғлиқ бўлган ўғриликка ўхшаш гуноҳларни қилса ҳам, гуноҳига яраша жазо олади. Сўнг қалбида заррача имон бўлган киши дўзахдан чиқади, жаннатга кейинроқ бўлса-да, киради.

Динда чуқур кетиш кўп ҳолларда диний саводнинг етишмаслиги билан боғлиқдир. Аммо диний билимлардан анчагина хабардор кишиларнинг ҳам баъзан адашиб қолишлари Улуғ Аллоҳнинг синови, Аллоҳ изн берган шайтоннинг васвасасидандир. Улар шаръий далилларнинг баъзисини олади, баъзисини олмайдилар ёки оятлардан муташобих оятларни олиб, ҳукм оятларни

унутадилар. Ёки шаръий далилларни шошма-шошарлик билан юзаки равишда тушунадилар.

Динда ихлоснинг ўзи кифоя қилмайди. Илмсиз, фақат ихлоснинг ўзи билан нажот топаман деганлар хаворижлар йўлиққан вазиятга йўлиқади. Ҳасан Басрий айтилади: “Илмсиз амал қилувчи йўлни билмасдан йўлга чиққан йўловчи кабидир. Илмсиз амал қилган кишининг ислоҳидан фасоди кўп бўлади. Шундай экан, ибодатга зарар бермайдиган илмни талаб қилинлар ва илмга зарар бермайдиган ибодатни ҳам талаб қилинлар. Бир қавм ибодат талабида бўлди, илмни тарк қилдилар. Ҳатто уммати Муҳаммадга қилич кўтариб чиқди. Агар уларда илм бўлганда, бу ишни қилмас эди”.

Ҳасан Басрийнинг ушбу сўзи хаворижларга нисбатан айтилган. Уларнинг тарихини яхшилаб ўрганадиган бўлсак, таълим-тарбия кўрмаган, аммо диндорликнинг чўққисига чиққан кишилар бўлишган. Улар асли илмли бўлмаганлари учун озгина билганларини маҳкам тутиб, ҳаддан ошдилар ва бошқаларни айблаш ила камчиликларини қидиришга ўтдилар.

Мусулмонни кофир дейишда хатар кўп. Аввало кофир бўлиш, яъни диндан чиқиш билан одамнинг қони ва моли мубоҳ бўлади. Никоҳ ақди ечилади. Чунки муслима аёл кофирнинг хотини бўлиши дуруст эмас. Унинг болалари ҳам унинг қўл остида қолиши жоиз эмас. У билан мусулмонлар ораси узилади. Мерос олмайди ва қолдирмайди. Ўлса ювилмайди, кафанланмайди, жаноза намози ўқилмайди ва мусулмонларнинг қабристонига қўйилмайди.

Имом Бухорий Абу Ҳурайра (розияллоху анҳу)дан ривоят қилган ҳадиси шарифда Пайғамбаримиз (алайҳиссалом): “Қачон киши ўз биродарига “эй кофир” деса, икковларидан бири ўшандоқ бўлади”, дедилар. Яъни, ҳалиги одам кофир бўлмаса, уни кофир деганнинг ўзи кофир бўлади. Шунинг учун бировни кофир дейишдан

олдин бу гап ўзига дахлдор бўлиши мумкинлигини ёдда тутиш керак.

**Абдулло ОХУНЖОНОВ,
“Қўкалдош” ўрта махсус ислом
билим юрти 4-курс талабаси**

KONFESSIYALARARO MULOQOT VA DINIY BAG'RIKENGLIK – JAMIYAT BARQARORLIGINING GAROVI

Millatlararo totuvlik, diniy bag'rikenglik mamlakat barqarorligini ta'minlashda muhim o'rin tutadi. Insoniyat taraqqiyotining eng muhim omillari ham shulardir. Yurtimiz hududida azaldan ko'plab millat va elatlar o'zaro inoq, tinch-totuvlikda yashab kelgan. Bu borada Prezidentimiz I.Karimov: "Bizning mamlakatimiz azal-azaldan qadimiy dinlar rivoj topgan makon sifatida dunyo sivilizatsiyasi tarixida alohida mavqega ega. Bu muborak zaminda bizning ajdodlarimiz boshqa din vakillariga doimo hurmat bilan qaraganlar, mana shu yurt ozodligi yo'lida ular bilan birga kurash olib borgani, yelkadosh bo'lib, mehnat qilganini hech kim inkor eta olmaydi", deb ta'kidlagan edi.

Binobarin, Payg'ambarimiz (sollallohu alayhi va sallam) dan rivoyat qilingan hadisda u zot aytadilar: "Kim ahli zimmaga biror zahmat yetkazsa, Qiyomat kuni meni o'zining dushmani sifatida ko'radi".

YUNESKO 1995-yilda Parijda "Bag'rikenglik tamoyillari deklaratsiyasi"ni qabul qildi. Mazkur deklaratsiyaning 1-moddasida bag'rikenglik tushunchasiga "Dunyomizdagi turli boy madaniyatlarni o'zida ifodalashi va insonning individualligini namoyon qilishning xilma-xil ko'rinishlarini hurmat qilish, qabul qilish va to'g'ri tushunishni anglatadi" deya ta'rif berilgan. Diniy bag'rikenglik g'oyasi o'z mohiyatiga ko'ra xilma-xil diniy e'tiqodga ega bo'lgan insonlarning yagona Vatanda, oiljanob g'oyalar va ezgu maqsadlar yo'lida o'zaro hamkorlikda, hamjihat bo'lib yashashini anglatadi. Hozirgi zamonda bu g'oya ezgulik yo'lida nafaqat dindorlar, balki butun jamiyat a'zolarining o'zaro hamkorligini nazarda tutadi.

Ta'kidlash lozimki, yurtimizda yashovchi turli millat va elatlar o'rtasida millatlararo totuvlik va dinlararo bag'ri-

kenglikni saqlash maqsadida fuqarolarimizning teng huquqliligini ta'minlash uchun mamlakatimizda qonuniy asoslar yaratilgan. O'zbekiston o'z mustaqilligini e'lon qilgan dastlabki kunlardanoq Yurtboshimiz I.Karimovning rahnamoligida millatlararo totuvlik va dinlararo bag'rikenglikni mustahkamlash, ma'naviy-axloqiy tarbiyani kuchaytirish bo'yicha aniq maqsadga yo'naltirilgan ijobiy ishlar amalga oshirib kelinmoqda. Konstitutsiyamizning 8-moddasida "O'zbekiston xalqini, millatidan qat'i nazar, O'zbekiston Respublikasining fuqarolari tashkil etadi" deb aniq belgilab qo'yilgan. Mazkur modda yurtimizda yashovchi barcha millatlar o'rtasidagi barqarorlikni ta'minlashdagi asosiy omildir.

Shuningdek, Konstitutsiyaning 4-moddasida "O'zbekiston Respublikasi o'z hududida istiqomat qiluvchi barcha millat va elatlarning tillari, urf-odatlar va an'analari hurmat qilinishini ta'minlaydi, ularning rivojlanishi uchun sharoit yaratadi" deya ta'kidlangan.

Hozirgi kunda yurtimizda turli dinga e'tiqod qiluvchi din vakillarining ma'naviy dunyosini boyitish, e'tiqod erkinligini ta'minlash uchun keng imkoniyatlar yaratilgan, turli e'tiqodga mansub diniy tashkilotlar faoliyati uchun barcha sharoitlar mavjud, millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglik g'oyalariga amal qilinadi va ular qonuniy kafolatlangan. Ko'p millatli, ko'p konfessiyali mamlakatda bu borada o'ziga xos yondashuv taqozo etiladi. Ta'kidlash joizki, mamlakatimizda diniy bag'rikenglik va dinlararo muloqat borasida olib borilayotgan islohotlar dunyo miqyosida ko'plab mamlakatlarga namuna bo'layotgani alohida e'tirof etilmoqda. Yurtimizda barcha dinlar teng imkoniyatlar berilishi, avvalo, dinlararo ziddiyatlarning oldini olishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Mazkur holat turli din vakillari o'rtasida o'zaro hamkorlik, birdamlik va hamjihatlikni shakllanishiga zamin yaratadi. Ayniqsa, mazkur omil yurt tinchligi va taraqqiyotiga, umuminsoniy madaniyat va ma'naviyat rivojiga xizmat qiladi. Zero, Imom Abu Dovuddan rivoyat qilingan muborak hadisi

sharifda Payg'ambarimiz (sollallohu alayhi va sallam) shunday deganlar: "Kim bir ahdlashgan (g'ayridin)ga zulm qilsa, yoki uning haqqini poymol qilsa, yoki uni toqati yetmaydigan narsaga majbur etsa yoki uning o'z roziligisiz biror narsasini olsa, Qiyomat kuni men o'sha odamning dushmani bo'laman".

O'zbekistonda vijdon erkinligi, har kimning xohlagan diniga e'tiqod qilish yoki qilmaslik huquqi to'liq ta'minlangan va qonuniy kafolatlangan. Vijdon erkinligi prinsiplarida dunyoviy davlatning dinga bo'lgan munosabatini ifodalaydigan asosiy tamoyillar o'z ifodasini topgan:

- dindorlarning diniy tuyg'ularini hurmat qilish;
- diniy e'tiqodlarni fuqarolarning yoki ularning uyushmalarining xususiy ishi deb tan olish;
- diniy qarashlarga amal qiluvchi fuqarolarning ham, ularga amal qilmaydigan fuqarolarning ham huquqlarini teng kafolatlash hamda ularni ta'qib qilishga yo'l qo'ymaslik;
- ma'naviy tiklanish, umuminsoniy axloqiy qadriyatlarini qaror toptirish ishida turli diniy uyushmalarning imkoniyatlaridan foydalanish uchun ular bilan muloqot qilish yo'llarini izlash zarurati;
- dindan buzg'unchilik maqsadlarida foydalanishga yo'l qo'yib bo'lmasligini e'tirof etish.

O'z navbatida, diniy tashkilotlar amaldagi qonun hujjatlari talablariga rioya etishlari shart. Dindan davlatga va Konstitutsiyaga qarshi targ'ibot olib borishda, dushmanlik, nafrat, millatlararo adovat uyg'otish, axloqiy me'yorlarni va fuqaroviy totuvlikni buzishda, bo'hton, vaziyatni beqarorlashtiruvchi uydirmalarni tarqatishda, aholi o'rtasida vahima chiqarishda hamda davlatga, jamiyat va shaxsga qarshi qaratilgan boshqa xatti-harakatlarda foydalanishga yo'l qo'yilmaydi. Terrorizm, narkobiznes va uyushgan jinoyatchilikka ko'maklashadigan, shuningdek, har xil g'arazli maqsadlarni ko'zlovchi diniy tashkilotlar, oqimlar, sektalar va boshqalarning faoliyati man etiladi. Prezident I.Karimov "O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, bar-

qarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari” deb nomlangan asarida dinning jamiyat hayotida tutgan oʻrni haqida toʻxtalar ekan: “Biz din bundan buyon ham aholini oliy ruhiy, axloqiy va maʼnaviy qadriyatlaridan, tarixiy va madaniy merosidan bahramand qilishi tarafdorimiz. Lekin biz hech qachon dinning davlat hokimiyati uchun kurashga, siyosat, iqtisodiyot va qonunshunoslikka aralashish uchun bayroq boʻlishiga yoʻl qoʻymaymiz. Chunki bu holni davlatimizning xavfsizligi, barqarorligi uchun jiddiy xavf-xatar deb hisoblaymiz”, deb taʼkidlagan edi. Binobarin, din va diniy taʼlimotlar insonlar ongiga taʼsir oʻtkazishda eng samarali usullaridan biri sifatida namoyon boʻlgan.

Bugungi kunda yurtimizda yashaydigan turli dinlar vakillari oʻzining diniy marosimlarini oʻtkazishi va mamlakat hayotida faol ishtirok etishi uchun barcha zarur shart-sharoitlar muhayyo etilgan. Amaliy natijalar sirasida Respublikamizda YUNESKO boshchiligidagi oʻtkazilgan “Jahon dinlari tinchlik va madaniyat yoʻlida” mavzuidagi dinlararo muloqot xalqaro Kongressi, musulmon va xristian ilohiyotchilari hamkorligida tashkil etilgan “Bir samo ostida” xalqaro xristian-musulmon konferensiyalari kiradi.

Mazkur konferensiyalar natijasida mamlakatimizda faoliyat koʻrsatayotgan Rus pravoslav cherkovining 125 yilligi, Toshkent va Oʻrta Osiyo yeparxiyasining 130 yilligi, Yevangel-Lyuteran jamoasining 100 yilligi, Rim-katolik cherkovining 100 yilligi hamda Arman apostollik cherkovining 100 yilligi keng miqyosda nishonlandi. 1998-yildan yurtimizda Toshkent Pravoslav seminariyasi faoliyat koʻrsatmoqda.

Bugungi kunda Oʻzbekistonning diniy bagʻrikenglik va dinlararo muloqat borasida olib borayotgan islohotlari hukumat siyosatida oʻz aksini topmoqda. 2008-yil 12-fevralda Belgiyada “Konfessiyalararo uygʻunlikni taʼminlashda Oʻzbekiston tajribasi” mavzuiga bagʻishlab oʻtkazilgan xalqaro seminarda Lyoven katolik universiteti professori Y.Yansenning “Oʻzbekiston tolerantlik va diniy sabr-toqatlik ruhini

asrash va rivojlantirish bo'yicha boshqa ko'pgina davlatlar uchun namuna bo'lib xizmat qilishi mumkin", deya ta'kidlashi O'zbekistonda bu sohada olib borilayotgan ishlar ijobiy natijalar berayotganligini ko'rsatadi. Binobarin, diniy bag'rikenglik va millatlararo totuvlik, tinchlik va barqarorlikni ta'minlash va mustahkamlash mamlakat milliy g'oyasi – "Ozod va obod Vatan, erkin va farovon hayot barpo etish"ning muhim tarkibiy qismi va shartidir.

Yurtda xotirjamlik, tinchlik, barqarorlik hamda farovonlik muhitining hukm surishidan barcha din vakillari birdek manfaatdor. Ularning umumiy g'oya ostida birgalikda harakat qilishi yurt tinchligi, Vatan taraqqiyoti va xalq farovonligiga xizmat qilishi tabiiydir. Bu haqda Toshkent va O'rta Osiyo arxiyepiskopi Ikim Vasiliy Zaxarovichning: "Oramizda do'stlik rishtalari barcha sohalarda namoyon bo'lmoqda, har bir pravoslavning musulmon do'stlari bo'lgani kabi ruhoniylar va imomlar o'rtasida ham do'stlik aloqalari juda baland. Musulmonlar do'stlarimizga tadbirkorlik sohasi yoki boshqa masalalarda murojaat qilinsa, albatta, so'ralgan narsani olamiz. Bizda ziddiyatlar u yoqda tursin, tushunmovchiliklar ham mavjud emas", deya ta'kidlashi, ayniqsa, diqqatga sazovordir.

Inson dini, irqi, millatidan qat'i nazar, mukarram yaratilgan. Bu haqda Isro surasining 70-oyatida shunday marhamat qilinadi: **"Darhaqiqat, (Biz) odam farzandlarini (aziz va) mukarram qildik va ularni quruqlik va dengizda (ot va kemalarga) mindirib qo'ydik hamda ularga pok narsalardan rizq berdik va ularni O'zimiz yaratgan ko'p jonzotlardan afzal qilib qo'ydik"**.

Ta'kidlash joizki, yurtimizda barcha dinlarga bir xil va teng munosabatni ta'minlash borasida muayyan muvaffaqiyatlarga erishildi. Professor Akmal Saidovning ta'kidlashicha, har yili 1500 dan ortiq noislomiy konfessiya vakillari Isroil, Gretsiya, Rossiyadagi muqaddas joylarga ziyoratga borib kelmoqdalar. Prezident I. Karimov: "Musulmonlar va xristianlarning O'zbekiston zaminida birgalikda, hamnafas bo'lib yashashi

diniy-ma'rifiy totuvlikning nodir timsoli va barcha dinlarga nisbatan bag'rikenglikning eng yaxshi namunasi deb hisoblanishiga arzigulikdir. Bu jarayonda Toshkent va O'rta Osiyo Yeparxiasining ham hissasi bor. Inson imonsiz yashay olmaydi. Bugun biz turli din vakillari o'rtasida teng huquqli va madaniy munosabatlar hukmron demokratik davlat qurish yo'lida sobitqadam bo'lib turgan bir pallada bu alohida ahamiyat kasb etadi", deya ta'kidlagan edi. Yurtimizda millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglik muhitini mustahkamlashdagi alohida xizmatlari uchun 2000-yil 31-yanvarda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.Karimovning Farmoniga binoan Toshkent va O'rta Osiyo arxiyepiskopi Mitropolit "Do'stlik" ordeni bilan mukofotlandi. Mazkur voqea mamlakatimizda islom va xristian konfessiyalarining o'zaro uyg'unlikda faoliyat olib borayotganiga yana bir dalildir. Xalqimiz ma'naviyatiga xos bo'lgan millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikning ta'minlanishi ezgu g'oyalar va insoniy fazilatlarni kamol toptirish orqali O'zbekistonda tinchlik va barqarorlikning hukm surishida muhim o'rin tutadi.

Mansur JAMBILOV,
"Sayyid Muhyiddin maxdum"
o'rta maxsus islom bilim
yurti 4-kurs talabasi

BAG'RIKENGLIK TAMOYILLARINING BUZILISHI

Nabiy (sollallohu alayhi va sallam): “Yaqinda ummatim yetmish uch firqaga bo‘linib ketadi. Ulardan bir toifadan tashqari barchasi jahannamdadir”, dedilar. Shunda “Ular kimlar?”, deb so‘rashdi. “Men va sahobalarimning yo‘lida bo‘lganlar”, deb javob berdilar. Payg‘ambarimiz Muhammad (sollallohu alayhi va sallam) ogohlantirganlaridek, Islom ummati tobora firqalarga bo‘linib bormoqda. Ayniqsa, XX asr ikkinchi yarmidan ekstremistik-terroristik oqimlar, tashkilotlar butun insoniyat va musulmonlarga tahdid solayotgan ofatga aylandi. Bu toifalar har qanday e‘tiqoddagi insonlarga balolar yog‘dirishmoqda. Eng achinarlisi, ularning ko‘pchiligi dinni – Islom dinini pesh qilib chiqayotganidir. Ular: “Bizga hech qanday mazhab kerak emas! Biz Payg‘ambar (sollallohu alayhi va sallam) va sahobalar zamonidagidek hayotga qaytamyz” deya da’vo qiladilar-u, ammo o’sha zamon kishilari-ning toat-ibodatini, go‘zal xulq-atvorlarining ozginasini ham o‘zlashtirmaganlar. Ustiga ustak, boshqalarni chala e‘tiqod, imonsizlik va chala imonda hatto kuforda ayblaydilar. Abu Zarr G‘iforiy (roziyallohu anhu)dan rivoyat qilinadi. U kishi: «Men Rasululloh (sollallohu alayhi va sallam)dan: «Bir kishi ikkinchi kishini fosiq va kofir deb malomat qilmasin. Agar u malomat qilgan kishi haqiqatan o‘shanday bo‘lmasa, fosiqlik va kofirlik malomat qiluvchining o‘ziga borib tegadi», degan gaplarini eshitdim», dedilar⁶⁸.

Bugun ekstremistik va terroristik tashkilotlar Markaziy Osiyo hududini o‘z ta’siri doirasiga qo‘shib olishdagi kurashda maxsus xizmatlar, shunigdek, ma’lum siyosiy-diniy doiralar vaziyatni beqarorlashtirishning bir omili sifatida diniy ekstremizmdan foydalanmoqdalar. Bunday tashkilotlarning jangari a’zolari hech qanday aybi yo‘q aholi tinchligiga tajovuz qilishmoqda. Hazrati Ali ibn Abu Tolib (roziyallohu anhu)

⁶⁸ Al-Adab al-Mufrad. 437-hadis.

askarlariga qilgan vasiyat va nasihatni eslaylik: “Sizlarga urush boshlamagunlaricha urushmanglar. Toki ular sizlarga qarshi urush ochmagunlaricha ularni o‘z hollariga qo‘yib qo‘ying. Orqasiga qarab qochgan dushmanni o‘ldirmanglar, og‘ir yaralanganlarga va yaradorlarga ozor bermanglar. Ayollar sizlarning izzat-nafslaringizga tegsalar ham, amirlaringizni haqorat qilsalar ham, ularga aziyat bermanglar. Chunki ular kuchsiz, o‘zlarini boshqara olmaydilar”⁶⁹.

G‘arbda “islomofobiya” atamasining vujudga kelishida ekstremistik tashkilotlarning hissasi kattadir. Bu johillar Islomni yoyishni da’vo qiladilar-u, undan insonlarni bezdiradilar. Prezidentimiz ta’birlari bilan aytganda: “Hozirgi davrda mafkuraviy poligonlar har qanday yadroviy poligonlardan kuchlidir”⁷⁰. Dinni bosqinchilik, qo‘poruvchilik bilan emas, Payg‘ambarimiz (sollallohu alayhi va sallam)dan meros qolgan go‘zal xulqlar bilan insoniyatga tanitish, tarqatish lozim.

Alloh taolo o‘z kalomida marhamat qiladi: **“Ey odamlar! Biz sizlarni bir erkak va ayoldan yaratdik va sizlarni o‘zaro tanishishingiz uchun xalqlar va qabilalar qilib qo‘ydik”** (*Hujurot, 13*). Ushbu oyati karimada: «Ey odamlar!» deb butun insoniyatga qarata nido qilinmoqda, shu bilan birga ularning asli kelib chiqishi bir ekanligi eslatilmoqda. Ayni chog‘da Alloh taolo odamlarni turli xalqlar va qabilalarga ajratib ham qo‘yganini ta’kidlamogda. Insonlarning turli xalqlar, millatlar, elatlar, qabila va urug‘larga bo‘linishining asosiy sababi tanishish o‘zaro mulosot ekanligini unutmaslik kerak. Alloh taolo oyatda ziddiyatlarga borishingiz, biringiz ikkinchingizdan ustun qo‘yilishingiz faxrlanish, maqtanish uchun demayapti yoki boshqa sabablarni keltirmayapti. Demak, xalqlarning turli-tumanligini ilohiy maqsaddan-tanishuvdan boshqa maqsadga yoyish Allohning irodasiga qarshi chiqish bilan barobar bo‘lar ekan.

⁶⁹ Nahv darsligi (ikkinchi kitob). T.: Toshkent islom universiteti, 2009. 62-bet.

⁷⁰ Karimov I. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. T.: “Ma’naviyat”, 2009.

Tinchlik, osoyishtalikdagina yuksalish boʻladi, ilm-fan rivojlanadi, hayot farovonlashadi. Tinchlikka esa turli millatlar, xalqlarning ahil boʻlib yashashlari ila erishiladi. Ayniqsa, turli din va eʼtiqod vakillarining bir yurtida birdamlikda, ahil-inoq boʻlib yashashlari talab qilinadi. Shunda oʻsha davlat va xalq taraqqiy etadi, gurkirab rivojlanadi. Islomning ilk davrlarida ham musulmon jamiyatlar orasida boshqa din vakillari emin-erkin yashashgan. Fiqh masalalarida va kitoblarida zimmiy – oʻzga din vakillari bilan muomala qoidalari adolat ila bayon etilgani ham bunga dalil boʻla oladi. Ibn Sino, Beruniy, Fargʻoniy va boshqa ajdodlarimiz gʻarb olimlaridan, ularning kitoblaridan, foydali ilmlaridan istifoda qilishgan. Oʻsha davrlarda ilm-fan taraqqiyotida yurtdoshlarimizning savobi yuqori choʻssilarda boʻlgani ham shundadir. Balki keyinchalik diniy bagʻrikenglik gʻoyalariga putur yetgani, mutaassiblikka ruju qoʻyilgani uchun ham oʻsha holga qaytolmagandirmiz. Yurtboshimiz: “Vatanimiz kelajagi, xalqimizning ertangi kuni, mamlakatimizning jahon hamjamiyatidagi obroʻ-eʼtibori avvalambor farzandlarimizning unib-oʻsib, ulgʻayib, qanday inson boʻlib hayotga kirib borishiga bogʻliqdir. Biz bunday oʻtkir haqiqatni hech qachon unutmasligimiz kerak”⁷¹, deb aytganlaridek, biz yoshlar, ayniqsa, islom bilim yurti talabarlari bu masalada katta masʼuliyatni zimmamizga olib, oʻtmish saboqlaridan xulosa chiqarib olishimiz va eng maqbul yoʻlni tutishimiz talab qilinadi.

***Sulaymon NEʼMATOV,
“Mir Arab” oʻrta
maxsus islom bilim
yurti 4-kurs talabasi***

⁷¹ Karimov I. Yuksak maʼnaviyat – yengilmas kuch. T.: “Maʼnaviyat”, 2009.

MUTAFAKKIRLAR IJODIDA DINIY BAG'RIKENGLIK MASALALARI

Payg'ambarimiz (sollallohu alayhi va sallam) Vido haji xutbasida insoniyat bugun ham o'ta muhtoj bo'lgan yuksak insoniy fazilatlarni, ijtimoiy birdamlik g'oyalarini e'lon qildilar. Rasululloh (sollallohu alayhi va sallam): "Hoy odamlar, albatta, Rabbingiz birdir, otangiz bir kishidir, hammangiz Odamning bolalarisiz, Odam esa tuproqdandir. Alloh nazdida hurmatlirog'ingiz taqvodorrog'ingizdir. Arabning ajamdan, ajamning esa arabdan hech qanday ustunligi yo'q, magar bo'lsa, taqvo bilandir", dedilar.

Hech bir millatning boshqa millatdan ustun tarafi yo'q. Islom dini irqi, rangi, tili, nasabi, boyligi va jamiyatda tutgan o'rnidan qat'i nazar, insonlarga tenglik, hurlikni kafolatlagan yagona dindir. Islom o'zaro yaxshilikka va taqvo yo'lida hamkorlik qilishga, tinchlik va bag'rikenglikka chorlaydi, kishilarni xo'rlashdan, qul qilishdan, zulm o'tkazishdan qaytaradi.

Alloh taolo Qur'oni karimda amr etib: "Ey imon keltirganlar! Yoppasiga itoatga kirishingiz va shaytonning izidan ergashmangiz!" (Baqara, 208), deydi.

Bu e'tiqod o'n to'rt asrdan buyon ajdodlarimiz qoniga singib kelgandir. Ulamolarimiz o'z asarlarida buni ta'kidlab yozib qoldirishgan. Buyuk vatandoshimiz Imom Buxoriy rivoyat qilgan hadisda Payg'ambarimiz (sollallohu alayhi va sallam)dan aytdilar: "Tinchlik va xotirjamlik ikki ne'matdirki, bundan ko'p odamlar bebahradirlar". Mana ming yillarkim yurtimiz o'zining boy ma'naviyati, ulug' ulamo, fozil allomalari bilan butun dunyoga mashhur. Allomalarimiz doimo tinchlik, hamjihatlik g'oyalariga sodiq bo'lishgan, ilmiy faoliyatlarida, ijodlarida og'ishmay shunga amal qilishgan. Beruniy, Ibn Sino, Farg'oniy, Najmiddin Kubro, Abduxoliq G'ijduvoniy, Bahouddin Naqshband, Amir Temur, Mirzo Ulug'bek, Alisher Navoiy, Bobur, Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abdurauf Fit-

rat kabi ulug' allomalarimiz bag'rikenglik insonni ma'naviy kamolot sari olib boradigan pillapoyalardan biri ekanligini chuqur anglaganlar. Ular ilm-ma'rifat, bag'rikenglik, tarbiya sohasida o'ziga xos fikrlarni olg'a surganlar, yoshlar tarbiyasiga bag'ishlangan ajoyib asarlar yozib qoldirganlar. Ilmli, olijanob, pok, mard, ma'naviyatli inson albatta bag'rikeng bo'lishini o'zlari namuna bo'lib hayotlari davomida ko'rsatib o'tganlar. Yurtimiz ko'p millatli bo'lganligi tufayli bu zaminda turli-tuman din vakillari emin-erkin yashashlari kerakligini, buning uchun barcha sharoitlar yaratish lozimligini o'z asarlarida ta'kidlab o'tganlar. Bag'rikenglik g'oyalari birdaniga paydo bo'lmagan, balki har bir xalq tarixiy tajribasining mahsuli o'laroq avloddan-avlodga o'tib kelgan. Diniy bag'rikenglikning tarixiy negiziga e'tibor qaratadigan bo'lsak, u azaldan ma'naviy qadryatlarni o'zida mujassam etganligiga guvoh bo'lamiz.

Imom Buxoriy butun faoliyati davomida ilmiy, imkon bo'lsa, moddiy jihatdan ham odamlarga naf yetkazishni o'ziga odat qilgan edi. Tijorat qilayotganda o'zining oylik daromadi, ya'ni, foydasidan besh yuz dirhamni faqiru miskinlarga, ilm toliblariga sarflardi. Tolibi ilmlarga ma'lum mablag' ajratib, ularni alohida qiziqishu zavq-shavq bilan Payg'ambar (sollallohu alayhi va sallam) sunnatlarini o'rganishga rag'batlantirardi. Buxoriy "Al Jome' As-Sahih" kitoblarida ham Rasululloh (sollallohu alayhi va sallam)dan odamzodni insonparvarlikka chaqiradigan, olamga muhabbat, ota-ona va atrofdagi kishilarga mehr ko'rsatishga undaydigan hadislarini rivoyat qilgan. Hadisi qudsiyda Rasululloh (sollallohu alayhi va sallam): Alloh taolo aytadi: "Mening rizoligim yo'lida bir-birlarini sevganlarga muhabbatim sobit bo'lgay. Mening rizoligim uchun bir-birlarini ziyorat etganlarga, mening rizoligim uchun bir-birlaridan yordam va ko'magini ayamaganlarga muhabbatim sobit bo'ldi", deganlar.

O'tmishda allomalarimiz kishilarni bag'rikenglikka undabgina qolmay, balki, avvalo, o'zlari bu borada elga namuna bo'lganlar.

Alisher Navoiy hazratlari asarlarida bag'rikenglik keng targ'ib qilingan. Ulug' shoirning shunday satrlari bor:

*Olam ahli, bilingizkim, ish emas dushmanlig',
Yor o'lung bir-biringizgakim, erur yorlig' ish...*

Alisher Navoiy bu misralarda "Turk ulusi" deb emas, "olam ahli" deya millatu irq, diniy mazhab kabi tafovutlardan yuqori turib, butun insoniyatga xitob qilayaptilar. Chunki kurrai zamindagi barcha insonlarning kelib chiqish o'zagi yagona, odamzod bir ota-ona farzandidir.

Navoiy hazratlari asarlarida xalq g'ami, el dardi bilan yashash zarur ekanligini ta'kidlab o'tganlar. G'azallarining birida bu haqda g'oyat yonib yozgan edilar:

*Yuz jafo qilsa manga, bir qatla faryod aylamon,
Elga qilsa bir jafo yuz qatla faryod aylaram.*

Alisher Navoiy "Mahbub ul-qulub" asarida: "Hamma ta'limotlar va hamma millat kishilari qoshida yaxshilikka, yaxshilikdan boshqa mukofot yo'qligi isbotlangan", "Karam – bir jafokashning og'ir yukini ko'tarmoq va o'sha yukning mashaqqatidan uni qutqarmoqdir", "Karam – birovning tikanli mashaqqat yukini ko'tarmoq va tikan sanchilishdan guldek ochilmoq va shu qilgan ishi haqida qayta og'iz ochmaslik; hech minnat qilmaslik; aslo yuziga solmaslikdir", deb insonlarni bag'rikenglikka chorlaganlar.

Alisher Navoiy Naqshbandiya tariqatida bo'lib, Qur'oni karim, hadisi shariflarni puxta o'rganganlar. Mumtahana surasining "Alloh sizlarni dinlaringiz to'g'risida sizlar bilan urushmagan va sizlarni o'z diyorlaringizdan haydab chiqarmagan kimsalardan — ularga yaxshilik qilishlaringizdan va ularga adolatli bo'lishlaringizdan qaytarmas. Albatta, Alloh adolat qilguvchilarni sevar" (8) oyatini o'z hayotlariga dasturilamal qilib olganlar.

Navoiy quyidagi baytida odamiylik kishi hayotining asosi bo'lishi lozimligini uqtiradi:

*Odami ersang demagil odami,
Onikim yo‘q xalq g‘amidin g‘ami.*

Mutafakkirning hamma asarlarida odamiylik, bag‘rikenglik yuksak o‘ringa qo‘yiladi. “Farhod va Shirin” dostonida Shirinnig Xusrav elchilariga bergan javobi buning isbotidir:

*Menga ne yoru ne oshiq havasdur,
Agar men odam bo‘lsam ushbu basdur.*

Shoir bag‘rikenglik yon berish, andisha yoki xushomad emasligini, balki inson huquqlariga ehtirom, ijtimoiy adolat, o‘z imon-e‘tiqodida sobit bo‘lgan holda boshqalarning e‘tiqodiga hurmat bilan qarash ekanini ta’kidlab, hayotning bosh g‘oyasi sifatiga o‘zi ham shunga amal qilgan.

Buyuk shoh va shoir, qomusiy bilim sohibi Zahiriddin Muhammad Bobur ijodida ham bag‘rikenglik g‘oyalari, axloqodob, insonparvarlik, vatanparvarlik, el-yurtga muhabbat, rostgo‘ylik, ma’rifatparvarlik, do‘stlik, ezgulik tushunchalari o‘z aksini topgan, mohirona tasvirlangan. Shoirning yaxshilik, odamiylik kabi insoniy fazilatlarni tarannum etuvchi g‘azallari kishini bag‘rikenglikka undaydi:

*Bori elg‘a yaxshilig‘ qilg‘ilki, mundin yaxshi yo‘q,
Kim degaylar dahr aro qoldi falondin yaxshilig‘.*

Bobur bag‘rikenglikka oid masalalarni faqat lirik asarlarida bayon etmasdan, esdalik adabiyotining nodir namunasi, o‘sha davrni aks ettiruvchi tarixiy, jug‘rofiy manba hisoblangan “Boburnoma” asarida ham ularga keng o‘rin bergan. Masalan, Bobur Umarshayx Mirzo qiyofasini ifodalar ekan, unga xos eng yaxshi fazilatlarni ochadi: “Bisyor saxovati bor erdi. Xulqi dag‘i soxovaticha bor erdi, xush xulq va xarrof va fasih va shirin zabon kishi erdi, shujo‘ va mardona kishi erdi”.

Mard, jasur, ma’naviyatli bo‘lishni orzu qilgan har bir kishi buyuk vatandoshlarimiz asarlarini, hayot yo‘llarini o‘qib o‘rganishi, ulug‘ ajdodlarimizning insoniy fazilatlarini o‘zlashtirishi lozim. Zero, bag‘rikenglik bizga ota-bobola-

rimizdan meros bo'lib kelayotgan, qon-qonimizga singib ketgan bir fazilatki, uni inkor etish milliyligimizni, ma'naviyatimizni inkor etishdir. Chunki jamiyatimiz rivojlanishi, tinchlik barqaror bo'lishining asosiy omillaridan biri ham vatanimiz osmoni ostida hayot kechirayotgan jami millatu elatlarning bir-birini qabul qilishi – bag'rikengligi desak, mubolag'a bo'lmaydi.

***Shahboz SAIDOV,
“Mir Arab” o'rta
maxsus islom bilim
yurti 3-kurs talabasi***

БАҒРИКЕНГЛИК – ТИНЧ-ТОТУВ ҲАЁТ ГАРОВИ

Ҳозирги давр – дунёда ғоявий қарама-қаршилиқлар мураккаб тус олган, мафкура полигонлари ядро полигонларидан ҳам кучлироқ бўлиб бораётган даврдир.

Бугунги кунда аксарият ривожланган давлатларнинг мафкураси умуминсоний қадриятлар ва демократик тамойилларга асосланади. Уларда тинчлик ва тараққиёт, инсон ҳақ-ҳуқуқлари ва эркинлиги, миллий ва диний тотувлик ғоялари устувор.

Шу билан бирга, ҳозирги вақтда мафкуравий воситалар орқали ўз таъсир доирасини кенгайтиришга интилаётган сиёсий кучлар ва ҳаракатлар ҳам йўқ эмас. Тажовузкор миллатчилик ва шовинизм, неофашизм ва коммунизм, ирқчилик ва диний экстремизм мафкуралари шулар жумласидандир⁷².

Юртимиз ижтимоий ҳаётида диний бағрикенгликнинг қандай ўрин тутиши, вазифалари нимадан иборатлигини тадқиқ этиш ҳар жиҳатдан долзарбдир. Таъкидлаш жоизки, диндан халқларни бир-бирига душман этувчи қурол сифатида фойдаланиш башарият учун мислсиз йўқотишларни келтириб чиқарди. Жамиятда диннинг ўзига хос ўрни ва мавқеини ҳар тарафлама чуқур тадқиқ этиш бугунги кунда заруратга айланди.

Бағрикенглик – дунёмиздаги турли бой маданиятларни, ўзини ифодалаш ва инсоннинг алоҳидалигини намоён қилишнинг хилма-хил усулларини ҳурмат қилиш, қабул қилиш ва тўғри тушунишни англатади. Уни билим, самимият, очиқ мулоқот ҳамда ҳур фикр, виждон ва эътиқод вужудга келтиради. Бағрикенглик турли-туманликдаги бирликдир. Бу фақат маънавий бурчгина эмас, балки сиёсий ва ҳуқуқий эҳтиёж ҳамдир. Бағрикенглик тинчликка эри-

⁷² Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. Т.: “Ўзбекистон”, 2001. Б.-22.

шишни мушарраф қилувчи ва уруш маданиятсизлигидан тинчлик маданиятига элтувчи йўлдир.

Бағрикенглик ён бериш, андиша ёки хушомад эмас. Бағрикенглик, энг аввало, инсоннинг универсал ҳуқуқлари ва асосий эркинликларини тан олиш асосида шаклланган фаол муносабатдир. Ҳар қандай вазиятда ҳам бағрикенглик ана шу асосий қадриятларга тажовузларнинг баҳонаси бўлиб хизмат қилмайди. Бағрикенгликни алоҳида шахслар, гуруҳлар ва давлатлар намоён қилиши лозим⁷³.

Бағрикенглик инсон ҳуқуқларини қарор топтириш, плюрализм (шу жумладан, маданий плюрализм), демократия ва ҳуқуқнинг тантанаси учун кўмаклашиш мажбуриятдир. Бағрикенглик ақидабозликдан, ҳақиқатни мутлақлаштиришдан воз кечишни англатувчи ва инсон ҳуқуқлари соҳасидаги халқаро-ҳуқуқий ҳужжатларда ўрнатилган қоидаларни тасдиқловчи тушунчадир.

Бағрикенгликни намоён қилиш инсон ҳуқуқларига эҳтиром билан ҳамоҳанг, у ижтимоий адолатсизликка нисбатан сабр-тоқатли муносабатда бўлишни, ўз имон-этиқодидан воз кечиш ёхуд бошқаларнинг этиқодига ён беришни англатмайди. У шуни англатадики, ҳар ким ўз этиқодига амал қилишда эркиндир ва ҳар ким бу ҳуқуққа бошқалар ҳам эга эканлигини тан олмоғи лозим. У яна шуни англатадики, одамлар ўз табиатига кўра ташқи кўриниши, қиёфаси, ўзини тутиши, нутқи, хулқи ва қадриятлари жиҳатидан фарқланиши этирофга лойиқлиги баробарида, улар дунёда яшашга ва ўзларининг ана шу индивидуаллигини сақлаб қолишга ҳақлидирлар. У яна шуни англатадики, бир кишининг қарашлари бошқаларга мажбуран сингдирилиши мумкин эмас.

Халқимизнинг этник, маданий ва диний сабр-бардоши маънавий уйғонишнинг яна бир битмас-туганмас манбаидир. Минг йиллар мобайнида Марказий Осиё

⁷³ Бағрикенглик декларацияси. 2-модда. (www.un.org.ru Декларация принципов толерантности)

ғоят хилма-хил динлар, маданиятлар ва турмуш тарзлари туташган, тинч-тотув яшаган марказ бўлиб келди. Этник сабр-тоқат, бағрикенглик ҳаёт бўронларидан омон қолиш ва ривожланиш учун зарур табиий меъёрларга айланди. Ҳатто бу ҳудудларни босиб олганлар ҳам Марказий Осиё халқларининг маданияти олдида бош эгибгина қолмай, шу ҳудудда мавжуд бўлган давлатчилик анъаналарини авайлаб қабул қилганлар.

Айни шу заминда кўп асрлар мобайнида жаҳон маданиятлари бир-бирини бойитган. Бу ерда кўчманчи халқлар ўтроқ халқлар билан, эронлик қабилалар билан, муслмонлар насронийлар ва яҳудийлар билан кўп асрлар бирга яшаб келганлар. Сўнгги икки аср давомида ўзларини маданиятли ва маърифатли ҳисоблаб келган давлатлар оммавий қирғинлар ва диний таъқиблар билан шаънига доғ туширган бир пайтда, ўзбек замини халқлар ва маданиятлар тинч-осойишта яшайдиган бир жойгина бўлиб қолмай, балки қувғин қилинган халқларга бошпана ҳам берди.

Давр талаби турли динлар ва маданиятларга мансуб давлатлар орасида ижтимоий, маданий ва диний соҳалардаги мулоқотни тақозо этмоқда. Шу заруратдан келиб чиқиб, 1945 йилда БМТ устави «сабр-тоқатли бўлиш ва жаҳонда яхши қўшнилари сифатида биргаликда яшаш ҳамда халқаро тинчлик ва хавфсизликни қўллаб-қувватлаш учун саъй-ҳаракатларимизни бирлаштириш»ни ўз мақсадларидан бири деб эълон қилди. 1995 йил 16 ноябрда БМТ Бош Ассамблеяси дин ёки эътиқодга асосланган сабр-тоқатсизлик ва камситишнинг барча шакллари тугатиш тўғрисидаги Толерантлик декларациясини эълон қилди. Бош Ассамблея аъзо давлатларни дин ёки эътиқод эркинлигига риоя қилиш ва уни кафолатлашга, дин ёки эътиқод эркинлиги масалаларида бир-бирини тушуниш, сабр-тоқатли бўлиш ва ўзаро ҳурмат қилишга кўмаклашишга ҳамда дин ёки эътиқоддан БМТ уставига ва

БМТнинг бошқа тегишли ҳужжатларига хилоф мақсадларда фойдаланилишига йўл қўймасликка даъват этади.

“Толерант” атамасининг луғавий маъноси лотинча “tolerantia” (чидамоқ, сабр-тоқат қилиш, ён бериш) бўлиб, бошқа динлар, ижтимоий тартиблар, миллий ва маданий урф-одатлар, ўзга диний ва сиёсий қарашлар, эътиқодлар ва турмуш тарзига нисбатан сабр-бардошли, чидамли, одобли, андишали бўлиш маъноларини англатади. Демак, толерантлик деганда, тор маънода, турли хил динларни инкор этмаслик, динлараро бағрикенглик тушунилади. Айни пайтда, толерантлик кенг маънода фақатгина динлараро муносабатларга тегишли деб эмас, балки бутун миллатлар ва элатларнинг турмуш тарзига тегишли, деб тушунилиши керак. Шу маънода, “толерантлик” сўзининг тушунилиши ва талқини кенгайиб бормоқда.

Ислом дини бошданоқ инсониятга асл мурувватни, диндошларга, ҳатто ғайримуслимларга эҳтиром ҳамда бағрикенглик билан муносабатда бўлишни ўргатиб келган ва келмоқда. Ислом ўзидан аввалги самовий динлар (яхудийлик, насронийлик)ни шунчаки ҳурмат қилиш билан чекланмай, ўша дин аҳлларига чексиз мурувват кўрсатган. Уларнинг ҳақ-ҳуқуқларини қонун билан мустаҳкамлаб қўйган, маданияти ва анъаналарига эҳтиром билан қараган. Асрлар давомида бу қоидаларга амал қилиб яшаган мусулмонлар бир-бирларига ва ҳатто ораларида яшайдиган бошқа миллатларга, аҳли зиммага ҳам мурувватнинг мислсиз намуналарини кўрсатиб, бутун инсониятга ибрат бўлишди.

Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) ҳадисларида айтадилар:

“Ким ғайридинга азият берса, менга азият бергандай бўлади, ким менга заҳмат берса, қиёмат куни унга хусуматчи бўламан”.

Яна бир бошқа ҳадиси шарифда эса:

“Ким ғайридин ёки аҳдлашилган бошқа дин вакилини ўлдирса, жаннат ҳидини ҳам ҳидламайди”, деганлар.

Динимизнинг асоси – Қуръони карим ва ҳадисларда қўни-қўшничилик ва бошқа турли кўринишдаги ўзаро муносабатларда ҳам бағрикенгликка тарғиб қилинган. Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) кўплаб ҳадисларида ғайридинга ҳам инсонийлик юзасидан яхши муомалада бўлишга тарғиб қилганлар. Зеро, мутаассиблик Ислом руҳига мутлақо зид эканлиги “Исломда мутаассиблик йўқ” ҳадисида равшан баён этилган.

Юртимиз мўмин-мусулмонлари бу анъаналарга содиқ қолиб, диний ва миллий аҳиллик ва тотувликка катта ҳисса қўшиб келмоқдалар. Бу борада бутун жаҳон аҳли бизга ҳавас билан қарамоқда. Лекин глобаллашаётган терроризм дунёнинг деярли барча гўшаларида хавфсизликка ва динлараро тотувликка қарши йўналтирилган жиддий таҳдидга айланиб бораётганига гувоҳ бўлиб турибмиз. Сир эмас, тажовузкор кучлар юртимизда эътиқод эркинлиги борасида олиб борилаётган кенг қамровли ишлар, эришилаётган ютуқларни атайлаб бузиб кўрсатишга уринмоқдалар. Интернет ва бошқа оммавий ахборот воситаларида турли миш-мишлар тарқатилмоқда. Холбуки, одамларни динга ва диний кўрсатмаларни бажаришга мажбурлаш Исломнинг моҳияти ва руҳига мутлақо зиддир. Қолаверса, Қуръони каримнинг Бақара сураси 256-оятида: **“Динда зўрлаш йўқ, зеро, тўғри йўл янглиш йўлдан ажрим бўлди...”**, дейилган.

Айниқса, террорчиларнинг худкушлик усулини ишга солиб портлатишлар амалга ошираётгани, бундай қабих ишларга турли алдов воситалари билан болалар ва аёлларни жалб қилиши Ислом дунёсини ларзага солмоқда. Қуръони каримда:

“Ўзларингизни (бир-бирингизни ноҳақ) ўлдирмангиз!” деб буюрилган.

Ҳадиси қудсийда эса:

“Эй, бандаларим! Мен асло зулм қилувчи эмасман, сизларнинг зулм қилишингизни ҳаром қилдим, бир-бирларингизга асло зулм қилманглар”, дейилади. Бу ўз жонига қасд қилиш ва бошқа одамларнинг ҳаётига зомин бўлиш Ислом асосларига тамоман зид эканини кўрсатади.

Юртимиз мусулмонлари бошқа динлар вакиллари билан биргаликда ягона мақсад – Ватанимиз Ўзбекистоннинг янада гуллаб-яшнаши йўлида ҳаракат қилмоқдалар. Динлараро бағрикенглик ғояси бутун жамият аъзоларининг эзгулик йўлидаги ҳамкорлигини назарда тутати ҳамда тинчлик ва барқарорликнинг муҳим шарти ҳисобланади. Азал-азалдан юртимизнинг йирик шаҳарларида масжид, черков ва синагогалар ўз ибодатчиларига эмин-эркин хизмат кўрсатиб келгани, тарихимизнинг оғир синовли давларида ҳам диний моҳаролар чиқмагани халқимизнинг динлараро бағрикенглик борасида улкан тажрибага эга эканидан далолат беради.

Мамлакатимиз тарихан кўпмиллатли ўлка бўлганлиги туфайли бу заминда турли-туман дин вакилларининг эмин-эркин яшашлари учун барча шароитлар яратилган. Юртимиздаги бошқа ташкилотлар қатори диний жамоалар ҳам жамият тараққиётида тобора фаол иштирок этиб, халқимизнинг маънавияти ва қадриятини тиклашга, ўзлигимизни англашга, энг асосийси, мустақиллигимизнинг мустаҳкам ва боқий бўлишига ўз ҳиссаларини қўшмоқдалар.

Ҳозирги ғоявий қарама-қаршиликлар авж олаётган, миллатлар ва динлар орасида турли низоларни чиқариш билан тартибсизликлар уюштирилаётган бир вақтда диний бағрикенглик бундай иллатларни бартараф этишда энг фойдали ва самарали ечимдир. Миллий истиқлол ғоясининг тамойилларидан бири бўлмиш диний бағрикенгликни янада мустаҳкамлаш учун барча илмий муассасалар, диний ташкилотлар, олий ўқув юртлари ва оммавий ахборот воситалари билан самарали ҳамкорлик

тизимини ишлаб чиқиш талаб этилади. Исломни тарғиб қилиш, уни нотўғри талқинлардан ҳимоя қилишнинг таъсирчан стратегиясини яратишда техника воситалари имкониятларидан кенг фойдаланиш муҳим аҳамият касб этиши табиий.

***Раҳматхон МАХСУМХОНОВ,
Тошкент ислом институти
3-курс талабаси***

ИСЛОМ – БАҒРИКЕНГЛИК ДИНИ

Юртимиз истиқлолга эришгач, барча соҳалар каби диний-маърифий соҳада ҳам кўплаб ижобий ўзгаришлар бўлди. Жумладан, шу юртда яшаб келаётган барча дин вакилларига эмин-эркин ўз ибодатларини адо этиш имконияти яратилганидир. Ислом динига эътиқод қилувчилар учун масжид ва мадрасалар сони кўпайтирилди. Шу билан бирга диний адабиётлар сони ва савияси ҳам юқори даражада кўтарилиб, булар халқ маънавиятига ижобий таъсир этмоқда. Хусусан, юртимизда етишиб чиққан алломаларнинг бой мерослари кенг ўрганилмоқда. Хусусан, фикҳ илмига катта ҳисса қўшган Бурҳониддин Марғиновий, ҳадис илмининг султони Имом Бухорий ва калом илмига катта ҳисса қўшган имом Мотуридий мерослари тадқиқ этилиб, янги-янги қирралари кашф қилинмоқда.

Ислом дини мусулмонларни ўзга дин вакиллари билан чиройли муомалада бўлишга чорлайди. Улар билан олди-сотди қилиш, бир-бирларига омонат сифатида нарсаларни бериб-олиш, бетоб бўлганда ҳолларидан хабар олиш, қийналган пайтда ёрдам қўлини чўзишга буюради. Бунга Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) ҳадиси шарифларида кўрсатмалар бериб, ўз ҳаётлари билан ҳам намуна бўлганлар. Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) ўзга дин вакиллари билан совға-ҳадялар олганликлари тарихдан маълум. У зотнинг гўзал сифатларга эга бўлганликларига ёрқин мисол Аллоҳ таоло каломи шарифида келтирган оятидир:

“(Эй Муҳаммад!) Биз сизни (бутун) оламларга айти раҳмат қилиб юборганмиз” (Анбиё, 107).

Раҳмдиллик сифатини намоён қилган Расулulloҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) меҳр-оқибат, дини ва эътиқодидан қатъи назар, мурувват, раҳм-шафқат кўрсатишни умматларига таъкидлаганлар.

Жарир ибн Абдуллоҳ (розияллоҳу анху)дан ривоят қилинади: «Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) айтдилар: “Инсонларга раҳм қилмайдиган кишига Аллоҳ раҳм қилмайди”» (*Имом Бухорий ривояти*).

Мусулмон киши Аллоҳ таолога ибодат қилиб яшар экан, унинг бирдан-бир мақсади Яратганнинг розилигини топиб, унинг раҳматига мушарраф бўлишдир.

Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) айтадилар: “Нафсим қўлида бўлган Зотга қасамки, Аллоҳ таоло раҳматини фақат раҳмдил кишига беради”. Биз айтдик: “Эй Расулуллоҳ! “Ҳаммамиз раҳм қиламиз”, дейишди. У зот айтдилар: “Бирингиз дўстига қилган раҳмдиллиги (раҳм) эмас. (У) барча инсонларга (қилган) раҳм-шафқатдир”.

Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) ўзга дин вакиллари у кишига қилган хизматларни ҳам қадрлаганлар. Бу ҳақда Имом Бухорий саҳиҳ тўпламида баён қилади: Анас (розияллоҳу анху)дан: “Яҳудий кишининг хизматкори Набий (соллаллоҳу алайҳи ва саллам)га хизмат қилиб юрарди. У бемор бўлиб қолди. Набий (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) унинг ҳолидан хабар олиш учун борганликлари” ривоят қилинади⁷⁴.

Ислом динида ҳар бир қилинган яхшилик савоб эканлиги айтиб ўтилган. Шунингдек, касб эгалари ва зироатчиларга ҳам шу каби мукофотлар ваъда қилинган.

Бухорий (раҳматуллоҳи алайҳ) Саҳиҳ тўпламида Анас (розияллоҳу анху)дан ҳадиси шариф келтиради:

Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) айтдилар: “Қайси бир мусулмон кўчат ёки бир экин экса, ундан бирор бир қуш ёки инсон, ёки ҳайвон еса, унга (мусулмонга) садақа (сифатида) бўлади”.

Бадриддин ал-Айний “Умдатул қорий” асарида мазкур ҳадиси шарифдаги “инсон” лафзида мусулмон ёки ҳар қандай бошқа дин вакиллари назарда тутилган, деб шарҳлайдилар. Бундан келиб чиқадики, мусулмон

⁷⁴ Бадриддин ал-Айнийнинг “Умдатул қорий” асари

кишининг деҳқончилиги ёки унинг экинларидан ўзга дин вакиллари фойдаланишида ҳам савоб бор.

Одамлар жамиятда яшар экан, бир-бирининг ёрдамига муҳтож бўлади. Динимизда ўзгаларга ёрдам кўрсатиш, хусусан, кексаларни эъзозлаш ва уларга мурувват қилиш энг гўзал амаллар қаторидан жой олган.

Анас (розияллоҳу анҳу) айтадилар: “Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) айтдилар: “Қайси бир ёш киши кекса кишини ёши катталиги учун ҳурмат қилса, Аллоҳ таоло унга ҳам ёши катта бўлган пайтда эҳтиром қиладиган кишини рўбарў қилади” (*Термизий ривояти*).

Бу ҳадиси шарифда келган шайх сўзининг ўзини оладиган бўлсак, унинг маъноси араб тили қоидасига мувофиқ “кекса киши”, дегани бўлади. Яъни, дини ва эътиқодидан қатъи назар, ёши улуғ одам назарда тутилади.

Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) ўзга дин вакиллари билан ҳам гўзал муомалада бўлар ва олди-сотдиларни амалга оширар эдилар. Ойша (розияллоҳу анҳо) онамиз айтадилар: “Набий (соллаллоҳу алайҳи ва саллам)...совутларини яҳудий кишига бир соъ миқдорида буғдойга гаровга берган эдилар”.

У зот мусулмонларни қариндош-уруғлар билан алоқани узмасликка даъват қилар, ҳатто қариндошлар ўзга дин вакиллари бўлса ҳам борди-келди қилиб туришга ундар эдилар.

Пайғамбаримиз (алайҳиссалом) ижтимоий ҳаётда ҳам барча билан самимий муносабатда бўлардилар. Ҳатто ўзга дин вакиллари у зотнинг мулоимликларига мушток, ҳамсухбат бўлишга талпинар эди. Сабаби, у зот ўзга дин вакилларини инсон сифатида ҳурматини жойига қўяр, айниқса, қўни-қўшнилик муносабатида чиройли муомала қилар эдилар.

Абдуллоҳ ибн Амр ибн Ос (розияллоҳу анҳу) ривоят қилади: “Бир қўй сўйилди. У киши: “(Гўшт)дан яҳудий қўшнимизга ҳам бердингларми?”, – деб уч бора сўрадилар.

Кейин айтдилар: “Мен Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам)дан эшитдим. У зот айтардилар: “Менга Жаброил қўшнига доим васият қилдилар. Ҳатто мен қўшни меросхўр бўлиб қолади деб ўйладим”.

Саҳобалар Расулуллоҳ (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) фазилатларини ўзлаштириш ва унга амал қилишга ҳаракат қилардилар. Ўзга дин вакиллари қийналган чоғда хабар олар, хусусан, қўшнилари таомларидан баҳраманд қилар эдилар.

Мусулмонларнинг бошқа дин вакилларига муносабатда бағрикенгликка оид қарашлар Исломуларнинг онг ва қалбларига сингдирган ғояларга асосланади. Уларнинг энг муҳимлари қуйидагилар:

1. Дини, жинси ва рангидан қатъи назар, инсон зотининг асли бирлиги ва мукаррамлиги.

Аллоҳ таоло Исро сурасининг 70-оятда шундай марҳамат қилади:

“Дарҳақиқат, (Биз) Одам фарзандларини (азиз ва) мукаррам қилдик ва уларни қуруқлик ва денгизга (отулов ва кемаларга) миндириб қўйдик ҳамда уларга пок нарсалардан ризқ бердик ва уларни Ўзимиз яратган кўп жонзотлардан афзал қилиб қўйдик”.

Бу ояти каримада Аллоҳ таоло одам боласини борлиқдаги барча нарсадан азизу мукаррам қилиб яратганини айтмоқда. Аллоҳ таоло одам боласини Ўзи берган ақл билан ҳам мукаррам қилиб қўйди. Инсон ақли-тафаккури билан бошқа ҳамма махлуқотлардан устун туради.

2. Инсонларнинг турли динларга мансублиги Аллоҳ таолонинг иродаси билан бўлган воқелик эканини эътироф этиш.

Аллоҳ таоло инсон зотига бир йўлни танлаш, қарор қабул қилиш борасида ихтиёр берган.

Аллоҳ таоло Қуръони карим Каҳф сурасининг 29-оятда шундай марҳамат қилади: **«Айтинг:** “(Бу

Қуръон) **Раббингиз (томони)дан (келган) Ҳақиқатдир. Бас, хоҳлаган киши имон келтирсин, хоҳлаган кимса кофир бўлсин**»⁷⁵.

3. Барча одамлар орасида ўзаро танишув ва тотувлик бўлиши зарурлиги.

Аллоҳ таоло Хужурот сурасининг 13-оятида шундай марҳамат қилади: **“Эй, инсонлар! Дарҳақиқат, Биз сизларни бир эркак (Одам) ва бир аёл (Ҳавво)дан яратдик ҳамда бир-бирларингиз билан танишишингиз учун сизларни (турли-туман) халқлар ва қабила (элат)-лар қилиб қўйдик. Албатта, Аллоҳ наздида (энг азиязу) мукаррамроғингиз тақводорроғингиздир. Албатта, Аллоҳ билувчи ва хабардор зотдир”**⁷⁶.

Демак, одамларнинг асли бир: ҳамма Одам Ато ва Момо Ҳаводан тарқалган. Айни чоғда, Аллоҳ таоло уларни турли халқлар ва қабилаларга ажратиб қўйганини таъкидламоқда. Инсонлар турли халқ ва қабилаларга бўлинишининг сабаби ўзаро танишиш, маърифат ҳосил қилиш эканини уқтирмоқда.

Пайғамбаримиз (соллаллоҳу алайҳи ва саллам) Абу Зарр Ёифорий (розияллоҳу анҳу)га: “Назар сол, агар сенинг тақвода ортиқлигинг бўлмаса, қизилдан ҳам, қорадан ҳам яхши эмассан”, – дедилар.

4. Биргаликда яшаш.

Ислом мусулмонлардан уларга қарши уруш қилмаган бошқа дин вакиллари билан тинч-тотув яшаш, яхшилик қилиш ҳамда адолатли бўлишни талаб этади.

Аллоҳ таоло Мумтаҳана сурасининг 8-оятида шундай марҳамат қилади: **“Дин тўғрисида сизлар билан уришмаган ва сизларни ўз юртингиздан (ҳайдаб) чиқармаган кимсаларга нисбатан яхшилик қили-**

⁷⁵ Қуръони карим маъноларининг таржима ва тафсири. Шайх Абдулазиз Мансур таржимаси. “Шарқ” нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси. Тошкент ислом университети, 2007 й.

⁷⁶ Қуръони карим маъноларининг таржима ва тафсири. Шайх Абдулазиз Мансур таржимаси. “Шарқ” нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси. Тошкент ислом университети, 2007 й.

шингиз ва уларга адолатли бўлишингиздан Аллоҳ сизларни қайтармас. Албатта, Аллоҳ адолатли кишиларни севар”⁷⁷.

Аллоҳ таоло бу ояти каримада мўмин-мусулмонларни бошқа миллат ва дин вакилларига, агар улар мусулмонларга диний адоват ила уруш қилмаса ва уларни сиқувга олиб ўз диёрларидан чиқариб юборишга уринмаса, яхши муносабатда бўлишга буюради ва уларга нисбатан адолатли бўлиш лозимлигини таъкидлайди.

**Фозил АХУНЖАНОВ,
Тошкент ислом университети
1-курс магистранти**

⁷⁷ Қуръони карим маъноларининг таржима ва тафсири. Шайх Абдулазиз Мансур таржимаси. “Шарқ” нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси. Тошкент ислом университети, нашриёт-матбаа бирлашмаси. 2007 й.

Қайдар учун

Мундарижа

Усмонхон Алимов. Тинчликни қадрлаш – олий фазилат ...3	
Умиджон Хўжаев. Миллатлараро тотувлик ва диний бағрикенглик – тараққиёт омили9	
Акбаршоҳ Расулов. Ўзбекистон – диний бағрикенглик ўлкаси 12	
Ибодулла Аҳроров. Кенг феъл, кетмас давлат бер! 19	
Чаросхон Муҳитдинова. Бағрикенглик – тараққиёт гарови22	
Маҳмуджон Собиров. Исломда ўзга дин вакилларига муносабат25	
Фарида Абзалова. Бағрикенглик тамойилларини кимлар бузмоқда?31	
Дилдора Кенжабоева. Диний бағрикенгликнинг тарихий илдизлари 36	
Нилуфар Саидакбарова. Тинчлик – Аллоҳнинг улуғ неъматини39	
Нигора Ғафурова. Ислом ва миллатлараро бағрикенглик44	
Обид Икромов. Муқаддас динимизда бағрикенглик49	
Комила Абдувалиева. Тинчлик ва бағрикенглик дини52	
Лутфилло Жамалов. Бағрикенглик – тинчлик кафолати56	
Маъруфхон Каримов. Тинчлик учун курашмоқ керак!.....59	
Оишабону Иноятова. Аجدодларимиз ўғитларида – бағрикенглик63	
Хумоюн Нодиров. Байроғимиз – бағрикенглик рамзи66	
Хавасхон Акбарова. Глобаллашув шароитида диний бағрикенглик тамойиллари69	
Эмоммуҳаммад Юнусов. Дин ва диний бағрикенглик74	

Фарҳод Асатуллаев. Ёш авлод тарбиясидаги муҳим вазифа	78
Рухансо Аҳмедова. Миллий ғоя устувор бўлмоғи лозим ..	84
Нафиса Шамсиева. Бағрикенглик масъулияти	94
Муяссар Мирзаева. Конфессиялараро ҳамкорликнинг аҳамияти	97
Нодирхон Нуриддинов. Бирга яшаш учун ҳамкорлик ва ҳамжиҳатлик зарур	100
Охунжон Аҳмедов. Жамият тараққиётида бағрикенгликнинг ўрни	104
Моҳинур Абдурахмонова. Динлараро бағрикенглик таъминланган диёр.....	109
Маъмуржон Абдушарипов. Миллатлараро тотувлик гарови.....	113
Имомиддин Бобоқулов. Истиқлол йилларида давлат ва дин муносабатлари	117
Муаттар Маликова. Исломда бағрикенглик тамойиллари	121
Ислом Нормуродов. Диний бағрикенгликка эътиборли бўлайлик.....	125
Қайратдин Смаматов. Ислам тарийхындағы кеңпейиллик.....	128
Айбек Борамбаев. Динлер ара кеңпейилликнинг бас ызамымызда сәўлелениўи.....	134
Ahadbek Mavlanov. Diniy bag'rikenglik – asl inson tabiati, taraqqiyot omili va tinchlik garovi.....	139
Baxtiyor Abduraxmanov. Bag'rikenglik tamoyillari xalqimiz urf-odatlariga hamohang.....	143
Rahmonzoda Sarvarjon Muzaffar o'g'li. Xalqimizni g'oyaviy va mafkuraviy tahdidlardan himoyalashda diniy soha xodimlarining asosiy vazifalari.....	147
Shukurullo Mullajonov. Ilmdan boshqa najot yo'q	153

Ahror Qosimov. Bagʻrikenglik timsollari.....	157
Zakariyo Orziqulov. Makka fathidan keyin hijrat yoʻq.....	161
Хумоюн Нодиров. Ўзга дин вакилларига эҳтиром	165
Билол Эркаев. Исломда ўзга дин вакилларига муносабат	169
Нодирбек Жамолов. Диний бағрикенглик тамойили ва унга қарши таҳдидлар.....	173
Маъмуржон Мансуров. Ўзбекистонда диний бағрикенглик тамойиллари	177
Abdulloxon Hasanov. Konfessiyalararo hamkorlikning ijtimoiy barqarorlikni taʼminlashdagi oʻrni	182
Икром Каримов. Қуръони каримда бағрикенглик ғоялари	186
Жалолiddин Холмўминов, Ийсохон Бобохонов. Фитнадан узоқ бўлайлик.....	193
Yusufxon Shodiyev. Diniy soha xodimlarining diniy bagʻrikenglikni taʼminlashdagi oʻrni va vazifalari	196
Muhammadsodiq Abbosov. Moʻminning tilidan ham, qoʻlidan ham zarar yetmas.....	201
Абдулвоси Эргашев. Ёшларни ғоявий хуружлардан асрайлик.....	204
Сафар Темиров. Юртимизда бағрикенглик намуналари	207
Muhammadbobur Gʻofurov. Diniy bagʻrikenglik tamo- yillarini qaror toptirishdagi muhim vazifalar	211
Saydullo Tohirov. Diniy bagʻrikenglik va totuvlik – jamiyat barqaror rivojining kafolati	217
Kalimullo Mahmudov. Oʻzbekistondan yetishib chiqqan mutafakkirlar ijodida diniy bagʻrikenglik masalalarining yoritilishi	223
Muhammadjon Mardonov. Missionerlik va prozelitizmning barqarorlikka tahdidi.....	228

Абдушукур Муратов. Ўзбекистонда бағрикенгликнинг тарихий илдизлари	232
Есенгелди Низаматдинов. Тотувлик ўзаро ҳурматдан бошланади.....	237
Сухробхон Умаров. Ислом – меҳр-шафқат ва раҳмат дини	240
Мақсуд Махсумов. Экстремистик ташкилотлар томонидан диний бағрикенглик тамойилларининг бузилиши	244
Сардорхўжа Расулходжаев. Миссионерлик келтириб чиқарадиган офатлар	248
Абдулло Охунжонов. Мусулмонни кофирга чиқаришнинг хатари	251
Mansur Jambilov. Konfessiyalararo muloqot va diniy bag'rikenglik – jamiyat barqarorligining garovi	255
Sulaymon Ne'matov. Bag'rikenglik tamoyil larining buzilishi	261
Shahboz Saidov. Mutafakkirlar ijodida diniy bag'rikenglik masalalari	264
Раҳматхон Махсумхонов. Бағрикенглик – тинч-тотув ҳаёт гарови.....	269
Фозил Ахунжанов. Ислом – бағрикенглик дини	276

Диний-ижтимоий нашр

Диний бағрикенглик тамойиллари ёшлар талқинида

Муҳаррирлар Муҳтарама УЛУҒОВА
Юлдуз ҲОШИМОВА

Бадий муҳаррир Элнур НИЁЗ ўғли

Саҳифаловчи Наргиза МИРЗАЛИЕВА

Мусахҳиҳа Зебо ОМОНОВА

Нашриёт лицензия рақами: АІ 146. 2009.14.08.

Босмахонага 2015 йил 28 июлда берилди. Босишга 2015 йил 3 августда
рухсат этилди. Офсет қоғози. Қоғоз бичими 60 x 90 $\frac{1}{16}$.

Ҳарф гарнитураси РТ Serif. Офсет босма усули.

Ҳисоб-нашриёт т.: 18,2. Шартли б. т.: 17,7. Адади: 500 нусха.

_____ -сон буюртма. Баҳоси келишилган нархда.

“Movarounnahr” нашриётида тайёрланди.

Нашриёт манзили: 100002, Тошкент шаҳар

Зарқайнар 18-берк кўча 47а-уй.

Электрон почта: *m-nashr@yandex.ru*.

Тел: (8-371) 227-34-30

“Ёшлар матбуоти” босмахонасида босилди.

Манзил: 100113, Тошкент шаҳар,

Чилонзор-8, Қатортол кўчаси, 60-уй.